

SÁMEDIGGI
SÁMEDIGGE
SAEMIEDIGKIE
SAMETINGET

Sámedikki dievasčoahkkin

Čoahkkingirji 3/99

Áigi: 28.09. - 01.10.1999

Báiki: Samelandssenter, Kárášjohka

- Ášši 27/99 Čoahkkima vuodđudeapmi
- nammačuorvun, pearmišuvnnat, gohččojuvvon várrelahtut, gohččuma ja áššelisttu dohkkeheapmi
- Ášši 28/99 Odda áššiid diediheapmi
- Ášši 29/99 Sámedikki čoahkkinplána 2000
- Ášši 30/99 Sámedikki váidalusorgána nammadeapmi
- Ášši 31/99 Gažaldagat Sámediggeráddái Čoahkkinortnega § 11 vuodul
- Ášši 32/99 Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalus NAČ 1997:4 - Sámi kultuvrra luondduvuodus
- Ášši 33/99 Sámediggeráđi diedáhus doaimmas birra, dás maiddái referáhtaáššit (mañiduvvui)
- Ášši 34/99 Sámi guovlluid eanadoalloplána
- Ášši 35/99 Sámedikki bearráigeahččanlávdegotti árvalus (mañiduvvui)

P.b. 144, N-9730 Kárášjohka

Tel.: +47 78 46 71 00

Fáks.: +47 78 46 69 49

E-poasta: adm@samediggi.no

Čoahkkináiggit

Áigi	Ášši	Siidu
28.09.99 dii. 09.00 - 12.05	27/99	2 - 6
	28/99	7 - 8
	29/99	9 - 10
	30/99	11
	31/99	12 - 20
28.09.99 dii. 15.30 - 18.00	32/99	21 - 154
29.09.99 dii. 09.00 - 12.10	32/99 joatkka	
29.09.99 dii. 15.00 - 18.05	32/99 joatkka	
30.09.99 dii. 09.00 - 12.00	32/99 joatkka	
30.09.99 dii. 15.00 - 18.00	32/99 joatkka	
01.10.99 dii. 09.00 - 10.00	34/99	144- 153

Ášši 27/99 Čoahkkima vuodđudeapmi

Ášši meannudeapmi álggahuvvui čakčamánu 28. b. dii. 09.00.

Áirasat

Čuovvovaš áirasat ledje mielde čoahkkima vuodđudeames:

Vuolláičállit: EKN, JS

1. Berit Ranveig Nilssen
2. Magnhild Mathisen
3. Olav M. Dikkanen
4. Steinar Pedersen
5. Marie Therese N. Aslaksen
6. Nils Henrik Måsø
7. Ragnhild Nystad
8. Egil Olli
9. John Henrik Eira
10. Ole Henrik Magga
11. Per A. Bæhr
12. Isak M. O. Hætta
13. Sverre Andersen Josef Vedhugnes
14. Peder Mathisen
15. Geir Liland
16. Randi Kvivesen Willy Olsen
17. Randi Solli Pedersen
18. Eva Josefsen
19. Geir Tommy Pedersen
20. Hans Petter Myrland Willy Ørnebakk
- 21.
22. Sven Roald Nystø
23. Margreta Påve Kristiansen
24. Randi Skum
25. Asbjørg Skåden
26. Ove Johnsen
27. Arvid Skjellhaug
28. Per Solli
29. Stein-Willy Andersen Magne A. S. Huvva
30. Roger Pedersen
31. Ing-Lill Pavall
32. Anders Urheim Amund Eriksen
33. Nils O. Nilsen
34. Jarle Jonassen
35. Einar Lifjell
36. Leif Elsvatn
37. Gro Merete Siri Birger Nymo
38. Johan Mikkell Sara
39. Laila Gunilla Wilks

Vuolláicállit: EKN / SS

Juolluduvvon pearmišuvnnat

Áirras nr. 1 Berit Ranveig Nilssen oaččui pearmišuvnna 30.09.- 01.10.99.

Áirras nr. 3 Olav Dikkanen oaččui pearmišuvnna 01.10.99

Áirras nr. 10 Ole Henrik Magga oaččui pearmišuvnna 01.10.99

Áirras nr. 13 Josef Vedhugnes oaččui pearmišuvnna 28.09. - 01.10.99.

Áirras nr. 16 Willy Olsen oaččui pearmišuvnna 28.09. - 01.10.99

Áirras nr. 20 Willy Ørnebakk oaččui pearmišuvnna 28.09. - 01.10.99

Áirras nr. 21 Tor Nilsen oaččui pearmišuvnna 28.09. - 01.10.99

Áirras nr. 29 Magne A. S. Huvva oaččui pearmišuvnna 28.09. - 01.10.99

Áirras nr. 32 Amund Eriksen oaččui pearmišuvnna 28.09. - 01.10.99

Áirras nr. 37 Birger Nymo oaččui pearmišuvnna 28.09. - 01.10.99

Várrelahtut

Áirasa nr. 1, Berit Ranveig Nilssena várrelahttu Øystein Ballari lei čoahkkimis čakčamánu 30. b. ja golggotmánu 1. b.

Áirasa nr. 13, Josef Vedhugnes várrelahttu Sverre Andersen lei čoahkkimis čakčamánu 28. b. ja golggotmánu 1. b.

Áirasa nr. 16, Willy Olsen várrelahttu Randi Kvivesen lei čoahkkimis čakčamánu 28. b. ja golggotmánu 1. b.

Áirasa nr. 20, Willy Ørnebakk várrelahttu Hans Petter Myrland lei čoahkkimis čakčamánu 28. b. ja golggotmánu 1. b.

Áirasa nr. 21, Tor Nilsena várrelahttu Terje Josefsen lei čoahkkimis čakčamánu 29. b. ja golggotmánu 1. b.

Áirasa nr. 29, Magne A. S. Huuva várrelahttu Stein Willy Andersen lei čoahkkimis čakčamánu 28. b. ja golggotmánu 1. b.

Áirasa nr. 32, Amund Eriksen várrelahttu Anders Urheim lei čoahkkimis čakčamánu 28. b. ja golggotmánu 1. b.

Áirasa nr. 37, Birger Nymo várrelahttu Gro Merete Siri lei čoahkkimis čakčamánu 28. b. ja golggotmánu 1. b.

Áirasa nr. 10, Ole Henrik Magga várrelahttu Klemet Erland Hætta lei čoahkkimis golggotmánu 1. B.

Vuolláičállit: EKN SS

I. Áššebáhpirat

– 30.08.99 beaiváduvvon gohččun ja áššelistu.

II. Ovddiduvvon eavttuhusat

Čoahkkinjodihangotti árvalus Sámediggái:

30.08.99 gohččun ja áššelistu ja ášši 32/99 meannudanvuohki dohkkehuvvojit.

Movt ášši 32/99 meannuduvvo

Čoahkkinjodihangoddi lea ovttasráđiid presideanttain ja Sámedikki joavkojodiheaddjiiguin maŋidan ášši 32/99 Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalus NAČ 1997:4 Sámi kultuvrra luondduvuođus eavttuhusaid, mat buktot čoahkkinortnega § 6, nuppi laddasa vuodul, buktima áigemeari gaskavahkkui čakčamánu 29. b. dii. 09.00. Fuopmášuhttit ahte áigemeari maŋideapmi guoská dušše ášši 32/99, eará áššiide ferte eavttuhusaid buktit nugo dábálaččat § 6, nuppi laddasa vuodul dii. 16.00 beaivvi ovdal.

Čoahkkinjodihangoddi eavttuha čoahkkinortnega § 8, njealját laddasa vuodul ahte ášši 32/99 NAČ 1997:4 Sámi kultuvrra luondduvuođus meannuduvvo čuovvovaš vuogi mielde:

Maŋneb. 28.09. dii. 15.15 - 18.00

Oasit I ja II Sámediggeráđi árvalusas -
Álgu ja Sámedikki vuodđooaidnu

Áššejodiheaddji ja joavkkuid váldoságasteaddji ožžot guhkebuš sártnunáiggi. Sii ožžot 20 minuvtta sártnunáiggi osiid I ja II meannudeamis, muđui dan maŋŋa leat dábalaš sártnunáiggit čoahkkinortnega § 8 vuodul.

Gaskav. 29.09. dii. 09.00 - 12.00

Oasis III, čuoggát 1 ja 2 - Eanaeaiggáduššanvuoigatvuohta ja eará eanavuoigatvuodát, ja Finnmarkku eatnamiid hálldašeapmi.

Gaskav. 29.09 dii. 15.00 - 18.00

Oasis III, čuoggát 3 - 9 - Meahcceresurssaide vuoigatvuohta ja daid hálldašeapmi, Deaunučázadat ja Guovdageainnueatnu- Áltá johka, Riddo- ja vuotnaguovlu, Mohtorjohtalus, Boazodoallu, Eanadoallu ja Nuortalaččat Njávdamis

Duorast. 30.09. dii. 09.00 - 12.00

Oasis III, čuoggát 10 - 11 ja oassi IV - Luonddumeassamat, Hálldahuslaš váikkuhusat. Lágaid mearrideapmi, ja Viidáseabbu bargu.

Čoahkkinjodihangotti árvalus gaskavahko čakčamánu 29. b. dii. 15.00:

Go áigi lea gárži, de maŋiduvvojit áššit 33/99 ja 35/99 boahhte dievasčoahkkimii skábmamánu 23. - 26. b. 1999.

III. Jienasteapmi

39 áirasis ledje 38 čoahkis.

1. Gohččuma dohkkeheapmi:

30.08.99 beaiváduvvon gohččun dohkkehuvvui ovttajienalaččat.

Vuolláičállit: EKN SS

2. Áššelisttu dohkkeheapmi:

Áššelistu, mii čuovui gohččuma dohkkehuvvui ovttajienalaččat.

3. Ášši 32/99 meannudanvuohki mearriduvvui ovttajienalaččat.

Odđa jienasteapmi čakčamánu 29. b. 1999 - maŋidaneavttuhus:

39 áirasis ledje 39 čoahkis.

Áššit 33/99 ja 35/99 maŋiduvvojit boahhte dievasčoahkkimii, mii lea skábmamánu 23. - 26. b. 1999.

IV. Beavdegirjelasáhus

Dán áššis ii gáibiduvvon lasáhus beavdegirjái.

V. Sárdnunlistu ja replihkkavuorut

	Sáhkaovddideaddji	Replihkka
1.	Johan Mikkel Sara, áššejođiheaddji	

VI. Sámedikki mearrádus maŋŋá jienasteami lea ná:

30.08.99 gohččun oktan áššelisttuin ja ášši 32/99 meannudanvuohki dohkkehuvvui ovttajienalaččat. Áššit 33/99 ja 35/99 maŋiduvvojit boahhte dievasčoahkkimii skábmamánu 23. - 26. b. 1999.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui čakčamánu 27. b. dii. 09.10

Vuolláičállit: EKN / SS

Ášši 28/99 Ođđa áššiid almmuheapmi

Ášši meannudeapmi álggahuvvui čakčamánu 28. b. dii. 09.10

I. Áššebáhpirat

Eavttuhus 1 Einar Lif jell bokte, NSR:a sámediggejoavkku:

LUONDDURESERVÁHTA NJUOLGGADUSAID RIEVDADEAPMI

Norlándda fylkkamánni lea fámuhtán Spjelkfjeldalen ja Fisklausvatn luonddureserváhtaid suodjalannjuolggadusa mii guoská bivdui beatnagiin.

Boazodollui ja eanadollui leat biddjon garra regulerenmearrádusat dain suodjalannjuolggadusain. Dáhttut Sámediggeráđi leat mielde váikkuheamen eiseválddiid árvvoštallat buot suodjalannjuolggadusaid sámi guovlluin.

Eavttuhus 2 Asbjørg Skåden, NSR:a sámediggejoavkku:

Sámediggi nammada govdadit čohkkejuvvon lávdegotti mas leat mielde váhnemat, fágaolbmot ja politihkkárat, ja man bargun lea čielggadit sápmelaččaid oahpahušdilálašvuoda sámegiela hálddašanguovllu olggobealde. Galgá earenoamážit geahčadit dárbbuid mat leat Lulli-Tromssa/Davvi-Norlánddas, julevsámeiguovllus ja lullisámeiguovllus. Lávdegoddi galgá maid evttohit doaibmabijuid. Lávdegoddi galgášii doaibmagoahtit manjimušta ođđajagimánu 1. b. 2000.

Eavttuhus 3 Nils O. Nilsen bokte, NSR:a sámediggejoavkku:

Sámegiela konsuleantavirggi ásaheapmi – Lulli- ja julevsámi/Ofuohta- ja Lulli-Tromssa guovllus

Sámediggi ásaheapmi konsuleantavirggi nannen dihte sámegiela bajábealde namuhuvvon guovllus.

II. Ovddiduvvon mearkkašumit ja eavttuhusat

Čoahkkinjodihangotti árvalus Sámediggái:

Buot eavttuhusat sáddejuvvojit Sámediggeráđái meannudeapmái.

III. Jienasteapmi

39 áirasis ledje 38 čoahkis.

Jienasteapmi čadahuvvui dáid vuoruid mielde:

1. Čoahkkinjodihangotti árvalus ovttajienalaččat mearriduvvon.

IV. Beavdegirjelasáhus

Dán áššis ii gáibiduvvon lasáhus beavdegirjái.

Vuolláičállit: EKN / SS

V. Sárdnunlistu ja replihkkavuorut

	Sáhkaovddideaddji	Replihkka
1.	Einar Lifjell	
2.	Asbjørg Skåden	
3.	Magnhild Mathisen	
4.	Sven-Roald Nystø	
5.	Nils O. Nilsen	
6.	Sven-Roald Nystø	

VI. Sámedikki mearrádus manná jieanasteami lea ná:

Buot ovddiduvvon árvalusat sáddejuvvojit Sámediggeráddái meannudeapmái.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui čakčamánu 28. b. dii. 09.20.

Vuolláičállit:ERN...../SS.....

Ášši 29/99 Sámedikki čoahkkinplána

Ášši meannudeapmi álggahuvvui čakčamánu 28. b. dii. 09.20.

I. Áššebáhpirat

– Kaleanddar 2000

II. Ovddiduvvon mearkkašumit ja eavttuhusat

Sámediggeráđi árvalus Sámediggái:

Sámediggi mearrida čuovvovaš čoahkkinplána jahkái 2000:

7. vahkus	guovvamánu 14. - 18. b.
21. vahkus	miessemánu 22. - 26. b.
38. vahkus	čakčamánu 18. - 22. b.
47. vahkus	skábmamánu 20. - 24. b.

Eavttuhus 1, Per A. Bæhr Friija joavku:

Čakčamánu čoahkkin sirdojuvvo 38. vahkus, 18. - 22.09.2000, 39. vahkkui, 25. - 29.09.

Eavttuhus 2, John Henrik Eira, NSR:

Čakčačoahkkin dollojuvvo 39. vahkus 2000, 25. - 29.09 nugo dán jagi ge.

III. Jienasteapmi

39 áirasis ledje 38 čoahkis.

– Sámediggeráđi gesii iežas eavttuhusa ruovttoluotta, čakčamánu čoahkkima ektui.

Jienasteapmi čadahuvvui dáid vuoruid mielde:

1. Eavttuhusat 1 ja 2 mearriduvvojedje ovttajienalaččat.
2. Sámediggeráđi árvalus earret rievdadusa mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV. Beavdegirjelasáhus

Dán áššis ii gáibiduvvon lasáhus beavdegirjái.

V. Sárdnunlistu ja replihkkavuorut

	Sáhkaovddideaddji	Replihkka
1.	Isak Mathis O. Hætta, áššeovddid.	
2.	Per A. Bæhr	
3.	John Henrik Eira	

Vuolláičállit:EKN...../.....SS.....

4.	Egil Olli	
5.	Isak M. O. Hætta	

VI. Sámedikki mearrádus manná jienasteami lea ná:

Sámediggi mearridii čuovvovaš čoahkkinplána jagi 2000 dievasčoahkkimiid várás:

7. vahkus	guovvamánu 14. - 18. b.
21. vahkus	miessemánu 22. - 26. b.
39. vahkus	čakčamánu 25. - 29. b.
47. vahkus	skábmamánu 20. - 24. b.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui čakčamánu 28. b. dii. 09.30

Vuolláičállit: EKN / SS

Ášši 30/99 Sámedikki váidalusorgána nammadeapmi

Ášši meannudeapmi álggahuvvui čakčamánu 28. b. dii. 09.30.

I. Áššebáhpirat

– Válgalávdegotti čoahkkingirji 1/99

II. Ovddiduvvon mearkkašumit ja eavttuhusat

Válgalávdegotti árvalus Sámediggái:

Sámedikki válgalávdegoddi eavttuha čuoovvovaččaid lahttun ja várrelahttun Sámedikki váidalusorgánii:

Jodiheaddji:	Randi Kvivesen	Peršuvnnalaš várrelahttu: Josef Vedhugnes
Nubbi jodiheaddji:	Randi A. Skum	Peršuvnnalaš várrelahttu: Amund Eriksen
Lahttu:	Ove Johnsen	Peršuvnnalaš várrelahttu: Peder A. Mathisen

III. Jienasteapmi

39 áirasis ledje 38 čoahkis.

Jienasteapmi čadahuvvui dáid vuoruid mielde:

1. Válgalávdegotti eavttuhus mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV. Beavdegirjelasáhus

Dán áššis ii gáibiduvvon lasáhus beavdegirjái.

V. Sárdnunlistu ja replihkkavuorut

Sáhkaovddideaddji	Replihkka
1. Asbjørg Skåden	

VI. Sámedikki mearrádus manjá jienasteami lea ná:

Sámedikki váidalusorgánii válljejuvvojedej čuoovvovaččat lahttun ja várrelahttun:

Jodiheaddji:	Randi Kvivesen	Peršuvnnalaš várrelahttu: Josef Vedhugnes
Nubbi jodiheaddji:	Randi A. Skum	Peršuvnnalaš várrelahttu: Amund Eriksen
Lahttu:	Ove Johnsen	Peršuvnnalaš várrelahttu: Peder A. Mathisen

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui čakčamánu 28. b. dii. 09.35

Vuolláicállit: EKN / SS

Ášši 31/99 Gažaldagat Sámediggeráddái Čoahkkingin- ortnega § 11 vuodul

Ášši meannudeapmi álggahuvvui čakčamánu 28. b. dii. 09.35.

I. Áššebáhpirat

- Guovddášbellodaga Nils Henrik Måsø gažaldat, beaiváduvvon 26.08.99
- Bargiidbellodaga Per Solli gažaldat, beaiváduvvon 20.09.99
- Bargiidbellodaga Per Solli gažaldat, beaiváduvvon 20.09.99
- Sámi Válgalihtu Roger Pedersena gažaldat, beaiváduvvon 18.09.99
- Sámi Válgalihtu Roger Pedersena gažaldat, beaiváduvvon 18.09.99
- Sámi Válgalihtu Roger Pedersena gažaldat, beaiváduvvon 18.09.99

II. Ovddiduvvon gažaldagat, vástádusat ja vejolaš eavttuhusat

Gažaldat áirasis Nils Henrik Måsø, Guovddášbellodaga sámediggejoavku:

Dávista go bohccuid bággonjuovvan álbmotriektái?

Gáibidan ahte juridihkalaččat čielggaduvvo dat ahte dávista go bohccuid bággonjuovvan Vuodđolága ja Álbmotrievtti mearrádusaide eamiálbmogiid ealáhusvuodu suodjaleami ja sihkkarastima ektui. Boazu lea priváhta opmodat. Juridihkalaš čielggadusa galgá maiddái dahkat dan individuálalaš vuoigatvuoda ektui mii ovtakas boazodoallis lea. Bággonjuovvan-mearrádusa ii galgga johtui bidjat ovdal dat lea álbmotrievttálaččat čielggaduvvon.

Dán oktavuodas háliidan čujuhit earret eará ILO-konvenšuvnna mearrádussii, mas goalmát artihkkalis, nuppi čuoggás, čuožžu ahte *«dáid álbmogiid olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđofriijavuodaid, maiddái daid vuoigatvuodaid mat leat dán konvenšuvnnas namahuvvon, ii galgga rihkkut makkárga bággegiiguin dahje fápmogeavahemiiguin.»*

Dát bággonjuovvanmearrádus lea surgehan ollu boazodoalliid, geat ballet daid stuorra negatiivvalaš váikkuhusain mat sáhttet boahit sihke dearvasvuoda dáfus, sosiálaččat, kultuvrralaččat ja ealáhuslaččat. Dál leat maiddái dearvasvuodaieiseválddit fuomášan dili duohtavuoda ja leat bivdán doaibmabijuid maiguin sáhtta bargat daid sosiálalaš ja dearvasvuoda vahágiid ektui maid bággonjuovvamat buktet ovttaskas doallái. Eanemusat leat balus sii geain leat uhccán bohccot. Sii ballet ahte eai goassige šat beasa stuoridit ealu ja bággehallet heaitit, eaige das oázžo man ge lágan buhtadusa. Ná sáhtta ge jearrat ahte ii go stáhta dainna daguin fas ain oktii leat rihkkumin garrasit geatnegasvuodaidis iežas eamiálbmoga ektui.

Duohtavuotta:

Dán jagi boazodoallošiehtadusa (1999-2000) dagadettiinaskka leaigga (stáhta ja NBR:a) ovttaoavilis ahte čadáhut odđa strategiija boazologu geahpedeapmái Finnmárkkus dain sajiin gos boazolohku lea menddo stuoris guohtoneatnamiid ektui. Doaibmabijut galget čadahuvvot dain orohagain gos áldduid mat leat 2,5 jagi dahje boarrasot, gaskamearredeaddu lea uhccit go 72 kilo. Dain orohagain galget njuovvat daid áldduid mat eai juvssa mearriduvvon deaddogaibádusa geasis 1999. Árvaluvvon rádjii lea 67 kilo vai šaddá dat seamma deaddorádjii mii boazodoallošiehtadusa ekonomálaš váikkuhangaskaomiin lea.

Vuolláičállit: EKN / SS

Dasto lea dán strategii ja áigumuššan geahpedit áldduid dan čađahanplána mielde maid guoskevaš doaibmabidjorohagat ráhkadit nu ahte njuovvat daid áldduid mat leat vuolábealde mearriduvvon deaddoráji gitta 40% rádjai ovttaskas jagiin. Dasto lea dát odđa ortnet ahte heaittihit doaluid fáldaldahkan doaluide dain orohagain. Dakkár doaibmabidjorohagain mat eai šatta ovttaoaivili čađahanplána ektui, dahje gos dat ii čuovvuvuvvo, de bággehallat doalut njuovvat boazodoallolága vuodul.

Gažaldat áirasis Roger Pedersen, Sámi válgalihttu:

Váttisvuodat boazodoalus - bággonjuovvamat

Maŋimuš áiggiin lea leamaš hui ollu mediain sáhka Eanadoallodepartemeantta odđa lánkaásahusa birra man mielde ferte njuovvat buot áldduid mat deddet uhccit go 67 kilo. Mihttomearri lánkaásahusa vuodul lea geahpedit boazologu ja dainna lágiin heivehit dan guohtoneatnamiid Finnmarkku duoddaris. Boazodoallohoavda Jon Meløy dadjá áviisii Nordlys ahte son lea evttohan ahte iešguđet guovllustivrrat mearridivčče bajimuš boazologu, ja dainna lágiin álggahit njuovvamiid stuorámuš doaluin, muhto evttohus hilgojuvvui.

Mii oaidnit ahte Eanadoallodepartemeantta evttohus dagaha dan ahte smávva doalut main leat ovdamearkka dihtii 400 - 500 bohcco sáhttet gártat njuovvat 50 % ealus, mii ollásit goarida sin ekonomálaččat, dát váttisvuotta ii dovdošii nu garrasit dain doaluin main leat ovdamearkka dihtii 3000 bohcco. Dát lánkaásahus sáhtta namalassii dagahit dan ahte uhccimus ealut nohket ja stuorámušat sturrot. Dát sáhtta dušše stuoridit daid vuostálasvuodaid mat ealáhusas leat, ii ge guohtondilli dan dihte vealtameahttumit buorrán.

Karášjoga ja Guovdageainnu sátneljodiheddji guovttos leaba bivdán čoahkkima Eanadoalloministeriin ja dáhttuba ságastallat doaibmabiju birra mii sutno mielas boahtá jávkadit smávva doaluid ealáhusas ja ollu bargosajit jávket dan olis.

Gažaldagat:

Maid lea Sámediggeráđdi dahkan dán Eanadoallodepartemeantta lánkaásahusa ektui?

Lea go Sámediggeráđdi jurddašan searvat vejolaš čoahkkimii Eanadoalloministeriin ja doarjut Karášjoga ja Guovdageainnu sátneljodiheddjiid?

Lea go Sámediggeráđdi jurddašan dáhtut váikkuhančielggadusa dainna áigumušain ahte iskat makkár váikkuhusat dán lánkaásahusas leat guoskevaš gieldmaid álbmoga kultuvrii ja eallinláhkáii?

Sáhtta go Sámediggeráđdi doarjut dan ahte dát lánkaásahus ii galgga guoskat boazodoalliide geain leat uhccit go ovdamearkka dihte 500 bohcco?

Sámediggeráđdi vástáduš:

Sámediggeráđdi lea ožžon guokte gažaldaga mat gusket 1999-2000 boazodoallošiehtadussii. Ráđdi lea válljen vástidit daidda oktanaga.

Vuosttažettiin áigu Sámediggeráđdi deattuhit ahte Sámediggi doaibmá áicin stáhta bealde boazodoallošiehtadallamiin stáhta ja boazodoalu váldoorganisašuvvna NBR:a gaska. Sámediggi lea dovddahan dievasčoahkkimis miessemánus dán jagi, áššis 18/99 1999-2000 Boazodoallošiehtadus, ahte dáhtošii guorahallat dan Eanadoallodepartemeanttain: « Sámedikki mielas livččii dárba árvvoštallat áicirolla, sihke ovddasvástádusa, válddi ja resursadárbbu dáfus. ». Dát lea dasto maŋŋá čuovvuvuvvon go ášši 18/99 Sámedikki mearráduš lea sáddejuvvon departementii.

Vuolláicállit: EKN / SS

Dasto lea Sámediggeráđi mielas dárbu čujuhit ahte Sámediggi seamma áššis 18/99 lea meannudan ja čilgen juste dan dili birra maidda dát guokte gažaldaga čujuhit. Vuolláičállosa vuolde «*Boazodoalu earenoamáš hástalusat muhtun guovlluin Finnmárkkus*» mearrádusas oaidná Sámediggi ahte šiehtadusoasálaččat leat šaddan ovttaoavili dan eavttuhusa ektui. Dasto čujuha Sámediggi maid ferte vuhtii váldit barggus viidáseabbut go guoská boazologu heiveheapmái muhtun osiin Finnmárkkus:

«Dilis mii lea čuožžilan leat mánga beali. De leat vuos luonddu- ja birasberoštumit, mat diedusge leat deatalaččat boazodoalu ekologálaš vuodu ektui. Dasto leat servodat- ja kultuvrralaš bealit, ja dilálašvuolta guoskkašii ollu boazodoalliide ja bearrašiid. Sámedikki mielas lea dárbu deattuhit ahte buot dáid beallid ferte gozihit boazologu heiveheami viidásit barggus.»

Sámediggi lea nugo boahká ovdan mearrádusas cealkán movt Sámediggi oavvilda njuovvan galgá dahkkot, jos «eaktodáhtolaš njuovvan» šiehtadusa ektui ii čadahuvvo ja Eanadoallodepartemeanta boazodoallošiehtadusa ektui mearrida njuovvangaibádusa lánkaásahusain. Sámediggi oavvilda ahte čuočvuš eavttut galget biddjot vuoddu:

- 1. doaluid bajimus lohku mearriduvvo, mii mearkkaša ahte dat fertejit geahpedit geain leat eanemus bohccot*
- 2. jos dat ii buvttedohkálaš bohtosiid, de ferte proseantalaš geahpedeapmi čadahuvvot*

Dasto čuožžu mearrádusas ahte:

«Sámediggi lea ovdal ovddidan doaibmabidjoeavttuhusaid lassin dasa maid bealit leat soahpan dán jagi boazodoallošiehtadusas. Dán birra čuožžu áššis 23/99 Boazodoallostivrra 1998 jáhkediđáhus. Dát leat eavttuhusat main fuomášupmi lea divvojuvvon doaibmabijuide maid sáhtta čadahit viehka geahppasit ja maidda eai guoskka proseassat mat muđui leat jođus.»

Mii guoská lánkaásahussii masa Sámi Válgalihttu čujuha, de oavvilda Sámediggeráđi ahte dan vealtameahtumit ferte ráhkadit oasálaččaid gaskasaš šiehtadusa vuodul. Sámediggi ii leat leamaš mielde lánkaásahusa konkrehta barggus.

Sámi Válgalihttu jearrá maiddái ahte áigu go ráđdi searvat čoahkkimii eanadoalloministeriin ja doarjut Kárášjoga ja Guovdageainnu sátneljodiheddjiid. Sámediggi našuvnnalaš orgánan mii guoská oktavuhtii guovddáš eiseválddiigun lea válljen eará vuogi. Dan vuodul mii lea ii sáhte Sámediggeráđi searvat dán lágan čoahkkimiida.

Sámi Válgalihttu jearrá maiddái gažaldaga mii guoská dasa ahte galgá go lánkaásahus guoskat boazodoalliide, geain leat uhccit go 500 bohcco. Sámediggeráđi čujuha ahte lánkaásahus lea vuodduvuvvon oasálaččaid gaskasaš šiehtadussii. Sámediggi lea dattetge guorahallan gažaldaga áššis 18/99, mii guoská ii eaktodáhtolaš njuovvamii, geahča čoahkkingirji sítáhta bajábealde.

Guovddášbellodat jearrá ahte dávista go bággonjuovvan álbmotriektái. Dasto lea Sámi Válgalihttu bivdán Sámediggeráđi vuolggaht váikkuhusčielggadusanálisa barggu man bokte geahččat dán lánkaásahusa váikkuhusaid dáid gieldmaid olbmuid kultuvrii ja eallinláhká. Sámediggeráđi áigu geahčadit dán stuorát ollislaš oktavuodas. Boazodoalus leat ollu bealit maid livččii galgan árvvoštallat ja geahčadit, maiddái rievttálaš vuolggasajiin. Ollislaččat geahčadeapmi ja čuočvuleapmi Sámedikki beales gáibida ahte Sámedikkis leat doarvái návccat ja das lea duohta politihkalaš sadji boazodoalloáššiid ektui. Sámediggeráđi čujuha ahte Sámedikki iežas boazodoalloplánalávdegoddi lea álggahan barggus. Dasto lea

Vuolláičállit: EKN / SS

boazodoallolágaid ektui nammaduvvon láhkakomišuvdna. Sámediggeráđdi vuordá barggu mii dál čadahuvvo boazodoalu ektui.

Gažaldat áirasis Per Solli, Bargiðbellodaga sámediggejoavku:

Čujuhan Sámedikki 07.07.97 reivii 752-2/97 referánssain Sámigiel Berošteaddjiide.

Makkár oaidnu lea Sámedikkis doarjaga juolludeami hárrái gielladoaimbajuiide sámelága giellanjuolggadusaid hálddašanguovllu olggobealde?

Áigu go Sámediggi vuordit dassázii go sámelága giellanjuolggadusaid hálddašanguovllu gielddaid hálddašeami leat joksán ollislaš guovttegielalašvuoda ovdal go addá dábaláš giellaruđaid guovlluide hálddašanguovllu olggobealde, ja supmi dáfus nu ollu go livččii heivvolaš daid ruđaid ektui maid guovddáš eiseválddit juolludit sámi gielladoaimbajuiide?

Sámediggeráđi vástádus:

Sámedikki oaidnu dán áššái oidno Sámedikki mearrádusas áššis 46/98 Sámedikki 1999 bušeahtta.

Áššis 46/99 oidno ahte:

... áigu Sámediggi 1999:s prioritet čuovvovaš ulbmiliid.

3. Nannet juolludeami giellaprošeavttaide olggobealde sámelága giellanjuolggadusaid hálddašanguovllu, 53.3 poasta nannejuvvo kr. 1,5 miljunnain.

Doaimbajui ollislaš juolludeapmi lea 1999:s kr. 2 956 000.

Solli nubbi gažaldat guoská Sámedikki boahttevaš ruhtaprioriteremiidda gielladoaimbajuiide daín guovlluin. Sámediggi lea juo prioriteren guovlluid olggobealde hálddašanguovllu go lea dahkan vejolažžan juolludit ruđaid mat ovdal juolluduvvojede dušše dán guđa gildii, maidái giellaprošeavttaide olggobealde hálddašanguovllu. Dasto lea diggi lasihan juolludusa, vrd. ášši 46/99.

Sámediggeráđdi ii oainne vejolažžan dál lasihit doarjaga guovlluide olggobealde hálddašanguovllu nu ollu ahte vástidivčče juolludemiiid mat leat addon dáidda gielddaide. Jos Sámediggi dáhttu ahte buot gielddat gos sápmelaččat orrot galget oazžut seamma ollu doarjaga sámi gielladoaimbajuiide, de ferte diggi rievdatit njuolggadusaid nu ahte sáhtta juohkit ovttá made ruđaid buot dáidda gielddaide. Eará vejolašvuotta livččii defineret guovllu hálddašanguovlui gullevažžan geatnegasvuodaiguin ja vuoigatvuodaiguin mat dan mielde čuvvot. Maidái dallege livččii Sámediggái váttis prioritet ja juogadit doarjjapoastta eambbo go guđa gildii. Dassázii go dákkár vejolaš hálddašanguovllu viiddideapmi dáhpáhuva, ferte Sámediggi prioritet ruđaid bušeahhtagiedahallamiin, ja go ruhtaohcamat sámi gielladoaimbajuiide sáddejuvvojit Sámediggái Sámi giellaráđi bokte.

Gažaldat áirasis Per Solli, Bargiðbellodaga sámediggejoavku:

SÁMI JIENASTUSLOGU GEAVAHEAPMI

Lea go Sámediggái čielggas masa sámi válgajienastuslogu sáhtta geavahit?

Áigu go Sámediggi juohkigoahtit dieđuid gielddaide njuolggadusaid birra maid galgá čuovvut go geavaha namuhuvvon jienastuslogu?

Sámediggeráđi vástádus:

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámedikki válganjuolggadusaid mielde galgá sámi jienastuslohku geavahuvvot mealgadii dušše válggas. Dattetge sáhtá Sámediggi válganjuolggadusaid § 82 vuodul addit lobi geahčadit sámi jienastuslogu dutkama ja statistihkalaš barggu oktavuodas.

Sámelága ja dan ovdabargguid giedahallamis biddjojedje garra eavttut jávohagaorrumii olbmuid birra geat ledje čálihan iežaset sámi jienastuslohkui. Ii lean lohpi ea.ea. fievriddit jienastuslogu dihtorii. Biddjojedje maid garra eavttut jienastuslogu eará geavaheapmái go válgii. Manjá leat njuolggadusat veahá ložžejuvvon, muhto njuolggadusat mat galggašedje várjalit jienastuslohkui čálijuvvon olbmuid anonymitehta, leat ain bissumin.

Eará sivva dasa go sámi jienastuslogu ferte várrugasat giedahallat lea go jienastuslogu vuodđun lea eaktudáhtolašvuohta, ja sáhtá nu čájehit boasttu gova das gos omd. sápmelaččat orrot danne go stuorra oassi sámi álbmogis ii leat čálijuvvon sámi jienastuslohkui.

Dieđuid dáfus gielddaide njuolggadusaid birra mat galget geavahuvvot jienastuslogu oktavuodas, sáhtá mitalit ahte gielddat leat ožžon dieđuid dán birra. Muđui lea dát juoga maid heive prioritet diehtujuohkima oktavuodas ovdal bohte sámediggeválgga.

Gažaldat áirasis Roger Pedersen, Sámi válgalihttu:

Sámi oahppoplána

Sámedikki várrepresideanta Ragnhild Nystad doarjui ollásit Nordlys nammasaš áviissas čakčamánu 2. b. Sámi oahpahusráđi jodiheaddji Asbjørg Skådena go dáhtoši sámi oahppoplána guoskat olles Davvi-Norgii.

Sámi Álbmotlihttu lea ovdal hui garrasit moaitán dán dagu danne go ballat ahte dat sáhtá dagahit ain garraseabbu oainnu ollu áššiid vuostá maid ovddas mii buohkat Sámedikkis bargat, go gielddat Davvi-Norggas gos leat uhccán dahje eai oppage sápmelaččat, bággehallet álggahit juoidá maid eai dárbbas eaiige dáhto. SÁL čujuha váttisvuođaide maid sámi oahppoplána álggaheapmi lea dagahan Sis-Finnmárkkus, gos álbmoga sámi oassi lea hui stuoris.

Sámediggeráđi vástádus:

Sámi oahppoplána

Sámediggeráđi háliida vuos njulget boastuáddejumi; sámediggeáirras Asbjørg Skåden ii leat Sámi oahpahusráđi dálá jodiheaddji, muhto ovddeš jodiheaddji. Oahpahusráđi dálá jodiheaddji lea Hans Isak Olsen.

Ođastus-97 oktavuodas ja go Sámediggi giedahalai áššiid mat guske dán ođastussii, gáibidii Sámediggi ahte ráhkaduvvojit sierra plánat sámi ohppiid oahpahussii. Sámediggi gáibidii seammás ahte maidái nášuvnnalaš plánain galge leat fáttat sámiid diliid birra. Sámedikki gáibádusaid vuodđun ledje Sámediggeplána áigumušat.

Sámediggeráđi lea hui ilus go dát gáibádus leat miedihuvvon, ja dan ovddas go Girko-, oahpahus- ja dutkandepartemeanta manjá čuovvulii Sámedikki rávvaga ásaht sámi oahppoplána buot gielddain mat gullet sámelága giellanjuolggadusaid hálldašanguvlui sámelága § 3-1 vuodul. Vuoigatvuohta oahpahussii sámi oahppoplána mielde lea namuhuvvon gielddaid lassin, maid čadnon dasa ahte unnimusat 10 oahppi muhtun gielddas dáhttot oahpahusa sámegielas ja sámegillii ja nu maid ožžot vuoigatvuođa oahpahuvvot sámi oahppoplána mielde. Eará vejolašvuohta oažžut oahpahusa sámi oahppoplána mielde lea jos

Vuolláičállit:EKN.....SS.....

eará gielddat dahje oasit gielddain láhkaásahusaid mielde maid Gonagas stáhtarádis mearrida, definerejuvvojit sámi guovllun.

Dat mii dál lea váttisvuhtan lea go definerejuvvon «sámi guovllu» olggobealde, galget leat unnimusat 10 oahppi gielddas geat dáhttot oahpahusa sámegielas ja sámegillii, ovdal go ožžot dákkár oahpahusa. Dán logu lea ollu sámi guovlluin váttis joksat. Danne lea dilli hui dohkketmeahttun Sámedikki áigumuša vuodul mii lea ahte buot sápmelaččain galgá leat vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámi historjjá ja sámi servodatdiliid birra, beroškeahtá das gos orrot. Dat mearkkaša ahte dilli lea dál nu ahte dain guovlluin gos soaitá leat stuorámus dárbu oahpahussii sámi oahppoplána mielde, doppe lea váttis oažžut dan áigái.

Čoahkkimis oahpahusministeriin čakčamánu 17. b. muitaluvvui ahte departemeanta ii áiggo vuos álggahit proseassa mii viiddidivččii oahpahuslága «sámi guovllu». Departemeanta dáhttu baicce rudaiguin maid lea juolludan oahpahusdirektorii, láhčit dili vai eanet oahppit oččošet je oahpahusa sámi oahppoplána mielde.

Sámediggeráddi ii leat duhtavaš dálá diliin go dušše guđa gieldda oahppiide lea sihkkaraston vuoigatvuohta oahpahussii sámi oahppoplána mielde. Sámi oahppoplána vuodđun lea sámi servodat. Danne lea oahppoplána heivehuvvon Davvi-Norgii ja dán guovllu mánggakultuvrralaš duohtavuhtii.

Sámediggeráddi lea eahpealmmolaččat beassan gullat ahte skuvlasuorggi fágaolbmot mángga sajis Davvi-Norggas livčče háliidan oahpahit sámi oahppoplána mielde danne go dat lea buorebut heivehuvvon Davvi-Norgga ohppiid duogáži go dáža oahppoplána lea. Muhto ráddi gal diedusge ádde ahte ideálalaš dilli mas buot oahppit geat orrot Davvi-Norggas ožžot oahpahusa sámi oahppoplána mielde, ii leat duohtavuodas vejolaš dál. Sámediggerádi mielas ii leat dárbu rievdadit dálá plánaid ovdal go Ođastus-97 lea evaluerejuvvon, ja nu maid ođđa oahppoplánat.

Sámediggeráddi oaivvilda danne ahte vejolaš boahpteáiggi čoavddus livččii ráhkadit plánaid mat leat heivehuvvon Davvi-Norgii, ja maid vuodđun livččii riikkaoasi duohtavuodas, earret eará historjá, servodateallin ja eanadieđa. Go ráhkadivččii oahppoplánaid maid vuodđun lea riikka oassi, de fertešii maid vuhtiiváldit riikkaoasi historjjá ja dálá áiggi sámi beali. Loahpa loahpas lea almmatge sáhka álbmoga ja eiseválddiid iežaset historjjá ja dálá áiggi dovddasteamis ja dohkkeheamis.

Sámediggerádi mielas lea dál prioriterejuvvon bargun maiddá leat mielde váikkuheamen ahte ovddiduvvojit oahpponeavvut mat dohkkehuvvojit sámi oahppoplána mielde.

Gažaldat áirasis Roger Pedersen, Sámi válgalihttu:

Sámi radio ovdáneapmi digitála rádío

Sámi Válgalihttu lea ovdal maid vuorjašuvvan dainna go NRK:a sámi radiosáddagiid eai beasa buot sápmelaččat guldalit. Mii leat čállán reive dán birra NRK-Sámi Rádío, erenoamážit dan gažil go buot Sámedikki jienasteaddjit eai beasa gullat válgasáddagiid.

NRK mielas čoavdá dat digitála sámi radiokanála mii dál lea plánejuvvomin dáid váttisvuodaid mat otne leat dan ektui go Sámi radios ii leat sierra kanála, muhto lea ferten sáddet eará bivnnugis sáddagiid badjel.

Vuolggasajis lea diedusge min mielas buorre go buot sápmelaččat riikkas ožžot dássásaš rádíoálaldagaid, muhto dattetge min mielas šaddet moadde váttisvuodas dán digitálarádío ovddideami oktavuodas.

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámi Radio hoavda dadjá reivves Sámi Válgalihttui ahte dat ođđa digitála radiokanála addá buoret rádiófálaldagaid. Dasto šaddat eahpesihkar dan ektui ahte man ollugat de besset guldalit sáddagiid, go ollu oktavuodain preassas dáid maŋimus vahkuid lea NRK radiohoavda Tor Fuglevik dadjan ahte mannet mánggat jagit ovdal go digitálarádio juksá eanet go 50 % álbmogis Norggas.

Dát dávista daid dieduide maid mii leat viežžan Norkring:s, mii eaiggáduššá ja doaimmaha sáddehatneahta Norggas. Norkring:a interneahhtasiidduin lea kárta mii čájeha ahte jagi 1999 loahpas galgá digitálarádio ovddiduvvot muhtun sajiin riikkas. Davvi-Norggas digitálarádio galgá huksejuvvot Guovdageainnu ja Kárášjoga gielddain ja Máttá-Norggas, olles nuortaoassi ja Gudbrandsdalen/Østerdalen:is gitta Steinkjer rádjai. Nugo mii áddet, de juksá digitálarádio 50 % álbmogis jagi 1999 loahpas. Norkring muitala ahte mihttomearrin lea ahte moatti jagis dat galgá juksat 95 % álbmogis, muhto makkárga diedut eai gávdno man guhká huksemii ferte geavahit áiggi. Mihkkege ii daddjo ovdamearkka dihte dan birra goas digitála sáddagat jukset sámi guovlluid mat leat olggobealde Finnmárkku.

Nubbi váttisvuohta digitála rádiosáddagiid oktavuodas lea dat go guldaleaddjit fertejit oastit ođđa radioid. Dan mearis go dát apparáhtat oppanassiige ráhkaduvvojit, de lea haddi nu divrras ahte dábalaš olbmot eai suite daid oastit dahje ii leat oppa miella ge daid oastit. Otne ii sáhte oktage dadjat man guhká dát dilli bistá. Ja dilli lea ge dalle nu ahte sámi guldaleaddjit fertejit oastit divrras ođđa ráhkanusaid jos digitála rádiosáddagiin oppanassiige galgá leat makkárga ávki sidjiide. Boađusin sáhtta ge de šaddat ahte boahhteáiggis ii nu gallásis dattetge leat vejolašvuohta guldalit sámi sáddagiid.

Gažaldat:

Lea go Sámediggeráđdi jurddašan dahkat maidege dainna ahte boahhteáiggis buot sámit Norggas duodas sáhttet guldalit Sámi radio?

Sámediggeráđi vástádus:

Sámediggeráđdi diehtá ahte NRK Sámi Radio fargga áigu geavahišgoahtit ođđa teknologijja iežas prográmmaid sáddemii, ja ahte dat sáddagat bohtet gullot álggos dušše Guovdageainnus ja Kárášjogas. Guokte digitála sáddehaga ásaheapmi Finnmárkkus dahká maiddá vejolažžan dan ahte NRK Sámi Radio fargga sáhtta álggahit geahččalansáddagiid digitála teknologijain. NRK Sámi Radio lea ge dalle ožžon vejolašvuodaid leat ovddimuččaid searvvis institušuvnnas NRK, mii guoská digitála sáddenteknologijja geavaheapmái.

Nubbi eará bealli mii maiddá lea deatalaš lassin ođđa teknologijjai, lea dat mii gažadeaddji beales lea ovddiduvvon, namalassii guldaleaddjit. Geat de besset guldalit digitála sáddagiid? Danne ii leat sáhka dušše sáddehagaid ja sáddehathuksemiid birra, muhto dás lea sáhka maiddá das ahte leat go guldaleaddjiin digitála radiot maiguin guldalit sáddagiid.

Sámediggeráđdi ii sáhte movt ge váikkuhit dása, mii guoská apparáhtaid govtolaš haddái. Mii konstateret dán oktavuodas ahte dán lagan apparáhtaid buvttadeaddjit leat geažuhan ahte dallánaga go geavaheddjit jearragohtet dákkár apparáhtaid, de dat hálbot.

Lea maiddá mearkkašupmi das go ođđa sáddenteknologijja viimmat addá NRK Sámi Radioi vejolašvuoda oážžut sierra radiokanála maid sáhtta geavahit birra jándora. Sámediggeráđdi eaktuda ahte dassáži go dát kanála gárvána, de ferte Sámi Radio sáhttit sáddet iežas prográmmaid bálddalagaid sihke dáláš analoga kanálas, mii lea FM neahhta, ja dan ođđa digitála kanála bokte. Sámediggeráđdi diehtá maiddá ahte NRK Sámi Radios lea áigumuššan sáddet prográmmaidis mánga jagi otnáš analoga kanálain bálddalagai, muhto maiddá sáhtta geavahišgoahtit dan ođđa sáddenteknologijja. Dát ođđa teknologijja ii mearkkaš dan ahte Sámi Radios šattaši fuonit fálaldat iežas guldaleaddjiide boahhteáiggis, baicce juste

Vuolláicállit: EKN / SS

nuppeláhkái, mii maiddái lea ulbmilin go loahpalaččat sirdá digitála rádiosáddagiidda. Danne ii bala Sámediggeráddi nugo gažadeaddji ahte sámi guldaleaddjiide šattašedje fuonit rádiofálaladagat boahteáiggis.

III. Jienasteapmi

39 áirasis ledje 38 čoahkis.

Ášši loahpahuvvui jienasteami haga.

IV. Beavdegirjelasáhus

Dán áššis ii gáibiduvvon lasáhus beavdegirjái.

V. Sárdnunlistu ja replihkkavuorut

	Sáhkaovddideaddji	Replihkka
1.	Nils Henrik Måsø	
2.	Roger Pedersen	
3.	Isak M. O. Hætta	
4.	John Henrik Eira	
5.	Per A. Bæhr	
6.	Roger Pedersen	
7.	Ing-Lill Pavall	
8.	Nils Henrik Måsø	
9.	Egil Olli	
10.	Ole Henrik Magga	Per A. Bæhr
11.	John Henrik Eira	
12.	Steinar Pedersen	
13.	Nils Henrik Måsø	
14.	Isak M. O. Hætta	
15.	Per Solli	
16.	Berit R. Nilssen	
17.	Roger Pedersen	
18.	Per Solli	Ragnhild Nystad
19.	Asbjørg Skåden	
20.	Egil Olli	Ragnhild Nystad
		Egil Olli
21.	Olav Dikkanen	
22.	Berit R. Nilssen	Per Solli

Vuolláicállit: EKN / SS

		Asbjørg Skåden
23.	Berit R. Nilssen	
24.	Per Solli	
25.	Ragnhild Nystad	
26.	Einar Lifjell	
27.	Per Solli	
28.	Ragnhild Nystad	
29.	Roger Pedersen	
30.	Ragnhild Nystad	
31.	Steinar Pedersen	
32.	Roger Pedersen	
33.	Asbjørg Skåden	Roger Pedersen
34.	Per Solli	
35.	Hans Petter Myrland	
36.	Asbjørg Skåden	
37.	Nils O. Nilsen	
38.	Geir Tommy Pedersen	
39.	Ragnhild Nystad	
40.	Roger Pedersen	
41.	Ing-Lill Pavall	
42.	Roger Pedersen	
43.	Ing-Lill Pavall	

VI. Sámedikki mearrádus manná jienasteami lea ná:

Geahča čuoggá III. Jienasteapmi.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui čakčamánu 28. b. dii. 12.05.

Vuolláičállit: EKN / SS

Ášši 32/99 Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalus NAČ 1997:4 - Sámi kultuvrra luonddivuodus

Ášši meannudeapmi álggahuvvui čakčamánu 28. b. dii. 15.30

I. Áššebáhpirat

- NAČ 1997:4
- NAČ 1997:5
- Sámedikki doarespolitihkalaš lávdegotti cealkámušárvalus, beaiváduvvon borgemánu 13. b. 1999
- Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvvi cealkámuš
- Norgga Sámiid Riikkasearvvi cealkámuš
- Sámi Álbmotlihtu cealkámuš
- Sámi Áednamsearvvi cealkámuš
- Sámiráđi cealkámuš
- Finnmárkku fylkadikki cealkámuš
- Tromssa fylkadikki cealkámuš
- Norgga Ádvokáhtasearvvi cealkámuš
- Gulaskuddancealkámušat mat leat joavdan Justisdepartementii, ja mat gusket Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadussii NAČ 1997:4 (buot gulaskuddancealkámušain sáddejuvvo kopii ja Sámedikki joavkkuide):
 - geahčastat cealkámušain mat leat joavdan Justisdepartementii 05.03.99 nammii
 - geahčastat cealkámušain mat leat joavdan Justisdepartementii áigodagas 08. - 23.03.99
 - geahčastat cealkámušain mat leat joavdan Justisdepartementii maŋná 23.03.99

II. Ovddiduvvon mearkkašumit ja eavttuhusat

Sámediggeráđi árvalus Sámediggái:

I. ÁLGU

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ásahuvvui áiggistis njulgen dihte Norgga lágaid ja hálddašeami bonjuvuodaid sámi vuoigatvuodaid dáfus. Lea duohtavuohta ahte Norgga lágat ja hálddašeapmi leat giedahallan, ja muhtun muddui ain giedahallet sápmi álbmoga ja sin kultuvrra dakkár vugiin mas ovtaárvosašvuodaprinsihppa ii adnojuvvo doarvái bures vuodđun. Norgga lágat ja hálddašeapmi leat guhkit áigge badjelgeahččan sámi kultuvrra ja vuoigatvuodaid Norgga kultuvrii buorrin. Dát lea dagahan hui váidalahtti ja váttis riiddu stáhta ja sámi álbmoga gaskii. Danne galgat dál dahkat deatalaš historjjálaš barggu, namalassii barggu mii galgá heivehit Norgga lágaid ja hálddašeami rievttálaš ideálaide ja eamiálbmopolitihkkii maid Norga prinsihpalaččat dáhtošii ovddastit.

Sámediggi dáhttu hui garrasit moaitit stáhta láhttadeami maŋná go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ásahuvvui 1980:s. Stáhta lea rihkkon mánga eavttu mat ledje vuodđun Sámi vuoigatvuodálávdegotti ásaheapmái ja lohpadusaid maid stáhta attii sámi ovddasteddjiide go 1981:s guorahalle maid vuoigatvuodálávdegoddi galggai bargat.

Ráđdehus lohpidii 1981 guovvamánu 17. b. sámi organisašuvnnaide ahte Ráđdehus sámi organisašuvnnaid dáhtu mielde «lea mielas dasa ahte Finnmárkku čálekeahtes eatnama lávdegotti árvalusa vuodđun galgá leat Sámi vuoigatvuodálávdegotti bargu.» Sámediggi

Vuolláičállit: EKN / SS

dáhttu muittuhit ahte Ráđđehus dušše golbma mánu ovdal go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi nammaduvvui, nammadii namuhuvvon lávdegotti man mandáhtan lei árvvoštallat galggašii go ásaht gielddalaš álbmotválljen orgánaid stáhta čálekeahtes eatnama hálldašeami oassin Finnmárkkus. Dát bargu fertii dattetge bissehuvvot garra moaitaga geažil sápmelaččain, ja lávdegoddi heahtihuvvui 1982:s. Statsskog SF:a ásaheapmi maŋit áiggis ja čálekeahtes eatnama láhkavuodu sirdin Statsskog SF:ii, čájeha ahte sápmelaččat eai lean duššiid dihte ballamin, seammás go duodašta ahte sámi vuoigatvuodaid ii ábut doaivut ahte sáhtta sihkkarastit politihkalaš šiehtadusaiguin Norgga eiseválddiiguin.

1995:s ásahe Sturradiggi duottar- ja meahcekommišuvnna Norlánda ja Tromssa várás. 1985 geassemánu 1. b. láhka nr. 51 lea dán kommišuvnna ásaheami láhkavuoddu, mii lea «dubmenkommišuvdna (meahcekommišuvdna) mii galgá čorget stáhta ja earáid gaskasaš riektediliid duottarguovlluin ja eará meahceguovlluin Norlánda ja Tromssas». Láhka adda meahcekommišuvdnii válddi duomuin mii guoská buohkaide, 1) leago stáhta gii oamasta eatnamiid vai ii, 2) mearridit rájiid stáhta ja eará eatnamiid gaskka mat dasa gusket, ja 3) mearridit stáhta eatnamiin geavahanvuoigatvuoda, maiddá buohkaid geavahanvuoigatvuoda, ja jos ovttasge lea, de geas lea geavahanvuoigatvuoda. Láhka Norlánda ja Tromssa meahcekommišuvnna birra mearriduvvui vaikke sámi organisašuvnnat garrasit vuostaldedje dan.

Sámedikki mielas lea Norgga eiseválddiid ja sápmelaččaid ovddasteddjiid gaskasaš šiehtadus mas sohppojuvvui ahte eai áigon oppa árvvoštallatge álggahit barggu mii negatiivalaččat váikkuhivččii sápmelaččaid riektedili, čielgasit rihkkujuvvon kommišuvnna ásaheamiin ja kommišuvnna bargovugiin. Dasto atná Sámediggi meahcekommišuvnna ásaheami ja meahcekommišuvnna barggu hui duodalaš vealaheapmin sámi vuoigatvuodaide, danne go barggustis vuhtiiváldá dušše dáža riektegálduid, mat leat ráhkaduvvon árvvoštallakeahtta sámi vuoigatvuodaid mat leat namuhuvvon guovlluin.

Nugo diehtit sirdujuvvui Finnmárkkku eana 1993:s stáhta oasusearvá Statsskog SF:ii, vaikke sihke Sámediggi ja Sámi vuoigatvuodálávdegoddi garrasit vuosttildedje dan. Statsskog SF:a ásaheamiin Ráđđehus njulgestaga rihkui lohpadusa sámi álbmogii ja sámi ovddasteddjiide geat váttis politihkalaš dilis 1981:s dahke soahpamuša Ráđđehusain. Maiddá fágalaččat lea Statsskog SF:a ásaheapmi moitujuvvon. Lea daddjon ahte dát ortnet hui funet goziha sámi beroštumiid ja ahte hálldašanmálla maid Statsskog SF ovddasta, ii soaba buori hálldašanvieruide.¹

Sáhtta roahkka dadjat ahte guovddáš eiseválddit leat čájehan guottuid mat uhccán ovddidit sin luohtámuša sápmelaččaid ja sámi beroštumiid ektui. Eavttut mat ledje guovddášis Sámi vuoigatvuodálávdegotti bargui, eai leat dollojuvvon, ja stáhta lea láhtten gutneheamet sihke sámi álbmoga ja Sámi vuoigatvuodálávdegotti vuostá. Dasto lea Sámedikki mielas váidalahtti go Ráđđehus Ealáhus- ja energijadepartemeantta 1993 njukčamánu 23. b. reivviin Norgga luonddugáhtensearvá lea dagahan eahpáduša das man muddui Norga dáhttu ollašuhtti riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaidis ILO-konvenšuvnna nr. 169 ektui.

Sámediggi ii áiggo dattetge diktit namutkeahtta daid ollu buoriid doaimmaid mat leat álggahuvvon ja čadahuvvon buorin sámi álbmogii ollu surggiin Norggas 1980-loguin ja 1990-loguin. Dás lea sáhka doaimmain mat leat hui deatalaččat sámi kultuvrra seailuheapmái ja ovddideapmái. Eanavuovdinstivra lea rapporttain mii ráhkaduvvui 1996:s buktán deatalaš beali gažaldahkii mii guoská minerálaohcamii ja -roggamii báikkálaččat Finnmárkkus. Maiddá guovddáš eiseválddit ge leat hui bures leamaš mielde ovddideamen ođđa ja buori

¹Čielggadus maid Ole Christian Borge ja Kristian S. Myrbakk leaba dahkan.

oktavuođa sámi áššiid meannudeamis. Vuoigatvuodagažaldagat eai leat bálljo oppage nu go eará áššit heivehuvvon Norgga stáhta celkojuvvon prinsihpalaš dáhtui eamiálmotpolitihkas. Lea dárbu ásahtit ortnegiid mat dáhkidit ahte sámi vuoigatvuodát ja beroštumit árvvusadnojuvvot ja gozihuvvojat dakkár vugiin ahte stáhta ii sáhte nu álkit eambo go rievdadit dakkár guovddáš eavttuid. Vaikke vel Norga bealuštage demokrátalaš ideálaid, de lea dán ge riikkas dárbu oázžut dáhkadusaid mat sihkkarastet ahte eamiálmot nugo mii sápmelaččat leat, gieđahallojuvvo álbmotrievtti mielde ja ahte min vuoigatvuodát ovttaskas olmmožin ja álbmogin sihkkarastajuvojit.

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea dán árvalusas veardádallan stuorra ja viiddis áššiid ja hui čiekŋalit analyseren servodatoktavuođaid mat leat guovddázin sámi áššiid boahhteáiggi barggus. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea dasto maid čájehan hui vuđolaš áddejumi váttisvuođaide maid sáhtta deaividit servodagas go čuoččuha sámi oainnuid. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea hui ollu surggiin dahkan nana vuodu mearrádusaide mat galggašed je sihkkarastit sámi kulturvuodu. Danne lea dás vuogas giitit lávdegotti ollislaččat, dan miellahtuid ja čállingotti, dán hirbmat deatalaš barggu ovddas sámerievtti ja sámpolitihka ovddideamis dán riikkas. Sámi vuoigatvuodálávdegotti ovdalis bargu lea juo leamaš mielde dagahemen historjjálaš rievdadusa dan dili ektui mii sápmelaččain lei go led je badjelgehččojuvvon joavkun Norgga servodagas, ja dagahan ahte sámi áššit dál adnojuvvot sihke dohkálažžan ja deatalažžan riikka servodahkii.

Sápmelaččain eai leat álbmogin dán rádjaí leamaš makkárga vuoigatvuodát. Maiddái ovttaskas sápmelačča vuoigatvuodát leat leamaš funet gozihuvvon. Lágat maid áigumuš guhkes áigodaga lei luottahuhttit sámi kultuvrra, leat ráhkadan dakkár digástallama eana- ja čáhcevuogitvuodaid birra mas sáhtta leat váttis jođihit olbmuid dieđuid main lea duohta historjjálaš vuoddu. Dán vuodu lea Sámi vuoigatvuodálávdegoddi leamaš mielde láchčimin.

Sámediggi lea oaidnán ahte Sámi vuoigatvuodálávdegoddi hui uhccán lea čielggadan Finnmárkku eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuoda, vaikke vel justa gažaldagat mat gusket eaiggáduššanvuoigatvuotii leat guovddázin lávdegotti mandáhtas. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi livččii galgan buktit čielgaseabbu oainnu dán áššis, ja ain juo čielggadan guđe oasit Finnmárkkus galget adnojuvvot sámi eaiggáduššan- ja háldoguvlun ILO-konvenšuvnna nr. 169 art. 14.1 vuodul. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea mealgadii čatnan eanaš fuomášumi eana ja luondduresurssaid iešguđetlágan hálldašanortnegiidda.

Eará váilivuolta Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadusas lea go boares sámi vierut ja riekteáddejupmi eai leat čilgejuvvon nugo lei eaktun lávdegotti mandáhtas. Ii leat vejolaš árvvoštallat sápmelaččaid riektedili doarvái bures jos dáid áššiid ii vuhtiiváldde. Finnmárkku eatnamiid eaiggáduššan-, geavahan- ja háldovuoigatvuodaid lea váttis loahpalaččat mearridit ovdal go bargu boares sámi vieruid ja riekteáddedjumi birra leat dohkálaččat loahpahuvvon. Sámediggi lea duhtavaš go sierra čielggadus dán birra lea álggahuvvon, muhto vuorjašuvvá váilevaš ruhtadeami ja organiserema geažil, ja go bargu ii ovdán nu go galggašii.

Sámediggi lea oaidnán ahte ollugat leat viggan duššindahkat álbmotrievtti mearkkašumi sámi vuoigatvuodaide. Danne lea Sámediggi hui duhtavaš go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi álggahii vuđolaš čielggadeami álbmotrievttelaš beliin main lea mearkkašupmi sápmelaččaid eana- ja čáhcevuogitvuodagažaldagain. Dát bargu maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavku lea dahkan (NOU 1997:5 Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett) ferte leat hui guovddáziis sámi guovlluid eana- ja čáhcevuogitvuodaášši viidáseabbu gieđahallamis. Dál ii šat sáhte ovddidit vuoiggalaš eahpádusa das nanne go álbmotriekti, earret eará nugo lea celkojuvvon ILO-konvenšuvnnas nr. 169, sápmelaččaid árbevirolaš guovlluid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda gáibádusaid.

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámediggi atná Álbmotriektejoavkku čielggadusa guovddážin sámi álbmoga vuoigatvuodaid árvvoštallamis Finnmárkkku eatnamiid oktavuodas. Sámediggi konstatere ahte Sámi vuoigatvuodálávdegoddi livččii sáhtán eambo beroštit Álbmotriektejoavkku konklusuvnnain, namalassii ahte sápmelaččain álbmotrievtti mielde lea eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuolta stuorra osiide Finnmárkkus.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadusas leat eanemus guovddážin hálldašanmálet dasa mii ovdal gohčoduvvui «stáhta čálekeahkes eanan Finnmárkkus.» Sámi vuoigatvuodálávdegotti eanetlohku evttoha ásaht Finnmárkkku eanahálldašeami, mii galggašii leat oktasaš ortnet oppa Finnmárkui. Álbmotriektejoavku lea dadjan ahte dákkár čoavddus prinsihpaláččat álbmotrievtti mielde gáibida ahte Sámediggi čielgasit miehtá dákkár ortnegii daid guovlluid dáfus gos sápmelaččain leat eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodát. Odasmuvvi meahcceresurssain dáhtošii Sámi vuoigatvuodálávdegotti eanetlohku álgovuorus ovttaskas gielddaid ássiid vuoigatvuodaguoddin. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi evttoha addit gilážiidda gos meahccealáhusat leat leamaš eallinvuođu oassin gitta dássáži, vejolašvuođa ieža hálldašit resurssaid giláža árbevirolaš geavahanguovllus – gillefidnoguovllus. Čielggadusas ii oidno doarvái čielgasit mo dát váldo hálldašanortnegat váikkuhivčče guhkit áigái. Guovddáš gažaldahkan lea manahivčče go sápmelaččat álbmogin dáid ortnegiid ásaheamin, ja dat guoská earenoamážit Finnmárkkku eanahálldašeami ortnegii, buot boahttevaš buolvaid vuoigatvuodaid. Álbmotriektejoavku gal lea guorahallan justa dáid beliid. Lea almmatge ollu mii lea eahpečielggas sápmelaččaid boahttevaš saji ektui dain áššiin.

Sámediggi deattuha ahte vuodđun gáibádussii sámi váikuhanfámu birra iežaset eallinvuođu hálldašeamis, ferte leat ahte sápmelaččat duohtavuodas leat geavahan guovlluideaset don doložis. Dát ferte leat vuodđun buot digáštallamii Finnmárkkku eana- ja čáhcevuogitvuodaid birra. Son gean hálldus juoga duohtavuodas lea, sus ii sáhte lobi haga dan váldit, ja jos nu geavvá, de galgá goit oázžut buhtadusa vahága ovddas.

Áigumuš mii dávjá čuoččuhuvvo daid áššiid digáštallamis maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea gieđahallan, lea stádisvuohta ja ráfálaš ovttaseallin. Lávdegoddi dáhttu čujuhit ahte eavttut stádisvuođa ja nugohčoduvvon ráfálaš ovttaseallima joksamii eai álo leat seamma go rievttalašvuođa eavttut. Vuodđun ferte leat ahte stádis ortnegat eai sáhte adnojuvvot rievttalažžan dušše danne go leat stáddasat, ja ahte eanetlogu dáhtu muhtomin ferte nappo gáržžidit vai jovssašii rievttalašvuođa.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti vuosttas oassečilgehusas – NOU 1984:18 – (kap. 9) čilgejuvvo vuodđooaidnu mii Sámedikki mielas ollu buorebut soahpá nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš riekteovdáneapmái go NOU 1997:4. Rievttalaš ja politiikkalaš ovdáneami vuodul 1984 rájes livččii Sámi vuoigatvuodálávdegoddi galgan buorebut válddahallat prinsihpalaš gažaldagaid.

Go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ásaheamin 1980:s, de galggai geahčadit buot eahpečielga beliid Finnmárkkku eatnamiid ja resurssaid eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuodadiliin, ja dasto čielggadit baikkálaš hálldašanortnegiid mas buot álbmotjoavkkuid beroštumit galge gozihuvvot.

Buohkanassii orru Sámi vuoigatvuodálávdegoddi viehka muddui nagodan, earret spiehkastagaid mat bajábealde leat namuhuvvon, gozihit sihke historjjálaš duogáža ja Norgga siskkáldas ja riikkaidgaskasaš eamiálbmotgeatnegasvuodaid, ja hábmet hálldašanortnegiid main maid lea eará álbmot mielde álbmotválljen orgánaid bokte.

Sámedikki mielas lea dál áigi ovdánit Finnmárkkku eana- ja čáhcegažaldagaiguin, ja dán oktavuodas atnit Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa váldooainnu vuodđun. Sámi kultuvrra viidáseabbu ovddideapmi lea maid dan duohken ahte eai geavahuvvo dárbbášmeahtun resurssat odđasis guorahallat vuoigatvuodagažaldagaid. Danne ii galgggašii

Vuolláicállit: EKN, SS

čoavddus Finnmárkku dáfus gártat nu guhkás eret molssaeavttuin maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea árvalan.

Sámediggi deattuha ahte Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusaid vuodđun leat historjjálaš bealit, ja ahte hálddašanortnegiid vuodđun galget leat álbmotválljen orgánat. Sámediggi lea maid duhtavaš go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi čađat evttoha guovloortnegiid main buohkain leat seamma vuoigatvuodát luondduresurssaid geavaheami dáfus. Ná ferte maid leat fylkka mánggakultuvrralaš birrasiin.

Sámediggi ii jáhkášii beare álkin garvit Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa jierpmálaš ja dássálas evttohusaid – evttohusat maid fágalaččat ja politihkalaččat hui govdadit čohkkejuvvon lávdegoddi 17 jagi čađa lea hábmen ja válddahallan.

Sámedikki oainnu mielde lei nappo ollislaš čoavddus maid váttis politihkalaš dilis 1980:s dáhtto. Dat lea iešalddis deatalaš sivvan dasa manne galggašii leat várrugas menddo ollu lihkahallamis evttohusaid maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea buktán. Dat mearkkaša ahte lea váttis gaikut muhtun váldosparruid huksehusas almmá váikkuhusaid haga huksemii muđui.

II. SÁMEDIKKI VUOĐĐOOAIDNU

1. Sámi álbmot

Sámedikki váldovuodđun lea ahte sápmelaččat leat okta álbmot ja eamiálbmot, ja ahte mis lea iežamet historjá, iežamet árbevierut, iežamet kultuvra, iežamet giella ja iežamet eatnamat gos ja maid gitta historjjálaš áiggi rádjai leat okto ássan ja geavahan. Mii leat árben vuoigatvuodaideamet min máttuin. Sámi kultuvra ja eallinláhki lea boadusin das go leat orron, doaibman ja eallán iežamet guovlluin don doložis, mii lea guhká ovdal go oktage eara álbmot joavku vuosttas geardde bođii min guovlluide. Nu guhkás go čálalaš gáldot muitalit, orro historjjálaš áiggis álgoálggus dušše sápmelaččat dan guovllus maid dál gohčodit Finnmárkku fylkan. Boaresdárogiela giellageavaheami mielde lei guovllu namma Finnmork, namalassii sápmelaččaid eana (gč. ea.ea. NOU 1997:4 s. 242).

2. Sápmelaččat stáhtavuodđudeaddji álbmogiin

Vuodđun lea maid ahte sámi álbmot lea nubbi riikka stáhtavuodđudeaddji álbmogiin. Stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnamiid ala, dážaid ja sápmelaččaid. Storra oassi Norgga stáhtas lea vuodđuduvvon sámi álbmoga eatnamiid ala. Sápmelaččat leat doložis rádden riggodagaid davvin ja viidáseabbut máttás gitta dálá máttasámi ássamii Mátta-Trøndelágas ja Hedemárkkus, maidái viidát go mii dál Mátta-Norggas lea definerejuvvon boazodoalloguovlun. Mii vuordit prinsihpalaš ovttáárvosašvuoda álbmogiid gaska. Dat mielddisbuktá ahte sápmelaččaid historjjálaš vuoigatvuodát, geavaheapmi ja riekteáddejupmi – ja buot mii muđui adnojuvvo gustojeaddji rievtti vuodđun, láhkasuodjaleapmi ja hálddašeapmi, galget leat riekteovdáneami ja hálddašeami vuodđun – seamma láhkai go dážaid vuoigatvuodát, geavaheapmi ja riekteáddejupmi leat. Dát ferte leat gustojeaddji vuodđun beroškeahhtá das mii muđui lea daddjojuvvon nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš lágain. Mii dohkkehit dieđusge maid, ja vuordit maid ahte min álbmoga boahhteáigevuoigatvuodát galget sihkkarastojuvvot oktiiráđiid nuppi stáhtavuodđudeaddji álbmogiin, dáža álbmogiin, ja oktiiráđiid riikka minoritehtaguin.

Vuolláičállit: EKN / SS

3. Sámi eaiggáduššan-, hálldo- ja geavahanvuoigatvuođat

Min álbmot lea gitta doložis atnán diehtelassan ahte dat seamma láhkai go máilmmi eará álbmogat, eaiggádušša ja hálde iežas guovlluid, ja ahte eará álbmogat dohkkehit dan. Dán leat earret eará lohcameahtun ja iešgudetlágan sámi cealkámušat ja gáibádusat duodaštan, sihke ovttaskas olbmuid, joavkkuid, organisašuvnnaid ja eará ovddasteaddji sámi orgánaid. Min álbmot ii lea goassege luobahan iežas guovlluid vuoddo vuoigatvuođaidis. Sámi álbmoga vuoigatvuođaid vuodđun, sihke oktasaš ja ovttaskas, lea min historjjálaš eaiggáduššan-vuoigatvuohta eatnamii ja joatki geavaheapmi, hálldu, gullevašvuohta ja doaibma guovllusteamet juo don doložis. Danne ii sáhte loahppaoaidnu leat earágo ahte sápmelaččaid eaiggáduššan- ja hálldovuoigatvuođaid ferte dohkkehit duohta historjjálaš ja rievttálaš dilálašvuođaid ja dábálaš rievttalašvuođa oainnu mielde.

Sámi kultuvrra eksistenssiálalaš vuoddu dovdomearkan lea ahte lea ovddiduvvon eallinláhki ja gesursageavaheapmi mii lea heivehuvvon min guovlluid lundui. Ferte dohkkehuvvot ahte min eallinláhki ja resursageavaheapmi lea vuodđun seamma nana ja dievaslaš gáibádusaide go ovdamearkka dihte dáža boandakultuvra. Resursageavaheapmi lea leamaš ja lea ain mánggabealat. Sámediggi atná dárbun deattuhit dán ja muittuhit ahte seammás go boazodoalu guohtongeavaheapmi guhká lea mearriduvvon lágas, de leat lágat ja hálddašeapmi uhccán beroštan ja gozihan eará sámi resursageavaheami. Atnit earenoamáš sivvan muittuhit ahte earenoamážit mearrasápmelaččaid resursageavaheapmi lea leamaš vajálduvvan, muhto ahte lea deatalaš vuodđun sámi vuoigatvuođaid čuoččuheamis sihke mearas ja eatnamis.

Stáhta ii leat atnán iežas Finnmárkku eatnamiid eaiggádin ovdal go dáruiduhttima ideologiija báinnii sihke lágaid ja hálddašeami. Dáinna lágiin stáhta veahkaválddalašvuođain definerii iežas eaiggádin Stuorradikki mearrádusaiguin, almmá álgo háldejaččaid ja eaiggádiid dárbbalaš lobi haga. Stáhta lea dattetge geavahas ollu guovlluin árvvusatnán min álbmoga vuoigatvuođaid, earenoamážit ovddit čuohtejagis ja guhkás dán čuohtejahkái. Sápmelaččat leat dohkkehan stáhta ráddejeaddjin, muhto ii fal priváhta eanaeaiggádin.

Sámedikki áddejumi mielde eai leat sápmelaččaid eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođat goassege manahuvvon. Dát vuoigatvuođat leat leamaš don doložis ja leat ain bissumin dal juo dadjat ideálalaš eavttuin, beroškeahtá das leatgo formálalaš dáža riektégáldot dohkkehan daid. Danne vuordá Sámediggi ahte dát bealit dárkilit guorahallojuvvojit Justis-departemeantta ja Sámedikki prošeavttas boares sámi vieruid ja riekteáddejumi birra.

Lea min vearditmeahtun vuoigatvuohta gozihit ja ovddidit min ealáhusaid ja servodaga iežamet oktasaš eavttuid vuodul. Mii dáhtut ovttas, ja oktiirádiid earáiguin, váras atnit iežamet eatnamiid, čáziid, luondduriggodagaid ja nášuvnnalaš árbbi boahttevaš buolvvaide. Sámi kultuvrra ja sámegiela suodjaleami ja ovddideami vuoddo ovddásvástádus lea sápmelaččaid iežaset.

Sámediggi atná dán oktavuodas dárbun deattuhit ahte osiin Finnmárkkus diedusge maid ii-sámi beroštumit eahpitkeahtá leat čadnon eanahálddašeapmái, ja ahte dát bealit galget govtolaččat gozihuvvot go odđa hálddašanortnegat árvvoštallojuvvojit ja áсахuvvojit.

Lea maid čielggas ahte sihke siskkáldasrievttálaš ja álbmotrievttálaš bealit dagahit ahte dábálaš eanetlohkoákkat mat leat geavahuvvon sámi mieldemearrideami cakkadeamis, eai sáhte geavahuvvot Sámedikki mearridanválddi vuostá. Danne ii galggašige leat váttis ásaht bistevaš suodjaleami meassamiid vuostá mat billistit luonddu. Dán ferte sihkarastit šiehtadusain mas stáhtaeiseválddit dohkkehit Sámedikki vuoigatvuođa eambo bissovaččat biehttalit meassamiid sámi guovlluin. Dasto galggašii áсахuvvot bissovaš konsultašuvdna- ja

Vuolláičállit: EKN / SS

šiehtadanortnet riikka politihkalaš eiseválddiiguin deatalaš áššiin mat gusket min álbmogii, nugo láhkaválmmostanbarggut mat sáhttet guoskat sámi vuoigatvuođaide.

4. Norgga nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš rievttálaš geatnegasvuodát sápmelaččaid guovdu

Njealját vuodđun leat Norgga rievttálaš geatnegasvuodát sámi álbmoga ektui, nugo Vuodđolága § 110A, sámeláhka, ILO-konvenšuvdna nr. 169 ja eará riikkaidgaskasaš mearrádusat, mat buohkat dohkkehit sápmelaččaid vuoigatvuođaid oktan álbmogin ja eamiálbmogin. Riikkaidgaskasaš rievttálaš prinsihpaid čadaheapmi, earret eará ILO-konvenšuvdna nr. 169 heiveheamiin Norgga lágaide, lea hui deatalaš dán oktavuodas, ja dat guoská earenoamážit ILO-konvenšuvdna 14. ja 15. artihkkaliidda.

Lea deatalaš ahte sihke ovttaskas sápmelaččat, sámi joavkkut ja Sámediggi ožžot čielga dáhkádusaid das ahte sámi vuoigatvuođaid ja kulturvuoduid ii sáhte manahit čujuhusain dásseárvui dážaid ja sápmelažžaid gaskka. Earenoamáš deatalažžan leat resurssat, ealáhusat ja ássan, maid duohken sámi kultuvra lea. Jos veardida sápmelaččaid vuoigatvuođaid vuoigatvuođiguin maid ollu eará riikkaid eamiálbmogat leat ožžon šiehtadallamiiguin iežaset riikkaid ráđdehusaiguin, de ii leat sámi beroštumiid dásen eará beroštumiiguin, mihkkege lávkkiid ovddos guvlui, iige sihkkarasttášii doarvái bures sámi kultuvrra boahpteáiggis. Dát lea oassin váldoáššis maid Sámi vuoigatvuođalávdegotti čielggadus ja čielggadusa politihkalaš gieđahallan galggašii čoavdit. Eamiálbmotriekti hábmejuvvo álelassii go buorit morálalaš ákkat leat formálalaš mearrádusaid vuodđun. Norgga stáhtas lea Vuodđolága ja álbmotrievtti vuodul riektigeatnegasvuohta addit sápmelaččaide duohta vejolašvuođaid sihkkarastit ja ovddidit kultuvrraset. Norggas lea earenoamáš riikkaidgaskasaš ovddasvástádus sámi kultuvrra eallineavttuid ektui danne go eanaš sápmelaččat orrot Norggas. Norggas lea maid earenoamáš historjjálaš ovddasvástádus sámi kultuvrra ektui danne go dát lea sápmelaččaid historjjálaš ruovtturiika, ja danne go ovddeš dáruiduhttinpolitihkka lea raššudan sámi kultuvrra. Lea maid dovddastuvvon sihke nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš riektejurddašeamis ahte positiivvalaš vealaheapmi lea muhtun muddui dárbbášlaš ja dohkálaš vai eamiálbmogat jovssašedje seamma bohtosiid go earát.

Sápmelaččaid sadji sierra álbmogin galggašii dál leat áibbas čielggas. Earret eará lea Sámi vuoigatvuođaládegoddi konkluderen ahte sápmelaččat leat sierra álbmot. Min álbmoga luondduriggodatvuoigatvuođaid vuodđun leat dohkkehuvvon prinsihpat sápmelaččaid vuoigatvuođaid birra iežaset guovlluide álbmogin ja eamiálbmogin. Dát prinsihpat mielldisbuktet ahte mis seamma láhkai go earáge álbmogiin, galgá leat vuoigatvuohta seailluhit ja ovddidit min iežamet kultuvrra, giela ja servodaga min árbevirolaš guovlluid ja iežamet riekteádejjumi vuodul. Mii galgat maid iežamet ulbmiliid várás beassat háldet luondduriggodagaideamet rámmamearrádusaid siskabealde maid nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš ~~orgánat mearridit luonddubirasa ja kulturbirasa~~ ceavzi ovdáneami sihkkarastimis.

Sámi álbmogis leat ollu vuodđo vuoigatvuođat maid vuodđun lea dat duohtavuohtha ahte leat sierra álbmot. Dat mearkkaša earret eará ahte sápmelaččain lea álbmogin vuoigatvuohta maid dušše sámi álbmot ieš sáhtta hálldašit ja šiehtadit. Dát vuodđo vuoigatvuohta bissu beroškeahhtá hálldašanortnegiin. Vuoigatvuohta ii sáhte rievdaduvvot earágo sámi ovddasteddjiid, geat leat ožžon mandáhta sámi álbmogis, ja stáhta eiseválddiid ovddasteddjiid gaskasaš šiehtadusain.

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvvoštallama birasgáhttema ja ceavzi ovdáneami prinsihpa beroštumi birra nugo celkojuvvui Brundtland-kommišuvnna «Vår felles framtid» raporttas 1989:s ja Rio-konferánssas 1992:s, ja nugo Norgga eiseválddit maŋná leat dulkon prinsihpa.

Sámediggi doarju maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti kultuvra-doahpaga viiddis dulkoma, ja čujuha dan oktavuodas Kultuvrra ja ovdáneami máilmmekommišuvnna dulkomii «Our Creative Diversity» raporttas 1995:s.

Muđui Sámediggi doarju buori muddui vuodđooainnu maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ollislaččat lea ovddidan, sihke 1984:s ja dán čielggadusas. 1984 rájes leat sihke ILO-konvenšuvdna nr. 169, Vuodđolága § 110A ja guokte stuorradiggediedáhusa (Sd.died. nr. 52 (1992-93) ja Sd.died. nr. 41 (1996-97) nannen stáhta riektegeatnegasvuoda. Sámediggi čujuha earret eará alimisriektijustitiarius Smith stáhta riektegeatnegasvuodaid dulkomii maid mángga oktavuodas lea cealkán, ja earenoamážit 13 tesan 1996:s, mat galggašedje leat stáhta riektegeatnegasvuodaid dulkoma guovddáš vuodđun sápmelaččaid ektui. Álbmotriektejoavku lea buhtadan muhtun ráje váilevašvuodain go nu vuodlaččat lea geahčadan álbmotrievttálaš beliid ja buktán konklusuvnnaid maid Sámediggi doarju.

Kultuvrra ja ovdáneami máilmmekommišuvdna «Our Creative Diversity» 1995:s dadjá ahte dás lea vuos ja ovddimuš sáhka eatnama kultuvrralaš mánggabealatvuodain, buoremussan olmmošsoga boahpteáigái. Eamiálbmogiid vuoigatvuodaid birra dajai kommišuvdna ná: «Stuorámus bargun stáhtaide mat dorjot pluralisisma ja demokratija lea hukset vuodu mii dáhkida ovdáneami ja ahte duohta beroštupmi lea geavatalaš politihka vuodđun. Dát gáibida ahte eamiálbmogiid oainnut ja árvevirolaš máhttu mii sis lea servodagaset ja birraseaset birra árvvusadnojuvvot, ja nu maid sin kultuvrralaš ásašusat. Dat mearkaša ahte dáid olbmuid vuoigatvuodta eallinvuodđui ja dan buktagiidda dáhkiduvvo stáhta ja riikkaidgaskasaš riekteortnega doarjagiin.»² Sápmelaččat leat ovtas eará árktalaš eamiálbmogiiguin ovddidan kultuvrra mii lea leamaš ja ain lea earenoamážit heivehuvvon dasa ahte eallit min guovlluin. Sámedikki mielas lea min vuoigatvuodta ja buorin máilmmeservodahkii ahte sámi kultuvra seailluhuvvo. Sámediggi atná stuorra hástalussan ja hui buorin ahte dákkár ovdáneapmi sáhtá dahpáhuvvat lagas ja ráfálaš ovtasbargguin min ránnjáálbmogiiguin.

Buot dásiid eiseválddiin lea geatnegasvuodta álggahit doaimmaid vai jovssašii seamma buriid bohtosiid sápmelaččaide. Maŋimuš áiggiid leat vuohhtán ahte ovddasvástádus duvdiluvvo dušše stáhtii, ja ahte báikkálaš ja regiovnnaš orgánat eai doarjjo doarvái bures sámi kulturovddideami. Maidái báikkálaš ja regiovnnaš orgánain lea geatnegasvuodta giedahallat sápmelaččaid Norgga rievttálaš geatnegasvuodaid mielde. Buot guoskevaš stáhtalaš orgánain leat prinsihpalaččat seamma geatnegasvuodat sámi kultuvrra seailluheamis ja ovddideamis go dáža kultuvrra seailluheamis ja ovddideamis. Stáhtaorgánat ja buohkat geain lea almmolašvuoda ovddas hálddašanovddasvástádus, galget leat ávkin sámi álbmoga beroštumiide ja sámi kultuvrii samma láhkai go dáža kultuvrii.

Vaikke vel ásašuvvošedjege ođđa areála- ja resursahálddašanorgánat Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusaid olis, de eai beasaše eará orgánat dán ovddasvástádusas. Lea earenoamáš deatalaš deattuhit ahte suorggit gos sámi beroštumit vel eai leat nannejuvvon hálddašanorgánain, doppe lea earenoamáš deatalaš fuolahit ahte almmolaš orgánat aktiivvalaččat leat mielde nannemin eage raššudeamen sámi kultuvrra vuodu.

²Sitáhta ruotagiela *Vår skapande mångfald* jorgaleamis Stockholm 1997 s. 71, jorgaluvvon sámegillii.

Sámediggi doarju dan ahte áigumuš ođđa njuolggadusaiguin maidái lea váidudit riidduid, muhto jos stáhta geatnegasvuodát galggašedje dollojuvvot, de ferte maid dáhkiduvvot ahte kulturvuoddu galgá bisuhuvvot. Mii diehtit ahte oassi Finnmárkku álbmogis juo doložis lea čá jehan unnán áddejumi ja dáhtu dohkkehit vuoddo sámi dárbbuid. Danne lea dárbu ásahit čielga prinsihpaid ja rievttálaš dásiid vaikke vel buohkat eai liikošege dasa. Jos nu ii dahkkojuvvo de šaddet sápmelaččat, geat leat minortehtadilis, álo vuoittáhallat majoritehta-álbmogii.

Sihke Ráddehus ja Stuorradiggi leat ollu gerddiid deattuhan oktavuoda kultuvrra ja vuoddo olmmošvuoigatvuodaid gaska, sihke Od.prp:as nr. 33 (1986-87), St.died:as nr. 52 (1992-93) ja dál maŋimuš Sd.died:as nr. 41 (1996-97). Prinsihppa mii dadjá ahte Norga lea ásahevvon guovtti álbmoga eatnamiid ala, sápmelaččaid ja dážaid, lea maid dadistaga čielgasit mearriduvvon. Earret eará lea dálá alimusrikti justitiarius cealkán ná Norgga riektegeatnegasvuoda birra:

«Sámerievtti váldobargun lea duddjot nu nana riektesuodjaleami sámi kultuvrii ahte basttášii viidáseabbut eallit dáppe Davvirikkain. Mii diehtit ahte dás lea sáhka galgá go olles kultuvra seailut vai ii – buot dainna maid čuohtejagiid čada lea čohkken olbmuid eallimis ja olbmuid jurdagiin boahtteáigái. Dán ektui orrot eanaš eará áššit min riikka kulturpolitihkas veahttumín.» (Carsten Smith: Fra Samerettsutvalget til Sametinget. Sáhkavuorru Sámedikkis 27.02.1996)

Alimusrikti justitiarius Carsten Smith lea čohkken 13 tesan sámerievttálaš gova nugo su mielas lea Norgga nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš rievttálaš geatnegasvuohtan sápmelaččaide. (Sáhkavuorru Sámedikkis Káráš jogas 1996 guovvamánu 27. b.)

1. *Sápmelaččaid eamiálbmotsaji birra. Sápmelaččat leat sierra álbmot sierra kultuvrrain. Riikkaidgaskasaš rievtti mielde sápmelaččat leat riikka eamiálbmot.*
2. *Norga mánggaetnihkalaš stáhtan. Stáhta lea huksejuvvon guovtti álbmoga eatnamiid ala: dážaid ja sápmelaččaid.*
3. *Norgga historjjálaš ovddasvástádusa birra. Norggas lea earenoamáš historjjálaš ovddasvástádus sámi kultuvrras, danne go lea sápmelaččaid historjjálaš ruovtturiika, ja danne go ovdalis dáruiduhttinpolitihkka lea raššudan sámi kultuvrra.*
4. *Norgga riikkaidgaskasaš ovddasvástádusa birra. Norggas lea earenoamáš riikkaidgaskasaš ovddasvástádus sámi kultuvrra eallineavttuin, danne go eanaš sápmelaččat orrot Norggas, ja danne go sámi kultuvrra boahtteáigi lea dan duohken makkár eavttuid dáppe oažžu.*
5. *Kulturpolitihka vuoruheami birra. Sámpolitihka váldomihttomearrin lea kultursuodjaleapmi ja kulturovddideapmi, muhto ollu oassesuorggit politihkas nugo guovllupolitihkka, sosiálapolitihkka ja ealáhuspolitihkka sáhttet leat kultur barggu doarjjan.*
6. *Demokráhtalaš organiserema birra. Sámedikki haga ii livčče demokráhtalaš legitimehta. Sámi jienastuslogu haga ii livčče doarvái ovddasteapmi. Ovddasteami haga ii livčče sámpolitihkka doarvái jáhkehahti.*
7. *Stáhta riektegeatnegasvuodaid birra. Norgga stáhtas lea Vuoddolága ja álbmotrievtti vuodul riektegeatnegasvuohta addit sámi álbmogii duohta vejolašvuodaid sihkkarastit ja ovddidit kultuvrras. Stáhta ferte addit sápmelaččaide doarvái váikkuhangaskaomiid dán kultursuodjaleapmái.*

Vuolláičállit:EKN/SS.....

8. *Earenoamáš doaibmajuid birra. Sápmelaččain lea vuoigatvuohta oažžut positiivvalaš earenoamáš doaibmajuid riikka eará álbmoga ektui, jos lea dárbu dákkár earenoamáš doaibmajuide kultursihkkarastima ja kulturovddideami dihte.*
9. *Ávnnaslaš kulturvuoddu birra. Stáhta geatnegasvuohta ii guoskka dušše ideálalaš kultur-gaskkustemiid suodjaleapmái nugo oahpahus, girjjálašvuohta ja dáidda, muhto maiddái ávnnaslaš kulturvuoddu, vai sápmelaččat oččošedje ekonomalaš ja fysálaš eavttuid maid dárbbasit kultuvrraset sihkkarastimis ja ovddideamis.*
10. *Luondduriggodagaid birra. Riekteprinsihpat positiivvalaš vealaheami birra ja ávnnaslaš kulturvuoddu suodjaleami birra leat dábalaš riektecealkagat mat gustojit maid luondduriggodagaid geavaheapmái. Dáid prinsihpaid ferte dahkat konkrehtan muhtun riektesurggün ja eallinsurggün.*
11. *Sámi ealáhusaid birra. Boazodoallu lea sámi ealáhusaid guovddáš ealáhus ja deataleamus kulturguoddin. Muhto maiddái eará árbevirolaš sámi resursageavaheapmi ferte oažžut riektesuodjaleami jos lea deatalaš kulturvuoddu.*
12. *Sámi báikegottiid birra. Sámi ássama bisuheapmi sámi báikegottiin lea sámi kultuvrra seailluheami guovddáš eaktun ja ferte danne leat riekteregulerema ulbmilin.*
13. *Sámepolitihka ollislaš árvvoštallama birra. Stáhta riektegeatnegasvuohta guoská sámi kultuvrra ollislaš doaibmajuide, ja ferte lassin ovttaskas daguid dahje doaibmajuid árvvoštallamiid maid árvvoštallojuvvot ollislaččat.»*

4.1. Vuoddoláhka

Vuoddolága § 110 a, mii lea sámerievttálaš áššiid guovddáš formálalaš siskkáldasrievttálaš riektégáldobeallin, nanne ahte:

“Lea stáhta eiseválddiid geatnegasvuohta láhčit dilálašvuodaid nu ahte sámi álbmotjoavku sáhtta sihkkarastit ja ovddidit gielas, kultuvrras ja servodateallimis.”

Vuoddolága § 110 a ferte dulkot ja árvvoštallat duohta ja rievttálaš historjjálaš duohta daguid vuodul. Vaikke vel vuoddoláhkamearrádus nugo dal lea, várra ii ásat makkárge rievdadusa sápmelaččaid eana- ja luondduriggodatvuoigatvuodain, de dat ovddasta deatalaš čadaheami geatnegasvuodain mat Norgga stáhtas leat álbmotrievttálaččat. Vuoddoláhka geatnegahtta buot orgánaid ja ásahusaid mat doibmet stáhta dahje almmolašvuoda ovddas.

Sámedikki vuoddun lea ahte vuoddoláhkamearrádus ferte adnojuvvot dakkárin mii ásaha rievttálaš dáhádusaid Norgga riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid čadaheapmái sápmelaččaide, maiddái sápmelaččaid eana- ja čáhcevuogitvuodaid dáfus Finnmárkkus. Vuoddun adnojuvvo maid ahte Vuoddolága § 110 a ovddasta stáhta celkojuvvon dáhtu vuhtiiváldit ásahuvvon sámi vuoigatvuodaid, beroškeahhtá leat go dát ovdal dohkkehuvvon formálalaš dáža riektégálduin, ja ahte danne ovddasta celkojuvvon dáhtu diedihit ahte lea vuostá dan mo sámi álbmot ovddeš áiggiid vealahuvvui.

4.2. Norgga konvenšuvnavulosas álbmotrievttálaš geatnegasvuodat

4.2.1. *Sápmelaččaid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodat ILO-konvenšuvnna nr. 169 vuodul 1989 ILO-konvenšuvdna nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešmearrideaddji stáhtain maid Norga dohkkehii 1990 geassemánu, doaibmagodii 1991 čakčamánu. Norga lei vuosttaš stáhta mii dohkkehii dán konvenšuvnna. Dohkkeheami oktavuodas adnojuvvui vuoddun ahte lea sámi álbmot masa stáhta geatnegasvuodat konven-*

Vuolláičállit: EKN / SS

šuvnna vuodul gusket. Dat mearkkaša ahte Norga dohkkeheami bokte lea dohkkehan sápmelaččaid saji eamiálbmogin Norggas, ja geatnegahtán iežas čadahit geatnegas-vuodaidis konvenšuvnna mearrádusaid mielde. Danne ii leat veara oppa eahpiditge ahte Norga ii leat álbmotrievttálaččat geatnegahtton sápmelaččaid guovdu čadahit konvenšuvnna mearrádusaid.

ILO-konvenšuvdna nr. 169 ovddasta dohkkeheami das ahte eamiálbmogat dávjá eai bastte seamma láhkai go eará álbmogat stáhtain gos ellet, ávkašuvvat vuoigatvuoðaideasetguin, ja ahte sin riektiortnet, árvvut, boares vierut ja oainnut dávjá headuštuvvojit. Guovddáš beallin eamiálbmogiid rievttálaš várjaleami buoridanviggamis lea konvenšuvnna dohkkeheapmi das ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta bearráigeahččat eatnamiidiset, luondduriggodagaidaset, ásahusaideaset, eallinlágiset ja ekonomalaš ovdáneamiset, ja vuoigatvuoða bisuhit ja ovddidit identitehtaset, gielaset ja oskkuset stáhtaid rámmaid siskkobealde gos ellet.

Dáidda gullá ILO-konvenšuvnna 14. artihkkal nr. 1 vuosttaš čuokkis, gos nannejuvvo ahte stáhtas lea geatnegasvuohta dohkkehit dáid eamiálbmogiid vuoigatvuoða eaiggáduššat ja háldet eatnamiid gos árbevirolaččat ássat. Dát mearrádus ferte adnojuvvot sápmelaččaid iežaset árbevirolaš guovlluid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoðaid rievttálaš nannemin, maid Norga dohkkeheamiin lea geatnegahtán iežas čadahit. «Eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoða» (rights og ownership and possession) dajaldaga dulkomis 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš čuoggás, ferte vuodđun atnit dábaláš bustávva dulkoma. Sámedikki oainnu mielde berre dat dulkojuvvot sánis sátnái, danne go ii leat mihkkege mii dadjá ahte dulkomis galggašii garvit mearrádusa čielga sániid.

ILO-konvenšuvnna 14. artihkkal nr. 1 čuodjá ná:

«Berre dohkkehit dáid álbmogiid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoða eatnamiidda gos sii árbevirolaččat ássat. Go nu lea dárbu, de galget mearriduvvot doaibmajut sihkkarastin dihte dáid álbmogiid vuoigatvuoða geavahit guovlluid gos sii eai okto ása. muhto gos sii árbevirolaččat leat ealihan iežaset ja maid leat geavahan árbevirolaš doaimmaide. Dán oktavuoðas galgá earenoamážit vuhtiváldit johtti álbmogiid ja johtaleaddji eanadolliid dilálašvuoðaid.»

Sámedikki mielas ii leat veara oppa eahpiditge ahte stuorra oasit Finnmárkku fylkkas eai gulaše dasa maid ILO-konvenšuvnna 14. artihkkal nr. 1 vuosttas čuokkis atná guovlun gos eamiálbmogiid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoðat galget dohkkehuvvot. Sámedikki oainnu mielde lea čielggas ahte buot guovllut Finnmárkku fylkkas gos sámi álbmot gitta dássáži lea leamaš okto dahje stuorra eanetlogus ássama ja ealáhusdoaimmaid dáfus, fertejit gullat dasa maid ILO-konvenšuvdna atná árbevirolaš eamiálbmotguovlun. Dáid guovlluid sáhttet leat johtaleaddji sápmelaččat dahje dálonat, dahje guktot, geavahan. Árvvoštallamis guovlluid mat galggašedje adnojuvvot «árbevirolaš guovlun», ferte dat dahkkot dilálašvuoðaid vuodul mat ledje ovdal go dáža stuorraservodat **bođi** urbaniseremiin, kommunikašuvdnahukseamiin, suodjalusa rusttegiiguin, industrijarusttegiiguin jna.

Sámediggi diehtá ahte muhtomin sáhttet čuožžilit dulkonvátisvuoðat gaskariikkalaš konvenšuvdnamearrádusaid dáfus, earret eará danne go dáid áigumuššan lea reguleret rievttálaš diliid miehtá máilmmi. Dattetge lea nu ahte riikkaidgaskasaš rievttálaš mearrádusat galget dulkojuvvot sánis sátnái jos eai leat nana ákkat mat gáibidit dulkoma mii garvá sánis sátnái dulkoma. Sámedikki oainnu mielde eai leat bealit mat gáibidit ahte ILO-konvenšuvnna mearrádus 14. kapihttal nr. 1 vuosttaš čuokkis, ii galgga dulkojuvvot sánis sátnái. Sámediggi deattuha ahte mearrádusa galgá áddet sanis sátnái, ja ahte dohkkeha sámi álbmoga vuoigatvuoða «eaiggáduššat ja háldet» árbevirolaš guovlluid.

Vuolláičállit: EKN / SJ

Sámi eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodát ILO-konvenšuvnna mielde fertejit adnojuvvot kumulatiivvalaš vuoigatvuohtan. Dat mearkkaša ahte sihke eaiggáduššanvuoigatvuohta ja háldovuoigatvuohta ferte dohkkehuvvot. Danne ii leat doarvái dušše nuppi dán guovtti vuoigatvuodas dohkkehít. Dat mearkkaša ahte lea čielggas ahte sámi álbmogis lea rievttálaš vuoigatvuohta oažžut eaiggáduššanvuoigatvuoda dohkkehuvvot, seammás go dát guovllut galget bissut sámi geahču vuolde. Dat mielldisbuktá earret eará ahte dušše geavahanvuoigatvuohta ja háldu eai deavdde konvenšuvnna gáibádusaid, danne go dat ii attáše sámi álbmogii doarvái buori vejolašvuoda bearráigeahččat guovlluid. Bearráigeahčču maid sápmelaččat galget oažžut eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda vuodul galgá ILO-konvenšuvnna gáibádusaid vuodul čađahuvvot dan hámi mielde go veardiduvvojit ja adnojuvvojit ovttaskas stáhtas, ii eanet iige unnit.

Danne go ILO-konvenšuvdna nr. 169 lea 1957 ILO-konvenšuvnna nr. 107 eamiálbmogiid ja eará álbmotjoavkkuid birra mat ellet čearddalaš dilis, ođasmahttin, de lea konvenšuvdna nr. 107 viehka deatalaš go konvenšuvdna nr. 169 galgá dulkojuvvot. Deatalaš dulkonbeallin lea go ođđa konvenšuvnna (nr. 169) áigumuššan lea nannet eamiálbmogiid vuoigatvuodaid, ja ahte ii oktage dain mearrádusain danne sáhte áddejuvvot nu ahte ásaha hea jut vuoigatvuodaid go maid ovddeš konvenšuvdna (nr. 107) dahká – jos dat ii daddjojuvvo čielgasit konvenšuvnnas nr. 169. ILO-konvenšuvnna nr. 107 mielde lei eamiálbmogiin vuoigatvuohta oažžut daid guovlluid eaiggáduššanvuoigatvuoda dohkkehuvvot maid árbevirolaččat ráđđejedje («right to ownership»). ILO-konvenšuvnna nr. 169 áigumuššan lea nannet eamiálbmogiid vuoigatvuodaid dáidda guovlluide dainna go evttoha ahte maiddái sin háldovuoigatvuohta galgá dohkkehuvvot ovttas eaiggáduššanvuoigatvuodain. Dat dilli go ILO-konvenšuvdna nr. 169 14. artihkkal nr. 1 nubbi čuokkis earenoamážit namuha eamiálbmogiid «vuoigatvuoda geavahit» («right to use») guovlluid gos sii árbevirolaččat leat ealihan iežaset ja maid leat geavahan árbevirolaš doaimmaide, maid garrasit bealušta «eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda» da jaldaga bustávva dulkoma.

Sámedikki mielas lea dán oktavuodas maiddái ILO-konvenšuvnna 15. artihkkal nr. 1 deatalaš. Dát mearrádus geatnegahtta stáhta lánčit dili nu ahte sápmelaččat beasašedje leat mielde iežaset luondduriggodagaid hálldašeamis. 15. artihkkal nr. 1 čuodjá ná:

«Dáid álbmogiid vuoigatvuodaid iežaset eatnamiid luondduriggodagaide galgá earenoamážit sihkkarastit. Dáidda vuoigatvuodaide gullá dáid álbmogiid vuoigatvuohta leat mielde geavaheamen, stivremin ja seailluheamen dáid luondduriggodagaid.»

4.2.2. ILO-konvenšuvnna gáibádusat árbevirolaš sámi guovlluid eanahálldašanortnegiidda

Sámi vuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavku (NOU 1997: Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett) konkludere ahte sápmelaččain lea eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuohta osiide Finnmárkku fylkkas, ja ahte gáibádusat eai leat duhtaduvvon ovdal go sápmelaččaide duohtavuodas lea dovddastuvvon vuoigatvuohta dahkat buot duohta ráđđejumiid deataleamus daguid mat dábálaččat gullet eaiggádii.³ Álbmotriektejoavku lohka ahte «garrasit suodjaluvvon geavahanvuoigatvuohta» ii sáhte duhtadit konvenšuvnna gáibádusaid dohkkehít eamiálbmogiid «eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda». Álbmotriektejoavku čujuha ahte ILO-konvenšuvnna nr. 169 šiehtadallamiid oktavuodas Norga ovttá nuppi geardde evttohii ahte konvenšuvdna galgá bidjat dássálagai «geavahanvuoigatvuoda» dahje «geavahanvuostasvuoigatvuoda» «eaiggáduššanvuoigatvuodain».³

³ Geahča NAČ 1997: 5 siidu 36

³ Geahča NAČ 1997: 5 siidu 36

Vuolláičállit: EKN / SS

Muhto nugo diehtit, de dát evttohusat hilgojuvvojed je, danne go áddejuvvojed je nu ahte livčče geanohuhtán eamiálbmogiid vuoigatvuodaid ILO-konvenšuvnna nr. 107 vuodul.⁴

Dán oktavuodas berre maid čujuhit ahte ILO-vuogádat ii atte stáhtaide vejolašvuoda reserveret iežaset konvenšuvnna ovttaskas mearrádusaid ektui. ILO-konvenšuvdna ferte dohkkehuvvot ollislaččat, almmá mákkárge formálalaš reservašuvnnaid haga ovttaskas mearrádusaid ektui. Riektediliid ráddjejumit fertejit danne jos galget leat mielde, váldot mielde virggálaš konvenšuvdnatekstii maid riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvnna váldokonferánssa mearrida. Ii leat doarvái ovddidit reservašuvnnaid dahje aiddostahttima iežas teakstaáddelumis konvenšuvnna dohkkeheami oktavuodas. Danne ii leat mákkárge mearkkašupmi ILO-konvenšuvnna nr. 169 14. artihkkal nr. 1 vuosttas čuoggá dulkomii jos vel Norga vikkašii dadjat ahte lea dohkkeheami oktavuodas bidjan vuodđun ahte nanno-seabbu suodjaluvvon geavahanvuoigatvuohta duhtada konvenšuvnna gáibádusaid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda ektui.

Sámediggi oaivvilda ahte eanahálddašanortnegat daid guovlluide mat gullet dasa maid ILO-konvenšuvdna gohčoda «árbevirolaš guovlun» (14. artihkkal vuosttas čuokkis) ferte leat nu ahte hálddašanovddasvástádus biddjojuvvo sápmelaččaide, ovddastuvvon Sámedikki bokte.

Iešguđet málliid árvoštallamis boahpteáiggi eanahálddašeami Finnmárkkus, dovddaha maiddá Sámi vuoigatvuodalávdegotti álbmotriektejoavku ahte dáid guovlluid hálddašeapmi ferte gullat orgánaide main sápmelaččat leat eanetlogus, ja ahte ortnegat juhkkajojuvvon stivrenovddasvástádusain danne eai deavdde ILO-konvenšuvnna nr. 169 eavttuid guovlluide mat gullet dasa maid 14. artihkkal nr. 1 vuosttas čuokkis regulere.

Álbmotriektejoavkku eanetlogu mielas lea danne vealtameahtun eaktun Finnmárkku eanahálddašeami ortnega ásaheamis ahte Sámediggi formálalaččat doarju dan. Joavku oaivvilda ahte jos galggašii duhtadit ILO-konvenšuvnna gáibádusaid, de ferte ásaht sámi hálddašanorgánaide main lea váldi hálddašit eatnama ja dasa gullelaš luondduriggodagaid. Joavku cealká ahte «*jus ILO-konvenšuvdna galgá duhtaduvvot dain guovlluid ektui gos sápmelaččain lea gáibádus oázžut dohkkehuvvot eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda, de ferte gábiduvvot ahte eanetlogu miellahtuin dan orgánas mas lea bajimus váldi eatnama ja eará luondduriggodagaid hálddašeamis, válljejit sámi orgánat*». Álbmotriektejoavkku eanetlohku oaivvilda namalassii ahte daid osiid Finnmárkkus maidda sápmelaččain lea gáibádus oázžut dohkkehuvvot eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda, ferte orgána hálddašit masa sámi orgánat válljejit eanetlogu miellahtuin, ja ahte sii galget beassat geahččat bearrái hálddašanorgána.

Álbmotriektejoavkku eanetlohku oaivvilda ahte Finnmárkku eanahálddašanortnega, mii galggašii gustot olles Finnmárkku fylkii, ii sáhte bealuštit dainna ahte dat maid sápmelaččat masset go fertejit juogadit eanahálddašeami dain guovlluin maidda sáhttet gáibidit oázžut dohkkehuvvot eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda, dan ožžot fas ruovttoluotta gos besset dássálagai eará álbmogiguin hálddašit Finnmárkku eará osiid; jos Sámediggi formálalaččat ii miedit dákkár «eaiggátmolsumii». Álbmotriektejoavkku eanetlohku dadjá ahte «*jus vuoigatvuodas maid eamiálbmogat sáhttet gáibidit oázžut dohkkehuvvot ILO-konvenšuvnna vuodul galget sáhttet earáide addojuvvot, lea dasa lassin eaktun ahte muhtun geas dán eamiálbmoga ovddas lea váldi háldet dan vuoigatvuoda mas das lea sáhka, šiehtadallá dan birra*». Daddjo dasto ahte «*dat orgána mas lea váldi cealkit sápmelaččaid ovddas, ferte leat Sámediggi*».

⁴Geahča NOU 1997:5 siidu 36.

Danne lea áibbas čielggas ahte Finnmárkku eanahálldašeami vejolaš ásaheapmi, almmá Sámedikki čielga lobi haga, rihkušii ILO-konvenšuvnna nr. 169, danne go dákkár ortnet ii sáhte ásahuvvot earágo Sámediggi dohkkeha ortnega, ja iešdážus dahká šiehtadusa dákkár oktasaš hálldašanortnega birra. Jos Sámediggi ii dohkket dákkár oktasaš hálldašanorgána Finnmárkui, de ferte vai deavdá ILO-konvenšuvnná gáibádusaid, ásahtit ortnega mii sihkkarastá ahte guovlluid maidda sápmelaččain sáhttet gáibidit oazžut eaiggáduššan- ja hálldovuoigatvuođa dohkkehuvvot, stivre orgána maid sápmelaččat gehččet bearrái.

Álbmotriektejoavkku eanetlohku cealká ahte *«dan sivas go sápmelaččat ain leat čielga eanetlogus dain osiin Finnmárkkus maidda sáhtášedje gáibidit oazžut dohkkehuvvot eaiggáduššan- ja hálldovuoigatvuođa, de ii sáhte leat eaktudáhtolaš searvan Sámi eanahálldašeapmái min mielas leat ILO-konvenšuvnna vuostá.»* Sámedikki oainnu mielde lea Sámi eanahálldašeapmi áidna hálldašanmálla mii ollásit ollašuhtá ILO-konvenšuvnna gáibádusaid dán suorggis.

ILO-konvenšuvnna nr. 169 sáhtá dál dadjat ovddastit riikkaidgaskasaš oainnu eamiálbmotvuoigatvuođaid hárrái. Dán birra dadjá Álbmotriektejoavku ahte: *«.. vuoigatvuođat mat eamiálbmogiin leat ILO-konvenšuvnna vuodul, sohpet oppalaččat dan eamiálbmotoidnui mii riikkaidgaskasaš servodagas lea. Danne ii galggaše leat dárbu gáržžet dulkot ILO-konvenšuvnna mearrádusaid.»* (NOU 1997:5 s. 51)

4.2.3. ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra

1966 ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra suodjala vissis muddui eamiálbmogiid vuoigatvuođaid seailluhit kultuvrraset, seammás go geatnegahtá stáhtaid láhčit dilálašvuođaid vai sáhttet bisuhit ja ovddidit dan. Norga lea dohkkehan dán konvenšuvnna, ja lea čadnojuvvon dan mearrádussii. Konvenšuvnna 27. artihkkal lea minoritehtamiellahtuid vuoigatvuođa birra seailluhit ja ovddidit kultuvrraset. Dat addá seamma riektesuodjaleami eamiálbmogiidda go minoritehtaide ge dakkár oktavuodain go eamiálbmogat leat logu dáfus unnitlogus. NOU 1984:18 dadjá ahte sápmelaččat eahpitkeahtá leat etnikkalaš joavku masa 27. artihkkala kultursuodjaleapmi guoská. Sámegillii jorgaluvvon čuodjá 27. artihkkal ná:

«Stáhtain gos leat etnikkalaš, oskkolaš dahje gielalaš minoritehtat, ii galgga sis geat gullet dákkár minoritehtaide biehttalit vuoigatvuođa, ovttaš joavkku eará miellahtuiguin, bálvallit iežaset kultuvrra, dovddastit iežaset oskku ja doaimmahit dan, dahje geavahit iežaset giela».

27. artihkkala dulkon eamiálbmotvuoigatvuođaid dáfus, earenoamážit ON-a Olmmošvuoigatvuođakomitéa dulkon, lea hui ollu mannan dan guvlui mii ILO-konvenšuvnnas nr. 169 lea mearriduvvon. Geavahus ON-a Olmmošvuoigatvuođakomitéas čájeha earret eará ahte eamiálbmogiid ealáhusdoaimmaheapmi gullá kultursuodjaleapmái ja ahte 27. artihkkal suodjala dákkár ealáhusdoaimmaheami. Komitéa deattuha muhtun iežas cealkámušain ahte 27. artihkkal suodjala kultuvrralaš vuoigatvuođaid, ja ahte kultuvra-sáhtá manifesterejuvvot mángga láhkai, maiddá earenoamáš eallinvugiiguin mat leat čadnon eatnamiid ja luonddu-riggodagaid árbevirolaš geavaheapmái. ON-komitéa dadjá dán guoskat earenoamážit eamiálbmogiidda.⁵

ON-a Olmmošvuoigatvuođakomitéa dadjá, Kanada áigodatrareportta giedahallama oktavuodas konvenšuvnna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid čadaheami birra 1999:s, ahte eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta earret eará mielddisbuktá ahte eamiálbmogiidda

⁵Olmmošvuoigatvuođakomitéa 1994 nr. 23 oppalaš mearkkašupmi.

ferte dovddastuvvot vuoigatvuohta friija hálddašit iežaset luondduriggodagaid,⁶ eaige sii galgga ealahusaideaset massit. Komitéa dáhttu Ráđđehusa dallánaga dovddastišgoahtit eamiálbmogiid eana- ja resursavuoigatvuođaid. Komitéa evttoha dasto ahte eamiálbmogiid vuoigatvuođaid vejolaš sihkkun, maid leat ásahan don doložis ássama vuodul, rihkušii konvenšuvnna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra. Olmmošvuoigatvuođakomitéa dadjá ahte maiddái konvenšuvnna 1. artihkkalis lea mearkkašupmi dáid riikkaid eamiálbmogiid riektedillái.

4.3. Eará deatalaš álbmotrievttálaš bealit

4.3.1. ON-A JULGGAŠTUSEVTTOHUS EAMIÁLBMOTVUOIGATVUOĐAID BIRRA

ON-a eamiálbmotáššiid ekspearta joavku mearridii 1994:s julggaštusevttohusa eamiálbmotvuoigatvuođaid birra.⁷ Bargojoavkku bajimuš orgána, mas leat mielde 26 áššedovdi riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođain, ON-a vuolitkommišuvdna minoritehtaid vealaheami headusteami ja minoritehtaid suodjaleami várás, mearridii manjá ovtta jienalaččat bargojoavkku julggaštusevttohusa. Evttohus lea 1995 rájes giedahallojuvvon politihkalaččat ON-as. Beroškeahttá politihkalaš giedahallama bohtosa, de lea stuorra ovtta mielalašvuohta das ahte bargojoavkku ja vuolitkommišuvnna julggaštusevttohus ovddasta riikkaidgaskasaš unnimusdásiid eamiálbmogiid vuoigatvuođaid oktavuodas. Julggaštusevttohus lea boadusin barggus maid máilmmi buoremusat dohkkehuvvon áššedovdit olmmošvuoigatvuođasuorggis logi jagi áigodagas leat dahkan.

Julggaštusevttohusa 25. artihkkal dadjá earret eará ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta seailluhit ja nannet sin earenoamáš oktavuodaid guovlluide, earret eará dainna áigumušain ahte seailluhit dáid guovlluid boahttevaš buolvvaide.

Lea dattege julggaštusevttohusa 26. artihkkal mii lea guovddážis eamiálbmogiid eana-, čáhce- ja luondduriggodatvuoigatvuođaid dáfus. 26. artihkkalis daddjo ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta eaiggáduššat, ovddidit, bearráigeahččat ja geavahit eatnamiid ja guovlluid, nu maiddái ollislaš birrasa, eatnama, áimmu, čázi, riddoguovllu, áhpejienja, eliid ja šattuid ja eará resurssaid maid árbevirolaččat leat eaiggáduššan dahje earáláhkai hálddus atnán dahje geavahan. Dát siskkilda maiddái vuoigatvuođa oažžut lágaid, árbevieruid ja boares vieruid, eanahálddašvuođadagaid ja resursahálddašan ja -ovddidanásahusaid ollásit dohkkehuvvot. Dasto daddjo ahte lea stáhta geatnegasvuohta álggahit dárbbášlaš doaibmabijuid hehtten dihte dáid vuoigatvuođaid rihkkuma.

Julggaštusevttohusa 27. artihkkal lea deatalaš earenoamážit dakkár oktavuodain go stáhta eiseválddit guhkit áigge leat badjelgeahččan eamiálbmogiid vuoigatvuođaid, ja nu mearridan lágaid beroškeahttá eamiálbmogiid ásahuvvon vuoigatvuođain. Daddjo ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta oažžut ruovttoluotta vuoigatvuođa guovlluide ja luondduriggodagaide maid árbevirolaččat leat eaiggáduššan, hálddus atnán dahje geavahan, muhto mat leat

⁶ Human Rights Committee, 65 sešuvdna, 1999 cuonomanu 7. b. ON dokumeanta CCPR/C/79/Add.105.

⁷The United Nations Working Group on Indigenous Populations;
E/CN.4/Sub.2/1994/2/Add.1 1994 cuonomanu 20. b. ON dokumeanta.

duoguštuvvon, vuollástuvvon, dahje maid stáhta dahje earát leat geavahišgohtán almmá sohppojuvvon šiehtadusa haga eamiálbmogii.

Julggaštusevttohusa 30. artihkkal lea eamiálbmogiid vuoigatvuođa birra mearridit iežaset vuoruhemiid ja strategijaid iežaset guovlluid ja resurssaid ovddideami ja geavaheami dáfus. Daddjo ahte stáhta galgá geahččalit soahpat dáid álbmogii ovdal go dohkkeha makkárge doaimmaid sin guovlluin mat sáhttet váikkuhit sin eatnamiid ja resurssaid, nu maiddái čáhce- ja minerálaresurssaid.

ON-a julggaštusevttohus ovddasta Sámedikki oainnu mielde riikkaidgaskasaš unnimusdásiid eamiálbmotvuoigatvuođain. Dat go julggaštusevttohus ii leat vel politihkalaččat mearriduvvon ON-as, máksá vuos ahte miellahtoriikkain leat politihkalaš váttisvuođat julggaštusevttohusa sisdoalu ektui. Dán oktavuodas ferte atnit muittus ahte guokte ON-a áššedovdi orgána olmmošvuoigatvuođasuorggis leat mearridan julggaštusevttohusa, ON-a eamiálbmotáššiid bargojoavku ja ON-a vuolitkommišuvdna minoritehtaid vealaheami headusteami ja minoritehtaid suodjaleami várás, ja ahte danne galggašii gaskkustit rievttálaš dásiid mat ollašuhttet álbmotrievtti gáibádusaid.

4.3.2. ON-a komitéa nallevealaheami jávkadeami várás

ON-komitéa nallevealaheami jávkadeami várás⁸, dadjá 1997 oppalaš mearkkašumis XXIII (51) ahte stáhtain lea geatnegasvuohta dohkkehit ja árvvus atnit eamiálbmogiid kultuvrra, historjjá, giela ja eallinvugiid, ja ahte stáhtain lea geatnegasvuohta ovddidit dáid diliid. Dasto daddjo ahte stáhtain lea geatnegasvuohta sihkkarastit eamiálbmogiid vuoigatvuođaid čadaheami almmá makkárge vealaheami haga eamiálbmogiid guovdu.

Nállevalahankomitéa deattuha stáhta geatnegasvuođa sihkkarastit eamiálbmogiid eanavuoigatvuođaid earenoamáš deatalažžan eamiálbmotvuoigatvuođaid čadaheamis. Nállevalahankomitéa dadjá ahte stáhta galgá dohkkehit ja suodjalit eamiálbmogiid vuoigatvuođa eaiggáduššat, ovddidit, bearráigeahččat ja geavahit sin oktasaš guovlluid ja luondduriggodagaid. Komitéa dadjá maid ahte stáhtas lea geatnegasvuohta máhcahit eamiálbmogiidda eatnamiid mat sis leat váldojuvvon almmá sin čielga ja eaktudáhtolaš lobi haga. Jos dákkár máhcaheapmi ii leat vejolaš duohta dilálašvuođaid geažil, de galgá eamiálbmogiidda dovddastuvvot dallánaga buhtadus. Lea dattetge daddjon ahte dákkár buhtadeapmi galgá nu guhkás go vejolaš dáhpáhuvat dainna lágiin ahte eamiálbmogiidda juhkkuojuvvojit eará seammaárvosaš guovllut.

ON-a Nállevalahankomitéa cealkámuš orru dego dovddasteamen ahte eamiálbmogat ain olu vealahuvvojit, earret eará sin eanavuoigatvuođaid dáfus. Komitéa čielga cealkámušas ferte leat mearkkašupmi sápmelaččaid eana-, čáhce- ja resursavuoigatvuođa gažaldagaide. Ii leat veara oppa eahpiditge ahte sámi guovlluid dálá eanavuoigatvuođadilli ii guoskka dan dillái maid komitéa dás atná vuodđun, namalassii ahte eatnamat leat váldon eamiálbmogii almmá sin čielga ja eaktudáhtolaš lobi haga. Norgga stáhta ii leat goassege historjjás jearran dán birra lobi sápmelaččain, ja danne eai leat goassege sápmelaččatge addán iežaset eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuođa Norgga stáhtii dahje ovttaga eará riektesubjektii.

Nállevalahankomitéa oainnu mielde lea stáhtas geatnegasvuohta máhcahit dáid guovlluid eamiálbmogiidda, jos dat geavatlaš sivaide geažil ii leat áibbas veadjemeahtun. Sámediggi ii oainne makkárge dilálašvuođaid dakkárin ahte ii sáhte máhcahit sápmelaččaide bearráigeahču dain sámi guovlluin Finnmárkkus maid priváhta olbmot eai eaiggáduša.

⁸Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD).

4.3.3. ON-a eamiálbmotvuoigatvuodaid ekspeartačoahkkima cealkámušat

ON doalai 1996:s riikkaidgaskasaš ekspeartačoahkkima eamiálbmogiid vuoigatvuodaid birra. Dát čoahkkin mearridii mánga deatalaš konklusuvnna ja rávvagiid eamiálbmogiid iežaset guovlluid eana-, čáhce- ja luondduriggodatvuoigatvuodaid birra.⁹

ON-a ekspeartačoahkkin dadjá álggadettiin ahte eamiálbmogiin lea earenoamáš oktavuoha iežaset guovlluide ja resurssaide, ja ahte dán ferte dohkkehit. Dán oktavuodas deattuhuvvo eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuoha iežaset guovlluin earenoamáš deatalažžan. Daddjo dasto ahte lea deatalaš eamiálbmogiid ovdáneapmái ja bissumii álbmogin ahte sin guovlo- ja luondduriggodatvuoigatvuodat ovddiduvvojit ja várjaluvvojit. Dasto konstaterejuvvo ahte eamiálbmogat ain dávjá gillájit iešgudetlágan kolonialisierema geažil, man váikkuhus lea ahte sin eana- ja luondduriggodatvuoigatvuodat eai doahttaluvvo. Ekspeartačoahkkin dadjá hui čielgasit ahte ii sáhte sirret eamiálbmogiid iežaset árbevirolaš guovlluid vuoigatvuodaid dohkkeheami eará vuoigatvuodain mat lunddolaččat gullet eamiálbmogiidda, earret eará sin ávnnašlaš ja kultuvrralaš ovdáneami dáfus, danne go eamiálbmogiin lea nu earenoamáš oktavuoha iežaset árbevirolaš guovlluide.

Ekspeartačoahkkin lohka deatalažžan stáhtii sihkkarastit ahte nášuvnnalaš riektivuogádat lea dakkár mii sihkkarastá eamiálbmogiid vuoigatvuodaid. Ekspeartačoahkkin lohka maid alddis buori oskku dasa ahte iešgudetlágan šiehtadusat eamiálbmogiid ja stáhta gaskka, maid vuodđun leat eamiálbmogiid eanavuoigatvuodat, sáhtta leat vuohki mainna gávnnašii bistevas ja konstruktiivvalaš čovdosiid eana- ja čáhcevuogatvuodagažaldagaide.

Ekspeartačoahkkin ávžžuha ráđđehusaid heaittihit vealahanpolitihka ja lágaid mat biehttalit ja ráddjejit eamiálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid, nu maiddá sin eana- ja luondduriggodatvuoigatvuodaid. Danne ráđđehusat ávžžuhuvvojit mearridit politihka ja lágaid mat čielgasit dohkkehit eamiálbmogiid oktasaš vuoigatvuodaid, nu maiddá sin eanavuoigatvuodaid. Ráđđehusat ávžžuhuvvojit dasto hui garrasit čielgasit dohkkehit eamiálbmogiid eanavuoigatvuodaid, ja beaktilit čadahišgoahtit ja sihkkarastigoahtit eamiálbmogiid vuoigatvuodaid.

ON-a ekspeartačoahkkima konklusuvnnat ja rávvagat giedahallet ollu guovddáš gažaldagaid dálá digáštallamis sápmelaččaid eana- ja čáhcevuogatvuodaid birra Finnmárkkus. Danne lea čielggas ahte maiddá ekspeartačoahkkima konklusuvnnat ja rávvagat fertejit váldojuvvot vuhtii go sápmelaččaid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodat gustovaš álbmotrievtti vuodul árvoštallojuvvojit.

III SÁMI VUOIGATVUODALÁVDEGOTTI KONKREHTA ÁRVALUSA BIRRA

1. Eanaeaiggáduššanvuoigatvuoha ja eará eanavuoigatvuodat

Váldogažaldat dan birra geas rievtti mielde lea vuoigatvuoha eaiggáduššat Finnmárkku eatnamiid, ja makkár riektivuoduin, ii leat Sámi vuoigatvuodalávdegoddi čielgasit vástidan. Sámi vuoigatvuodalávdegoddi bidjá dattetge eaktun ahte sámi álbmogis lea vuoigatvuoha

⁹Report of the Expert Seminar on Practical Experience Regarding Indigenous Land Rights and Claims, Whitehorse, Canada, 1996 njukčamánu 24.-28.b.; ON dokumeanta E/CN.4/Sub.2/AC.4/1996/6.

eaiggáduššat muhtun guovlluid Finnmarkkus, muhto dáid ii definere čielgasit. Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa vuodđun lea áibbas čielgasit eaiggáduššanvuoigatvuohta.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavku gal lea baicce čielgasit konkluderen ahte sápmelaččain leat eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuođat stuorra osiide Finnmarkkus, ja ahte dat mii váilu lea dán vuoigatvuođa formálalaš mearrideapmi ja ráddjen. Boares vieruid iskamat mat ain leat jođus, vurdojuvvojit buorebut čilget detáljaid dán birra.

Sámediggi háliida deattuhit ahte ollu oktavuodain lea maiddái virggálaččat daddjon ahte sápmelaččat leat okta dain álbmogiin geaid eatnamiid ala Norgga stáhta lea vuodđuduvvon. Dát lea vuodđun evttohussii ásahtit ođđa hálddašanortnegiid, danne go dálá ortnet ii leat dohkálaš sápmelaččaid eaiggáduššanvuoigatvuođa ektui.

Sámediggi váillaha vuđolaš geahčadeami ja analysa sápmelaččaid eaiggáduššanvuoigatvuođa birra Finnmarkku fylkka eatnamiidda ja čáziide, danne go dákkár analysa, earenoamážit čálekeahkes eatnamiid dáfus, lea nu deatalaš iešguđet eanahálddašanmáliid árvoštallamis.

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea menddo ollu deattuhan hálddašanortnegiid Finnmarkku eatnamiidda geavatlaš politihkalaš vihkkeallamiid vuodul mat eai čielgasit váldde vuhtii rievttálaš beliid mat gusket dáid guovlluide. Fertejit ásaheavvot hálddašanortnegat Finnmarkku eatnamiidda mat doarvái bures váldet vuhtii historjjálaš ja nu maid rievttálaš dilálašvuođaid.

Stáhta oainnu vuodđun eaiggáduššanvuoigatvuođa rievttálaš vuodu hárrái maid lea čuočuhan, leat iešguđetlágan ákkat. Dat mii lea oktasaš dain ákkain, lea ahte ákkaid lea váttis rievttálaččat bealuštit. 1962 Eanavuovdinkomitéa árvalusas daddjui ahte Finnmarkku eatnamat doložis leat adnojuvvon stáhta dahje Gonagasa opmodahkan. Sámedikki oainnu mielde lea čielggas ahte dán ákka ii sáhte rievttálaččat bealuštit. Easka 1600-logu lohpageahčen šaddagođii dakkár virggálaš oaidnu ahte Riddo-Finnmarkku eana gullá Gonagassii, muhto nu ahte gohčoduvvo Gonagasa almennegin. Sis-Finnmarkku ii gullan dan áigge Norgga gonagasriiki. Buot orru-čájeheamen ahte easka guhká manjá ovddiduvvui stáhta áirasii Finnmarkkus dat oaidnu ahte eana gullá Gonagassii.

1847 Od.prp.-as nr. 21 I ákkastuvvo stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta Finnmarkku eatnamiidda vuostazeittiin dainna ahte Finnmarkkus orrot eanaš sápmelaččat geai eai leat bissovaš ásodagat. Duohtavuohta lea ahte dán oainnu vuodđun lei diehtemeahtunvuohta ja sápmelaččaid eallinvugiid, geavaheami ja johtima dihtomielalaš badjelgeahččan, ja danne ii sáhte dan atnit doallevažžan. Dasto sápmelaččat dan áigge eahpitkeahhtá atne iežaset danin maid dál galggašii sáhttit gohčodit eaiggádin juridihkalaš áddejumi mielde. Maiddái Finnmarkku dáloniin lea dákkár oaidnu sámi eaiggáduššamii. Lea čielggas ahte dáloniin oaidnu giliid eaiggáduššanvuoigatvuođa birra eatnamiidda ja buot dan resurssaide, lea maid seilon áiggiid čada olbmui Finnmarkku sámi giliin.

Dávja daddjo maid ahte stáhta dala eaiggáduššanvuoigatvuohta lea vuolgán cieggan dilis. Sámediggi ii oainne ahte cieggan dili eavttut eaiggáduššanvuoigatvuođa hárrái mange láhkai livčče gávdnon. Sámedikki oainnu mielde ferte vuodđun leat ahte galget leat viehka ollu buoret ákkat ovdal go sáhtta dohkkehit cieggan dili dakkár guovllus gos leat leamaš vuoigatvuođat go rahpaseabbu riekteguovllus («riekteguorus guovlu»). Historjjálaš duohtavuođat duođaštit ahte sápmelaččain stuorra osiin Finnmarkkus 1751 rádjai ledje dohkkehuvvon duohta ja rievttálaš posišuvnnat eanaeaiggádin, ja ahte sin hálddus leat buot guovllu luondduriggodagat. Sápmelaččat leat maid manjá 1751 eahpitkeahhtá leamaš duohta eaiggáduššan-, hálde- ja geavahanvuoigatvuođaposišuvnnas.

Vuolláičállit: EKN / SS

Dát historjjálaš duohtavuodat leat vuodđun Sámedikki oidnui Finnmárkku luondduresurssaid eaiggáduššan- ja ráddenvuoigatvuodagažaldagain. Finnmárkku sápmelaččain leat don doložis leamaš dákkár vuoigatvuodat, sihke eaiggádin, háldejažžan ja geavahan-riektelažžan, muhto Norgga eiseválddit eai leat ovttaštáhtán dáid vuoigatvuodaid formálalaš Norgga lágaide. Nuppiiguin sániiguin daddjon lea sápmelaččain eahpitkehtta eaiggáduššan- ja háldevuoigatvuodta sin árbevirolaš guovlluide. Dat mii nappo váilu lea dáid vuoigatvuodaid formálalaš dohkkeheapmi, ráddjen ja mearrideapmi.

Nugo ba jábealde daddjon, de lea duohtavuodta ahte sápmelaččain álbmogin leat vuoigatvuodat maid dušše sámi álbmot sáhtta hálddašit ja maid birra dušše sámi álbmot sáhtta šiehtadallat. Dasto daddjo ahte dát deatalaš vuoigatvuodta bissu nu guhká go Sámediggi šiehtadusain ii leat luobahan dáid vuoigatvuodaid, vuovdán daid dahje eará lobálaš láhkai addán vuoigatvuodaid muhtun earái.

Ođđa eanahálldašanortnegat Finnmárkkus eai rievdat dán čielga rievttálaš eavttu mas vuodđun lea ahte sápmelaččain lea eaiggáduššan- ja háldevuoigatvuodta stuorra osiide Finnmárkkus. Vaikke makkár ođđa hálldašanortnegat ásaheavvose, de ii sáhte dadjat ahte sámi álbmot lea massán sámi guovlluid eana-, čáhce- ja luondduresurssaid eaiggáduššan-, geavahan- ja háldevuoigatvuodaidis nu guhká go Sámediggi ii leat čielgasit dohkkehan makkárge rievdadusa riektedilis.

Sámediggi oaivvilda ahte jos Sámi vuoigavuođalávdegotti čielggadus giedahallojuvvo dego dábálaš gulaskuddanáššin man vuodul Stuorradiggi dasto dahká mearrádusaidis, de dat guoskkašii dušše gažaldahkii mo guovddáš vuoigatvuodta galgá hálddašuvvot áiggis áigái, iige ieš guovddáš vuoigatvuhtii. Vaikke vel Stuorradiggi mearridivččiige ođđa hálldašanmálla, de sámi álbmoga eaiggáduššan-, hálde- ja geavahanvuoigatvuodat bisušeje rievddakeahtta, jos Stuorradikki vejolaš mearrádusa vuodđun ii leat válddálaš sámi orgána – Sámedikki – mieđáhus. Beroškeahtta eanahálldašanortnegis – ja dat han gal leat ollu leamaš áiggiid čađa – de bissot sápmelaččaid guovddáš eaiggáduššan-, geavahan- ja háldevuoigatvuodat. Sámi vuoigatvuodat eai sáhte rievdaduvvot almmá sámi álbmoga čielga ja dihtomielaš dáhttu haga. Álbmotrievttálaš norpmat han dadjet ahte vuoigatvuodaid ii sáhte rievdadit earágo jos vuoigatvuodalaččat (sámi álbmot) dasa mieđihit ja válddálaš sámi orgána (Sámediggi) nuppi bealde ja Norgga stáhta nuppi bealde leat soahpan dan.

Oktasaš sámi rámmaid siskkobeaide leat diedusge maid muhtun sámi joavkkut ja ovttaskas sápmelaččat bargan alcceseaset earenoamáš vuoigatvuodaid. Dát vuoigatvuodat leat nannosat sihke sámi searvevuoda ektui ja maid nášuvnnalaš searvevuoda ii-sámi oasi ektui. Sámediggi oaivvilda ahte dát vuoigatvuodalaččat, sámi joavkkut ja ovttaskas olbmot ieža háldejit vuoigatvuodaideaset rievttálaš rámmaid siskkobeaide.

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi orru leamen hábmen evttohusaidis dan oskku vuodul ahte ođđa hálddašeapmi ii leat oppage čadnon ovttaskas olbmuid ja joavkkuid beroštumiide. Dat ii sáhte leat riektá. Čielga eaktun lea ahte ovttaskas olbmot ja joavkkut sáhttet leat bargan alcceseaset vuoigatvuodaid maid ii almmá mange haga sáhte duššindahkat. Sámediggi doarju dan ahte iešguđet sámi joavkkuid galggašii giedahallat nu ovttaláhkai go vejolaš, muhto dáhttu almmatge deattuhit ahte dat ii mávsse ahte vuoigatvuodat maid ovttaskas sápmelaččat ja sámi joavkkut leat bargan alcceseaset ja oamastan, galget sihkkkojuvvo ovttalágan giedahallama dihte. Dat ii livčče doallelaš, ii juridihkalaččat iige etihkalaččat.

Sámediggi doarju dan ahte dás lea sáhka mánggalágan vuoigatvuodas: I) sápmelaččaid vuoigatvuodat eamiálbmogin; II) sápmelaččaid vuoigatvuodat Norgga nubbin stáhtavuoddu-deaddji álbmogin; III) sámi joavkkuid vuoigatvuodat; ja IV) ovttaskas sápmelaččaid vuoigatvuodat. Buot dáid ferte seamma árvvuin giedahallat, ja seammaláhkai go dákkár

Vuolláičállit: EKN / SS

vuoigatvuodat mudui gieđahallojuvvojit. Dat mearkaša ahte dáid vuoigatvuodaid ii sáhte gieđahallat ovttalágan vuoigatvuotán nu ahte daid lunddolaš earenoamášvuodat eai iskkaduvvo.

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti go dadjá ahte dás lea mealgadii sáhka legaliseremis ja formaliseremis sámi vuoigatvuodaid ja sámi doaluid mat juo gávdnojit. Danne lea hui deatalaš garvit giellageavaheami mii orru dadjamin ahte stáhta dál áigu «addit» sápmelaččaide dáid vuoigatvuodaid. Duohtavuodas han lea sáhka das ahte formálalaččat dohkkehit daid ja ásahtit riektesuodjaleami vuoigatvuodaide mat sápmelaččain duohtavuodas leat, sihke oktasaččat ja ovttaskaslaččat.

Sápmelaččat eai leat goassege dohkkehan, nugo Sámi vuoigatvuodálávdegotti riektejoavkku eanetlohku dagai, ahte davviriikkalaš stáhtat dahje Ruošša ovddeš kolonijapolitiikka, man celkojuvvon ulbmilin lei jávkadit sámi kultuvrra ja assimileret sámi álbmoga, galgá stáhtaide ja majoritehtaálbmogii sáhttit geavahuvvot ággan oamastit vuoigatvuodaid (NOU 1993:34). Čujuhuvvo riektejoavkku čoahkkáigeassoárvvoštallamiidda (gč. s. 259 ff) gos daddjo ahte Norgga stáhta lea guhká oamastallan eatnamiid, ja vaikke vel álgoálggus ii leange nu, de lea mannan nu guhkes áigi ahte sápmelaččaid vuoigatvuodat eaiggádin eai leat šat áimmuin. Sámediggi ii jáhke ollinge dákkár ákkastallama oáččut doarjaga. Dákkár ákkastallamis ii leat makkárge doarjja álbmotrievttis. Maiddái dábalaš riektejurddašeapmi hilgu dákkár oainnu. Dákkár ákkastallama dohkkeheapmi rikkušii gustovaš rievttálaš prinsihpaid, ja dásto livččii morálalaččat áibbas boastut dovddahit dákkár heajušteaddji oainnu eamiálbmogiid vuoigatvuodaid ektui.

Lassin min guovlluid historjjálaš gullelašvuhtii, leat sápmelaččaid vuoigatvuodagáibádusaid vuoddu riikkaidgaskasaš riektenjuolggadusat eamiálbmogiid eanavuoigatvuodaid birra, maid vuodul min ásaheavvon vuoigatvuodat dohkkehuvvojit. Dáin namuhit ILO-konvenšuvnna nr. 169, mii dadjá dan maid dál atnit unnimusdássin, ja maid Norgga rievttálaččat lea geatnegahtton čadahit. Mudui čujuhuvvo ON-a bargui earenoamáš deklarašuvnnain/julgaštusain eamiálbmogiid vuoigatvuodaid birra, mii earret eará siskkilda iešmearridanvuoigatvuoda ja viiddis vuoigatvuodaid eatnamiid, čáziide ja luondduriggodagaide. Eanet ja eanet riikkat leat dohkkehišgohtán eamiálbmogiid historjjálaš vuoigatvuodaid, earret eará iešgudetlágan iešstivrema ásaheamiin iežaset guovlluid badjel. Sáhtá earret eará čujuhit ovdáneapmái mii dáhpuhuvvá Australias, Brasilas, Kanadas ja New Zealandas. Ovdamearkan sáhtášii namuhit ovddabealde namuhuvvon «Mabo-duomu» Australia alimusrievttis.

Historjjálaš ja arkeologalaš čielggadeami čájehit ahte Finnmárku doložis lea leamaš sámi guovllun, muhto sámi guovlluide leat eará olbmot dadistaga fárren, dávjá ovddeš áiggiid dáruiduhttinpolitiikka lassin, earenoamážit guolástusgilážiidda ja industriija- ja gávpebáikkiide. Sisafárrema Finnmárukui lea hui ollu báidnán guovllu sadii koloniján ja Norgga násonalstáhta dárbu sihkarastit iežas válddi guovllu bissovaš dáža ássamiin. Vaikke vel sámi vuoigatvuodalaččat leatge vuostaldan dan, de leat eanet ahte eanet guovllut mat álgoálggus ledje sámi guovllut, mihtiduvvon sisafárrejeddjide geat eai leat sápmelaččat. Dát guoská dávjá resursariggámuš guovlluide stuorra johkagáttiin ja vuotnaguovlluin.

Dál lea ain nu ahte eanaš oassi ii-sámi álbmogis orru gávpogiin, stuorát čoahkkebáikkiin, guolástusgilliin ja industrijabáikkiin. Sámi resursageavaheami ektui, earenoamážit boazodoalu ja eará meahccealáhusa, gávpot- ja čoahkkebáikeálbmot lea eahpitkeahhtá geavahan Finnmárkkku meahcceareálaid ollu unnit intensiiva. Dán ferte váldit vuhtii boahhtevaš čovdosiid árvvoštallamis. Dat guoská álgovuorus buot fylkka areálaide – dat mii ovdal gohčoduvvui «stáhta čálekeahces eanan». Sámi guovlluid meahcceareálaid asttuáigegeavaheapmi lea

manimus logijagiid lassánan hirmadit. Dán leat dávjá ovddastan ja dorjon bures organiserejuvvon beroštupmijoavkkut. Dát geavaheapmi lea ollásit goksimin árbevirolaš sámi vuoigatvuodalaččaid.

1.1 Eaiggáduššanvuoigatvuoda sirdin

Sámediggi lea álgovuorus mielas dasa ahte Finnmárkku eatnamat dihto eavttuid vuodul sáhttet sirdojuvvot báikkálaš orgánii, jos dákkár orgánas lea dakkár sámi váikkuheapmi ahte duhtada min vuoigatvuodaid ja deavdá álbmotrievtti gáibádusaid dán suorggis.

Sámediggi dáhttu deattuhit ahte suodjaleapmi bággolonisteami vuostá, sadji sierra riektesubjektan ja eanaeaiggáduššanráddejupmi lea vuoigaduvvon dušše eanahálldašanorgánii mii duohtavuodas ovddasta maiddái sámi beroštumiid. Danne lea stivraid ja jahkečoahkkima čoahkádus deatalaš dáid gažaldagaide.

2. Finnmárkku eatnamiid hálldašepmi

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálavdegotti vuostazettiin go árvvoštallá dálá hálldašanortnega dohkkeameahtumin ollu sivaid geažil.

Gánnáhahttivuoda gáibádus mii dálá hálldašeaddjis lea okta dain váldo ulbmiliin, ii soaba oppage áigumušaide maid sámi orgánat, siidaorgánaid rájes ođđaáigásaš organisašuvnnaid rádjai, leat deattuhan deatalažžan sámi kultuvrra luondduvuodu hálldašeamis. Dálá ortnet goittotge lea áibbas dohkketmeahtun.

Sámedikki vuodđun hálldašanortnegiud ásaheapmái lea ahte sáhtta konstateret sámi eaiggáduššan-, geavahan- ja hálldovuigatvuodaid stuorra osiide Finnmárkku areálain. Finnmárku lea boares áiggi rájes leamaš sámi guovlu. Danne ii sáhte ásahtit rievttallaš ja dohkálaš hálldašanortnegiud almmá attekeahhtá sámi orgánaide guovddáš váikkuheami ja bearráigeahču, sihke ieš hálldašeamis ja maid hálldašanorgána nammadeamis. Dát leat sámerievttálaš oainnu mielde guovddáš eaktun ođđa hálldašanorgánaid ásaheapmái.

Dat mii lea deatalaš boahteváš hálldašanorgánaid ektui, lea earret eará mo vejolaš báikkálaš hálldašanorgána stivrra čoahkádus lea. Sámediggi rávve Sámedikki garrasit vuostaldit buot eaiggáduššanráddejumiid sirdimiid orgánaide maid stivrenorgánain lea sámi unnitlohku dahje orgánaide maid Sámediggi eará sivaid geažil ii sáhte dohkkehit eaiggádin. Sámediggi čujuha dan oktavuodas earret eará Álbmotriektejoavkku konklusuvdnii eavttuid dáfus mat galget leat ollašuvvon ovdal go báikkálaš orgána galgá beassat hálldašisgoahtit. Álbmotriektejoavku bidjá eaktun ahte «*dan riektesubjeavttas masa vuoigatvuodat biddjojuvvojit, lea stivra man miellahtuid eanetlogu sámi orgánat nammadi*» (NOU 1997:5 s. 52). Dasto oaivvilda Sámediggi deatalažžan mearridit mii lea orgána eanaháldema vuodđun. Ferte maid leat vealtameahtun eaktun ahte Sámediggái lea sihkkaraston vejolašvuohta formálalaš vuoduin álggahit ráddádallamiid stáhtain hálldašanortnega vejolaš rievdadusdárbbuid birra, jos dat ii doaimma dohkálaččat.

Sámediggi oaivvilda ahte suodjaleapmi bággolonisteami vuostá lea vuoigaduvvon eanahálldašanorgánii dušše jos maiddái ovddasta sámi beroštumiid. Suodjaleami bággolonisteami vuostá ii sáhte Sámedikki mielas árvvoštallat eará go sámi beroštumiid vuodul.

Sámediggi dohkkeha ahte osiin Finnmárkkus maiddái leat ii-sámi beroštumit čadnon eanahálldašepmái, ja ahte dáid ferte govttoláččat vuhtiiváldit go ođđa hálldašanortnegat árvvoštallojuvvojit ja ásaheavvojit. Danne anášii Sámediggi buorrin čoavddusin go luonddugeavahanvuoigatvuodaprinsihppa livččii čadnon báikkálaš ássamii, iige čearddalaš duogáži.

Finnmárkku eatnamiid ja resurssaid hálldašeamis guovddáš prinsihppan galgá danne leat ahte olbmot geat orrot seamma guovllus gieđahallojuvvojit seamma láhkai. Garvin dihte buot

Vuolláičállit: EKN / SS

boasttuáddejumiid, dáhttu Sámediggi seamma láhkai go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ge, deattuhit ahte ii galgga etnikkalaš gullevašvuoda vuodul sirret olbmuid eatnamiid ja luonddu-riggodagaid konkreta hálddašeamis. Dattetge ferte leat nu ahte ealahusdárbu mii lea sámi kultuvrra ávnnaslaš vuoddun, ferte bá jimužžii vuoruhuvvot. Buohkaidriekti galgá nu go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi čilge dan (NOU 1997:4), diedusge bisuhuvvot ja árvvusadnojuvvot váikke gii livččii eanaeaiggádin dahje eanahálddašeaddjin.

Sámediggi oaivvilda ahte dattetge lea nu ahte sápmelaččat iežaset historjjálaš vuoigatvuodaid vuodul – maid álbmotriekti manjá lea nannen earret eará ILO-konvenšuvnna nr. 169 vuodul – lea vuoigatvuodta gáibidit sierra sámi eanahálddašanorgána ásaheami stuorra osiide Finnmárkkus.

Sámedikki oainnu mielde lea Sámi vuoigatvuodálávdegoddi leamaš menddo pragmatálaš iežas árvvoštallamis, ja danne menddo ollu guorahallan eará vejolaš hálddašanortnegiid dan sadjái go čielggadit guovddáš vuoigatvuodagažaldagaid maid lei biddon bargat. Dan oktavuodas ii leat Sámi vuoigatvuodálávdegoddi doarvái deattuhan dan mii lei ja ain lea ášši guovddáš, namalassii rievttalaš ortnega sápmelaččaide guovllu álgo eaiggádin, háldejažžan ja geavaheaddjin, min saji vuodul eamiálbmogin.

Sámedikki oainnu mielde dáidá leat váttis garvit beroštupmiriidduid go bargá vuoigatvuodagažaldagaiguin, danne go riiddut lunddolaččat gullet vuoigatvuodaáššiide main leat vuostálas rievttálaš čuoččuhusat. Dattetge livččii dábalaš dohkkehuvvon rievttálaš jurddašeami vuostá jos dakkár vuoigatvuodaáššiin geahččalivččii bágget olbmuid ala čovdosiid mat rihkkot nuppi beali čielga vuoigatvuodaid, danne go nubbi bealli – mii vearrivuodain lea ožžon dáid vuoigatvuodaid – sáhtášii álggahit riiddu danne go ii sáhte dohkkehit ahte dát vuoigatvuodat leat fas ásaheuvvon. Sámediggi doaivu ain ahte dakkár ákkastallan, mii čielgasit rihkku guovddáš rievttálaš prinsihpaid ja árvvuid, ii oáččo doarjaga Norgga riektedemokratijas.

Sámediggi doarju gal dan ge ahte odđa hálddašanortnegiid áigumušaid oassin ferte leat eastadit ja láivudit vejolaš riidduid, ja joksat stádisvuoda ja ráfálaš searvevuoda álbmotjoavkkuid gaskka. Nugo bajábealde lea deattuhuvvon, de ferte ii-sámi beroštumiid maid vuhtiiváldit boahtevaš eanaeaiggáduššan- ja hálddašančovdosiin. Dát ideálalaš eavttut (riidoláivudeaddji ja stádisindahkan beroštumit) leat dattetge relatiivvalaš doahpagat maid majoritehta ieš dávjá definere ja čilge dan láhkai ahte dahká váttisin ovdánit sámerievtti suorggis.

Majoritehta fápmodilli sáhtá buktit dakkár stádisvuoda maid ieža atnet soabalažžan ja ideálalažžan, váikke dilli unnitlogu oainnu miekde danne ii leatge rievttalaš. Dálá digáš-tallamis leat lohrameahtun ovdamearkkat das ahte stuorát álbmot čujuha ovddeš áiggiid «stádis ja soabalaš dillái» almmá namutkeahka vearrivuoda mii lei dán «soabalaš stádis-vuoda» vuoddun. Danne lea dárbu hui nannost deattuhit ahte «stádisvuoda» ja «soabalaš searvevuoda» eavttut maid eanetlohku definere, eai dárbaš leat seamma go rievttalašvuoda eanemuš guovddáš eavttut. Stádis ortnegat eai leat rievttalaččat dušše danne go leat stáddá-sat. Eamiálbmotrievtti guovddážin, earenoamážit go eamiálbmogat leat logu dáfus unnibut, lea ahte leat vassis rájit mat muitalit maid stuorátálbmot oázžu dahkat. Ortnegat maid sápmelaččat eai ane rievttalažžan, eai sáhte goassege váidudit riidduid dahje duddjot stádisvuoda – lea baicce nu ahte sápmelaččat eai dáidde jaskkodit ovdal go áššit leat čovdojuvvon dakkár vugiin maid sápmelaččat maid atnet rievttalažžan.

2.1. Finnmárkku eanahálddašeapmi

Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa Finnmárkku eanahálddašeami birra ferte gohčodit kompromissan mas ollu beroštumiid leat dáhtton vuhtiiváldit.

Vuolláičállit: EKN SS

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa ásaht Finnmarkku eanahálldašeami. Dát orgána galgá hálldašit dan oasi eatnamiin ja ođasmuvakeahtes resurssain Finnmarkkus mat eai gula Sámi eanahálldašeapmái.

Sámediggi doarju maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti go árvala ahte Sámediggi ja Finnmarkku fylkkadiggi nammadit orgána gávccii miellahtu. Sámediggi ja Finnmarkku fylkkadiggi berrejit beassat nammadit njeallja stivrralahtu várralahtuiguin. Dasto berrejit dát guokte nammanorgána vurrolagai juohke nuppi jagi beassat stivrra jodiheaddji ja nubbinjodiheaddji ámmáhiidda.

Sámediggi evttoha ahte Finnmarkku eanahálldašeami jahkečoahkkima čoahkádus galgá leat nu ahte Gieldadepartemeanttas lea okta ovddasteaddji, Sámedikkis guokte ja okta Finnmarkku fylkkadikkis.

Sámediggi evttoha, nugo Sámi vuoigatvuodálávdegoddige lea evttohan, ahte Gieldadepartemeanta galgá leat Finnmarkku eanahálldašeami váidalusorgánan.

Dainna čielga eavttuin ahte Finnmarkku eanahálldašeami stivrra ja jahkečoahkkima čoahkádusa vuodđun lea ovttáárvosašvuodaprinsihppa, doarju Sámediggi ahte Finnmarkku eanahálldašeapmi ásaheavvo iešheanalis riektesubjektan. Váldo sivvan dasa go Finnmarkku eanahálldašeapmi galgá leat iešheanalis riektesubjektan, lea «sámi ja báikkálaš eanahálldašeami beroštumit» (NOU 1997:5 s. 107. Jos stivrra čoahkádus ii leat nu ahte sámi beroštumit duohtavuodas gozihuvvojit, de vuosttalda Sámediggi garrasit ahte Finnmarkku eanahálldašeapmi galgá leat iešheanalis riektesubjektan. Jos sápmelaččain ii leat duohta váikkuheapmi stivrras ja jahkečoahkkimis, ja jos Sámediggi ii leat dan dohkkehan, de ferte guovddáš eiseválddiin leat vejolašvuohta bagadit Finnmarkku eanahálldašeami vai sámi beroštumit gozihuvvojit. Eaiggáduššanrádđejupmi ja dan sirdin lea prinsihpalaččat deatalaš váldogažaldat sápmelaččaide álbmogin, ja danne ferte eaiggáduššanrádđejumi vuodu hui dárkilit árvvoštallat. Álbmotriektejoavkku čielggadus lea maid čájehan ahte lea eahpesihkar deavdá go Finnmarkku eanahálldašeami ásaheapmi ILO-konvenšuvnna gáibádusaid.

Jos ovttáárvosašvuodaprinsihppa ii ollašuva, de galgá Sámedikki oainnu mielde Finnmarkku eanahálldašeamis leat sadji dušše hálldašaneiseváldin. Dat mearkkaša ahte Sámedikki oainnu mielde ii galggaše Finnmarkku eanahálldašeamis leat eaiggáduššanváldi dán areálas. Sivvan dása lea ahte eaiggáduššanrádđejupmi galggašii mearriduvvot sierra šiehtadusas stáhta ja Sámedikki gaskka go boaresvirot geavaheapmi lea doarvái bures čielggaduvvon vuolábealde namuhuvvon kommišuvnna rávvagiid vuodul.

Sámediggi evttoha ahte formálalaš eaiggáduššanovddasvástádus dan eatnamis maid Finnmarkku eanahálldašeapmi hálldaša, doaistazii galgá gullat stáhtii Gieldadepartemeantta bokte. Sámediggi evttoha ahte go gažaldat sámi eaiggáduššanvuoigatvuoda birra lea loahpalaččat čielgan, de galgá Sámediggi mearridit oainnus Finnmarkku eanahálldašeami eaiggáduššanrádđejumiid birra áibbas konkrehta, ovddabealde namuhuvvon kommišuvnna rávvagiid vuodul. Sámedikki čielga oaidnu lea ahte Finnmarkku eanahálldašeami eaiggáduššanrádđejumiid ággan eai sáhte leat eará go sámi vuoigatvuodas. Dat mielddisbuktá ahte jos Sámediggái ja Finnmarkku fylkkadiggái eai leat juogaduvvon seamma ollu stivrralahtu, de ii sáhte eisege sirdit eaiggáduššanrádđejumiid Finnmarkku eanahálldašeapmái.

2.2. Sámi eanahálldašeapmi

Eahpitkeahhtá leat sámi beroštumit stuorra osiin Finnmarkkus nu nannosat ahte vaikke mo de árvvoštalažii, de livččii eanemus riehta go sámi álbmot ieš hálldašivččii eatnamiid ja ođasmuvakeahtes resurssaid. Dát bealli ferte oidnot vejolaš ođđa ortnegiin maid áigumuššan lea njulget historjjálaš boasttuvuodaid ja daid heivehit hálldašeami dálá duohtavuodaide.

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámedikki mielas ii sáhte diktit ovttaskas gielddaid dahje giliid mearridit dákkár hálddašanortnega viidodaga. Dán ovddasvástádusa fertejit stáhta orgánat ovttas Sámedikkiin mearridit. Danne dáhtošii Sámediggi ahte ásaheami sierra sámi hálddašanorgána – Sámi eanahálddašeapmi – muhtun oassái Finnmarkku eatnamiin.

Dán unnitlohevttohusa dáfus dáhttu Sámediggi deattuhit ahte álbmotrievtti vuodul leat hui nana rievttálaš ákkat mat bealuštit Sámi eanahálddašeami-ásaheami. Sámi vuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavku lohka ILO-konvenšuvna nr. 169 14.1 artihkkala mielde gávdnot sámi eaiggáduššan- ja hálldoguvllu Finnmarkkus, gos álbmotriektejoavkku eanetlogu mielde galgá leat sámi stivraeanetlohku.

Álbmotriektejoavkku oaidnu lea leamaš ahte jos muhtun guovlu galggašii adnojuvvot eamiálbmogiid eaiggáduššan- ja hálldovuoigatvuohtan, de leat sii dan okto geavahan dahje eambo geavahan go earát. Álbmotriektejoavku ii leat Finnmarkku dáfus ráddjen dán guovllu dárkileabbut, muhto lohka ain juo fylkka siskkit osiid gullat dása.

Álbmotriektejoavku lohka dattetge ovttas vejolašvuoda nammadit Finnmarkku eanahálddašeami stivrra ovttárvosašprinsihpa mielde. Seamma árrasjuohku lea dohkálaš jos Sámediggi sierra mearrida ahte orgána mas ii dárbbas leat sámi stivraeanetlohku sáhtá stivret dákkár eaiggáduššan- ja hálldoguvllu.

Álbmotrievttálaš čielggadeapmi mii lea dahkkon orru dáhtumin ásaheami guokte eanahálddašanstivrra jos galgá ollašuttit ILO-konvenšuvna nr. 169 14.1. artihkkala. Finnmarkku fylkkadikki hea jos dáhttu soahpat oktasaš hálddašeami masa Sámediggi ja fylkkadikki besset nammadit seamma ollu lahtuid, lea maid leamaš mielde váikkuheamen Sámedikki oainnu go lea árvvoštallan Sámi eanahálddašeami ásaheami Finnmarkku eanahálddašeami lassin.

Finnmarkku eanahálddašeapmi masa Sámediggi beasašii dušše unnitlogu nammadit, rihkušii ILO-konvenšuvna nr. 169, danne go dát stivra galggašii hálddašit guovllu mii konvenšuvna 14.1 artihkkala mielde lea sámi eaiggáduššan- ja hálldoguvllun. Fylkkadikki mearrádusa váikkuhusat go lea hilgon Finnmarkku eanahálddašeami mii lea nammaduvvon ovttárvosašvuodaprinsihpa vuodul, lea ahte ii leat vejolaš (vrd. álbmotrievttálaš áššedovdiid) hehttet ahte hálddašeapmi juogaduvvo Sámi eanahálddašeami ja Finnmarkku eanahálddašeami gaskka. Dáidda vállješedje dalle Sámediggi ja fylkkadikki stivrra eanetlogu.

Sámediggi dáhtošii sámi eanahálddašanorgána mas lea mandáhta mii gokčá daid guovlluid Finnmarkkus gos sámi geavaheapmi jáhku mielde lea nannoseamus. Dát orgána ásaheami juo álgovuorus, iige galgá leat gielddaid ja giliid duohken dieđihit iežaset dán hálddašanortnegii. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea ieš geažuhan «Guovdageainnu ja Kárášjoga gielddaid, ja dasto velá guovllu Porsáנגguvuona oarjjabealde ja Deanu gieldda bajit oasis» (NOU 1997:4 s. 19) Sámi eanahálddašeami vejolaš doaibmaguvllun. Nubbin vejolašvuohtan lea sámelága giellanjuolggadusaid doaibmaguvllu namuhuvvon.

Danne go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii leat doarvái bures iskan sámi geavaheami, de lea árvalan ahte Sámi eanahálddašeapmi galgá leat eaktudáhtolaš. Dát mielddisbuktá mandáhta ektui dattetge nu guovddáš váilivuoda čielggadusas ahte Sámediggi ii sáhte dohkkehit dán čovdosa. Lea nášuvnnalaš bargun Norgii fuolahit ahte historjjálaš geavaheapmi ja sápmelaččaid sadji álbmogin, leat mielde hábmemin ođđa hálddašanortnegiid. Danne fertejit nášuvnnalaš eiseválddit juo álgovuorus defineret ja lága bokte mearridit Sámi eanahálddašanguovllu. Eaktudáhtolaš searvanortnet ii dáhkidivčče ahte sámi beroštumit gozihuvvošedje ILO-konvenšuvna nr. 169 gáibádusaid ektui sámi guovlluid identifiserema birra. Guovdageainnu, Kárášjoga, Deanu (vejolaččat boares Buolmát gielda), Unjárgga ja Porsáנגgu

Vuolláičállit: EKN / SS

gielddat galggašed je juo álgovuorus gullat Sámi eanahálddašeapmái. Eará gielddat ja gilit galggašed je ohcama vuodul beassat Sámi eanahálddašeapmái mielde.

Sámediggi oaivvilda ahte danne go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii leat dárkileabbut iskan sámi geavaheami, de mearrida sierra kommišuvdna maid Ráđđehus ja Sámediggi ovtta nammadit, sámi eanahálddašeami guovllu viidodaga dárkilit. Kommišuvnnas galget leat mielde sámi geavaheaddjit ja gelbbolaš, juridikkalaš, historjjálaš ja servodatdiedalaš áššedovdit nu ahte goappáge bealis gártet seamma made áirasat. Kommišuvdna galgá identifiseret sámi eaiggáduššan-, hállo- ja geavahanguovlluid.

Kommišuvdna galgá earenoamážit iskat mearrasámi boares vieruid ja geavaheami eará beroštumiid ektui. Sámedikki dálá dieduid vuodul dáloniid ja boazodoallosápmelaččaid eana- ja resursageavaheami birra, de orušii viehka čielggas ahte dákkár sámi eaiggáduššan- ja hálldoguovllun ii šattašii dušše Sis-Finnmárku, muhto ahte maiddái ollu vuotnaguovllut gulašed je dán guvlui.

Ráđđehus galggašii ovtta Sámedikkiin ja Finnmarkku fylkkadikkiin, bea já bealde namuhuvvon kommišuvnna rávvagiid vuodul, mearridit mat guovllut galggašed je gullat Sámi eanahálddašeapmái. Dušše Sámediggi ja Ráđđehus sáhttet dohkkehit eretcealkima Sámi eanahálddašeamis.

Sámedikki oainnu mielde ferte Sámi eanahálddašeami dohkkehit daid areálaid eaiggádin maid hálddaša. Lea maid eaktun ahte Sámi eanahálddašeapmi lea iešheanalis orgána. Ággan dása lea geavahuvvon ahte dán oassái eatnamiin ii leat eahpádus gii boares áiggi rájes lea adnojuvvon eaiggádin. Sámi stivrema vuhtiiváldin lea deataleamus ággan Sámi eanahálddašeami ásaheapmái sierra riektesubjeaktan. Sámediggi deattuha dán áidna doalleváš ággan eanahálddašanorgánii oázžut eaiggáduššanposišuvnna Finnmarkkus.

Sámediggi guorrasa dasa ahte Sámi eanahálddašeami stivrras galggašed je čieža miellahtu, main Sámediggi nammada vihta ja Finnmarkku fylkkadiggi guokte nugo Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea evttohan. Gielddat mat gullet dán guvlui berrejit beassat evttohit stivralahtuid.

Sámediggi dáhtošii ahte okta stáhta- dahje Finnmarkku fylkkadiggeáirras ja guokte Sámedikki áirasa galget dahkat Sámi eanahálddašeami váldočoahkkima. Sivvan dása lea ahte sápmelaččat galget dán orgána beassat ollásit stivret juohke dásis jos ILO-konvenšuvnna gáibádusaid galggaš ollašuhhtit, nugo Álbmotriektejoavku lea deattuhan.

Sámediggi bidjá eaktun ahte ráhkaduvvojit čielga čadni šiehtadusat Finnmarkku eanahálddašeami ja Sámi eanahálddašeami gaskka hálddašanprinsihpaid ja ovtta barggu birra. Sámediggi deattuha ahte dán oktavuodas lea hui deatalaš sihkkarastit ahte boazodoalu guođohanvuoigatvuodát várjaluvvojit ja nannejuvvojit.

Dasto evttohuvvo ahte galggašii seammalágan ulbmilparagráfa goappašiid hálddašanorgánaide – Finnmarkku eanahálddašeapmái ja Sámi eanahálddašeapmái. Ulbmilparagráfas berrešii earret eará prisihppa mii dadjá ahte guovlluid ealáhusgeavaheapmi sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodu vuodđun, álo galgá vuoruhuvvot ovddemužžii go ealáhus lea doaimmahuvvon guovllus boares áiggi rájes, ja ahte vuoigatvuodát maid vuodđun lea sámi dološ geavaheapmi, ii galggá hálldahusmearrádusain sáhttit duvdilit eret.

Sámediggi ii guorras dasa ahte gielddaid ovttaskas gilit iešheanalaččat sáhttet searvat Sámi eanahálddašeapmái. Dattetge dáhttu Sámediggi doarjut dákkár ortnega jos lea sáhka giliin maid rájit leat hui čielgasat, ja dainna eavttuin ahte sihke Sámi eanahálddašeami ja Finnmarkku eanahálddašeami stivrrat mihtet dákkár searvamii.

Sámediggi dáhtošii Sámedikki Sámi eanahálldašeami váidalusorgánan, ja ahte Sámedikkis livččii ollislaš hálldahuslaš dárkkistanvuoigatvuohta.

2.3. Oktasaš hálldašanorgána olles Finnmáarkui

Sámedikki oainnu mielde ii sáhte ásahtit oktasaš eanahálldašanorgána Finnmáarkui jos ii gávdno čielga šiehtadus stáhta ja Sámedikki gaskka, mas Sámediggi miehtá dákkár ortnegii. Sámediggi čujuha Álbmotriektejoavkku ákkastallamii NOU 1997:5:as.

Sámediggi ii áiggo vuosttaldit jos Sámediggi ja guovddáš eiseválddit soabadit oktasaš hálldašeami áššis Finnmáarkui, muhto dát ii sáhte dáhpuhuvvat earágo njuolggadusaid mielde maid Álbmotriektejoavku lea bidjan NOU 1997:5:as, ja áibbas konkrehta soahpamušain Sámedikki ja stáhta gaskka. Maiddái diliid olggobealde Finnmáarkku galggašii árvvoštallat dákkár soahpamuša oktavuodas. Lea guovddáš eaktun ahte Sámedikki ja Finnmáarkku fylkadikki áirasiid lohku stivrras lea seamma, nugo Sámi vuoigatvuođalávdegotti eanetlohku lea evttohan.

Sámediggi oaidná ahte oktasaš hálldašanorgánas livčče ollu buorrevuodát, earret eará go guoská boazodollui, ovtasbargui ja riidduid čoavdimii, ja ahte ortnet mearkkašivččii oktasaš eaiggáduššama. Sámediggi atná dattetge deatalažžan, vaikke makkár čoavddus de mearriduvvošii, ahte lea lagas ja buorre ovtasbargu Finnmáarkku fylkkadikkiin, vai ovtas sáhtášii čoavdit ollu hástalusaid mat leat go galgá resurssaid hálldašit buorin daidda geat dál orrot Finnmáarkkus, ja buorin boahtteváš buolvvaide.

2.4. Eará bealit

Sámedikki mielas lea hui deatalaš sihkkarastit ahte sihke eanadoallo- ja boazodoalloberoštumiin leat ovddasteaddjit vejolaš hálldašanorgánaid stivrrain nugo ovddabealde namuhuvvon. Sámedikki mielas galggašedje stivralahtut orrut fásta Finnmáarkkus, ja várrelahtut galggašedje leat miellahtuid persovnnalaš sadjásažžan.

Sámedikki oainnu mielde galggašedje hálldašanorgánaid mearrádusat mearriduvvot dábálaš eanetloguin, muhto eaktun lea ahte badjel bealli miellahtuin leat mielde giedahallamin ášši. Jos gártet seamma ollu jienat vuostá ja mielde, de galgá jodiheaddjis leat duppalljietna. Stivrrain galgá leat dábálaš váldi delegeret válddi iežaset hálldahusaide.

Sámediggi evttoha ahte hálldašanorgánat galget beassat mearridit dárbbášlaš divadiid ja eavttuid daid guovlluid geavaheami várás maid hálldašit.

Sámediggi evttoha ahte bartahuksen galgá dáhpuhuvvat dušše guovlluin mat dán várás leat mearriduvvon, ja mat leat iešguđet gieldaid regulerenplánaid oassin. Jos barta galggašii beassat hukset boazodoalloguvlui dahje gillefidnoguvlui, de ferte boazoorohatstivra dahje gillefidnostivra miehtat dasa. Sámediggi lea ovdal dadjan ahte dát ii galgga hehttet dan ahte goahte- ja bartahuksema árbevirolaš meahcásteami ja guovllugulleašvuoda máđas atnima várás, prinsihpalaččat árvvoštallá earaláhkai go huksema dábálaš asttuáigedoaimmaid várás.

Minerálaid ohcama ja roggama dáfus, sihke muhtehahti ja muhtekeahtes minerálaid, eai galgga Sámedikki mielas dákkár doaimmat dáhpuhuvvat almmá hálldašanorgánaid lobi haga. Dákkár doaimmaide dahje eará stuorra meassamiidda ii galgga addot bággolonistanlohpi eará go jos doaimmat leat hui deatalaččat našuvnnalaččat.

3. Meahcceresurssaide vuoigatvuohta ja daid hálldašeapmi

Sámedikki oainnu mielde lea Sámi vuoigatvuođalávdegotti váilevaš čielggadeapmi vuoddo vuoigatvuođagažaldagain hui unohas ja vahágin sámi beroštumiide. Dát váilevašvuodát

Vuolláičállit: EKV / SS

vuoigatvuođačielggadeamis oidnojit earret eará báikegoddeálbmoga ja ovttaskas riektelačča báikkálaš luondduriggodagaid viežžama ja geavaheami oktavuodas. Buoret čielggadus sáhtášii nannet ahte geavahanvuoigatvuođalaččain dahje dáid joavkkuin leat sihkkaris geavahanvuoigatvuođat, maid sihke olggobeali olbmot ja hálddašanorgánat fertejit vuhtiiváldit.

Sámediggi evttoha danne ahte Finnmárkku odđa eanahálddašanláhkaárvalusas ferte čielgasit daddjot ahte hálddašánváldi mii dán lága olis biddjo gielddaide ja giliide, galgá doaimmahuvvot nu ahte dálá sámi boaresvirot vuoigatvuođat ja duohta geavaheapmi vuhtiiváldojuvvojit.

Sámedikki oainnu mielde maid galgá eanaeaiggát hálddašit eatnama ja ođasmuvakeahtes resurssaid, muhto ođasmuvvi resurssaid gal galget earáláhkai hálddašit. Sámedikki oaidnu maid lea ahte hálddašeamiis ii galgga sirret olbmuid etnikkalaččat, muhto ahte sápmelaččat galget leat ovddastuvvon hálddašanorgánain nu ahte sápmelaččaide álbmogin sihkkarasto dakkár váikkuhanfápmu maid álbmotriekti gáibida. Lea maid deatalaš báikkálaš orgánaide oažžut eanet váikkuhanfámu go dál ožžot.

Hálddašanorgánaid stivrrat galget fuolahit dušše hálddašeapmái guoskevaš bargguid, eaige galgga beassat doaimmahit makkárga gávpedoaimmaid. Sámi kultuvrra vuhtiiváldin galgá leat hálddašeami guovddáš beallin.

3.1. Giliid ja gielddaid vuoigatvuohta meahcceresurssaide ja daid hálddašeapmi

Sámedikki oainnu mielde galggašedje ásaheavvot ortnegat maid vuodul meahcceresurssaid vuoigatvuođat ja hálddašeapmi biddjo báikkálaš dássái: gieldda ja gili dássái. Eaktun lea ahte dálá boaresvirot geavahanvuoigatvuođat ain leat bissumin.

Sámediggi deattuha ahte dakkár báikkálaš hálddašeapmi soahpá sámi árbevieruide. Dán oktavuodas ču juhuvvo earret eará siidaortnega ceavzilis doibmii ja siskkáldas riektevuogadagaide. Dán vuodul galggašii viidáseabbut bargat hálddašanortnegiid hábmemiin mat leat vuohkkasat ja maid lea vejolaš čadahit. Viidáseabbu barggus ferte hui garrasit deattuhit ovttaskas olbmuid ja joavkkuid vuoigatvuođaid. Guovddáš eaktun dán oktavuodas ferte leat ahte boazodoalu ja eanadoalu vuoigatvuođat galget bissut. Sámediggi ii doarjjo Sámi vuoigatvuođalávdegotti eanetlogu go evttoha ahte buot finnmárkulaččain galgá leat seamma vuoigatvuohta sáivaguliid bivdit stákkuin ja giehtaváđuin, lubmet ja bivdit smávvafođđuid gielldain ja gillefidnuguovlluin. Sámedikki oaidnu dása lea nugo Sámi vuoigatvuođalávdegotti unnitlogu oaidnuge, ahte «govttolaš juogadeami» njuolggadus báikegoddeálbmoga ja earáid geavaheapmái sihkkarasttášii doarvái bures finnmárkolaččaid lobi geavahit dáid guovlluid.

3.2. Báikkálaš hálddašeami viidodat ja hápmi

Báikkálaš hálddašeami ortnet galggašii Sámedikki mielas guoskat buot ođasmuvvi meahcceriggodagaide. Ovdamearkka dihte galggašii lastamuorračuohppan nugo dálge, ain prioriterejuvvot gieldda ássiide. Dasto galggašii duojáriin leat vuoigatvuohta viežžat duodjeávdnasiid buotlágan muorraslájain. Maiddái guohtoneatnamiid šibihiidda galggašii Sámedikki mielas sihkkarastit lágain.

3.2.1. Gillefidnuguovllut

Sámedikki mielas galggašedje gielddat beassat viehka friija organiseret hálddašeami, ja maiddái mearridit dáhttot go gillefidnoortnegiid ásaht. Gillefidnoortnegiid galggašii sáhttit ásaht go dilálašvuođat leat láhččojuvvon dasa. Sámedikki mielas lea hui deatalaš ásaht

Vuolláicállit: EKN / SS

ortnegiid, earret eará váidalanvejolašvuoda, mat sihkkarastet rievttalaš ja buori meahcceresursahálldašeami. Danne lea maid deatalaš sihkkarastit bajimus orgána dárkkistanvejolašvuoda nago datte váidealeaddis lea siva váidalit. Sámedikki mielas galggašedje dákkár gillefidnoortnegiid veahážiid geavahišgoahit, vai ortnegiid ásaheapmi livččii čorgat ja vuđolaččat jurddašuvvon.

Geavatlaš sivaidda geažil dáhttu Sámediggi maid deattuhit ahte buot doaibmabijut mat sáhttet leat mielde nannemin boaittoheali guovlluid ássama, leat buorit. Smávva gilážit leat nappo vuostázin ja garrasepmosit šaddan gillát go almmolaččat ruhtaduvvon doaibmabijut leat unnon, ja solidaritehtaberoštumit servodahkii maid lea deatalaš bealli go galgá árvvoštallat gillefidnomálla.

Sámediggi oavvilda ahte iešguđet gieldat gielddalága § 10 mielde galget mearridit makkár gielddalaš orgána galgá ráddjet gillefidnoguovlluid. Sámedikki oainnu mielde galggašii earenoamáš oktavuodain leat vejolaš ásahtit gillefidnoguovlluid gielddarájiid rastá. Sámedikki mielas ii galggašii eavttukeahtá gáibiduvvot ahte árbevirolaš meahccegeavaheapmi lea gillefidnoguovlluid ásaheami vuodđun.

3.2.2. Meahccestivra

Sámediggi evttoha ahte váldonjuolggadussan galggašii ásaheavvot gielddalaš meahccestivra man ovddasvástádus lea hálldašeapmi. Meahccestivra ii galgga gielddalaš orgánan leat eanahálldašanstivrra vuollásažžan – earret go váidalanáššiin.

Eanahálldašanorgánat galget mearridit njuolggadusaid gielddalaš orgánaide ja vejolaš gillefidnoortnegiidda. Váldoprinsihpan galgá leat ahte gieldda ássiid galgá seammaláhkai gieđahallat. Sámediggi doarju maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti das ahte ii galgga mearriduvvot makkárga gáibádus ássanáiggi birra gielddas ja ahte olbmui geat leat fárran eret ii galgga leat makkárga sierravuoigatvuohta gieldda dahje gili meahcceriggodagaide. Meahcceresurssaid hálldašeamis galggašii vuodđoealáhusaid vuoruhit bajimužžii. Boazodoallu berre oažžut sárdnun- ja evttohanvuoigatvuoda meahccestivrrain.

3.2.3. Lihttoláigu ja priváhta beroštumit mat eai leat báikkálaččat

Sámediggi atná deatalažžan ráddjet priváhta organisašuvnnaid vejolašvuoda láigohit ja hálldašit meahcceresurssaid. Dát guoská earenoamážit riikkaviidosas organisašuvnnaide mat ovddastit nášuvnnalaš bivdo- ja guolástanberoštumiid, ja mat gitta otnáži dájvja leat badjelgeahččan báikkálaš sámi beroštumiid ja maid oainnuset bokte čájehan ahte duođas dáhttot joatkit ovddeš áiggi vealaheaddji politihka.

3.2.4. Boazoealáhus ja eanadoallu

Sámediggi deattuha man deatalaš lea sihkkarastit ahte boazodoallit iežaset ealáhusa doaimmaheamis, biddjojuvvot dássalagai gielddaid ja giliid ássiiguin meahcceresursavuoigatvuođaid dáfus. Sámedikki oainnu mielde ferte meahcceriggodagaid báikkálaš hálldašeamis doahttalit boazodoalu ja eanadoalu earenoamáš dárbbuid ja geavahanvuoigatvuođaid. Muhtun meahccegeavaheamit, nugo ovdamearkka dihte mohtorjohtalus ja turistadoaimmat, sáhttet dagahit vearrát bahkkema boazodoalu juo gáržžes guohtoneatnamiidda.

Sámediggi čujuha ahte Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii láhkaevttohusain meahcceriggodagaid birra oro ádden ahte boazodoalu earenoamáš dárbbut ja geavahanvuoigatvuođat ráddjejit mo meahcceriggodagaid sáhtá hálldašit. Ođđa njuolggadusaid ferte hábmet nu ahte boazodoalu dárbbut ja vuoigatvuođat gozihuvvot. Ferte earenoamáš fuomášumi čatnat bohcco geasseguohtoneatnamiidda, vai boazodoalu beroštumit govtolaččat sihkkarasto-

Vuolláičállit: EKN / SJ

juvvot ja biddjojuvvot dássalagai báikkálaš beroštumiiguin. «Geassegielddat» dávjá atnet boazodoalu jos ii amas áhtan mii ii gula dohko, de ain juo dakkárin mii lea giksin gieldda eará doaimmaide. Boazodoalu hearckes dilli nomadisma geažil dagaha ahte dasa ferte sihkkarastit sierra rievttálaš suodjaleami, earenoamážit go ii leat iežas «dálvegielddas» (vearrogieiddas).

4. Deanučázádat ja Guovdageainnueatnu-Álttájohka

Sámedikki oainnu mielde lea dárbu ráhkadit ođđa njuolggadusaid Finnmarkku stuorra luossajogaid guollebivddu várás, vai guollesurssaid árbevirolaš sámi geavaheapmi sihkkarasttošii. Danne doarju Sámediggi Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa addit ruovttoluotta fierbmebivdovuoigatvuoda olbmuid geat doaimmahit árbevirolaš lotnolasealáhuseid, ja ahte boazodoallit galget oazžut ruovttoluotta iežaset vuoigatvuoda vuokkain oaggut go leat boazobarggus.

4.1. Deanučázádat

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti váldo osiid Deanučázádaga birra.

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa lága bokte nannet báikegodde-álbmoga stággobivdovuoigatvuoda. Sivvan dása lea ahte dákkár láhkanjuolggadus soabašii dálá geavahussii hálbbes stággokoartaid hárrái olbmuid geat orrot Deanu ja Kárášjoga gielddain, ja oalgejohgáttiin Guovdageainnu suohkanis. Eará guovlluid stággobivdit beasašed je oastit oaggungoartta guolástanstivrra njuolggadusaid vuodul.

Sámediggi doarju maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa sirdit Deanučázádaga guollebivddu hálldašeami iešguđet stáhtalaš orgánain (leansmánnit, fylkkamánni, politimeastir) báikkálaččat nammaduvvon orgánii – Deanu guolástanstivrii, mii ovddasta sihke fierbme- ja stággobivdiid. Sámediggi doarju evttohuvvon čoahkádusa. Evttohuvvo čohkket Deanučázádaga vuoigatvuodanjuolggadusaid sierra láhkii, mii galggašii boahtit daid ollu njuolggadusaid sadjai mat dál gustojit.

Sámediggi evttoha njeallja jagi doaibmanáigodaga guolástanstivrii, nu ahte čuovvu gielddaválgaáigodaga. Lea eaktun ahte orgána vuodđuda iežas.

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti ovttajenalaš evttohusa guolástanstivrra válddi birra. Guolástanstivra oččošii dalle válldi hálldašit čázádaga fierbmebivddu ja stággobivddu. Dat vuovddášii stággobivdогоarttaid ja mearridivččii goartahattiid, háldešii sisaboaid, organiserešii čázádaga bearráigeahču ja sáhtášii gáržžidit bivdolobi mii ii leat mearriduvvon lágain ja lánkaásahusain, jos nu lea dárbu dahkat guollemáddodaga dihte dahje guollebivddu dihte. Stivra mearridivččii maid leat go fierbmebivdovuoigatvuoda eavttut devdovuvvon, ja juogášii joga fierbmebivdoavádagaide. Sámediggi galggašii leat mielde Norgga-Suoma oktasaš guolástanjuolggaduskommissuvdnabarggus. Guolástanstivrra váidalusorgánan livččii Sámi eanahálldašeapmi lunddolaš orgánan jos Sámi eanahálldašeapmi ásavuvvošii nugo dás lea eaktuduvvon. Guolástanstivrras galggašii leat ovddasvástádus bearráigeahččat joga.

4.2. Guovdageainnueatnu-Álttájohka

Sámediggi mearkkaša ahte Guovdageainnueatnu-Álttájoga dáfus ferte prinsihpalaš vuoduin válljet dáhttu go deattuhit dálá geavaheami ja hálldašeami, vai dáhtošii go ođđasis ásaht boares vuoigatvuodaid ja nu addit boares vuoigatvuodalaččaide ruovttoluotta lobi ávkašuvvat dáid resurssaiguin.

Vuolláičállit: EKN SS

Sámedikki oainnu mielde ii sáhte oppa eahpiditge ahte dálá Guovdageainnu-Álttáčázadaga hálldašeapmi ii livčče dagahan ahte ollu sápmelaččat, geain ovdal ledje áibbas čielga vuoigatvuođat, leat massán bivdovuoigatvuođaideaset. Vuohki man mielde dát lea dáhpá-huvvan, lea prinsihpalaččat seammalágan go dat vuogit maid mielde stáhta ja majoritehta-álbmot muđui lea badjelgeahččan sámi vuoigatvuođaid ja oktageardánis láhkateknihkalaš peannasárgáin dušše sihkastan sámi vuoigatvuođaid.

Sámediggi čuoččuha ahte vuoigatvuohta bivdit Guovdageainnu-Álttá jogas gullá Álttá ja Guovdageainnu suohkaniid báikegoddeálbmogii ja guovllu boazodolliide. Danne galggašii maid Álttá ja Guovdageainnu suohkanstivrraid nammadan guolástanstivra, mas luossa-bivdoberoštupmieseavvvis, eanadolliin geat ássat johgáttis ja guovllu boazodolliin lea evttohan-vuoigatvuohta, hálldašit dán vuoigatvuođa.

5. Riddo- ja vuotnabivdu

Gitta dan rájes go báikegoddeálbmoga vuosttasvuoigatvuohta bivdit heaittihuvvui 1800-logu álggogeahčen, lea Norgga guolástanpolitihkka dađistaga oidán earáid sápmelaččaid ovddabeallái. Dáruiduhttináigge dáhpáhuvai dát čiegakeahtá. Ođđa áiggis lea fanas-earreortnega geavaheapmi leamaš okta dain beliin mat garrasepmosit leat goaridan sámi kultuvrra. Ortnet dagahii ahte riddo- ja vuotnabivdit njulgestaga manahedje eallinvuođuset. Dát dáhpáhuvai dakkár áiggis go Norga prinsihpalaččat lei dovddastan geatnegasvuođaidis sihkkarastit sámi kultuvrra ávnnaslaš vuođu. Dat ortnegat mat dán rádjai leat álggahuvvon divvun dihte muhtun oasi vahágis, eai leat ávkkuhan. Sámi vuoigatvuođalávdegoddi lea dadjan ahte okta dain stuorámus hástalusain mat Norggas leat eamiálbmotpolitihkas, lea njulget vealaheami man geažil mearrasámi álbmot lea gártan gillát. Sámediggi doarju dán ollášit. Mearrasápmelaččaid ovddas mii gáibidit oktasaččat sápmelaččaid bealis bissovaš dáhádusa das ahte riddo- ja vuotnabivdit galget oažžut eallinvuođuset ruovttoluotta. Danne ii leat doarvái dálá njulggadusaid juohke jagi heivehit. Dárbašuvvojit sierraortnegat nugo Carsten Smith 1990:s lea dadjan iežas čielggadusas, ja masa Stuorradikki guolástuskomitéa lea guorrasan. Dakkár ortnegat galggašedje guoskat olles Finnmárkui, ja dasto velá guovlluide Tromssas ja Norlánddas gos lea sámi álbmot.

Sámediggi čujuha Sámedikki ovddeš mearrádussii sámi guovlluid riddo- ja vuotnabivddu birra. Sámediggi dáhtošii guhkesáiggi ja ceavzilis geavaheami riddo- ja vuotnaresurssain, mas báikkálaš ealáhusdoaimmaheaddjit oččošedje ollu eambo ja friijaseabbut geavahit resurssaid. Eahpitkeahtá eai dálá njulggadusat sihkkaraste sámi guolásteddjiiide sin govttolaš oasi ollislaš guolleresurssain. Ovddeš áiggiid reguleremat ja juogadanpolitihkka leat hui garrasit goaridan ja raššudan mearrasápmelaččaid vejolašvuođa seailluhit árbevirolaš ássanminstara ja infrastruktuvrra. Danne lea stáhtas earenoamáš geatnegasvuohta láhčit dilálašvuođaid mearrasápmelaččaid vuoigatvuođaid sihkkarastimii ja nannemii sápmelaččaid iežaset eavttuid vuođu.

5.1. Sámi guolástusavádat

Sámedikki oainnu mielde sáhtášii mearrasámi álbmoga vuoigatvuođaid buorebut sihkkarastit go ásaheavvošii Sámi guolástusavádat. Sámedikki mielas livččii lunddolaš ahte Sámedikkis ovttasbargguin fylkkadikkiiguin lea guovddáš váldi dakkár avádaga resurssaid hálldašeamis. Lea earenoamáš deatalaš oažžut áigái ortnegiid mat gožiht earenoamáš mearrasámi lotnolasdoaimma mii lea earenoamážit heivehuvvon mearrasámi guovlluide. Dás lea guovddáš mearkkašupmi mearrasámi eallinvuođu seailluheamis ja ovddideamis. Sámediggi čujuha dán oktavuodas New Zealandda ortnegiidga gos leat hilgon ovddeš áiggiid guolástanpolitihka, ja

Vuolláičállit: EKN/SS

gos beaktilis vugiin leat addimin eamiálbmogiid guollebivdovuoigatvuodaid ruovttoluotta ja nu maid vuoigatvuoda sin kulturvuđđui.

Sámedikki mielas lea čielga dárbu ruovttoluotta addit sámi guollebivdovuoigatvuoda. Dál oaidnit dadibahábut dávjjit ja dávjjit ahte eambbosat ja eambbosat masset iežaset govttolaš oasi guolleresurssain, ja dat guoská maid ii-sámi álbmogii. Dattetge lea nu ahte go dát dáhpáhuvvá sámi álbmoga guovdu, de dat rihkku álbmorievttalaš geatnegasvuodaid maid Norga lea váldán badjelassas sámi álbmoga ektui.

5.2. Earenoamáš earri sámi riddo- ja vuotnaguovlluide

Sámediggi čuoččuha ahte sámi guolásteddjiin lea vuoigatvuolta boares vieruid ja álbmotrievtti mielde vuoiggalaš oassái guolleresurssain sámi guovlluin. Danne ferte jahkásaš guolástus-regulerenmearrádusain bidjat sierra eari sámi riddo- ja vuotnaguovlluid guolásteddjiide. Sámedikki oainnu mielde galggašedje Sámediggi ja Finnmarkku fylkkadiggi dán eari ovttas hálddašit. Ferte nannet Sámedikki váikkuhanválddi guovddáš regulerenmearrádusaid ektui seammás go Sámedikki searvama guolástusaid guovddáš regulerenrádis ferte giedahallat.

5.3. Guolástushálddašeapmi, reguleren ja eará doaibmabijut

Sámediggi ii ane vuogasin álggahit gielddalaš riddo- ja vuotnabivdohálddašeami. Muhto Sámediggi sáhtášii dohkkehit ahte luossabivddu giddejuvvon bivdosiguin hálddašit gielddalaš ortnegat, ja luossabivddu olggobealde golbma stuorra joga Finnmarkkus (Áltá-Guovdageainnu, Deanu ja Njávđama jogat).

Sámedikki oainnu mielde galggašii Sámedikki ja fylkkadikki nammadan orgána hálddašit báikkálaš bivdoneavvoregulereimiid, dakkár váidalanortnegiin go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea evttohan. Sámediggi maid dáhtošii rievdadit dálá regulerenrádi čoahkádusa. Jos nu ii dáhpáhuvaš, de berre Sámediggi árvvoštallat galggašii go geassit iežas áirasa rádis.

Seammaláhkai go earáge regulereimiin, de lea eiseválddiin geatnegasvuolta čilget mo leat árvvoštallan sámi kultuvrra luondduvuođu sihkkarastima. Dát ferte oidnot čielgasit mearrádusaid vuodus.

Muđui čujuha Sámediggi Sámedikki mearrádusaide dán gažaldagain. Guovddáš doaibmabidju maid maiddái Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea deattuhan, lea guollevuostáiváldin-stašuvnnaid sihkkarastin.

6. Mohtorjohtalus

Meahcceresurssaid aktiivvalaš geavaheapmi, nugo muorječoaggin ja meahcceelliid ja guliid bivdin ja daiguin ávkašuvvan, lea deatalaš sámi kultuvrii, ja ollugiidda dat ain lea deatalaš ealáhusgáldun. Dálá njuolggadusaid ja njuolggadusaid geavaheami ferte heivehit báikegottiid olbmuid dárbbuide meahcceresurssaid geavaheami oktavuodas, nugo ovdamearkka dihte meahcásteami, guollebivddu ja muorječoaggima oktavuodas.

Mihttomearrin ferte leat stivret mohtorjohtalusa meahcis. Bievlageaidnun ja scooterlahtun berre nu ollu go vejolaš geavahit daid luottaid mat juo gávdnojit. Bievlageainnuid ulbmilin galgá leat álkidahttit beassama árbevirolaš geavahanguovlluide. Láhtut/luottat galget leat ovddimuš daid báikegottiid dárbbuid várás mat árbevirolaččat leat geavahan guovlluid. Sámediggi oaidná muđui dárkun viidát kártet bievlavuodjima váikkuhusaid.

Sámediggi ii oainne ahte dáhkiduvvošii buoret hálddašeapmi jos váldi mearridit njuolggadusaid sirdojuvvošii nugo Sámi vuoigatvuodálávdegoddi evttoha, fylkkamánnis gielddaide. Lea baicce sivva jáhkkit ahte dakkár váldedelegeren dagahivččii eanet mohtorjohtalusa

Vuolláičállit: EKN / SS

meahcis, ja nu maid stuorát noadi luondduvuđđui ja birrasii. Sámediggi ballá ahte gielda-politiikháriidda šattašii hui váttisin vuosttaldit iežaset válljejedđiđ go gáibidit eanet muohtascooterlahtuid. Dát guoská earenoamážit gielddaide maidda eai nu ollu boazodoallit mávssevearu, muhto gos dattetge leat guohtoneatnamat bohccuide.

Sámediggi evttoha bisuhit mohtorjohtalusvejolašvuoda ealáhusdoaimmaheami oktavuodas, seammás go áiggiid čađa geavaheami vuodul galgá leat vejolaš báikkálaččat heivehit mohtorjohtalusa. Gielda galggašii beassat addit olbmuid geat orrot gielddas ovdamuni go ohcet individuálalaš lobi vuodjit mohtorfievrruin, jos ealáhusa oktavuodas lea dárbu vuodjit, dahje jos vuodjima sáhtá atnit joatkkan guovllu árbevirolaš geavaheamis. Gillefidnoguovlluin galggašii gillefidnohálddašeapmi beassat addit individuálalaš lobi vuodjit mohtorfievrruin go ii leat čielga asttuáigedárbut.

7. Boazodoallu

7.1. Boazodoalu earenoamáš sadii sámi servodagas

Sámediggi dáhttu deattuhit ahte boazodoallu lea okta dain eanemus guovddáš sámi ealáhusain mat leat, ja nu maid okta dain deatalemus sámi kulturseailluhedđiin mat leat. Sámediggi doarju váldooainnu maid Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR) lea ovddidan sihke Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadusa árvoštallamis ja earenoamáš beliid dáfus maid ferte vuhtiiváldit boazodoalu dárbbuid ja vuoigatvuodaid dáfus.

Sámediggi atná boazodoalu vuoigatvuodaid ollislaš sámi vuoigatvuodaid deatalaš oassin, ja šálloša danne hui sakka go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi nu unnán lea čielggadan boazodoalu vuoigatvuodaid ja oktavuoda boahitevaš hálddašannmáliide.

Boazodoallu lea eanaš surggiin nagodan bisuhit nana sámi geavaheami ja danne lea okta dain guovddáš sámi vuoigatvuodaguoddiin. Ferte dattetge deattuhit ahte sivvan dása lea go nu unnán leat eará árbevirolaš sámi ealáhusaid boares vierut iskkaduvvon. Sámi kultuvrii lea cealkemeahtun deatalaš sihkkarastit ja joatkit boazodoalu vuoigatvuodaid. Livččii áibbas vuostá Sámi vuoigatvuodálávdegotti barggu áigumuša ja ulbmila jos boadusin šattašii ahte boazodoalu vuoigatvuodat leat hedjonan.

7.2. Hálddašanortnegat boazodoalloguovlluin

Sámediggi atná hui deatalažžan ahte boahitevaš hálddašannmáliid hábmemiin vuhtiiváldá boazodoalu doarvái bures, vai ealáhus ii vaháguva. Odđá hálddašanortnegiđ ásaheamin, ovdamearkka dihte gillefidnoguovlluid ortnega, de ferte čielgasit dahkiduvvot ahte dálá boazodoallovuoigatvuodat eai hedjon. Dát guoská earret earrá ealáhusa geavahan- ja guohtonguovlluide ja johtolagaide.

Lea čielggas ahte boazodoalu geavahanvuoigatvuodat Finnmárkku mehciide hui čielgasit ráđdejit hálddašan- ja eanaeaiggádussanorgána vejolašvuoda háldet Finnmárkku areálaid boazoealáhussii vahágin. Boahitevaš hálddašannjuolggadusaid hábmemiin lea njuolggadusdahkkiin geatnegasvuodta vuhtiiváldit dáid geavahanvuoigatvuodaid.

7.3. Boazodoalu rievttálaš vuoddu

Sámedikki oainnu mielde fertejit boazodoalu vuoigatvuodaid doahhtaleapmi, sihkkarastin ja joatka leat rámmán čovdosiidda eana- ja resursavuoigatvuodagažaldagain. Dát galggašii leat eavttukeahces vuodđoprinsihppan, mii gusto sihke Finnmárkui ja riikka eará guovlluide. Boazodoalu vuoigatvuodat galget bissut ja doahhtaluvvot, vaikke gii de eaiggádušašii eatnamiid ja hálddašivččii luondduriggodagaid.

Vuolláičállit: EXN / SS

Danne lea Sámedikki mielas dárbu nannet guođohanvuoigatvuoda velá čielgaseabbut go dálá lágas. Sámediggi doarju danne evttohusa kodifiseret boazodoalu riektivuodu lága bokte man vuodđun lea geavaheapmi boares áiggi rájes. Dán ferte dahkat danne go boazoealáhussii lea nana rievttálaš suodjaleapmi nu deatalaš, ja vai boazodoalloareálat eai sirdojuvvoše eará ulbmiliidda ja vahágin ealáhussii.

Boazodoallu lea dat ovttaskas ealáhus mas lea stuorámuš areáladárbu ja mii geavaha eanemus eatnamiid. Boazodoallu lea geavahan Finnmárkku areálaid don doložis, ja ealáhusas leat danne nana vuoigatvuodát. Danne dáhttu Sámediggi deattuhit ahte Finnmárkku meahcceguovllut eai leat «ávdin meahcit» eai «buigameahcit», muhto guovllut gos don doložis lea leamaš sámi boazodoallu, ja gos boazodoallu dološ áiggi rájes geavahemiin lea ásahan eahpitkeahtes vuoigatvuodaid.

Sámi vuoigatvuodalávdegotti álbmotriektejoavku dadjá čielggadusastis (NOU 1997:5) ahte sápmelaččaid ferte atnit eaiggádin osiide Finnmárkkus. Lea earenoamážit boazodoalu geavaheapmi dán areálain mii lea vuodđun sápmelaččaid eanavuoigatvuodaide.

Vaikke maid de oaivvildivččii formálalaš eaiggáduššánvuoigatvuoda birra Finnmárkku eatnamiidda, de boazodoallu lea eahpitkeahtá earenoamáš garrašit suodjaluvvon geavahanvuoigatvuodaiguin guovlluide. Dát geavahanvuoigatvuodta ráddje maiddá maid eaiggát oázžu dahkat. Dán lea earret eará Alimusrikti cealkán. Alimusrikti lea maid cealkán ahte vuodđun boazodoalu geavahanvuoigatvuodtii ii leat dušše boazodoalloláhka, muhto maiddá geavaheapmi dološ áiggi rájes. Boazodoalu guođohanvuoigatvuoda ferte danne atnit sámi boaresvirot vuoigatvuodtan, maid ii sáhte almmá mange haga duvdilit eret, ii šat lágainge.

Go boazodoalloláhka rievdaduvvui 1996:s, dovddastii Ráđđehus (loga Eanadoallodepartemeanta) ahte boazodoalus riektegeavahusain lei ožžon earenoamáš riektivuodu mii lei ásahuvvon boaresvirot vuoigatvuodain ja dološ áiggi rájes geavahemiin. Sihke Sámediggi ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR) deattuhedje dan oktavuodas ahte dán earenoamáš riektivuodu galggašii čielgasit nannet boazodoallolágas. Sámi vuoigatvuodalávdegoddi maid miediha ahte boazodoalus lea dákkár riektivuoddu (s. 328), ja evttoha nannet dán ođđa mearrádusain boazodoallolágas – § 1 (a):

"Boazodoallovuoigatvuoda vuodđun lea dat geavaheapmi mii lea dáhpáhuvván dain guovlluin gos boazodoallu lea leamaš boares áiggi rájes."

Sámediggi maid oaivvilda ahte boazodoalu vuoigatvuodaid vuodđun lea boares áiggi rájes geavaheapmi, ja ahte dás lea sáhka vuoigatvuodain mat leat nannoseabbut suodjaluvvon go vuoigatvuodát maid dušše láhka addá. Vuoigatvuodaid maid dušše láhka addá, sáhtá prinsihpalaččat friija fámuhttit dahje gáržžidit ođđa lágain. Vuoigatvuodaid main lea eará vuoddu go láhka gal ii sáhte fámuhttit, vaikke vel geavaheami muhtun muddui sáhtá reguleret dábálaš lágain. Riektegeavahusa mielde leat maid dihto rájit dasa man ollu sáhtá gáržžidit ráđđema ovdal go Vuodđolága § 105 mielde ferte buhtadit vahága.

Sámi vuoigatvuodalávdegoddi orru dego livččii oaivvildeamen ahte boazodoallu lea bures vuhtiiváldojuvvon go duon boahtimii dadjá ahte eatnama luobaheami oktavuodas Finnmárkkus galgá earenoamážit deattuhit sámi kultuvrra luondduvuodu sihkkarastima. Sámedikki oainnu mielde ii leat dát doarvái boazodoalu vuoigatvuodaid sihkkarastimii. Veardádallan dihte dáhttu Sámediggi čujuhit ahte Máttá-Norgga eanadoallu oppa mihá sihkkarit ii anáše eanadoalu geavahanvuoigatvuodaid doarvái bures vuhtiiváldojuvvon jos lágas čuoččušii dušše ahte eanadoalloareálaid háldemis «galgá vuhtiiváldit Norgga kultuvrra».

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa čielgasit nannet boazodoalu bággonistanrievttálaš suodjaleami. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi evttoha čuoovvovaš odđa § 1 (a) nuppi laddasa boazodoalloláhkii:

“Jos dát vuoigatvuohta rihkkojuvvo, de galgá buhtaduvvot dábálaš bággonistanrievttálaš vuoddocealkagiid mielde.»

Sámedikki mielas ii leat dohkálaš go dás boazodoalu-rievttálaš vuodu deattuheami oainnu vuodul eanaš lea sáhka ealáhusvuoigatvuodain. Sámedikki mielas maid livččii buhtadusláhka-vuoddu hui deatalaš, muhto guovddážin ankke lea boazodoalu vuoigatvuohta geavahit areálaid. Dat mii nappo lea deataleamus rievttálaččat, lea dihto guovllu ealáhusdoaimma vuoigatvuoda rievttálaš vuoddu. Sámediggi lohka justa dán gažaldaga leamaš guovddážin nugohčoduvvon «Álttesjávre-duomus». Dát gažaldagat leat dálge hui áigeguovdilát, earret eará Røros-guovllus. Dan oaidná bures «Korssjøfjell-áššis» 1988:s ja «Aursunden-áššis» 1997:s.

Sámediggi dáhttu čujuhit ahte boazodoalu uhkiduvvon dilli ollu vuolgá das go Norgga stuorraservodat ii ane árvvus iige ádde nomadismma. Danne lea dárbu sihkkarastit boazodollui earenoamáš rievttálaš suodjaleami, earenoamážit dain guovlluin mat leat olggobealde daid gielddaid gos boazodoallit formálalaččat ássat ja gosa mákset vearu. Politihkalaš digáštallamis Finnmárkkus lea boazosápmelaččaid «gielddagullelašvuohta» dávjá šaddan deatalaš áššin. Lea ballamis ahte dávjjit ahte dávjjit boazodoalu vuoigatvuodát árvvoštallojuvvojit dákkár «gielddagullelašvuohta» vuodul jos eai mearriduvvo čielga lágat maid áigumuššan lea headuštít dan.

Boazodoalu vuhtiiváldin oidno gal eanavuovdinlaga § 2, gos daddjo ahte ii sáhte vuovdit dahje láigohit eatnama «maid almmolašvuohta atná dárbbaslažžan bohccuide guohtoneanan, ja eatnama mii «geavahuvvo dahje jáhkkmis šaddá geavahuvvot johtolahkan johttisápmelačča jodedettiin». Eanavuovdinláhka addá sániidiguin vealtakeahtes suodjalusa eatnamiid vuovdima ja láigoheami vuostá mat geavahuvvojit johtolahkan. Muhto Sámediggi čujuha ahte lága mielde lea eiseválddiid duohken mearridit mat boazodollui leat dárbbaslaš guovllut. Lea eanavuovdineiseválddiid duohken mearridit mat guovllut adnojuvvojit «dárbbaslažžan bohccuide guohtoneanan», manjá go leat viežžan cealkámuša guoskevaš boazoorohagas ja guovllustivrras. Sámediggi dáhttu čujuhit ahte jos vel láhka álgovvorus sániidiguin giellá vuovdimis dahje láigoheames eatnama mii lea dárbbaslaš bohccuide guohtoneanan, de lea láhka dattetge geavahuvvon nu ahte dárbbaslaš guohtoneatnamat vuovdujuvvojit dahje láigohuvvojit jos eanavuovdineiseválddiid mielas leat «dábálaš beroštumit» deataleappot go boazodoalu dárbbut ja vuoigatvuodát. Eanavuovdineiseválddiid geavahusa vuoddu leat árvvoštallamat main «gierdan geavaheapmi» dávjá lea guovddážin, eaige baicce boazodoalu boaresvirot vuoigatvuodát ja dat ahte ealáhusas lea nana lonistanrievttálaš suodjaleapmi.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti eanetlohku evttoha ahte ovttá áirasis gii ovddasta boazoeaiggádiid (evttohusa § 3-3) galgá leat vuoigatvuohta leat mielde, sárdnun- ja evttohan-vuoigatvuodain, meahcecestivrra čoahkkimiin. Sámedikki oainnu mielde ii dáhkidivčče dát doarvái bures ahte «geassegielddat» vuhtiiválddášedje boazodoalu vuoigatvuodaid, seamma unnán go unnitlogu evttohus ovddasteami birra sihkkarastášii boazodoalu vuoigatvuodaid suodjaleapmái. Sámedikki oainnu mielde attášedje goappašat evttohusat jiena ja váikkuhanválddi mii duohtavuodas ii leat. Sámediggi ballá ahte meahcecestivrra eambo vuhtiiválddášii gieldda iežas eanadolliid go boazoeaiggádiid geat orrot eará gielddain. Dán oktavuodas čujuha Sámediggi ahte boazoealáhusas maid livčče stuorra geavatlaš váttisvuodát iežaset beroštumiid goziheamiin jos ášši giedahallojuvvo «geassegielddas» dalle go leat geasseorohagas ja fas nuppeláhkai.

Vuolláicállit: EKN SS

Sámediggi atná dárbbaslažžan meahcceriggodagaid hálddašeami njuolggadusain čielgasit dadjat ahte boazodoalu geavahanvuoigatvuohta galgá doahttaluvvot 1968 skábmamánu 29. b. opmodatgiddehuslaga § 2 mielde ja boazodoallolaga § 15 mielde.¹⁰ Dán oktavuodas čujuhuvvo earret eará dasa ahte Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR) lea evttohan váldit mielde čujuhusa dán guovtti mearrádussii láhkaárvalusa kapihttaliin «gielddaid meahcceriggodagaide vuoigatvuohta ja dáid hálddašeapmi» ja «Gillefidnoguovllut, gillefidnoriekti ja gillefidnohálddašeapmi».

Boazodoalu heivehangeatnegasvuoda árvvoštallamis meahcceriggodagaid eará ávkašuvvama ektui lea NBR dadjan ahte vuodđun ferte leat boazodoalu (siidda) guovlogeavaheapmi ja dan duohta heivehanvejolašvuodat. Sámediggi doarju dán ollásit.

Dán evttohusas (§ 2-3) joatkašuvvá eanavuovdinlaga mearrádus mii gieldá luobaheamis eatnama mii geavahuvvo dahje jáhkkmis šaddá geavahuvvot bohccuide johtolahkan. Evttohusa § 2-2 mielde ii mearkkaš doaba «eanaluobaheapmi» dušše vuovdima, muhto maiddái lihttoláigoheami, lobi dahje eará eanaháldema oktogeavaheapmái. Doaba «oktogeavaheapmi» § 2-2:s siskkildda Sámi vuoigatvuodálávdegotti mearkkašumi mielde dán mearrádusa ektui, buotlágan geavaheami mii headušta Finnmárkku álbmoga geavaheamis eatnama ja čáziid almmá earenoamáš hehttehusaid haga (s. 465). Dat mii dás lea deatalaš lea man muddui eatnama vuovdin, láigoheapmi dahje eará háliden gáržžidivččii boazodoalu vuoigatvuodaid. Evttohusa § 2-4 čuodjá ná:

«Mearrádus luobaheami birra § 2-2 mielde, vrd. § 2-7, galgá dahkkot buot guovllu beroštumiid ollislaš árvvoštallama vuodul. Galgá earenoamáš deattu bidjat sámi kultuvrra luonddivuodu sihkkarastimii, ealahusaiguin ja servodateallimiin, nu maiddái leago guovlu dárbbaslaš geavahanguovlun boazodollui dahje guohtoneanan šibihüdda. Galgá maid árvvoštallat galggašii go eana ain luonddu ja birrasa, bivddu, guollebivddu ja asttuáigeberoštumiid dahje eará sivaidd geažil ain leat oktasas geavaheami várás. Luobaheapmái sáhtta bidjat eavttuid. Sáhtta maid gáibidit divada.»

Dát lea eanavuovdinlaga § 2 nuppi laddasa (a) joatkka, nugo lea geavahuvvon almmá boazodoalu boaresvirot vuoigatvuodaid vuhtiiváldima haga. Dat mearkkaša ahte boazodoalu vuhtiiváldin lea dušše okta bealli maid galgá deattuhit luobahangažaldagaid oktavuodas. Sámedikki oainnu mielde lea diedusge boazodoalus maid heivehangeatnegasvuotta nugo earáge geavahanvuoigatvuodalaččain, vaikke das leage bággolonistanrievttálaš suodjaleapmi. Muhto Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohuvvon mearrádusa guorahallan, čájeha ahte Sámi vuoigatvuodálávdegoddi dáhtoša eanaeaggáduššanorgánii eambo válddi.

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi guorahalla galggašii go boazodoalu eará geavahemiide addit seamma suodjaleami go johtolagaide, namalassii galggašii go suodjaleapmi guoskat buot geavahemiide iige dušše geavahemiide mat adnojuvvojit dárbbaslažžan. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi geažuha ahte boazoealáhus **suorra osiin** fylkkas lea hui váttis dilis menddo garra guodoheami ja guohtoneatnamiid **gáržžidemiid** geažil, ja dadjá ahte dán geažil soaitá leat dárbu ii dušše johtolagaide, muhto maiddái eará dárbbaslaš geavahemiide addit eavttukeahes suodjaleami luobaheami vuostá.

Sámediggi šálloša go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi dattetge ii evttoha lága bokte gielddit luobaheamis eatnama mii lea dárbbaslaš geavahanguovlun boazodollui. Sámi vuoigatvuoda-

¹⁰ Muđui čujuhuvvo *Kirsti Strøm Bull* čállosii, *Studier i reindrifstrett* s. 64-66; ja *Jan Fougner* čállosii *Konflikt mellom reindrift og annen bruk av eiendom, Lov og Rett* 1997 s. 112.

lávdegotti oainnu mielde livččii dás sáhka menddo stuorra areálain, ja headuštivččii eará sámi ealáhusaid ovdáneami. Daddjo earret earrá ahte dákkár gielddus ovdamearkka dihte sáhtášii headuštít eanadoalu oazžumis mihtiduvvot eatnama dárbbaslaš lassieanan dahje šibihiidda guohtuneanan dahje meahcásteddjiid ceggemis ealáhusbartta. Sámi vuoigatvuodálávdegotti oainnu mielde heivešii luobahangiielddus baicce go lea sáhka luobaheames eatnama industrii-jadoaimmaide dahje asttuáigedoaimmaide. Muhto jos leat nana servodatberoštumit mat bealuštít luobaheami, de berre eanaeaiggáduššanorgána Sámi vuoigatvuodálávdegotti oainnu mielde maiddái dákkár ulbmiliidda luobahit eatnamiid maid boazodoallu dárbbasivččii.

Sivvan dasa go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii oro diehtimin ahte dan iežas evttohus § 2-4 hárrái ii soabašii boazodoalu bággolonistanrievttálaš suodjaleapmái, sáhtta leat ahte lea gáddán boazodoalus ollu buoret heivehanvejolašvuoda ja -geatnegasvuoda go mii duohtavuodas lea. Dán oktavuodas lea dárbu deattuhit ahte boazodoalu heivehanvejolaš-vuodát dál leat hui gáržžit. Dasto dáhttu Sámediggi deattuhit ahte vaháгат maid juohke okta meassan dagaha boazodoalu eatnamiin sturrot gorrálassii meassamiid loguin, ja nappo danne go boazodoalu heivehanvejolašvuodát leat nohkan. Sámediggi oaidná ahte olbmot dadibahábut orrot gáddimin ahte boazodoallu álo sáhtta heivehit iežas, vaikke vel boazodoalu eatnamat livččege hui gáržžit. Sámedikki prinsihpalaš vuodđun lea ahte boazodoalu geavahanvuoigatvuodain maid lea háhkan don doložis geavahemiin, eai sáhte leat hea jut suodjaleapmi Finnmárkkus go geavahanvuoigatvuodain leat mudui riikkas.

Danne doarju Sámediggi NBR:a evttohusa bidjat boahttevaš láhkii Finnmárkku eatnamiid hálddašeami birra, mearrádusa mii vástida Fjellogen § 12 mearrádusa, mii čuodjá ná:

«Eanaháldendoaibmabijuid – maiddái doaibmabijuid mat gusket čázádagaide – sáhtta álggahit dušše go eai dagat stuorra vahágiid oktiige geas lea geavahanrieki. Jos ii leat ovttamielalašvuotta das ahte dagaha go doaibmabidju stuorra vahágiid guovllu geavahanvuoigatvuodaide, de mearriduvvo ášši rievttálaš árvvoštallamiin, gč. geassemánu 1. b. 1917 lága nr. 1. Árvvoštallama sáhtta gáibidit juohkehaš geas lea geavahanvuoigat-vuotta guovllus. Boazodoallostivra, guovllustivra, fylkkaeanadoallostivra jd. maid sáhttet gáibidit árvvoštallama sin dihte geain boahtteáiggis soaitá šaddat geavahanvuoigatvuotta. Son geas lea beroštupmi lihkahallamis, galgá buhtadit vuostebeali dárbbaslaš goluid árvvoštallamis jos árvvoštallan ii leat gáibiduvvon almmá govtolaš sivaidda haga.

Jos eanageavahandoaibmabidju lea stuorra vahágin geavahanvuoigat-vuodaide, de ii sáhte doaibmabiju álggahit earágo jos bággolonistaneavttuid deavdá, gč. golgotmánu 23. b. 1959 lága nr. 3. Go árvvoštallá sáhtta go addit lobi bággolonisteapmái, de ferte vuhtiváldit lea go dárbu gáhttet sámi kultuvrra luondduvuodu, vrd. Vuodđolága § 110 a.»

Boazodoallu viggá dál várjalit iežas areálaid meassamiin ja muosehuhttimiin. Ealáhusas leat unnán resurssat daid ektui geat dáhtošedje geavahit areálaid gilvaleaddji doaimmaide, nugo ovdamearkka dihte gávpothuksejeaddjit, suodjalus, bivdo- ja guolástanberoštumit, minerála-industriija jna. Jos veardida boazodoalu eanadoaluin, de lea eanadoalus ollu gievrrat dábálaš doarjja- ja hálddašanorganisašuvdna iežas duogábealde go boazodoalus. Earret eará sáhtta namuhit ahte leat ollu eambbosat geat leat biddjon virgáseaset hálddašit Finnmárkku fylkka ja gielddaid eanadoalloberoštumiid go sii geat galggašedje hálddašit boazodoalu beroštumiid.

Danne doarju Sámediggi Sámi vuoigatvuodálávdegotti jurdaga oazžut «boazodoalu nu árrat go vejolaš oassin gielddaid areálaplámemiin, vai boazodoallu ovdal go plánat mearriduvvot, beasašii ovddidit iežas sávaldagaid dakkár plánema hárrái mii soahpá ealáhusa dárbbuide»

Vuolláičállit: EKN / SS

(gč. s. 336). Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuođalávdegotti go dáhtošii nannet boazodoallo-organaid nannen dihte boazodoalu beroštumiid areálaplánabarggus. Dattetge dáhttu Sámediggi dadjat ahte ii leat dušše boazodoalu ovddasvástádus suodjalit guohtoneatnamiid; plána-eiseválddiin lea maid ovddasvástádus ieža gozihit boazodoalu vuoigatvuođaid. Earret eará Vuoddolága § 110 a ja Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuođat nannejit eiseválddiid ovddasvástádusa suodjalit boazodoalu guohtoneatnamiid.

8. Eanadoallu

Sámediggi atná dárbun čujuhit ahte dál ii gávno lágas nannejuvvon vuoigatvuohta šibihiid guođohit Finnmárkku mehciin, ja ahte dát lea dagahan heittohit suodjaluvvon guođohan-vuoigatvuođa ollu eanadolliide fylkkas. Danne evttoha Sámediggi lágas nannet vuoigatvuođa šibihiid guođohit mehciin, vai ii eahpiduvvo ahte eanadoalodáluin ii livčče vuoigatvuohta dákkár meahceguohtumiidda. Dákkár láhkamearrádus nannešii ja čilgešii guođohan-vuoigatvuođa šibihiid. Daddjo dasto ahte dákkár njuolggadus soabašii fylkka báikkálaš riekteáddejupmái. Sámedikki mielas galggašii dákkár guođohanvuoigatvuođa čatnat eanadoalodállui man birra lea sáhka, iige sutnje gii eaiggáduššá ja doaimmaha dálu. Guođohan-vuoigatvuođa berre ráddjet nu ahte guoská šibihiid masa dálus lea dálvefuodar.

Sámedikki oainnu mielde galggašii eanadoalu guođohanvuoigatvuođa álgovuorus ráddjet dan iežas gildii. Dattetge sáhtášii addit guođohanlobi olggobealde iežas gielda jos dilálaš-vuođat bealuštivčče dákkár viiddideami ja jos dákkár viiddideapmi ii livčče menddo stuorra vahágin eará vuoigatvuođalaččaide.

Sámediggi ii ane dálá ortnega, mas guođohanhálddašeapmi lea biddjon eanavuovdinorga-naide, dohkálažžan, danne go luondduriggodagat galggašedje ollu eambo go dál stivrejuvvot báikkálaččat, vrd. muđui dan maid Sámediggi ovddabealde lea dadjan meahcceriggodagaid hálddašeami birra. Sámediggi evttoha Finnmárkku oktavuodas bidjat hálddašanovdasvástádusa gielddalaš orgánii, vai geavaheaddjiin geain leat vuoigatvuođat beasašedje eambo stivret guođoheami.

Muđui čujuha Sámediggi dasa mii lea daddjon ovddabealde, go lohka deatalažžan ahte sihke eanadoalu ja boazodoalu áirasat besset leat mielde hálddašeamen guohtumiid, vai ovttas sáhtášedje gávdnat jierpmálaš ja ceavzi hálddašančovdosiid mat doarvái bures vuhtiiválddašedje sihke boaresvirot ja lágas nannejuvvon vuoigatvuođaid mat dán guovtti vuoddoeláhusas leat.

9. Nuortalaččat Njávdamis

Sámediggi ii eahpit ahte nuortalaččain eai livčče boacodoallovuoigatvuođat nuortalaš guovllus Njávdamis. Nuortalaččat leat iešgudetlágan sivaide geažil massán stivrema ja boazodoallo-vuoigatvuođa dán guovllus. Nuortalaččat leat leamaš ja leat ain logu dáfus smávva sámi joavku. Danne lea sidjiide leamaš hui váttis gozihit iežaset vuoigatvuođaid, sihke Norgga eiseválddiid ektui ja maiddái gievrrat sámi joavkkuid ektui. Diehtit maid ahte sámi álbmot ii leat čájehan doarvái buori áddejumi nuortalaččaid dillái. Nuppi dáfus ferte maid dadjat ahte sámi álbmot váilevaš politihkalaš válddi geažil, ii leat dán rádjai beassan váikkuhit nuortalaččaid rievttálaš dili.

Sámedikki oainnu mielde galggašii miedihit nu guhkás go vejolaš nuortalaš kultuvrra seailluheamis, nannemis ja ovddideamis, vaikke vel gilvaleaddji sámi beroštumit guoskka-huvvošedje negatiivvalaččat. Orro leamen čielggas ahte nuortalaččaid ja sin historjjálaš vuoigatvuođaid, ferte árvvoštallat seamma prinsihpalaš ja rievttálaš vuoduin go sámi álbmoga muđui.

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámediggi ádde go ákkastallamis daddjo ahte ii sáhte sirret iešgudet sámi joavkkuid, muhto atnit sápmelaččaid oktan joavkun, ja ahte lea deatalaš sihkkarastit sámi vuoigatvuodaid mat ain gávdnojit dan sadjái go ohcat čovdosiid mat sáhttet dagahit siskkáldas sámi riidduid. Dákkár perspektiivvas orušii váttis rievttalaččat bealuštit divodandoaimmaid mat sáhttet čuohtat sápmelaččaide geat almmolaš eiseválddiid lobi mielde doaimmahit ealáhusaset, nugo Njávdamis.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohus dagahivččii ahte guokte sámi joavkku biddjošedje vuostálagai, ja dat ráhkadivččii stuorra váttisvuodaid dán guovtti joavkku gaskavuhtii, ja Norgga eiseválddiid ektui.

Sámediggi atná mearkkašan vearan ahte áidna sadji gokko Sámi vuoigatvuodálávdegoddi evttoha aktiivvalaš doaibmajuid suodjalan dihte sámi kultuvrra ja ođđasis ásahan dihte vuoigatvuodaid mat viehka muddui gusket earáide, lea evttohuvvon dakkár vuogi mielde mii čuozašii eará sámi jovkui.

Sámedikki oainnu mielde ferte nuortalaččaid historjjálaš vuoigatvuodaid boazodoalu, meahcásteami ja bivddu ektui dohkkehít ja ođđasis ásaht seammaláhkai go sámi vuoigatvuodaid muđui, nu guhkás go fal vejolaš. Sámediggi atná hui váidalahttin go nuortalaččaid historjjálaš vuoigatvuodaid ođđasis ásaheapmi muhtun muddui sáhtta čuohtat guovllu eará sápmelaččaid vuoigatvuodaide.

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa Njávđánjoga nuohtunvuoigatvuodaid máhcaheami birra nuortalaččaide.

Sámediggi doarju maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa sierra guolástanstivrra ásaheami birra Njávđánjohkii. Sámedikki oainnu mielde galggašedje nuortalaččat oažžut eanetlogu stivrra áirasiin danne go sii leat álgo vuoigatvuodalaččat Njávđánjoga bivdui.

Sámediggi doarju dasto Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa vassis meare luossasajiid addima birra Máttá-Várjjat gielddas nuortalaččaide.

Sámediggi ádde ahte nuortalaččaid boazodoallovuoigatvuodaid ođđasis ásaheapmi buvttášii ollu guovddáš hástalusaid, earenoamážit vuoigatvuodaid hárrái mat dálá doallovuoigatvuodalaččaid hálddus leat. Sámedikkis lea dattetge dat oaidnu ahte vassis áiggis sáhtášii gávdnat njuovžilis ja jierpmálaš čovdosiid duohta dilálašvuoda vuodul, maid vuodul muhtun oasi nuortalaččaid historjjálaš vuoigatvuodain sáhtášii ođđasis ásaht almmá menddo stuorra negatiivvalaš váikkuhusaid haga dálá vuoigatvuodalaččaide. Go ođđa doaluid dahje guoros doaluid eaktudáhtolaš heaitima, nuppástuhtima dahje penšonerema geažil galgá juohkit, de sáhtášii prioriteret nuortalaččaid.

10. Luonddumeassamat

10.1. Bággolonistanvejolašvuoda ráddjen

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi dovddasta ahte luondduvuoddu lea guovddážiis sámi kultuvrra boahpteáiggi dáfus. Sámediggi doarju dán ja atná danne hui deatalažžan oažžut dáhki-
duvvot ahte eanet vahágahtti luonddumeassamat eai galgga dáhphuvvat. Sámediggi dáhttu deattuhit ahte leat juo dáhphuvvan menddo ollu ja stuorra meassamat sámi kultuvrrii ja ealáhusaide vahágin. Danne soahtášedje vel unnit meassamatge dagahit stuorra vahágiid. Dattetge lea nu ahte leat sápmelaččat ieža, iežaset ovddasteaddji orgánaiguin, buoremusat sáhtášedje árvvoštallat livččii go luonddumeassan ollislaččat vahágin sámi kultuvrra boahpteáigái.

Vuolláičállit: *EKN* / *S.S.*

Sámediggi lea duhtavaš go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea evttohan fámuhuhttit stáhta láhkavuodu bákkuin lotnut eatnamiid stuorra luonddumeassamiidda (gč. eanahálldašanlága fápmuibidjankapihttala Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadusas). Nugo ovdal lea deattuhuvvon, de ferte stáhta bággolonistanvuoigatvuoda gáržžideapmi leat dakkár eanahálldašanorgána sámi stivrema duohken maid Sámediggi lea dohkkehan. Muđui ii leat doarvái bures vuodustuvvon.

10.2. Sámediggái biehttanvuoigatvuota

Evttohus mii dáhtošii addit Sámediggái biehttanvuoigatvuoda guđa jahkái luonddumeassamiin, lea Sámedikki mielas deatalaš lávki rivttes guvlui. Dattetge ii leat evttohus lahkage dohkálaš danne go ii atte sápmelaččaide dáhkádusaid rievdadusaid vuostá maid molsašuddi politihkalaš oainnut riikapolitihkas sáhttet dagahit. Sámediggi čujuha riidui Áltá/Guovdageainnueanu birra, mas Stuorradiggi ollásit badjelgeahčái sápmelaččaid beroštumiid.

Jos Stuorradiggi galggašii beassat, nugo Sámi vuoigatvuodálávdegoddi evttoha, orustahttit Sámedikki biehttanvuoigatvuoda, de sáhtta dakkár biehttanvuoigatvuota ollugiid mielas orrut dakkárin mii duohtavuodas ii gávdno. Ortnega ferte liikká álggahit vai das oččošii vásihusaid. Sámedikki oainnu mielde galggašii Stuorradiggi bidjat alces seammalágan ráddjemiid go vuodđoláhkariевdadusaid oktavuodas leat, namalassii nu ahte Stuorradiggi fertešii vuordit vassis áiggi ovdal go sáhtášii orustahttit Sámedikki biehttanvuoigatvuoda. Sámediggi bidjá danne eaktun ahte ráhkaduvvo dakkár šiehtadus sápmelaččaid ja stáhta gaskka mii doarvái bures sihkkarastášii luonddumeassamiid vuostá mat vahágahttet sámi guovlluid.

10.3. Eará bealit

Sámedikki oainnu mielde ferte árvvoštallat luonddumeassamiid sápmelaččaid eana-, čáhce- ja luondduressaid eaiggáduššan-, geavahan- ja háldovuoigatvuoda ektui.

Sámediggi dáhttu dan oktavuodas čujuhit ahte sápmelaččaid rievttálaš sadji, man vuodđun leat stáhta eiseválddiid geavatalaš ja politihkalaš beroštumit, leat systemáhtalaččat badjelgehččojuvvon. Dat lea dagahan ahte min historjjálaš vuoigatvuodain, boaresvirot vuoigatvuodain, riekteáddejumiin ja riektevuogádagain ii leat leamaš makkárge mearkkašupmi nášuvnnalaš váldedoaimmaheamis. Lea duohtavuota ahte sápmelaččaid áddejupmi juridihkalaš vuoigatvuodain, dávjá eai vuolgge Norgga lágain, muhto baicce čiekŋalis kultuvrralaš ja sosiálalaš beliin maid leat ožžon sámi eallin- ja jurddašanguigiin buolvvaid čađa. Dásseárvvu sápmelaččaid ja dážaid gaskka ii sáhte joksat earágo jos vuhtiiválddášii dakkár beliid.

Sámedikki mielas lea Norgga stáhta ovddasvástádus čadahit sierra rievttálaš ja politihkalaš geatnegasvuodaid sápmelaččaid guovdu. Dán sáhtta earret eará dahkat gulahallamiin Sámedikkiin. Boahttevaš hálldašemi áigumuša vuodđun fertejit leat rievttelaš ja bistevaš čovdosat sápmelaččaide. Eahpitkeahttá leat sámi álbmogis nana eaiggáduššan-, geavahan- ja háldovuoigatvuodat mealgadii olles Finnmárukui – dan nugohčoduvvon čálekeahtes eatnamii.

Sámedikki mielas lea maid dárbu čujuhit ahte eiseválddiid čielggadangeatnegasvuoda ferte nannet lágas. Dasto ferte ásašuvvot čielga láhkavuodđu Sámediggái man vuodul beasašii gáibidit čielggademiid go Sámediggi dan atná dárkun, dahje jos meassan guoská sámi beroštumiide dahje jos meassamiid váikkuhusaid ii dieđe dahje dat leat eahpečielgasat. Sámediggi atná diehttelassan ahte Sámedikki galgá guldalit buot áššiin mat dagahit meassamiid. Sámediggi deattuha maid ahte gulaskuddanáiggit fertejit leat nu guhkis ahte

Vuolláičállit:EKN/SJ.....

maiddái boazoorohagat, gilisearvvit ja organisašuvnnat beasašed je buktit cealkámušaid Sámediggái ja eará guoskevaš orgánaide, vai Sámediggi dovddašii buot dáid go galgá gieđahallat ášši.

Evttohusat maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea buktán gulaskuddama, vuhtiiváldin-njuolggadusaid, lágaide ovttahtima ja lálkkačuhusaid birra leat hui posiitiivalaččat. Sámediggi lea buori muddui seamma gažaldagaid ovddidan go lea gáibidan ahte Vuodđolága ja ILO-konvenšuvnna geatnegasvuodaid galgá ovttahttit lágaide oppalaččat. Dán rádjai lea leamaš stuorra váttisvuohtan sámi áššiid bargui go lágat leat nu eahpečielgasat ja go iešguđet orgánaid fuomášupmi lea leamaš váilevaš. Go vel hui guovddáš lálkamearrádu-saidge eai oro ollu orgánat dovdamin. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea dás ovddidan hui guovddáš fáttá mainna Sámediggi lea bargan ollu jagiid, ja Sámediggi hálida dáikko rámidit. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi barggu. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea čájehan sihke áddejumi ja dáhtu geahčadit lágaide hui moalkás beliid, mat oktiibuot dagahit dahje gáržžidit sápmelaččaid váikkuhanvejolašvuoda ja dasto maid duohtandahkat Vuodđolága ulbmila. Norgga sámedipolitiikka čadaheapmi lea dan duohken ahte guovddáš bealit Sámi vuoigatvuoda-lávdegoddi árvalusain duohtandahkkojuvvojit.

Sápmelaččaid riektedili barggu viidáseabbu proseassas ferte árvvoštallat makkár saji Sámediggi galggašii oázžut areálastivremis riikkadásis, fylkkadásis ja gielddadásis, danne go areálaid politihkalaš stivren ain šaddá leat dain dásiin.

11. Hálldahuslaš váikkuhusat. Lágaide mearrideapmi

Nugo ovdal leat dadjan, de atná Sámediggi hui šállošahhtin go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii leat čielggadan gažaldaga sámi eaiggáduššanvuoigatvuoda birra Finnmárkku eatna-miidda. Sámedikki mielas ferte leat Sámedikki vealtameahtun gáibádussan dál nannet dán vuoigatvuoda.

Sámediggi evttoha dán dahkat ođđa mearrádusain eanahálldasánlaga 1. kapihttalis, gos galgá čielgasit dadjat ahte sápmelaččain leat eaiggáduššan-, geavahan- ja hálldovvuoigat-vuodát iežaset árbevirolaš guovlluide. Dáid vuoigatvuodaid galgá álgovuorus atnit oktasá vuoigatvuohtan, dattetge doalahettiin vejolašvuoda ahte muhtun guovlluin sáhttet leat vuoigatvuodadilálašvuodát gos sihke eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuohta lunddolaččat gullá ovttaskas sápmelažžii dahje vuoigatvuodalaš joavkkuide. Dáid beliid ferte beassat geahčadit ovdamearkka dihte evttohuvvon kommišuvnnas, dahje sierra vuoigatvuodakommišuvnnas man bargun lea čielggadit dákkár vuoigatvuodaid báikkálaš gáibádusaid vuodul.

Sámediggi imaštallá maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi oaiivvilda go dadjá mearkkašuminnis iežas § 1-1 evttohussii Finnmárkku eatnamiid hálldasemi laga birra ahte «fylkka ássiid beroštumit ja sámi kultuvrra luondduvuoddu leat biddjon dássálagai», danne go dát dagahivččii ahte sámi vuoigatvuodát ja beroštumit duvdiluvvošed je eret. Finnmárkku fylkkadikki Sámi vuoigatvuodálávdegoddi čielggadusa gieđahallan lea ovdamearkan dasa mii sáhtta dáhpuhuvvat jos vuodđun atná dákkár prinsihpa ahte «buohkaid fylkkas galgá bidjat dássálagai». Ferte čielgasit dáhkiduvvot ahte sápmelaččaid vuoigatvuodaid ja luondduvuodu ii sáhte rivvet ču juhettiin dán nugohčoduvvon «dásseárvui fylkkadásis». Earenoamáš deatalaččat dán oktavuodas leat luondduriggodagat, ealáhusat ja ássan, mat leat dárbbaslaččat sámi kultuvrii. Jos veardida sámi vuoigatvuodaid vuoigatvuodaiguin mat leat dovddastuvvon ollu eará riikkaid eamiálbmogiidda dáid riikkaid rádđehusaid šiehtadussaguin, de ii leat sámi beroštumiid dásen eará beroštumiiguin mihkkege lálkkiid ovddosguvlui, iige dat sihkkarastášii sámi kultuvrra boahteáiggi doarvái bures.

Vuolláičállit: EKN SS

Sámediggi dulko dán nu ahte ii cakka dan ahte «báikegoddeálbmot sámi guovlluin berre oážžut vissis ovdamuni vuostálas beroštumiid ektui» nugo Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ieš lea cealkán (NOU 1997:4 s. 61), ja danne ii áiggo evttohit rievdadusaid evttohuvvon ulbmilparagrafas lágas Finnmárkku eatnamiid hálddašeami birra. Deatalažžan dás lea maid ahte gulaskuddanorgánat orrot duhtavaččat dainna mo lea hábmejuvvon.

Sámediggi lea duhtavaš go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii dáhtoše luobahangeatnegas-vuoda, muhto ahte eanahálddašanorgánat sáhttet biehttalit luobaheami almmá vuodustusa haga, váldonjuolggadusa vuodul man mielde eatnamat ja luondduriggodagat galget leat oktasaš geavaheapmái. Sámediggi dáhttu deattuhit ođđa hálddašannjuolggadusaid ulbmila maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea čilgen ná: *«Hálddašeami ulbmilin lea gitta manimus áiggiid rádjai leamaš láhčit dili fylkii fáremii ja fylkka resurssaid geavaheapmai, dávjá stuorraservodahkii ávkin ja sámi álbmoga beroštumiide goarádussan, muhto dál galgá sámi kultuvrra sihkkarastima ja ovddideami beroštupmi fylkka álbmogii buoremussan, leat váldoulbmilin.»*

IV. VIIDÁSEABBU BARGU

Álbmotrievtti prinsihpat eamiálbmogiid vuoigatvuodaid birra leat čielgasat, ja dadjet áibbas čielgasit ahte stáhtat galget dovddastit ja nannet eamiálbmogiid vuoigatvuodaid dáid álbmogiid riektivuogádagaid ja vuoigatvuodaid vuodul. Midjiide sápmelaččaide Norggas šaddet guovddáš gažaldagat min álbmoga boahpteáiggi vuoigatvuodaid ja eallineavttuid birra, mearriduvvot Sámedikki ja stáhta gaskasaš ráddádallamiiguin ja šiehtadallamiiguin.

Vuoddun dákkár šiehtadallamiin ferte leat ahte min álbmoga eana-, čáhce- ja luondduriggodatvuoigatvuodát doahhtaluvvojit ja dovddastuvvojit. Sámediggi atná guovddáš olmmoš-vuoigatvuodtan ahte mii ieža beassat ovddasvástideaddji sajis leat mielde hálddašeamen sámi servodaga iežamet eavttuid mielde.

Mii galgat dahkat historjjálaš barggu ja ollašuhttit vejolašvuoda gokko boasttuvuodaid politihkas, lágain ja hálddašeamis sáhtta njulget demokráhtalaš ideálad mielde eami-álbmogiid birra. Norggas leat mis sápmelaččain, smávva álbmogin, smávva vejolašvuodát nannet iežamet rievttálaš dili eanetlohkodemokratijain. Dáhkádusaid min boahpteáigái ferte ovttašahhtit Norgga lágaide ja dálá stáhtalaš hálddašanorgánaide ortnegiiguin mat devdet min dárbbuid ja vuoigatvuodaid. Nappo danne ásahevvuige Sámi vuoigatvuodálávdegoddi áiggistis, čielggadan dihte čovdosiid mat nannešedje sápmelaččaid rievttálaš dili.

Stáhtas lea geatnegasvuodta láhčit dili nu ahte beassat hukset iežamet boahpteáiggi. Dát lea celkojuvvon sihke politihkalaččat ja Vuoddolágas, ja Sámediggi dáhttu ain luohtit ahte nu geavvá. Jos nu ii geavaš, de sáhtta álgit ođđa ja lossa politihkalaš proseassa sápmelaččaid ja stáhtalaš eiseválddiid gaskka – proseassa mii leat goabbáige ávkin ja mas ii goabbáige diede bohtosa.

Jos min kultuvrras ja servodagas galggašedje sihkkaris boahpteáiggi eavttut, de fertešii dohkkehit positiivvalaš vealaheami álbmotrievttálaš prinsihpaid vuodul. Min álbmoga eallinvuodu ii sáhtášii sihkkarastit earáláhkai.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadus lea dássáži stuorámus ášši mii njulga váikkuha sámekultuvrra ávnnaslaš vuodu. Livččii álbmotrievttálaš prinsihpaid vuostá jos Sámediggi dákkár proseassas galggašii leat dušše dábálaš gulaskuddanásašus. Danne atná Sámediggi lunddolažžan ja riektan ahte Sámediggi ja Ráđdehus dallánaga ásaht lagas ovtasbarggu man vuoddun lea ovtaárvosašvuodta ja nubbi nuppi árvvusatnin, hábmen dihte láhkaproposišuvnnaid sámi vuoigatvuodaid ja dáid hálddašeami birra. Maiddái ášši giedahallama

Vuolláičállit: EKN / SS

oktavuodas Stuorradikkis vurdojuvvo ahte Sámediggi oažžu guovddáš saji. Mii čujuhit dás prinsihppi mii dadjá ahte sámi vuoigatvuodaid ii sáhte čielggadit bissovaš vugiin earágo šiehtadusaiguin stáhta ja sápmelaččaid ovddasteaddji orgánaid gaska.

Sámediggi čujuha ahte sihke dálá Ráđđehus ja ovddit Ráđđehus leat bidjan eaktun ahte Sámediggi galgá leat guovddážin go eavttut biddjojuvvojit áššiin mat gusket sámi álbmogii. Dát ášši guoská diedusge min álbmoga boahtteáigái.

Sámedikki mielas galggašii Sámediggi viidáseabbu barggus sámi vuoigatvuodaiguin earenoamáš fuomášumi čatnat boaresvirot sámi vuoigatvuodaide ja sámi riekteáddejumide ja dáid váikkuhusaide, sihke ovttaskas ja oktasaš sámi vuoigatvuodaid ja dáid hálddašeami ektui. Sámediggi čujuha čielggadanbargui mii lea dahkkojuvvomin, ja vuordá ahte dát bargu livččii doarjjan sámi vuoigatvuodaide ja vuhtiiváldojuvvo viidáseabbu proseassas.

Sámediggi bidjá eaktun ahte Sámi vuoigatvuodálávdegotti bargu galgá jotkojuvvot seamma prinsihpaid vuodul go dássáži, vai sápmelaččaid vuoigatvuodaid geat orrot olggobealde Finnmárkku sáhtá čielggadit ja sihkkarastit. Sámediggi atná earenoamáš deatalažžan sihkkarastit máttasápmelaččaid váldoealáhusa vuodu – boazodoalu. Dálá dilli lea ollu máttasámi guovllu sámi joavkkuide dohkketmeahtun, geat doaisttáži duopmostuoluin fertejit bealuštit vuoigatvuodaideaset majoritehtaálbmoga vuostá. Dušše ollu diggeáššit leat noaddin dán muttos smávva jovkkoži. Dasto ráhkaduvvo maid hui šállošahti vuostemiella sápmelaččaid vuostá álbmoga ii-sámi oasis, ja guhkit áiggi vuollái dat billista sápmelaččaid beaivválaš dili ja sin gaskavuodaid daidda geat eai leat sápmelaččat.

Sámediggi vuordá ahte dikkis livččii guovddáš ja aktiivvalaš sadji viidáseabbu čielggadusaid mandáhta hábmemis, čielggadanlávdegotti čoahkádusa mearrideamis ja lágaid ja láhkaásahusaid ráhkademiin mat gusket sámi vuoigatvuodaide.

Mearkkašupmi 1: SVL sámediggejoavku Roger Pedersena bokte

- Go olmmoš lohká Sámediggeráđi árvalusa áššis, de lea viehka váttis earuhit áššečielggadeami ja dan mii galggašii leat mearrádusárvalus. Mii dáhtut ráđi čielgasit earuhit áššečielggadeami ja mearrádusárvalusaid.
- Čuoggás 7.1 árvalusas celkojuvvo ahte "Sámediggi doarju daid váldolinnjáid maid NBR lea ovddidan sihke Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadeami árvoštallamii ja daid sierrabeliid maid lea dárbu geahčadit boazodoalu dárbbuid ja vuoigatvuodaid ektui.

Orru unnán soahpamin čuoggái 9 mii lea Njávdáma nuortalaččaid birra. NBR cealká gulaskuddancealkámušastis ahte sii EAI sáhte doarjut ovddiduvvon eavttuhusa, ahte ealáhussii fas luoitit nuortasámi joavkku.

Mii sihtat čilgehusa das, sáhttago čuokkis 7.1 moge leat mielde duvdimin eret dan maid Sámediggi árvala čuoggái 9.

Mearkkašupmi 2: GB sámediggejoavku Nils Henrik Måsø bokte

I. Álgu

Vuolláičállit: EKN / SS

GB sámediggejoavku lea eanaš ovtamielalaš álggu sisdoaluin, muhto oaivvilda goittotge ahte kapihtalis berre leat eambo deaddu das man dehálaš Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadeapmi lea sámi guovlluide. Ovdamearkka dihtii 4. teakstaoasi maŋimuš cealkka sáhtta čuohtit ruovttogežiid:

"Dasto lea Sámediggi mielas váidalahtti go Ráđđehus Ealáhus- ja energiijadepartemeantta 1993 njukčamánu 23. b. reivviin Norgga luonddugáhttensearvá lea dagahan eahpádusa das man muddui Norga dáhttu ollašuhttit riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaidis ILO-soahpamuša nr. 169 mieđe."

Jos leaš nu ahte ovddasvástideaddji politihkalaš dásis lea boahtán čielga diehtu das ahte dalle Ráđđehusas eai lean dakkár áigumušat, de dat duohta diehtu berre boahtit oidnosii.

Finnmárkku eanangirjevuodu sirdojupmi Statskog SF háldui: Diedusge dat lei moaittehahtti dahku, ja čielga rihkkun daid lohpadusaid vuostá maid Brundtland-ráđđehus attii Sámi vuoigatvuodálávdegotti ásaheami olis 1981. Dat hálldahusbarggut maid Finnmarkku eananvuodinkantuvra ovdal doaimmahii eananhálldašeaddjin, leat dál sirdojuvvon fylkkamáneámmáha ja eará almmolaš orgánaid háldui. Matrihkkalahtes eanan lea matrihkkalastojuvvon ja ožžon almmolaš registarnama (dukta- ja geavahusnummara). Man dihtii erenoamážit lea dárbu reageret, lea dat go Eanandoalodepartemeantta lea vuoddogirjjiiguin sirdán odđa eanangeavahusnummariid Statskog SF háldui 4,3 mill ruvdnui, daid mat ledje Finnmarkku matrihkkalahtes eatnamat.

Dan maŋná Statskog SF lea dađistaga eambo váldán alces rollan doaibmat muhtunlágan "priváhta eananeaiggádin" gi dađistaga alces váldá stivrenválddi ja stivre njuolggadusaid ja oppalaš bagadusaid ja mearrádusaid e.e. eanangávppašemiid hattiid. Earret eará danne Gb sámediggejoavku doarju dan moaitámuša maid Sámerádi árvalus buktá, ja doarju maid ollásit dan ulbmila ahte Statskog SF ii galgga šat doaladit eaiggátrievtti iige hálldášanválddi Finnmarkku eatnamiid alde.

Dattetge historjjá negatiiva válddahallan ii galggaše seavnnjahit maŋimuš logi jagi positiiva ovdáneami. Vai oazžut áigái buori šiehtadallanáigumušaid, de lea vejolaš ahte Sámediggi eambo berre deattuhit daid buriid doaibmabijuid mat leat boahtán Sámi vuoigatvuodálávdegotti barggu olis. Sáhtta leat psykologalaš dárbu dahkat nu, vai sii guđet eahpidedje Sámi vuoigatvuodálávdegotti 1. oassečielggadeami ávkki, eai leat vuoigadis. Gb sámediggejoavku dáhttu dan olis muittuhit ahte

- jagi 1988 Sturorradiggi mearridii vuodđolága § 110 a, mas stáhta geatnegahttojuvvo "láhčit dilálašvuodaid sámi álbmotčerdii nu ahte sii sáhttet seailluhit ja ovddidit gielaset, kultuvrraset ja servodateallimeaset." Vuodđolága mearrádus lea vuodđun stáhta buot sámerivttiide guoskevaš bargguide. Das lea politihkalaš, morálalaš ja muhtumassii juridihkalaš geatnegasvuodta biddjojuvvon stáhtii láchčit dilálašvuodaid nu ahte sámi álbmotčearda sáhtta seailluhit ja ovddidit kultuvrras (Geahča NOU 1993:34).
- Stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuodat sámiid guovdu leat dasto nannejuvvon 1984 rájis e.e. dainnago Norga 1990 vuostamuš riikan máilmmis dohkkehii ILO-soahpamuša nr. 169, mii lea álgoálbmogiid ja čearddaid birra, ja man njuolggadusat gusket njuolga álgoálbmogiid eananvuoigatvuodaide ja sin vuoigatvuodaide searvat iežaset guovlluid luondduriggodagaid hálldašeapmái.

Vuolláičállit: EKN / SS

- Dáža eisseválddiid meannudeapmi lea vel muđuid mángga dáhpáhusas leamaš riikkaidgaskasaš forain dakkár mii lea buktán Norgii ovddasmanni riikka beaggima riikkaidgaskasaš álgoálbmotpolitihkas.
- Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadus mii lea NOU 1984:18, buvttii nugo mii diehtit áigái ahte mearriduvvui geassemánu 12. b. 1987 láhka nr. 56 Sámedikki ja eará sámi riektedilálašvuodaid hárrái (sámeláhka). Sámediggi lea doaibman jagi 1989 rájis. Dat lea álggaheami rájis dovddahan iežas Norgga sámepolitihkalaš divaštallamiid guovddážin, ja dat lea šaddan ii duššefal sámepolitihkalaš, muhto maiddái riikkapolitihkalaš dehálaš áсахussan riikka stáhtaеallimis. Sámiid ovddasteaddji orgánan Sámediggi lea buktán oaiviliid ovdan stáhtalaš, fylkkagiielddalaš ja giielddalaš orgánaide arvat sierralágan áššiin ja lea váikkuhan sámepolitihkalaš ovdáneapmái Norggas.
- Stuorradikki mearrádusa mielde ráđđehus galgá oktii juohke stuorradiggeáigodagas bidjat ovdan prinsihppadieđáhusa norgalaš sámepolitihkas (NOU 1984:18).
- Sámi áššiid várás lea áсахuvvon sierra stáhtačállі virgi.
- Sierra stáhtačállilávdegoddi lea vuodđuduvvon mii galgá gieđahallat sámi áššiid, ja nu šaddet áššit heivehuvvon oktii buorebut.
- Ráđđehus lea álggahan bissovaš ráđđehuskonfereanssaid main háleštit sámi áššiid birra.
- Jahkásaš diedáhus Sámedikki doaimma birra manná Stuorradiggái (Od.prp. 33 1996-97).
- Ráđđehus lea formaliseren iežas gaskavuoda Sámediggái nannoseappot go ovdal sihke bušeahhtabarguin ja Sámedikki jahkedieđáhusaid čuovvoleamis.
- Stuorradiggi lea mearridan ahte 1999 rájis galgá kapihttala 540 juolludeapmi biddjojuvvot Sámedikki háldui poasttas 50. Dat dadjat jo addá Sámediggái eambo válddi mearridit dan ráma siskkobealde, ja Sámediggi oažžu maid vejolašvuodaid ieš vuoruhit ráma siskkobealde. Go Sámedikkis lea eambo vuoibmi váikkuhit ja mearridit bušehtaid olis, de dat mearkkaša ahte olbmuid beroštupmi maid lassána Sámedikkis álbmotválljen orgánan.
- Stuorradiggi lea várren badjel čuođi millijuvvna ruvnnu sierra vistti huksemii Kárašjohkii Sámedikki várás. Visti gárvána jagi 2000.
- Jagi 1997 mearriduvvui vuodđoskuvlla várás sierra sámi oahppoplánaásahus man vuodđun lea Vuodđoláhka ja láhka Sámedikki ja eará sámi riektedilálašvuodaid birra. Giieldain, juohke skuvlla jodihangottis ja bargiin, ovttas ja ovttaid mielde, lea das ovddasvástádus, ahte oahpaheapmi doahttala rievttálaš vuodu, riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid, lágaid ja láhkaásahusaid.
- Dáláš ortnegis lea nu ahte Girko-, oahpahus- ja dutkandepartemeanta dat oahppoplánaid bokte mearrida sámi oahpahusa viidodaga ja sisdoalu. Od.prp. 36 (1996-97) Vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla oahpahusa lága birra (Oahpahuslága lávdegoddi) árvala ahte Sámedikkis galgá leat váldi oahppoplánaide mearridit giellafágaid, kultuvrra ja servodateallima sisdoalu, sámegiel fágaid sisdoalu ja joatkkaoahpahusa sierra sámi fágaid sisdoalu (duoji ja boazodoalu) daid áigerámaid ja resursarámaid siskkobealde maid departemeanta mearrida. Lávdegoddi eavttuha maid ahte Sámediggi galgá addit vejolašvuoda sierra vuoruhit rámaid siskkobealde.

Vuolláičállit:EKN.....SS.....

- Jagi 1998 (?) ovddiduvvui Od.prp mas áššin váldojuvvo ovdan olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid váldojupmi oassin fárrui norgalaš láhkii. Od.prp. ráhkaduvvui NOU-raportta vuodul mii ovddiduvvui 1993. Das lei viiddis ovttamielalašvuohta dán golmma olmmošvuoigatvuohtasoahpamuša dohkkeheami norgalaš láhkii oassin:
 - Jagi 1966 mannosas eurohpalas olmmošvuoigatvuohtasoahpamuš
 - Jagi 1966 ON-soahpamuš "politiikkalaš ja siviila vuoigatvuodaid" birra
 - Jagi 1966 ON-soahpamuš "Ekonomálaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid" birra

Sámi eaiggáduššanriekti

Sámediggerádis lea 3. siiddus čuovvovaš čuoččuhus: *"Dál ii šat sáhte ovddidit vuoiggalas eahpádusa das nannego álbmotriekti, earret eará nugo celkojuvvo ILO-konvenšuvnnas nr. 169, sápmelaččaid árbevirolaš guovlluid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda gáibádusaid."* Dán lea maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavku ja Norgalaš advokáhtaid searvi duodaštan. Gb sámediggejoavkkus eai leat máhtut maiguin iskkadit Álbmotriektejoavkku ja Advokáhtaid searvvi juridihkalaš árvvoštallama. Livččii maid imaš jos Sámediggi, dat orgána mii galgá bealuštit sámiid beroštumiid, hilggošii Álbmotriektejoavkku ja Advokáhtaid searvvi oaiviliid.

Nubbi bealli lea vel dat, áigugo Sámediggi ollásit geavahit dán vuoigatvuoda maid ILO-soahpamuš addá. Dan olis lea maid vuogas muittuhit maid artihkkal 34 cealká: *"Njuovžiliit ferte mearriduvvot mo ja man viidat dán soahpamuša ollašutti doaibmabijut galget čadahuvvot, ja vuhtii váldojuvvot fertejit gudege riikka sierranas dilálašvuodat."* Gb sámediggejoavkku oaivil lea ahte gánnáha deattuhit ahte artihkkal 34 addá vejolašvuoda čadahit soahpamuša gudege riikka sierranas dilálašvuodaid vuhtii válddedettiin.

Norgga sámit eai leat eallán sierra, muhto ovttas eará álbmotjoavkkuiguin mánggaid čudiid jagiid. Dán dihtii diedusge fertejit leat dihto vejolašvuodat norgalaš riekteásahas heivehaddat álgoálbmogiid eananvuoigatvuodaide guoski njuolggadusaid geavatlaš čadaheami.

Sámediggerádi cealkámuš 5. teakstaoasis, s. 17: *"Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea menddo ollu deattuhan hálddašanortnegiid Finnmárkku eatnamiidda geavatlaš politiikkalaš vihkkedallamiid vuodul mat eai čielgasit váldde vuhtii rievttalaš beliid mat gusket dáidda guovlluide."* Dát lea ollu láivvit go dat moaitta maid Norgalaš advokáhtaid searvi lea buktán. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii leat váldán beali eaiggáduššánvuoigatvuodas stáhta matrikkalahtes (umatrikulert) eatnamiidda mat leat guovdilis sámi guovlluin. Geažidemiin Sámi vuoigatvuodálávdegoddi cealká ahte sámit eai eaiggádušša maidege, muhto ahte Norgga stáhtas leat vuoigatvuodat maid dáhttu sirdit sámiide. Advokáhtaid searvvi oaivil lea ahte sámiin lea čadat leamaš dát vuoigatvuotta iežaset guovdilis ássanguovlluin. Stáhta dat lea oamastan alces vuoigatvuodaid. Dakkár vuodas de advokáhtaid searvi oaivilda ahte Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadeapmi lea eahpelihkostuvvan, ja ahte bargu ferte dahkkojuvvo oddasis, ja ahte eiggátvuodat fertejit čielgat nu mo Stuorradikki bargomearrádus ovdehage. Advokáhtaid searvi cealká njuolga ahte mii berret hilgut Finnmárkku eatnamiid ja čáziid vástesaš hálddašanmáliid. Sin miellaguoddu lea ahte sáhka dássáži lea jorran "páve skávžžas" (vearis áššis), ja ahte mii danne galggašeimmet baicce guoddit fylkkadikki, báikkálaš servviid ja fylkkabellodatservviid cealkimiid Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadeami birra. Guovddášbellodaga sámediggejoavku searvá mealgadii advokáhtaid searvvi balu das ahte mii eat goassege olat ráfái, jos eaiggátvuoda ášši ii

Vuolláičállit: EKN S.S.

čielgga. Riiddut šaddet baicce lassánit. Siiddus 26 cealkámuša lea dasto dárbu geahčadit dán oktavuodas: *"Sámediggi oaivvilda ahte Sámi vuoigatvuodálávdegotti váillálaš čielggadus vuoddudeaddji vuoigatvuodaid dáfus lea enoamán soahpameahttun ja váhátdahkki sámi beroštumiide."* Vejolaš lea ahte cealkámuša lea dárbu muddet veahá. Dattetge olmmoš ii várra dárbbas oppa eahpiditge ahte dán váillálaš vuoigatvuodaid čielggadusa šaddet geavahit e.e. báikkálaš olbmuid eanangeavaheami ja meahccevaljiid viežžama ektui sin iežaset guovlluin? Vuodđooainnu dáfus geahča NOU 1984:18 ... girjáivuođa birra.

Vaikko eaiggátvuoda ášši ii leat Guovddášbellodaga sámediggejovkui guovdileamos ášši das mii guoská Finnmarkku eatnamiid boahttevaš hálldašeapmái, de mii dattetge doarjut Sámediggeráđi árvalusa iskat dárkileappot man viidát ILO-soahpamuša artihkkal 14 sáhtta dulkojuvvot. Jos árbevierrojoavku dán barggu galggaš doaimmahit, de fertet jearrat leago oppanassiige dárbu ođđa kommišuvdnii. Mo jos leaš, de dakkár iskkadeapmi heive ILO-soahpamuša artihkkali 14, čuoggái 2, mas celkojuvvo: *"Ráđđehusat galget bastit meroštallat eatnamiid mat árbevieru mielde leat dáid álbmogiid hálldus ja dáhkidit beaktilis suodjaleami sin oamastan- ja ássanvuoigatvuhtii."*

Ovdalgo dakkár meroštallan lea gárvvis, de Gb sámediggejoavku doalada iežaset addimis doarjaga Sámediggeráđi čuovvovaš postuláhtii: *"Sámedikki dáláš dieduid vuodul das mo gittaássi sámit ja boazosámit geavahit eatnamiid ja resurssaid, de orru leamen viehka čielggas ahte dakkár sámi eaiggáduššan- ja geavahanguovlu ii leat duššefal Sis-Finnmarkkus, muhto maiddái ollu vuotnaguovlluinge eatnamat gullet dáid searvá." Baicce nu: Gb sámediggejoavkkus ii leat máhttu čuoččuhit dan maid Sámediggeráđi čuoččuha. Ráđđehus ja Sturordiggi galget dál geahčadit Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadusa iešguđetlágan gulaskuddancealkámušaid. Danne lea dehálaš ahte vuoigatvuodaid divastallamat dál jaskkodit muhtun áigái. Dasa Sámediggeráđi čuoččuhus ii ávut.*

Lávdegotti vuodđooaidnu:

Vaikko NOU 1997:4 áššit leat earáláganat go dat maid NOU 1984:18 giedahallá, de dattetge jagi 1984 vuodđooaidnu ferte leat vuoddu maiddái dáidda gažaldagaide mat gullet vuoigatvuodaide Sámiid ássanguovlluid eatnamiidda ja čáziide, ja daid hálldašeapmái.

- Ođđa lánkanjuolggadusat berrejit ásahuvvot **rievttalašvuhtii**, sihke lágalaš ja ehtalaš oaivilis. Sámit leat unnitálbmoin dan **láhkaortnega** ja daid politihkalaš árvvuid vuollásaččat maid álbmoga eanetlohku goasge ain doarju. Jos unnitloguin galggaš rievttuid meannuduvvot, de eanetlohku ferte leat mielas buriin lánkasuodjalusain doarjut dan riekteipmárdusaid ja árvoipmárdusaid.
- Čearddalaš joavkun sámiin lea **kukuvttalaš** iešvuodát ja oktiigullelašvuhta mat mearkkašit ahte sii **leat sierra searvevuhta** riikka nuppiid olbmuid ektui. Deattuhuvvo ahte Norgga sámit leat norgalaš **riikkavuložat** ja gullelaš Norgga oppalaš álbmoga searvevuhtii. Nu sámi álbmogis leat **dihto** oktasaš čearddalaš beroštumit, muhto dasto leat sámiin unnit eanet oktasaš beroštumit Norgga álbmoga nuppiid joavkkuiguin.
- Sámi álbmot lea viehka **moanaidvuodalaš**, ja dat bohtá oidnosii sámiid gielas, ássamis ja heivehallamis ealáhusaide. Eisseválddit fertejit danne dohkkehit ahte sámiinge leat beroštumit vuostálagaid. Várrehus lea ahte dihto sámi joavkkut eai galgga oidojuvvot nuppiide vahágin, go dat vahágahtta vealahuvvon joavkkuid sámi iešvuoda dovddu, mii fas dadistaga duššada sámi servodaga otnáš moanaidvuoda (mánnggaláganvuoda).

Vuolláičállit:EKN...../SS.....

- Norgga eisseválddiin lea **sierra ovddasvástádus** sámi kultuvrras. Sámi kultuvra ovdána oktilassii, nugo earáge kultuvrrat. Danne fertejit dilálašvuodát láhččojuvvot nu ahte sámit sáhttet seailuhit ja ovddidit kultuvrralaš searvevuodaset, ja dan heivehit odđa-áigásaš servodaga eallima gáibádusaide. Norgga sámi kultuvrra seailuheami ja ovddádus eaktuda vuodus jo ahte sámiid árbevirolaš báikegottiide addojuvvojit vejolašvuodát ovdánit, nu ahte sámit doppe ain sáhttet eallit kultuvrraset lahttun. Norggas sámi kultuvrra seailuheapmi ja ovddideapmi ferte leat riikka ovddasvástádus, ja dan seailuheami ja ovddideami čuovvu goluid ferte erenoamážit stáhta guoddit. Muhto maiddái báikkálaš ja guvllolaš eisseválddiin lea ovddasvástádus sámi guovlluin das ahte dábálaš servodatplánat hábmejuvvojit nu ahte sámi kultuvra ja iešvuolta sáhtta seailut.
- Ulbmil lea **ovttadássáiduhttit** sámi kultursearvevuhtii gullevašvuoda ja searvama dasa nu bures go vejolaš eanetlohkokultuvrii gullevašvuodain ja dan kultuvrii searvamiin. Dan eat sáhte ollašuhttit erenoamáš doaibmabijuid haga, mat leat ávkin sámi álbmogii.
- Go eisseválddit barget sámi álbmogii erenoamáš guoskevaš áššiiguin, de lea **dehálaš ahte sámit ieža sáhttet duođas váikkuhit sierra doaibmabijuid hábmemii**. Dat soahpá lahkademokratiija viidát dohkkehuvvon vuoddojurdagiidda ja dan vuoddojurdagii ahte olbmossat galgá leat vejolašvuolta váikkuhit iežas dillái.
- Juohkehačča iežas **friddjavuohta** ferte leat mearridit dáhttugo son searvat daidda doaibmabijuide mat Norggas álggahuvvojit suodjalan dihtii sámi kultuvrra, ja dáhttugo dáiguin ávkašuvvat. Buot ortnegat mat álggahuvvojit, berrejit danne hábmejuvvo nu ahte dat válljemuš bissu.
- Deattuhuvvo ahte **davvirikkalaš dásis lea erenoamáš ovddasvástádus Norgga eisseválddiin**.

Sullii guokte goalmádasa buot sámiin ássat Norggas, ja dat čovdosat mat válljejuvvojit dáppe, sáhttet álkut čuovvolit maiddái ránnjáriikkaineamet. Seammás deattuhuvvo ahte dat geatnegasvuolta mii Norgga stáhtas lea sámi kultuvrra gáhttema hárrái, dat ii leat miige geatnegasvuodaid dušše sámiid guovdu, muhto maiddái riikkaidgaskasaš servodaga guovdu. Diehttalasge norgalaš riektenjuolggadusat galget deavdit daid riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid mat stáhtas leat.

- Sámiid vástesaš riikkalaš doarjunortnegat ja doaibmabijut berrejit hábmejuvvo dainna lágiin ahte sámit sáhttet **nannet ovttasbarggu gaskaneaset rastá riikkarájaid**.
- Sámit leat Norgga stuorámuš čearddalaš joavku. Dasto sámit leat ássan siskkobeaide ja lahka dáláš norgalaš rájaid nu guhká go Norga lea leamaš sierra riika, ja **sámit danne leat eará dilis go nuppit unnitjoavkkut**, omd. juvdálaččat, románit, báhtareaddjit ja guossebargit. Sámiid dilli lea dán dáfus earalágan go suomelašge unnitlogu, sin geaid gohčodit kvenan.
- Danne deattuhuvvo ahte **soabalaš ovttaseallin** lea dehálaš, sihke sámi álbmotjoavkku sierra joavkkuid gaskkas ja sámiid, norgalaš ja eará čearddalaš joavkkuid gaskkas. Iešgudetlágan beroštumit fertejit árvoštallojuvvo dássidit, dasgo dat lea sierra álbmotjoavkkuid ja ealáhusbargiid soabalaš dili ovdáneami eaktu riikkamet sámi ássanguovlluin.

Vuolláičállit: EKN / SS

Vuoigatvuoda áššis deháleamos lea sihkkarastit Norgga sámi kultuvrra luondduváriid nugo **vuodđolága § 110 a ja stáhta álbmotriektegeatnegasvuodát** gáibidit. Meahcceguovlluid geavaheapmi lea stuorra oassi sámi kultuvrra ávnnaslaš birgejumis.

Sámit leat okta álbmot ja álgoálbmot. Sámi álbmogis lea sierra historjá, sierra árbevierut, sierra kultuvra, sierra giella ja eatnamat main sii leat okto ássan ja maid sii leat okto geavahan gitta historjjálaš áiggiid rádjai. Dattetge leat eahpitkeahhtá oasit Finnmárkkus maidda earáge álbmogiid beroštumit čatnasit eananhálddašeami dáfus, ja danne lea govttolaš ahte süge váldojuvvojit vuhtii hálddašanortnegiid árvvoštallamiin ja ásaheamis.

Guovllut main sámi árbevirolaš ealáhusat leat, dávjá gohčoduvvojit, e.e. turistabáhpáriin, "Eurohpa mañimuš meahccin". Doaba "meahcci" buktá dan gova olbmuid ahte eatnamiin leat jogo unnán geavaheadjit dahje eai oppanassiige, nu ahte ságas lea juogalagan "eaiggádahtes eatnamat". Dakkár doaba addá boasttu gova, go guovllut leat oktilasat leamaš anus gitta otná beaivvi rádjai. Báikegottiid olbmuid birgenlági ja identitehta dehálaš oassi lea aitonassii dat ahte sii geavahit alcceseaset ávkin "Meahci" valjiid sihke kultuvrralaš ja ealáhuslaš doaimmaide.

Guovddášbellodaga sámediggejoavku oaivvilda ahte prinsihppan luondduriggodagaid geavahanvuoigatvuohta ferte čatnasit báikegottiide. Finnmárkku eatnamiid ja riggodagaid hálddašeapmi ferte ovddimusat čuovvut vuodđojurdagiid maid mielde **ovtta guovllu** olbmuiquin meannuduvvo ovtta láhkai. Dattetge fertejit ealáhusaid dárbbut beassat ovddimussii.

Nubbi prinsihppa maid Gb sámediggejoavku atná vuodđunis go árvvoštallá Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa, lea ahte stivrejeddji ja su stivrra vuollásaš olbmuid gaska ferte leat unni. Virkos álbmotstivra dárbbáša lahkavuoda ja čorgadis visogova. Prinsihppa ferte leat ahte váldi ja kapitála leat lávda, vai ollugat leat mielde mearrideamen servodaga dehálaš áššiid. Mearrádusaid berrejit hálddahusas dahkat nu vuollegis hálddahusdásis go vejolaš, ja nu lahka sin geaidda mearrádus čuohcá.

Gb sámediggejoavkku mielas lea maid dehálaš ahte Finnmárkku eatnamiid ja luondduriggodagaid hálddašeami ulbmil lea bisuhit ekologalaš luonddugeavaheami. Gb sámediggejoavkku mielas buot dat namahuvvon eavttut leat mielde Sámi vuoigatvuodálávdegotti vuodđo-oainnus. Gb sámediggejoavku danne doarju ollásit lága ulbmila, nammalassii *"lágidit nu ahte Finnmárkku eatnamat ja luondduriggodagat geavahuvvojit ja hálddašuvvojit fylkka ássiiide ávkin ja erenoamážit sámi kultuvrra vuodđun, oktan ealáhusaiguin ja servodaga doaimmaiguin. Hálddašeapmi galgá bisuhit ekologalaš geavaheami."*

SÁMI VUOIGATVUODALÁVDEGOTTI KONKREHTA ÁRVALUSA BIRRA

Gb sámediggejoavku oaivvilda ahte juohke guovllus mas álgoálbmoga ja eará čearddaid gaskavuodát leat valjis ja ruossut doarrás, lea stuorra ovdun jos eatnamiid várás lea oktasaš hálddašeapmi. Viehka dehálaš lea ahte guovllu olbmot masa dihto málle válljejuvvo, ieža atnet dan málle **rievttalažžan**, lehkos dal sáhkan oppa fylkka dábalaš prinsihpat vai báikkálaš mállet. Jos dakkár rievttalašvuohta (legitimitehta) ii boade áigái, de geavadis sáhtta dan bahámus čuovus leat, ahte Sámedikki sámedipolitiikka sávahahti ulbmilat vaháguvvet.

Finnmárkku eatnamiid hálddašeapmi (kap. 2.1)

Vuolláičállit: EKN / SS

Guovddášbellodaga sámediggejoavku lea ovdal govvidan sierra vuogi mo livččii vejolaš hukset Finnmarkku eatnamiid hálldašeami. Finnmarkku eatnamiid hálldašeami várás leat gávccii lahtu. Sámediggi ja Fylkkadiggi daid välljejit ovtta. Nammadeapmi geavvá dainna lágiin ahte vuodđuduvvo vuos válgalávdegoddi mas Sámedikki áirrasat leat golmmas ja Fylkkadikki áirrasat leat golmmas. Opposišuvdnii ferte várrejuvvot ovddasteapmi válgalávdegottis, ja Sámediggepresideanta ja Finnmarkku sátneljodiheaddji berreba leat dan guhttas guđet čohkkájit válgalávdegottis. Stivrra áirrasat fertejit välljejuvvot ovtta-mielalášvuoda vuodđojurdaga (konsensus) mielde. Organisašuvnnat fertejit sáhttit čálalaččat árvalit stivrralahtuid. Hálldašanstivrra almmolaš nammadeapmi galgá čadahuvvot Sámedikki ja Fylkkadikki oktasaš čoahkkimis.

Jos eanetlohku ii doarjjo dán eavttuhusa, de Gb sámediggejoavku miehtá ahte nuppádassii buoremus čoavddus - go galgat bisuhit dásseárvoprinsihpa - ahte áirrasat juohkásit dásidit gorrelahkoprinshpa mielde, nu ahte Fylkkadiggi ja Sámediggi välljejit guhtege njealljasa stivrralahtun. Stivrrajodiheaddji virgi ja nubbi jodiheaddji virgi johtet njealje jahkái ain hávállassii nammadanorgánaid gaskka.

Ná lea vejolaš duohtan deavdit Finnmarkku eatnamiid hálldašeami miehtá Finnmarkku, ii duššefal dan fylkkaosis mas sámit ILO-soahpamuša mielde (geahča Álbmotriektelávdegotti loahppajurdagiid) sáhttet adnojuvvot vuoigaduvvon álbmogin gáibidit alcceseaset dohkkehuvvon eaiggáduššan- ja hálldašuvuoigavuoda. Gb sámediggejoavku lea ovtta mielas Álbmotriektejoavkkuin das, ahte oktasaš eananhálldašeami lea vejolaš bealuštit "beallalašmolsunoainnu" vuodul, geahča NOU 1997:5 s. 46-47. Álbmotriektejoavku ákkastallá beallalašmolsuma beale nu, ahte dan ovdii maid sámit masset go fertejit juogadit hálldašeami dain guovlluin maid sis livčče vuoigatvuohta oazžut dohkkehuvvon eaiggáduššan- ja hálldašuvuoigatvuodaid, sii ožžot ovttaadássasaš vejolašvuoda eará álbmotjoavkkuiguin hálldašit dain fylkkaosiin maid sis eai leat ILO-soahpamuša vuodul vuoigatvuohta gáibidit dakkár hálldašeami.

Go Finnmarkku eananhálldašanstivrra čoahkádus lea ná, ja Sámi vuoigatvuodalávdegotti árvalusat muđui váldojuvvojit vuhtii, de sámit doaivvu mielde ožžot nu buori vejolašvuoda váikkuhit iežaset ássanguovlluid eaiggátlaš hálldašeapmái ja luonddu- ja eananvuolášriggodagaid geavaheapmái, ahte Norga dainna lágiin ollašuhttá álbmotrievttalaš geatnegasvuodaidis sámiide.

Dattetge lea ovttaadássasaš ovddasteapmi dohkálaš duššefal jos Sámediggi dahká čielga mearrádusa das, ahte dakkár orgána oazžu stivret dakkár eaiggáduššaán- ja hálldoguvllu. Finnmarkku eananhálldahus nammasaš stivrenmálle lea nammalassii vejolaš atnit juogalágan kollektiiva eaiggáduššanvuohkin, mas leat sihke sámit ja eará fylkkaolbmot mielde, ja mas guktot bealit álggos jo servet "osiineaset" oazžut áigái doaibmi ortnega.

Sámi eanahálldašeapmi (kap. 2.2)

Gb sámediggejoavku oaivvilda ahte Finnmarkku eatnamiid oktasaš hálldašeami lea nu dehálaš váldit vuhtii, ahte maidái boahpte-áigásaš hálldašeapmige berre leat **ovtta** orgána duohten. Mii dáhtut erenoamážit čujuhit dasa, ahte boazodoalu eanangeavaheapmi miehtá Finnmarkku dahká oktasaš hálldašeami dárbblašlažžan, vai ealáhusas eai dárbbáš mohkohaddat guovtti hálldašanorgána gaskka, eaige - jos dain orgánain hovdejtit njuolggadusaid guovtte láhkai - mohkohaddat guovtti sierra njuolggadusásahusa gaskka.

Vuolláičállit: EKN / S

Dan geažil Gb sámediggejoavku eahpida dakkár dili, mas Sámi eananhálddašeapmi lea lassin Finnmárkku eananhálddašeapmái. Muhto dat mii lea eaktun ovdalgo mii sáhttit doarjut guovttejugot hálddašeami, lea ahte Finnmárkku fylkkadiggi ja Sámediggi oažžuba goappašagat njeallje áirasa Finnmárkku eananhálddašeapmái gorrellohkoprinshpa mielde, ja ahte stivrra jodiheaddjivirgi ja nuppi jodiheaddji virgi johtalit nammadanorgánaid gaskka. Realistalaš oainnu mielde leat válljemuššan jogo Finnmárkku eananhálddašeapmi, mii doaimmašii oppa fylkka várás "dásseárvomálle" mielde, dahje juogaduvvon eananhálddašeapmi, mas Finnmárkku eananhálddašeapmi doaibmá ovttas Sámi eananhálddašemiin. Dat mearkkaša ahte bahá lea oažžut guokte eananhálddašeami, jos "dásseárvomálle" hilgása, nugo fylkkadikkis dáhpáhuva. Gb sámediggejoavku doarju ollástit Sámediggerádi loahppa jurdaga, ahte jos fylkkadiggi mearrida hilgut Finnmárkku eananhálddašeamis "dásseárvoprinsihpa", *de dan mearrádusa geažil šaddá veadjemeahtun vealtat juohkimis hálddašeami (geahča maid álbmotrivttiid áššedovdit oaivvildit), nu ahte lea sihke Sámi eananhálddašeapmi ja Finnmárkku eananhálddašeapmi. Boadus sáhtta leat ahte Sámediggi ja fylkkadiggi válljeba goabbáge hálddašeapmáseaskka stivrra eanetlogu.*

Jos dattetge šaddá guovttejugot hálddašeapmi, de Gb sámediggejoavku oaivvilda ahte Sámi eananhálddašeami čoahkádus ferte leat nu, ahte Sámediggi nammada vihttasa ja Fylkkadiggi guoktása. Finnmárkku eananhálddašeami nammadeapmi de ferte leat nu, mo Sámi vuoigatvuodálávdegoddi árvala, ahte Fylkkadiggi nammada vihttasa ja Sámediggi golbmasa. Muhto Gb sámediggejoavku dáhttu deattuhit ahte min oaidnu Sámi eananhálddašeami hárrái galgá gustot duššefal jos Finnmárkku eananhálddašeapmi ii ásahuvvo "dásseárvoprinsihpa" mielde. Jos Sámi eananhálddašeapmi ásahuvvo lassin Finnmárkku eananhálddašeapmái, de ii leat eahpelunddolaš ahte stivračoahkádus dan geažil šaddá nugo mii árvalit. Sámediggerádi árvalus, ahte Sámedikkis muhtumin galgá leat eanetlohku goappašiin orgánain, sáhtta leat ávkkeheapme ja min oaivila mielde vuostálagaid dainna oaiviliin maid dábalaš sámít atnet.

Sámediggeráddi dáhttu ahte riikka eiseválddit álggos jo čilgejit ja mearridit lágaiguin mii Sámi eananhálddašeami guovlu lea. Gulaskuddancealkámušain dušše Guovdageainnu suohkan doarju Sámi eananhálddašeami ásaheami. Dakkár bágggu masa Sámediggeráddi dás árvala, lea hui eahpedemokrátalaš. Gb sámediggejoavku doarju danne Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa iešdáhtolašvuoda beale. Guovttejugot hálddašeami ášši berre min oaivila mielde baicce rávvejeaddji álbmotjienasteapmi mearridit dain gielddain main Sámi eananhálddašeapmi sáhtta leat vejolaš.

Eará bealit (kap 2.4)

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea árvalan ahte barttaid galgá leat vejolaš hukset duššefal dihto mearreguovlluide mat leat mielde gudege gieldda regulerenpláanas. Dán oaivila doarju maddái Sámedikki riektejoavkkuge eanetlohku.

Dákko Gb áirasis lei sierramearkkašupmi mas mii čujuheimmet dasa ahte Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalus mielddis buktá ahte áigodaga 1967-1983 njuoiggadusat čadahuvvojit, nammalassii ahte gáibádus šaddá leat ahte priváhta olbmuid astoáigásaš barttat huksejuvvojit ovttá huksenguvlui. Odne lea vejolaš oažžut lobi hukset bartta eará sadjái go bartabáikkiide jos boazodoallu, eanandoallu, almmolaš beroštumit, luonddugáhtensivat eai hehte, ja gielda addá dárbbášlaš lobi plána- ja huksenlága mielde. Mii doarjut dan ahte astoáigásaš barttat eanaš galget huksejuvvot regulerejuvvon bartaguovlluide. Dattetge dat gáibádus ii galgga šaddat heađuštussan sámi guovllu báikkálaš olbmuide.

Vuolláičállit: *EKN* / *SS*

Meahcceriggodagaid ávkineaset geavaheami várás báikkálaš olbmot galget ain beassat cegget godiid/ barttaid heivvolaš guovlluide. Gb sámediggejoavku oaivvilda ahte dakkár guovlluin olbmot leat ovddidan sosiála ja lágalaš árbevieru masa gullet dakkár visttiid ceggemat, geavaheapmi ja ortnegisdoallan. Dakkár boares vierus ferte leat árvu, mii maid mearkkaša ahte doaimma várás huksemat fertejit vuodđojurdagiid mielde árvvoštallojuvvot eará láhkai go astoáigásaš huksemat. Eará barttaid huksemat berrejit leat plánejuvvon huksenguovlluin.

Gb sámediggejoavku lea duhtavaš go Sámediggerádis lea mánggabealageabbo oaidnu go Sámi vuoigatvuodálávdegottis ja Sámedikki riektejoavkku eanetlogus godiid ja barttaid-huksemiid hárrái. Mii ballat ahte Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalus dagaha mehciide "skihkahis bartačohkiid" mat mannet báikkálaš olbmuid árbevieruid vuostá.

Gillefidnoguovllut (kap. 3.2.1)

Sámi vuoigatvuodálávdegottis 12 áirasa leat árvalan ahte jos eanetlohku dakkár gilis mas lea árbevirolaš meahccegeavaheapmi, nu gáibida, de dan gilis galgá leat **vuoigatvuohta** sierra oažžut gillefidnoguovllu. Njeallje áirasa árvalit ahte giella galgá **sáhttit** ásaht dakkár gillefidnoguovllu daidda giliide main ássit nu gáibidit.

Gb sámediggejoavku rohtte ovdan ahte Guovddášbellodagas ja lávdegoddeáirasis Johan Martin Eira's lea dán áššái sierramearkkašepmi riektejoavkku árvvoštallamis. Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa ákkastallanvuoddu lea ahte Finnmárkku giliin meahccegeavaheapmi lea dehálaš ávnaslaš vuoddu sámi kultuvrii. Dáde bahát, de lea giliid lagaš guovlluid riggodagaid loaktin ja gili olbmuid gilvaleympmi daid alde eará geavaheaddjiiguin lassánan ollu manjimus 30 jagi. Gb sámediggejoavku sáhtta dan vuodul áddet Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa, ja sáhtta danne atnit vejolažžan giliide álggahit gillegeavahanmálla **geahččalanprošeaktan ohcama mielde** mii lea sáddejuvvon gildii. Muhto čielga eaktu ferte leat ahte eanetlohku nu sávvá gili gittaássiin guđet leat badjel 18 jagi boarrásat. Nu mii de hehttet gillefidnoguovlluid ásaheamiid dakkár báikkiide main ii leat dárbu iige dáhttu oažžut geahččalanprošeaktan sierra vuoigatvuodalaš ja hálddašepmái gullevaš ortnegiid. Giellada meahccestivra galgá sáhttit mearridit mii gilli lea.

Gb sámediggejoavku ii leat dattetge ovttá mielas Sámi vuoigatvuodálávdegottiin das, ahte "árbevirolaš meahccegeavaheapmi" ferte leat okta eaktu, dasgo dakkár eaktu sáhtta hehttet kultiverendoaimmaid. Min oaivil lea ahte maiddá kultiverendoaimmabijutge galget sáhttit gullat gillegeavaheami geahččaleympái.

Giellada ohcangiedahallama ii galgga leat vejolaš váidalit, go dás lea sáhka dušše geahččalanprošeavttas.

Deanučázádat ja Guovdageainnueatnu-Álttá johka (kap 4)

Sámedikki riektejoavkku manjimus čoahkkimis čujuhuvvui dasa ahte duššefal Deanus lea fierbmelohipi. Bajilčála galggašii nuppástahthuvvot nu ahte dat guoská duššefal Deanu čázádahkii. Diedusge mii eat oaivil ahte Álaheaju eanus galggašii leat fierbmelohipi.

Deanučázádat (kap 4.1)

Vuolláicállit: EKN / SS

Gb sámediggejoavku oaivvilda ahte fierbmelohipi ain galgá leat sin várás geain lea dihto eanandoallodoaibma guhkimusat guovtte kilomehter duohken deanu luossačáziin eret.

Sámediggeráđđi dáhttu ahte Deanu guolástusstivrras galget leat 12 lahtu, guhttas fierbmelohipi ja guhttas stággolohpi. Gb sámediggejoavku ii doarjjo dan ja dáhtošii geahpedit lávdegotti 10-lahttosazžan. Lunddolaš lea maid ahte fierpmástallit leat eanetlogus. Deanu Guovddášbellodat áigu dan dihtii árvalit dákkár juogu: Guđa lahtus galgá leat fierbmelohipi, muhto duon njealljasis galgá leat aivvefal stággolohpi (iige fierbmelohipi). Kárášjoga gielddastivra ja Deanu gielddastivra nammadit ovtas dán odđa orgána. Deatnu vállje 6 áirasa ja Kárášjohka vállje 4 áirasa, ja ágga lea ahte Kárášjogas lea dušše okta sona ja Deanus márga. Go nammadanváldi lea álbmotválljen orgána hálddus, de dat lea demokrátalaš ja luohtámuša addi čoavddus, nu oaivvilda Guovddášbellodat. Mii maid ovdehit ahte otnáš ortnet, mas lea luossadiggi ja vuoigaduvvon bivdiid sonačoahkkimat, joatkašuvvá.

Nuortalaččat

Mii buktit ovdan ahte mis leat mearkkašumiid dán Sámedikki riektejoavkku kapihttalii. Áiggi geažil mii fertet máhccat dán áššái go mii ráhkadit mearrádusárvalusa.

Mohtorfievrojohtin

Mii buktit ovdan ahte mis leat mearkkašumiid dán Sámedikki riektejoavkku kapihttalii. Áiggi geažil mii fertet máhccat dán áššái go mii ráhkadit mearrádusárvalusa.

Mearkkašupmi 3: Bargiðbellodaga joavku Egil Olli bokte

A. Álgu. Mearkkašumiid duogáš.

Bargiðbellodaga sámediggejoavku ovddida čuovvovaš mearkkašumiid ja kommeanttaid dan árvalussii maid Sámediggeráđđi lea buktán áššis. Dain mii guoskkahit sihke ieš árvalusa ja Sámi vuoigatvuodálávdegotti (SVL) eavttuhusaid váldoprinsihpaid. Nugo bohtá oidnosii, de joavku doarju eanaš dan lávdegotti eavttuhusaid.

Mearkkašumiid leat doarjjan daidda oaiviliidda maid mii ovddideimmet go dán áigodaga sámediggeplána meannuduvvui, ja daidda sullasaš oaiviliiddage maid mii leat ovdalge ovddidan márgga jahkediedáhusa meannudeami oktavuodas. Mearkkašumiid leat maid soahppevaččat dan čálalaš tekstii maid mii dán jagi 20.7 sáddiimet lávdegoddaí mii lea válmmaštan ášši Sámediggeráđđái, ja dat leat soahppevaččat maiddaí arvat mearkkašumiide ja gažaldagaide maid min áirras lea buktán dan lávdegottis.

Jos duot min čálalaš ja njálmmálaš lasáhusat leat váldojuvvon mielde áššebáhpárii mii manai Sámediggeráđđái – "Samerettsutvalgets innstilling NOU 1997:4. Naturgrunnlaget for samisk kultur. Forslag til uttalelse avgitt av et tverrpolitisk utvalg oppnevnt av Sametingsrådet. Karasjok 13. august 1999" – de mii unnán geardut dan dás.

Gulaskuddancealkámuš Sámi vuoigatvuodálávdegotti buktin árvalussii lea viehka dehálaš. Das olmmoš vuordá gávdnat dievas čilgehusa das maid Sámediggi oaivvilda vuoigatvuodaide gullevaš ángirit divastallojuvvon áššiin. Cealkámuš lea danne áibbas guovdil maiddaí dange

Vuolláičállit:ERN/SS.....

dáfus maid dábalaš olbmot oaivvildit daid ulbmiliid birra mat leat sámiid ovddasteaddji orgánas. Danne lea dehálaš ahte sami riektivuoddu lea daidda doahpagiidda mat adnojuvvojit ja daidda ulbmiliidda mat namahuvvojit, go dashan galget geavatlaš dahje praktihkalaš čovdosat hábmejuvvot dakkár rámaid siskkobealde maid olbmot sáhttet oaidnit jierpmálaš sami ja álgoálbmotlaš politihkan Norgga otnáš duohtadilálaš politihkas. Mearkkašumiin mii deattuhit dakkár beliid vuhtiiváldima.

Dan lávdegotti bargovugiid dáfus, mii válmmaštii ášši Sámediggeráddái, min joavku oaidná dárbbu čujuhit dasa ahte dan bealgoalmmat jagis, mii lei bargui sullii juolluduvvon áigi, lávdegotti loahpalaš árvalusa válmmašteapmi šattai hohpposeappo beallai go livččii sávahahti. Go bargu dahkkojuvvui geasseluomu áiggi dán jagi, suoidnemánus ja borgemánus, ja áigemearit ledje nu oanehaččat, de ii jullon šat geavadis áigi joavkkuin meannudit ášši organisatuvrralaččat, nugo dakkár dehálaš áššis livččii dárbu.

Erenoamážit livččii lean dárbu joavkkuide geahčadit ášši dárkilit, go loahpalaš áššebáhpáran ledje buohkanassii olles 80 siiddu, ja suohkadit čállojuvvon.

Dakkár dilálašvuodát ihcalassii jo čilgejit manne min mearkkašumit, maid dás ovddidit, guoskkahit nu ollu osiid ja unnimusge čuoggáide.

Dasto lea dárbu deattuhit ahte go áirasat galge vuolláičállit lávdegotti árvalussii čoahkkimis 13.8.99, de min áirras buvttii čielga várašumi das ahte joavku – go áššis lei nu váillálaš organisatuvrralaš meannudeapmi – ledje sierramielalašvuodát mángga čuoggás, ja daidda mii soaitit máhccat manjil.

Dat, go Sámediggeráddi lea oanedan lávdegotti 80-siidosaš árvalusa 40-siidosaš árvalussan Sámediggái, ja muđuige lea nuppástahtán lávdegotti loahpalaš buktaga, ii leat dattetge váikkuhan nu ollu mearkkašumiid eatnatvuhtii ja ulbmiliidda.

Mii galle lea váikkuhan, lea dat go Sámediggeráddi dán árvalusas lea garván Sámedikki gustojeaddji čoahkkinortnega, kap. 5, § 24, mii cealká:

"Árvalusain mat ovddiduvvojit Sámedikki dievasčoahkkimii galgá čielgasit oidnot mii lea áššečielgehus ja mii fas mearrádusárvalus."

Dán hávi ii leat dakkár earru. Diedut, árvoštallamat ja loahppajurdagat mannet ovttá njoadahassii. Dat lea váikkuhan ollu mearkkašumiid viidodahkii, ja lea vel dárbbášmeahttumit lossudan áššebáhpáriid geahčadan barggu.

B. Mearkkašumit "I. Álgu"-oassái.

Dát oassi viidát giehtadallá áiggi dan rájis go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ásahuvvui jagi 1981, muhto joavku vánit sáhtta doarjut dan oasi mii viehka muddui negatiivvalaččat válddahallá stáhta meannudeami sámerivttuide gullelaš áššiid dán namahuvvon áigodagas.

Bargiidbellodaga sámediggejoavku doarju dattetge dan ahte lei heivemeahtun ásahit Nordlándda ja Tromssa Meahccekommišuvnna ovdalgo Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea beassan čielggadit riektediliid dán guovtti fylkkas. Nu maid joavku doarju dan ahte ii soahpan sirdit Finnmárkku eatnama eananeaiggátbáhpára Statskog SF háldui, gaskan Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadanbarggu.

Vuolláičállit:EKN.....SS.....

Bealísteamet mii eat dattetge lihkostuva gávdnat gokči ákkaid dakkár cealkimiidda go ahte Sámediggi áigu "moaitit stáhta garraseamos sániiguin", riikka eiseválddit leat meannudan nu ahte luohhtamuš sidjiide vánit čuožžila sin daguid geažil", stáhta lea láhtten heivemeahttumit", lea rihkkon Sámi vuoigatvuodálávdegotti ásaheami eavttuid", šaddan áššálaš "lohpadusaid čielga rihkkumii", "hirkmat goavis rihkkumat sámi beroštumiid vuostá", ja nu ain (geahča s 1-3).

Dán olis dáhtut maid fuomášuhtit ahte árvalus govvida sámiid "dubmojuvvon čuolddáhasjoavkun", ja ahte sámit leat leamaš nu maiddái maŋimus jahkelogežiid. (s. 3). Riektá lea ahte lea leamaš garra kultuvrralaš duolbman. Dattetge mii atnit dakkár govvideaddji sámiid muhtumassii menddo garra cealkimin.

Joavku oaivvilda ahte dakkár árvalusas eat galggaše dárbbasmeahttumassii muitit eiseválddiid boastuvuodaid, dakkáriid mat geavadis eai mearkkaš báljo máidege, ja maid eiseválddit dakkavide leat váldán badjelasaset njulget fas.

Nu lea omd. dan negatiiva cealkima dáfus mii bođii go dastá maŋná Sámi vuoigatvuodálávdegotti ásaheami muhtun lávdegoddi. Dan bargu lei árvoštallat gielddalaš álbmotválljen orgánaid álggaheami Finnmárkku meahcehálddašeami olis, muhto lávdegoddi heahtihuvvui measta dakkavide go čielggai ahte dat šattašii gilvalit Sámi vuoigatvuodálávdegottiin. Bealísteamet mii oaidnit dakkár áššiid namaheamis unnán ávkki Sámedikki gulaskuddancealkámušii.

Iige leat miige huksejeaddji beliid datge, ahte mii earáiguin searvágaid šállošit čállosa maid Ealáhus- ja energijadepartemeanttas čálle, 21.3.1993, mas Ráđdehus gul gilvvii siva eahpidit ahte Norga ii áiggo ollašuhtit riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaidis maid ILO-soahpamuš nr 169 gáibida.

Namahuvvon čálus lei unohas. Sivva manne mii dattetge eat siđa searvat dakkár šállošeapmái, guda jagi maŋgil, lea ahte ovddasvástideaddji politihkalaš dásis dakkavide bođii diehtun ahte Ráđdehusas eai lean dakkár geažiduvvon áigumušat. Mii oaivvildit ahte nu áššis bođii čielggas, iige leat miige sivaid šat manne galggašeimmet šállošit dáhphusa Sámedikki Sámi vuoigatvuodálávdegotti gulaskuddancealkámušas.

Bargiiddellodaga joavku oaivvilda ahte vuoddeaddji eaktun ferte dat leat, ahte Sámedikki gulaskuddancealkámuš ii galgga dagahit eahpadusaid daiguin dieduiguin mat das leat. Dás mii dáhtut fuomášuhtit dan mii muitaluvo Ráđdehusa ja sámi organisašuvnnaid áirasiid viehka dehálaš oktasaš čoahkkima birra, mii lei 17.2.1981 ja mas Ráđdehus lohpidii e.e. ahte eai galgga šaddat stuoribuš meassamat Finnmárku duoddariid luondus, go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi galgá vuos doaimmahit čielggadanbarggus. Mii leat bealísteamet gávnahan ahte dáid lohpadusaid sii leat dadjat juo doallan.

Danne joavku ii dieđe makkár fáktadieđuid vuodul árvalusas muitaluvo ahte seammás sohppojuvvui

"... ahte áigot vuordit dasságo Sámi vuoigatvuodálávdegotti bargu lea doaimmahuvvon ovdalgo oppanassiige árvoštallet dakkár bargguid álggahemiid mat sáhttet boastut čuohtit sámiid riektedillái."

Vuolláičállit:EKN/SS.....

Bargiidbellodaga joavku ii sáhte sivaidda haga doarjut dakkár cealkámušaid go ahte vásáhusat manná Sámi vuoigatvuodálávdegotti ásaheami "... duodástit ahte sámi vuoigatvuodaid ii leat báldjo vejolaš suodjalit soahpamušaid mat dahkkojuvvojit norgalaš eiseválddiiguin."

Min oaivila mielde šattašii váttis ovddidit sámiid beroštumiid, go álgoálggos juo lea dakkár jáhkku ahte soahpamušaid riikkot, ahte eai doahhtal lágaidda – mat maid ráhkaduvvojit politihkalaš eavttuid mielde, ja nu ain. Min dábalaš áddejumi mielde riikka eiseválddiid ja sámi orgánaid gulahallamat eai geava dakkár prinsihpaid vuodul.

Bargiidbellodaga joavku gávnnahe maid dárbbun kommentet dan, go celkojuvvo ahte Norga lea álgoálbmotpolitihkas "hui unnán" rattálagaidda lohpiduvvon prinsihpalaš dáhtuinis. Dat čuoččuhus gal lea garas, erenoamážit boadidettiin positiiva proseassa olis mii aiddonassii galggašii čielggadit ja vuogáiduhit vuoigatvuodalaš áššiid buorebut eatnamet sihke riikkalaš ja riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaide.

Joavku maid imaštallá, miison dan duohken lea, go celkojuvvo ahte vaikko Norga iežas duodásta demokrátalaš ideálaidda doarjun, de lea daidde hárrái dárbbu oázžut nana dáhkkadusaid, ahte "... *álgoálbmogiin, nammalassii minguin sámiiguin meannuduvvo álbmotrivttiid mielde* ..." (s. 2).

Vaikko Bargiidbellodaga joavku čadde lea bargan aktiivvalaččat dainna áigumušain ahte olmmošvuoigatvuodaide, álgoálbmogiidda ja unnitčearddaide guoski álbmotrivtti njuolggadusat galggašedje válddovuvvot mielde lánkaásahussii, de mii dattetge dáhtut várret suollemasat geažideames ahte Norggas eai odne meannut sámiiguin nu mo álbmotriekti gáibida. Norga vánt livččii vuolláičállán ILO-soahpamuša 169 jos áigumuš livččii leamaš jođihit eará politihka go dan mii das gáibiduvvo.

Deháleamos siva manne mii čujuhit dáidda áššiid, lea ahte manimus guoktelogi jagi leat buktán sámi kultuvrii ođasmahttimiid maid lánkaásahussii mii eat leat goassege ovdal vásihan riikkasteamet. Earret eará dohkkehuvvui sámelaš. Sámiid riektedili várás lea lasihuvvo paragraffa Vuodđoláhkii. ILO-soahpamuš nr 169 lea dohkkehuvvon, e.e., ja nu ain. Vaikko árvalusas namahuvvoge ahte 1980- ja 1990-logu ledje buorráneamet, de mii oaidnit dan noadn go Sámedikki gulaskuddancealkámuš álggus eanaš negatiivvalaččat válddahallá eiseválddiid miellaguottu sámerivttiide guoskevaš áššiin dán áigodaga.

C. Sámediggeráđi oaidnu Sámi vuoigatvuodálávdegotti barggu hárrái

Bargiidbellodaga joavku doarju árvalusas dan oasi mii gullá bajilčállagii "Álgu" ja mii mas lea positiiva sámit Sámi vuoigatvuodálávdegotti barggu birra. Mealgadii vaikko mo de šattaš loahppaboadus, de SVL lea dahkan barggu mii bissu dovdomearkan unnitlogu ja eanetlogu gaskavuodaid ovdáneamis.

Árvalusas celkojuvvo dattetge ahte SVL barggus lea stuorra váili dat go sámi boaresvirot vuoigatvuodaid eai leat čielggaduvvon. Dasa mii miehtat, go dehálaš oassi lávdegotti bargomearrádusas lei aiddonassii dat bealli. Dan váilli leat dattetge muhtun muddui dál njulgemin dutkanprošeavtta bokte. Mii ovdehit ahte prošeavtta bohtosat diehttalas váldovuvvojit mielde go SVL árvalus gieđahallojuvvo ain eambbo.

Muhto min lea váttis áddet ja dohkkehit go lávdegotti barggus leat ollu eará vánt positiiva árvvoštallamat. Mii dás čujuhit muhtun eanekildáhpáhusaide. SVL lea ovdamearkka dihtii hui unnán čielggadan Finnmáarkku eatnamiid eaggáduššanvuoigatvuodaid, ja dat ii leat čielgasit

Vuolláičállit: EKN / SS

váldán vuhtii Álbmotriektejoavkku loahppajurdagiid, ahte sámii lea Finnmárkkus eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuohta stuorra eananosiide álbmotrievtti mielde (s. 3).

Moaitta, ahte eaiggáduššanvuoigatvuođat eai leat čielggaduvvan, sáhtta orrut heivemeahtun, dainnago SVLs lea leamaš stuorra áššedovdi lávdegoddi mii lea bargan dáinna áššiin logi jagi, ja bidjan boadusin ovdan NOU 1993:34. (Áibbas nuppelágan ášši lea dat ahte misge leat leamaš moaitámušat dán lávdegotti bargometodihkkii, nu mo dat ilbmá das maid dat cealká sámii árbevieruid ja riekteoainnuid birra.)

Joavku diedusge ii áiggo vuostálastit Álbmotriektejoavkku fágalaš loahppajurdaga, NOU 1997:5, ahte e.e. ILO-soahpamuša nr. 169 vuodul ja nana ja oktilaš sámii geavaheami vuodul sámii lea eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuođat muhtun osiin Finnmárkkus.

Nuppe bealis min lea váttis moaitit Sámi vuoigatvuođalávdegotti, go ii leat eambbo čuoovolan dan beali barggustis (geahča s. 3). Mii orrut oaidnimin ahte SVL eanetlohku lea e.e. bidjan dan vuodđun go árvalit Finnmárkku eananhálddašeami ásaheami (FE) nohkavaš resurssaid várás, ja gielddalaš hálddašeami ásaheami bissovaš luondduburiid várás.

Iige Bargiiddbellodaga joavku sáhte doarjut dan moaitámuša SVL vuostá, ahte lávdegoddi lea deattuhan hálddašančortnegiid menddo ollu (s. 17). Jos eai árvaluvvo odđe hálddašanortnegat, de ii leat vejolaš ovdánit vuoigatvuođalaš áššiin - nammalassii váldit sámii beroštumiid mielde dáidda orgánaide mat barget resursahálddašanáššiiguin. Hálddašančovdosat ledjege áibbas dehálaš oassi SVL bargomearrádusas.

Váttis lea maid áddet dan čuoččuhusa ahte Sámi vuoigatvuođalávdegotti vuodđooaidnu ii leat áibbas áiggi dási, ja ahte SVL vuodđooaidnu ovddit oassečielggadeamis, NOU 1984:18, lea "ollu eambbo" dássálagaid riikkalaš ja riikkaidgaskasaš riektediliin, nu mo dat lea ovdánan, go NOU 1997:4.

Negatiiva miellaguoddu Sámi vuoigatvuođalávdegotti barggu hárrái lea bahábussii go datge celkojuvvo, ahte SVL lea leamaš menddo pragmahtalaš čielggadanvuogistis ja čalmmustan menddo ollu mángga vejolaš hálddašančovdosii, "baicce go vuodđudeaddji vuoigatvuohtaáššiide, maid dat biddjojuvvui čielggadit." (s. 21) Dahje ahte SVL ii leat doarvái váldán vuhtii ášši váibmosa,

"... nammalassii rievttalaš ortnega sámiiide..." (s. 21). Árvalusa sániid mielde "... vuodđudeaddji vuoigatvuohtaáššiid váillálaš čielggadeapmi lea erenoamán heivemeahtun ja vahátlaš sámii beroštumiide." (s. 26).

Bargiiddbellodaga oaivila mielde dat moaitta filte oalát go eará dáhphusainge celkojuvvo, earret dán, ahte SVL dadjat jo ii leat čielggadan sámiiid vuoigatvuođaid ja riektuvuođu, ii leat áigái odasmahtán vuodđooainnus, dahje ii leat dássálagaid riikkaidgaskasaš riektediliin, nu mo dat lea ovdánan, jna.

D. Sámi eaiggáduššama doaba. Viidodat ja sisdoalu.

Go sáhkkan lea dakkár dovdduide guoski fáddá go geavahan- ja eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda ja resurssaide, de lea dárbu nu stuorra dárkilvuhtii go vejolaš. Nu joavku oaivvilda, ja danne fertege moaitit dan mo árvalusas muhtun doahpagat geavahuvvojit dáidda áššiide. Dakkár unohis geavaheapmái gullá e.e. dat go celkojuvvo ahte ii leat šat miige dohkálaš sivaidd eahpidit ahte ii álbmotriekti, e.e. ILO-soahpamuša nr. 169 hámis, "...

Vuolláičállit:EKN...../SS.....

doarjjo sámiid gáibádan eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodaid iežaset árbevirolaš eatnamiid." (s. 3)

Dákkár oppalaš cealkimat dat váttasmahttet šattolaš almmolaš divastallamiid áigái-oažžuma sámi vuoigatvuodalaš áššiid birra. Dákká nammalassii buktojuvvo ovdan ahte sámit oppalohkái mahká gáibidit alcceseaset vuoigatvuoda eaiggáduššat ja hálddašit árbevirolaš guovlluideaset.

Ii Bargiidbellodaga sámediggejoavku, eaige bellodagas eará sámepolitihkalaš organisašuvdnadásit, leat goassege leamaš mielde ovddideamen nu viiddis ja eahpedárkilis gáibádusaid. Danne berre dákká dárkilastojuvvot geat "sámit" leat.

Bealisteamet mii áddet doahpaga "árbevirolaš sámi eatnamat" nu, ahte dat mearkkaša guovlluid main leat dološ sámi ássamat ja ealáhusat. Dat lea eambo go bealli Norgga eananviidodagas, go e.e. sámi boazodoallu lea 53-proseantasaš oassi dán viidodagas. Olles dán guovllugo sámi eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuohta galgá gokčat Sámediggeráđi oaivila mielde? (Iskka min oaivila dán hárrái F-oasis, mearkkašumit kapihttalii II, čuoggái 1-3.)

Dákkár cealkimat berrejit hábmejuvvot buorebut dahje sihkkojuvvot, maid olbmot sáhttet jáhkkit mearkkašit ahte "sámit" leat očcodeamen vuoigatvuoda eaiggáduššat badjel beali Norggas.

Nu lea e.e. dan cealkima dáfus, ahte vuodđoláhkamearrádus lágalaččat dáhkida ahte Norga ollašuhttá riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaidis sámiide, "oktan sámiid vuoigatvuodain Finnmárkku eatnamiid ja čáziide."

Bargiidbellodat dáhttu dás mearkkašit ahte sii guđet eai loga Sámedikki sámiid erenoamáš buriin dáhtuin, sii gávdnet maiddái dákkárge cealkimis duodaštusa das, ahte Sámediggi rievtti mielde oaivilda ahte sámiin dat dušše lea vuoigatvuohta eatnamiid ja čáziide Finnmárkkus.

Seamma áddejumi lohkki sáhtta oažžut go lohka dan mii celkojuvvo ON čearda-vealahuslávdegotti oaivila hárrái, ahte stáhtain lea geatnegasvuohta addit ruovttoluotta álgoálbmogiidda eatnamiid maid eahperievttalaččat leat váldán. Dan olis Sámediggeráđi nammalassii cealká ahte ii leat vejolaš oaidnit "... ahte lea dákkár dilálašvuohta man geažil Finnmárkku sámi eatnamiid, mat leat priváhta eaiggádiid hálddus, ii leat vejolaš addit ruovttoluotta sámiide." (Geahča vel min mearkkašumiid Æ-oasis. Mearkkašumit: "11. Administratiiva váikkuhusat. Lágat").

Joavku deattuha ahte vaikko sullasaš eahpečielgasat leat namahuvvon earáge sajiin min mearkkašumiin, de eat leat oaidnán dárbbu buktit mearkkašumiid buot daidda. Maid leat namahan dás ja dihto oassekapihttaliid komeanttaid oasis, lea dárbu atnit ovdamearkan das, makkár cealkimat berrejit leat deaivileappot.

E. Muhtun historjjálaš dilálašvuodat

Dan oasis mii árvalusas muitala historjjálaš dilálašvuodaid, celkojuvvo e.e. ahte sámit dássái "eai goassege leat muosáhan vuoigatvuodaid álbmogin" (s. 3). Dán čuoččuhusa mii atnit vuorjámuššan, dalle ain jo go dan geahčadit historjjálaš čuovggas. Sámiid "Magna Charta" - Lappekodicillen - mii lei Dánmárkku-Norgga ja Ruoya jagi 1751 rádjasoahpamuššii dákkár

Vuolláičállit: EKN SS

lasáhus mii guoská rádjarasttideaddji sámiid vuoigatvuodaide, lea okta ovdamearka mii čájeha ahte stáhtat dohkkehede sámiid álbmogin. Kodicilla álgobargguin celkojuvvoge čielgasit ahte ođđa njuolggadusaid ulbmil lea seailluhit "den Lappiske Nation".

Dat čuoččuhus ahte sámiid eai leat dohkkehan sierra álbmogin, ii oro soahpamin ođdaseamosge historjái. Sámelága jagi 1987 dohkkeheami ja vuoddoláhkparagráfa jagi 1988 dohkkeheami lea nammalassii váttis dulkot eará-láhkai go nu, ahte sámiid leat formálalaččat dohkkehan Norggas. Duoin nuppiin davviriikkain lea maid leamaš sullasaš ovdáneapmi, nugo diehtit.

Bargiiddellodaga joavku leat ovttá mielas das ahte ii gávdno mihkkege mii sulastahtášii dan vuohkái mo stáhta lea čilgen iežas Finnmárkku eatnamiid priváhtalágalaš eaiggádin. Sullii gaskkamuttos mannan jahkečuodi eai aivvestassii biehttan leames sámi eaiggáduššánvuoigatvuhtii vuodu. Sii dahke nu dannego oaivvildedje ahte sámiid geavaheapmi ii lean doarvái siviliserejuvvon - nammalassii, ahte ii soahppevaš máttánorgalaš eanandoalloservodaga ideálaide.

Muhto - dát miellaguoddu viehka farga dagahii dan ahte stáhta dange julggaštii, ahte ovddeža rájis eai lean geavahanvuoigatvuodát. Buot vuoigatvuodát gulle stáhtii, ja nu dat mahká lei leamaš don doliin jo.

Go oaidnit dán duogáža, de Bargiiddellodaga joavku imaštallá dan cealkima, ahte geavadis stáhta lea gutnejahtimiin viidát dattetge meannudan sámiid vuoigatvuodaiguin, sihke mannan jahkečuodi ja mealgadii min jahkečuohái. (s. 6). Vaikko dat muhtumassii válddii vuhtii boazodoalu, de stáhta formálalaččat dattetge badjelgeahčai gili olbmuid boaresvirot resursageavaheami gitta 1800-logu gaskkamuttu rájis.

Aibbas eará ášši lea dat ahte giliid boaresvirot meahccegeavaheapmi dattetge joatkašuvai viidát Finnmárkkus guhkás soadimanjásaš áigái. Sivva dasa lei ahte ii lean nubbi gilvaleaddji geavaheapmi, ja danne ii leat vejolaš dan dili dulkot nu, ahte stáhta "gutnejahtii" sámi vuoigatvuodaid.

Bargiiddellodaga joavku áigu maid mearkkašit ahte historjjálaš geahčadeamis mii lea kapihttalis III, čuoggás 1, livččii vejolaš čilget dárkileappot vel Finnmárkku viehka oanehis jurisdikšuvnnalaš gullevašvuoda Norgii (geahča s. 17). Riekta muitaluvvo dattetge, ahte dáláš Finnmárkku sisguovlu lei olggobealde Norgga rájáid ovdal jagi 1751.

Dan oktavuodas lea maid lunddolaš namahit ahte ii miige osiid Finnmárkkus lean aivvestassii dánskalaš-norgalaš jurisdikšuvnna vuollasaš ovdalgo riddo- ja vuotnaguovllut juhkkovuvvojedje jagi 1613, ja ahte ođdaseamos oassi - dat oassi mii eanaš lei nuortasámiid guovlu ja man otnáš namma lea Sør-Varanger - ii šaddan Norgga oassin jagi 1826.

Riekta lea mo daddjojuvvo árvalusas, ahte oppa Finnmárku lea doloža rájis leamaš sámi guovlu. Dattetge lea sivva buktit mearkkašumi dan cealkimii ahte fárremat Finnmárkku sámi guovlluide dávjá dáhphuvve almmolaš dáruiduhttinpolitihka dihtii (s. 19). Dát lea gale riekta celkojuvvon eanaš daid fárremiid dáfus mat dáhphuvve 1800-logu gaskkamuttu manjá, go fárremiid dalle atne beaktilis gaskaoapmin sámiid (ja kvenaid) čearddahuhttimis.

Dáruiduhttima doahpaga ii leat dattetge vejolaš geavahit árat áiggiid fárremiid várás, go Finnmárkku rittuid álggumus norgalaš ássamat leat 1200-logu loahpa ja 1300-logu álggu manu. Dalle fárremiid mearrideaddji sivva ledje ealáhuslaš dilálašvuodát, ja mángga čuodi

Vuolláičállit: EKN / SS

jagi maŋŋil - nugo árvalusasge mitaluvvo - fárremiidda lei sivvan Finnmárkku kolonijadási, ja Norgga (nammalassii Danmárkku) dárbu sihkarastit guovllu alces norgalaš veaga fárremiid bokte.

Vaikko politihkain leat lágidan fárremiid Finnmárkui - na gitta nuppi máilmmisoadi rádjai - de joavku unohastá dan čuoččuhusa ahte "... stuorra jogaid ja vuonaid valljámus gáttit" leat mihtiduvvon fárrejeaddjiide guđet eai leat sámít (s. 19).

Eat sáhte earágo oaivvildit ahte Finnmárkku eanaš vuotnaguovllut ain dálge leat dehálaš sámi ássanguovllut. Ollu sajiid miehtá vuonaid lea vejolaš gávdnat nu ealasis sámi báikegottiid go sisguovlluinge, ja Finnmárkku stuorámus johkaleagis - mii lea Deanu Leahki - leat eanaš sámi ássamat.

F. Mearkkašumit: II. Sámedikki vuodđooaidnu, ja vuollečuokkis 1. Sámi álbmot, ja 2. Sápmelaččat stáhtavuodđudeaddji álbmogin, 3. Sámi eaiggáduššan-, hálido- ja geavahanvuoigatvuodát" (s. 5,6).

Sámediggi atná iešge viehka ollu fuolla das, nugo riehta leage, ahte sámi beroštumiiguin galget meannudit rivttes láhkai, ja dása gullá datge bealli ahte earát eai galgga "botnjat" historjjá geahnohuhttin dihtii sámiid vuoiggalaš gáibádusaid vuodu. Dakkár fuola lea erenoamán dárbu atnit divastallamiid oktavuodas Finnmárkku eatnamiid ja čáziid birra, maid bále muhtimat ohpit leat gávdnan "duođastusa" das ahte sámít leat sisafárrejeaddjit Finnmárkkus, ja ahte dan geažil ii leat veara čielggadit sámiid rivttiid.

Danne Sámediggi ferte dán áššesuorggis leat erenoamán várrugas. Ii berre geavahit nu gehppes sániid historjjálaš diliid birra, ahte duoidda nuppiide lea vejolaš áššáskuhttit ja cealkit ahte dás heivvehallat historjjá eará áššiid ektui mat leat leamaš ovdan almmolaš divastallamiin.

Bargiiddellodaga joavku áigu dás váldit ovdan sániid mat berrejit njulgejuvvot historjáfágalaš diliid vuodul:

- "... mui leat ássan, doaibman ja eallán iežamet guovlluin dološ áiggiid rájis, áigá jo ovdalgo eará álbmotčearda bodii mui guovlluide."

- "Sámít leat doloža rájis hálldašan resurssaid davvin ja máddin, gitta Lulli-Trøndelága ja Hedmárkku otnáš lullisámi ássamiid rádjai

Otnáš dieduid mielde lea nu, mo árvalusasge celkojuvvo, ahte dutkit eai dieđe eará čearddalaš joavkku mui livččii sámiid ovdal bohtán Finnmárkui (dahje vaikkoba máddelii Davvi-Norgii). Dan lea baicce boastut dadjat, ahte sámít leat doloža rájis okto leamaš davveguovlluin gitta Hedmárkku rádjai ja hálldašan dáid guovlluid resurssaid.

Árvalus cealká maid ahte sámi álbmoga vuoigatvuodaid vuodđun galgá leat sámiid eaiggátvuotta dáidda guovlluide, ja ahte earát galget dohkkehit dáid eaiggáduššan- ja hálidovuoigatvuodaid.

Go olmmoš lea logadan árvalusa ja čilgehusa dan guovllu birra maid sámít leat hálldašan doloža rájis, de báhcá jearaldahkan dat, galgetgo dát eaiggáduššan- ja hálidovuoigatvuodát leat sámiin miehtá guovllu, Finnmárkku rájis gitta Hedmárkui.

Vuolláičállit: EKN / SS

Vaikko vel leage nu - **dološ** sámi geavaheami dihtii - ahte otne lea sámi riektivuoddu dán guovllus, de Bargiidbellodaga joavku bealistis ii sáhte miehtat ahte lea sivva gáibidit sámiide oppalaš vuoigatvuoda eaiggáduššat ja háldet beali Norggas.

Mii min mielas gale lea čielggas, lea ahte sámiin leat iešgudetlágan geavahanvuoigatvuodát, ja ahte diedusge sáhttet leat sámi báikegottit maid várás omd. ILO-soahpamuš nr. 169, art. 14.1 heive.

Sámedikki gulaskuddan cealkámuš eahpitkeahhtá buorrána jos historjjálaš čilgehus divvojuvvo kapihttalas II, čuoggás 1-3.

G. Mearkkašumit: "4.2.1 Sámiid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoha ILO-soahpamuša nr. 169 mielde" (s. 10 rájis).

Bargiidbellodaga sámediggejoavku atná vuodđunis nugo Sámediggeráddige dan álbmotriektečielggadeami maid Álbmotriektejoavku doaimmahii - NOU 1997:4 - mas loahppajurddan lea ahte soahpamuša artihkkala 14.1 mielde sámiin lea eaiggáduššan- ja hálddašanvuoigatvuoha muhtun osiin Finnmárkkus - ja eaktun lea ahte sámit leat okto leamaš geavaheaddjit dahje geavahan eambo go eará čearddat.

Go Álbmotriektejoavku čielgasit cealká ahte Finnmárkku eananhálddašeapmi dásseárvomálla mielde, 4-4, ii leat doarvái ILO-169 mielde, nammalassii go dan hálddašanorgánas maid lea dakkár sámi eaiggáduššan- ja háldoguvllu eananeaiggátvuoha (grunnbokshjemmel) ja stivre, de lea čielggas ahte ollásit manná ILO-169 mielde go sámiin lea eanetlohku eananhálddašanstivrras, nugo álbmotriektedovditge leat gávnahan.

Danne ii leat váttis áddet manne Sámediggeráddi oaivvilda ahte eananhálddašanortnegat mat leat daid guovlluid várás maid art. 14.1, vuosttas teakstaoassi, gokčá "... fertejit leat dakkárat mat mearkkašit ahte hálddašanovdasvástádus lea sámiin, nammalassii Sámedikki, mii sin ovddasta". (s. 12)

De lea gažaldat, sáhttago dakkár Finnmárkku eananhálddašeapmi mii lea oppa Finnmárkku várás, ja mii lea dásseárvomálla mielde, leat ILO-soahpamuša 169 mielde.

H. Bargiidbellodatjoavkku oaivil: Maiddái oktasaš eananhálddašeapmi, man vuodđun lea dásseárvoprinsihppa, lea ILO-soahpamuša 169 mielde.

Bargiidbellodaga joavku bidjá juridihkalaš árvvoštallamiid vuodđunis ja maiddái earáge beliid mat berrejit gullat áššái - "duodalaš beliid" - ja danne joavku doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti eanetlogu oaivila, ahte Finnmárkku eananhálddašeapmige, go lea 4-4 málla mielde, ~~bissu ILO-soahpamuša rámaid siskko~~ **go sáhka lea sámi eaiggáduššan- ja háldoguvllu hálddašeamis.**¹

Joavku deattuha e.e. čuovvovaš beliid oppalaš árvvoštallamistis:

¹ 1) Geahča maid ahte Sámi vuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavkku unnitlohku cealká seamma láhkai - NOU 1997:5, s. 45 rájis.

- Soahpamuša artihkkal 34 nanne ahte dan ferte čadahit njuovžilis vugiin guđege riikkas.
- Soahpamuš ii ovddit ILO áššedovdi lávdegotti oaivila mielde vealtameahtun gáibádussan dan, ahte eksklusiiva (oktasaš) eaiggáduššanvuoigatvuohta galgá dohkkehuvvot buot dain dáhpáhusain main álgoálbmogiin leat vuoigatvuođat árbevirolaš eatnamiiddáseaset.
- Soahpamuš ii cegge makkárga gáibádusa das, ahte álgoálbmoga vuoigatvuohta eatnanvuoláš resurssaide galgá dohkkehuvvot. Árvalussii mii lea Finnmárkku eananhálddašeami hárrái, gullet maid eatnanvuoláš resurssat. Deba Sámediggi oazžu viehka stuorra válldi maiddáid daidga hálddašeami dáfus, ii duššefal dihto sámi eaiggáduššan- ja háldoguovllus, muhto miehtá Finnmárkku.
- Go boazodoallu geavaha eatnamiid miehtá fylkka, de dat gáibida ahte eananhálddašansystema lea nu oktasaš go vejolaš, vai ealáhus ii dárbbas gálbbardit guovtti sierra nuolgadusortnegiid gaskka - ja várra ieš boazodollui vahágin.
- Ovttá ja seammá guovllus lea okta oktasaš hálddašeapmi buoremus, sihke otnáš servodatsystema geažil ja go álgoálbmoga olbmui ja stuorraservodaga eará olbmui leat gaskavuodát ruossut doarrás ja latnjalassii. Finnmárkku eananhálddašeami stivrenmálla lea nammalassii vejolaš geahčadit kollektiiva (oktasaš) eaiggáduššanvuohti, mas sihke sámít ja álbmot muđui leat mielde. Goappašat joavkkut dahket "oasiset" vai ortnet lihkostuvvá.
- Dat eavttuhus, ahte galgá leat gielddalaš meahccehálddašeapmi, mearkkaša ahte gielddain, nammalassii álbmogis, maiddáid sámi eaiggáduššan- ja háldoguovllus, šaddá leat eambo dadjamuš bissovaš (odđasis šaddi) resurssaid geavaheamis. Dakkár dadjamuš lea norgalaš rivttiid mielde dábálaččat dušše eananeaiggádis. Go dakkár vejolašvuohta váikkuhit stuorru, de dat muhtumassii lea mielde ollašuhttimin ILO-soahpamuša 169 artihkkala 14, čuoggá 1, ahte galgá leat eaiggáduššanvejolašvuohta man nu vuogi mielde.
- Go dakkár riikkaidgaskasaš soahpamušat galget čuvvojuvvot, de adnojuvvo dehálažžan ahte soahpamuša ulbmil ollašuvvá, go soahpamuš čadahuvvo geavatlaš dilis. Oanehaččat mii sáhttit dadjat ahte ILO-soahpamuša 169 ulbmil lea ahte álgoálbmogat galget sáhttit seailuhit kultuvrraset albma láhkai, dainna lágiin ahte juohke dihto álbmogis lea alddis vejolašvuohta hovdet ruđalaš, sosiála ja kultuvrralaš dili ováneami. Finnmárkku eananhálddašeapmi livččii okta dakkár doaibmabidju mii váikkuha dasa, ovttá ráddjejuvvon guovllus.
- Lassin ollašuvvá nubbi guovdilis eaktu dasa ahte sámi kultuvrras lea buorre šaddandilli. Finnmárkku eananhálddašeapmi šaddá nammalassii leat mielbargi ja riidočoavdi orgána. Danin dat váikkuha dasa ahte sámi kultuvra ovdána buori láhkai, iige sámi servodat dárbbas duššadit áiggi ja návccaid dárbbasmeahtun riidduide.
- Stivrenmálla lea nu hábmejuvvon, ahte jodiheaddji virgi sirdojuvvo juohke guovtte jahkasaš baži manjá, ja danne ii leat dárbbu ballat, go Sámediggi jodiha, ahte dan guovtti jagis ii ollašuvva ILO-soahpamuša gáibidan stivrenmálla maiddáid sámi eaiggáduššan- ja háldoguovllusge.

Fylkkadikki jienasteaddjiid logu lea Bargiidbellodaga joavkku oaivila mielde riehta váldit vuhtii, go jearaldat lea, leago Finnmárkku eananhálddašeapmi mii čuovvu

Vuolláičállit: EKN / SS

dásseárvoprinsihpa, juridihkalaččat dohkálaš ráhkadus, maddái sámi eaiggáduššan- ja háldoguovlluge stivran. Vaikko eai leat čielga dárkilis logut mat čá jehit dan, de orru leamen nu ahte gánske eambo go bealli Finnmárkku jienasteaddjiin devdet sámedigge-jienasteaddjiid eavttuid.

Danne ii leat eahpegovttolaš ahte dat bealli maid Fylkkadiggi nammada Finnmárkku eananhálddašanstivrii, lea mielde hálddašeamen maddái sámi eaiggáduššan- ja háldoguovllu. Muđui lea dehálaš ahte leat buorit gaskavuodát ja buorre ovttasbargu Finnmárkku fylkkadikkiin, vai lea vejolaš ovttasráđiid doaimmahit boahttevaš áššiid ja duostut daid hástalusaid mat bohciidit resursahálddašeapmái.

Bargiiddellodaga joavku váldá maid vuhtii ahte lea "dáhkádušortnet" - nammalassii ILO dárkkistansystema - mii lea dakkár bealiválddekeahkes lágadus mii sáhtta ja galgá dárkot čuvvotgo vai rihkkotgo čađahuvvon eanan- ja resursahálddašanortnegat soahpamuša. Ii oktage dárbbas eahpidit ahte mii eat oaivvil ahte ILO čujuhusaid galgat čuovvut.

I. Mearkkašumi: III. Sámi vuoigatvuodálávdegotti konkrehta árvalus. 1. Eaiggáduššanvuoigatvuohta ja eará enavuoigatvuođat" (s. 17 rájis).

Bargiiddellodaga joavku lea fuopmášan ahte Sámediggeráđdi ohpit máhccá "sámi eaiggáduššanvuoigatvuhtii" eatnamii ja resurssaide. Mii gal oaivvildit ahte muhtun dáhpáhusain, go čilgejuvvo ahte lea dárbu ođđa hálddašanortnegiidda, livččii buoret geavahit doahpaga sámiid boares riektivuoddu.

Joavku lea maid fuopmášan ahte Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ohpit moitojuvvo, go dat lea árvalan Finnmárkku hálddašanortnegiid menddo ollu "... geavatlaš politihkalaš árvvaštallamiid vuodul, mat eai čielgasit váldde mielde áššáigullelaš guovlluid riektedilálašvuođaid." (s. 17) Dahje nugo daddjuvvo, ahte SVL

"... orru hábmen árvalusaidis dainna jáhkuin ahte ođđa hálddahusas sáhttet dahkat mo háliidit earkilolbmuid ja joavkkuid beroštumiide. Dát ii sáhte leat riehta." (s. 18)

Dakkár čuoččuhussii ii leat coakci dan barggus maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi duodai lea dahkan, ja dat sulastahtta menddo ollu dan vuodohis moaitagii maid earát leat buktá SVL vuostái, ahte SVL árvalusaide lea nu heajos vuoddu ahte daid eat berre váldit vuhtii.

Joavku oaivvilda, nugo lea daddjuvuvon ovdal, ahte Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea mealgadii lihkestuvvan kombineret sihke sámi riektivuodu ja eará beroštumiid vuhtiiváldima. Nu dat lea go lea árvalan konkrehta ortnegiid mat sáhttet doaibmat otnáš ja ihtáš duohtadilis. Danne mii eat dákko doarjjo oktilaš moitima Sámi vuoigatvuodálávdegotti vuostái.

Bargiiddellodaga jáhkká dan uhccán heivet áššái, go Sámi vuoigatvuodálávdegotti barggu ollái váldjuvvojit ovdan dakkár doahpagat go iešmearridanvuoigatvuohta ja ruovttuguovlluid iešstivrejupmi (s. 19, 4. teakstaassi).

Min mielas SVL árvalusat gusket unnán dasa maid doahpagat iešmearrideapmi ja iešstivrejupmi sáhttet mearkkašit, vaikko sámi beroštumit ja sámi orgánat dáláš árvalusaid mielde ožžot vejolašvuođa váikkuhit sámi guovlluid resurssaid hálddašeapmái.

J. Mearkkašumi: III. "2. Finnmárkku eatnamiid hálddašeapmi. 2.1. Finnmárkku eananhálddašeapmi. 2.2. Sámi eananhálddašeapmi".

Vuolláicállit: EKN / SS

Gokko Finnmárkku eatnamiid hálddašeamis lea sáhka, dakko celkojuvvo árvalusas ahte dáláš hálddašeaddji atná gánnáhahtivuoda váldoulbmilin (s. 20). Dat ii doala deaivása Statskog'a finnmárgolaš doaimma hárrái. Das eananvuovdi orgánat orrot čuovvumin ođđasis organiserema mieldásaš gohččosiid, ahte hálddašanvugiid eai galgga vuos bearehaga nuppástahttit, ovdalgo Sámi vuoigatvuodálávdegotti proseassa lea loahpahuvvon.

Árvalusas Sámediggeráđdi čuoččuha vuot dán oasis ahte dainnago sámi eaiggáduššan-geavahan- ja háldovuogitvuodát leat dihtosis viidát Finnmárkkus, ja go dát lea sámi guovlu, de ii leat vejolaš ásahit "... rievttalaš ja dohkálaš hálddašanortnegiid mieditkeahtá sámi organisašuvnnaide mearrideaddji váikkuhanválddi ja bearráigeahču sihke ieš hálddahusa ja hálddašanorgánaid nammadeami badjeli." Dasto celkojuvvo ahte "Sámediggi garrasit vuostálastá eaiggátvuogitvuodaid, makkár iŋkinassii dat ležžet, sirdojuvvomis dakkár orgánaide main lea sámi unnitlohku, dahje dakkár orgánaide maid Sámediggi ii sáhte dohkkehit eará sivaidda geažil." (s. 20).

Bargiidbellodaga joavku atná dan viehka muddui fuonášahtti áššin, go ágga dakkár sámi mearrideaddji váikkuhanválddi bidjat eananhálddašanorgánaid badjeli miehtá Finnmárkku boahá sitáhtan mii lea váldojuvvon Álbmotriektejoavkku barggus - nammalassii

"...ahte dan riektesubjeavttas masa vuoigatvuodát miedihuvvojit, lea stivra man lahtuid sámi orgánat leat eanaš nammadan." (NOU 1997:5, s. 52).

Fuonášahtti lea dat, go Álbmotriektejoavku ii namat oppa Finnmárkku, muhto duššefal dan guovllu mas lea sámi eaiggáduššan- ja háldovuogitvuodta ILO soahpamuša 169 artihkkala 14.1 mielde.

Finnmárkku eananhálddašeamis (FE) giedahalli oasis árvalus ovddida ahte galget leat guokte eananhálddašanorgána, ja dat doarju dan eavttuhusa ahte FE ásahuvvo 4-4-máile mielde dan guovllu várás maid Sámi eananhálddašeapmi ii govčča. (s. 22).

FE jahkečoahkkima čoahkádusa dáfus Sámediggeráđdi árvala ahte jahkečoahkkimis galget leat guovttis guđet ovddastit Sámedikki, okta guhte ovddasta Gielddepartemeantta ja okta guhte ovddasta Finnmárkku fylkkadikki.

Ákkastallamis spiehkastit das maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea árvalan, nammalassii das ahte guđege orgánas galgá leat FE jahkečoahkkimii duššefal okta árras, geavahuvvo ohpit Álbmotriektejoavku doarjjan - NOU 1997:5, s. 43 - mii dovddaha ahte "ILO-soahpamuš rihkkojuvvošii" jos jahkečoahkkin nammaduvvo nugo SVL lea árvalan. (s. 22).

Muhto váttisvuohtan gártá dat, go Álbmotriektejoavku lea cealkán ná dan dili hárrái mii čuožžila jos FE hálddaša oppa Finnmárkku, maidái sámi eaiggáduššan- ja háldoguovllu. Álbmotriektejoavku ii leat nappo dalle ovddidan, jos SE ásahuvvo nugo Sámediggeráđdi bidjá eaktun, ahte Sámedikkis dallege galgá leat eanemus váldi FE stivras.

Álbmotriektejoavkku árvvoštallamiidda guoski boasttu ipmárdusat joatkašuvvet árvalusas go das čuoččuuvvo ahte joavkku čielggadeapmi čájeha ahte "... ii leat vassis ahte Finnmárkku eananhálddašanorgána ásaheapmi ollašuhtá ILO-soahpamuša gáibádusaid." (s. 22).

Dat ii moge guoskka Finnmárkku eananhálddašanorgánii maid Álbmotriektejoavku lea árvvoštallan dákko, vaikko SE ásahuvvošige dan báldii ja stivrii šattašii sámi eanetlohku.

Vuolláičállit:EKU.....SS.....

Eatnamiid eaiggátovddasvástádusa hárrái Sámediggeráddi oaivvilda ahte jos stivrralahtut eai juohkás dássidit Sámediggái ja Fylkkadiggái, de "... ii mange dáhphusas sáhte šaddat sáhka das, ahte eaiggátvuoigatvuođat galget sirdojuvvot Finnmárkku eananhálldašanorgánii." (s. 22).

Dás lea dárbu jearrat, oaivvildago Sámediggeráddi duodas ahte vaikko Sámi eananhálldašanorgána ásaheami nugo ráddi iešge ovdeha - de sis dattetge lea Finnmárkku eará eatnamiid eaiggátvuoigatvuođaid hárrái mearrideaddji sátni.

Bargiiddellodas oaivvilda ahte dakkár oaidnu ii biso čoahkis, vaikko joavkuge jáhkka ahte Finnmárkku eananhálldašanorgána eaiggátvuoigatvuođat, nammalassii dan eanangirjevuoddu, sorjá stivrra 4-4 juogus. Dattetge - dat gusto dakkár Finnmárkku eananhálldašanorgánii mii hálldaša oppa Finnmárkku, maiddái dakkár sámi eaiggáduššan- ja hálldoguvllu mii lea art. 14.1 mield.

Jos eananhálldašeapmi juohkása, de ášši lea áibbas nuppelágan. Dan dáhphusas mii jáhkkit leat váddása doaladit das, ahte Finnmárkku eananhálldašanorgánas galget leat ovttaheami ovdasteami. Dalle lea dakkár dilli, mas Sámediggi nammada eanetlogu Sámi eananhálldašanorgánii ja Fylkkadiggi eanetlogu Finnmárkku eananhálldašanorgánii.

Joavku dáhttu muđui vel fuomášahtit dan, ahte vaikko Sámediggeráddi leage ákkastallan čuoggas 2.1, s. 22, ahte Finnmárkku eananhálldašanorgánas ferte leat ovttaheami ovdasteami berošeahtta das ahte Sámi eananhálldašanorgána ásaheami, de dat dattetge 23. siiddu 6. teakstaosis, mii lea čuokkis 2.2, doalada seammá oaivilis go mii, nammalassii das ahte hálldašemi juogadeapmi sáhtta buktit áigái guokte stivrra, ja Sámediggi ja Fylkkadiggi nammadeaba goabbáge nubbái eanetlogu.

Dan mii mearkašit posiitiiva áššin, muhto Sámediggeráddi ferte gávnnaht maid oaiviliid dat oamasta Finnmárkku eananhálldašanorgána stivrra čoahkádusa hárrái, jos hálldašeapmi juohkása.

Sámediggeráddi maid moaita SVL garrasit go lávdegoddi lea dan oaivilis ahte Sámi eananhálldašemi lea vejolaš ásaht dainna lágiin ahte gieldat ja gilit servet iešdáhhtolaččat. Dan oaivila sii celket čielggadeamis leat nu stuorra váilin lávdegotti bargomearrádusa ektui ahte Sámediggi ii sáhte dan dohkkehit, go dat ii dáhkit moe ahte sámit dainna lágiin vuhtii váldojuvvojit nugo ILO-soahpamuš 169 gáibida. (s. 23/24).

Árvalusas danne dorjojuvvo dat jurdda, ahte vihtta finnmárolaš gielda galget jo álggos gullat Sámi eananhálldašeapmái. (s. 24).

Guokte beali leat maid mii fertet fuopmášuhttit, mat gusket Sámi eananhálldašanorgána ásaheapmái.

Vuos dat go moaita ii deaivva, go SVL eanetlohku ii árval SE ásaheami. Dan lávdegotti unnitlohku dat árvala nu - ja nammalassii ahte Sámi hálldašanorgána ásaheami vuoddu galgá leat iešdáhhtolaš searvan.

Nuppádassii, de Sámediggeráddi dákko rihkku vuodoprinšipa mas dássázi lea čavga doaladan, nammalassii ahte ođđa eaiggáduššan- ja hálldašanortnegiid ásaheami olis galgá rihkokeahces deaddu leat das mo Álbmotriektejoavku lea dulkon ILO-soahpamuša 169, e.e. go čuoččuha ahte SE galgá ásaheamit.

Vuolláičállit: EKN SS

Álbmotjoavku lea nammalassii árvvoštallan maiddái ortnega mas lea vejolaš searvat hálldašeapmái iešdáhntolaččat, ja dat lea gávnahan dakkár prinsihppa vuostálagaid ILO-soahpamuša 169 mearrádusaiguin (NOU:5, s. 44).

Bargiidbellodaga joavku ii sáhte doarjut dan ahte SE ásahuvvo dainna lágiin mo Sámediggeráddi árvala, nammalassii dainna lágiin ahte vihtta gieldda nammaduvvojit oasálašžan.

Mii maid dattetge oaivvildit ahte SVL livččii galgan čielggadit sámi eaiggáduššan- ja hálldoguvlui guoski dilálašvuodaid buorebut, ja danne doarjutge árvalusa, ahte viidát ovddasteaddji lávdegoddi (kommišuvna) vuodđuduvvo, ja bargunis dat galgá identifiseret dakkár guovllu ILO-soahpamuša 169, artihkkala 14.1, mearrádusaid vuodul.

Lunddolaš áššemeannudeapmi lea danne nu, ahte dakkár lávdegoddi vuos čadaha barggus ovdalgo dakkár guovlluid álgit mearridit.

K. Mearkkašumit: "III. 2.3 Oktasaš hálddašanorgána oppa Finnmárkku várás".

Bargiidbellodaga joavku atná dan posiitiiva áššin, go Sámediggeráddi dattetge, vaikko dan prinsihpalaš vuodđo-oaidnu doarju guokte eananhálldašeami Finnmárkku várás, muhtun dihto eavttuid mielde sáhtášii doarjut ovttá oktasas hálddašanorgána ásaheami (FE), mas Sámedikkis ja Fylkkadikkis leat ovttamahtosaš ovddasteamit (s. 25).

Okta váldoeaktu lea, nugo Álbmotriektejoavku árvvoštallá dili, ahte Sámediggi ferte doarjut dakkár hálldašeami. (Dannego FE dan dáhpáhusas galgá hálddašit maiddái sámi eaiggáduššan- ja hálldoguvllu).

Joavku oaivvilda ahte Sámediggi dál jo ferte addit diehttevassii maid dat dáhttu, oktasas hálldašeami vai ii, muhto ahte oktasas hálldašeami eaktun lea dat ahte oasálaččain leat ovttamahtosaš ovddasteamet eananhálddašanstivrras - vai ii šatta nu ahte nohkavaš resurssaid hálldašeapmi juohkása.

Mii oaivvildit ahte Sámediggi berre vanahit iežas guhkás dán áššis ja ieš váikkuhit árrjjálaččat bargat dan badjeli ahte eai galggaše čuožžilit odđa sirrejeaddji rájât siseatnama ja riddoguvlluid gaskii, eaige dáid guovlluid sámiid gaskii. Dat vihtta gieldda maid Sámediggeráddi lea árvalan Sámi hálddašanorgána vuollái, dat gielddathan maiddái gullet sámi giellalága ja sámi oahppoplána doaibmaguvlui, ja dat leat okta proavás-suohkan, jna.

Jos SE ásahuvvo geahččalkeahtá oktasas eananhálldašeami, de dat álkít sáhtá cieggadit olbmuide dan oaivila, ahte dát de lea "sámi guovlu". Mii eat jáhke ahte dat loktesii daid sámi guovlluid árvodási, mat báhcet olggobeallái dan viđa gieldda.

Mii fertet maid atnit muittus ahte boazodoallu, mii ávkašuvvá eatnamiiiguin miehtá Finnmárkku, lea dovddahan váilevaš luohhtámuša odđa hálddašandásiid ja hálddašanrájaid ásaheami ávkái, go dat sáhtá baicce váttásmahttit dilálašvuodaid ealáhusa ovdii. Bealisteamet mii atnit dán dovddahusa dehálaš ággan go doarjut baicce ovttá hálldašeami, mii doaibmá dásseárvoprinsihpa mielde.

L. "Demokratija-ákkat" Sámedikki searvama vuostá Finnmárkku eananhálddašanorgánii.

Vuolláičállit: EKN SS

Bargiidbellodaga joavku oaidná maid ahte Finnmárkku gulaskuddanorgánain stuorra oassi leat dorjon ovttá eananhálddašeami, vaikko ollugat sis eai dáhto miehtat Sámediggái nu stuorra ovtasteami eananhálddašanorgánii go Fylkkadiggái.

Midjiide lea veadjemeahtun áddet dakkár ákkastallamiid, ahte Sámedikkis galgá leat unnit ovddasteapmi go fylkkadikkis, go NOU 1997:5 muitala álbmotrivttiid áššedovdiid čielga oaivila leat, ahte Sámi vuoigatvuodálávdegottige árvalan 4-4-málla Finnmárkku eananhálddašanorgána várás - mii maid galgá hálddašit sámi eaiggáduššan- ja hálddašanguovllu - ii bastte ollašuhttit ILO-soahpamuša eavttuid, mat gáibidit ahte álgoálbmogis/sámiin galgá leat eanetlohku dakkár orgána stivrras, mii hálddaša sin guovllu.

Dakkár čuočuhus maid lea gullon, ahte Finnmárkku eananhálddašanorgánas dásse-árvoprinsihppa boadášii vuostálagaid demokrátalaš prinsihpaiguin, dahje ahte Sámedikkis ii oppanassiige galgga leat ovddasteapmi dakkár stivrras. Sivvan celkojuvvo, ahte Sámedikkis lea ollu vánit jienasteaddjit go Fylkkadikkis, ja ahte eai buohkat sáhte iežaset čálihit sámediggejienasteaddjin. Dán jurddašeami mielde demokrátalaš váili lea dat, ahte okta sámediggejienastat deaddá eambo go okta fylkkadiggejienastat.

Dehálaš lea diehtit leažžágo dat ágga demokrátalaš unnitloguid ja álgoálbmogiid vuoigatvuodaid dáfus. Dat vuodđojurdda lea duodaid dohkkehuvvon, ahte álgoálbmogiidda ja unnitloguide lea dárbu addit geavatlaš ja albma vejolašvuodaid ovddidit iežaset beroštumiid - nugo ON nállevealaheami eastadeaddji lávdegoddi gohčču. Go mii ILO-soahpamuša 169 váldit vuhtii, de midjiide maid čuožžila áššin dat gažaldat, leago sámiin vuoigatvuodta beassat leat mielde hálddašeamen iežaset guovlluid luondduriggodagaid.

Stáhta lea geatnegas láhčit dilálašvuodaid nu, ahte sámii sáhttet e.e. váikkuhit iežaset guovlluid eatnamiid ja čáziid stivrejupmái, ja danne dat bovtášii stuorra fuomášeami jos bajimus eiseválddit - ággan oktasas eananhálddašanorgána ovttadássasaš árrasloguid vuostá - riiddášedje sámiin dakkár ovddasteami ja cealkkášedje dan leat eahpedemokrátalačča, ahte soapmásat sáhttet searvat sihke fylkkadiggeválggaide ja sámediggeválggaide.

Bealísteamet mii jáhkkit ahte bajimus eiseválddit jodihit Sámi vuoigatvuodálávdegotti joatkevaš barggu várás proseassa, masa finnmárkolaš orgánat maid besset searvat, nu ahte čielgá buorebut ahte leat dihto rihkukeahtes vuodđomearrádušat, mat addet sámiide vuoigatvuodta searvat sámi guovlluid luondduriggodagaid hálddašeapmái.

M. Mearkkašumi: "III. 2.4. Eará bealit".

Dán čuoggás lea sáhka bartahuksemis. Mii doarjut árvalusas dan, ahte gielddaid regulerenplánat galget leat dakkár huksemiid rápmat. Fertet dattetge kommentet dan, go celkojuvvo ahte "Jos bartat galget huksejuvvot boazodoalloguvlui dahje gillefidnoguvlui, de eaktun dasa galgá leat jogo orohatstivrra dahje gillefidnostivrra addin dohkkehus" (s. 25).

Min oaivil lea, ahte ollu álkit livččii jos joppa gillegeavahusstivrratge ožžot dan seammá árvodási mii boazodoalu orgánain lea otne, go dain lea vuoigatvuodta cealkit maid oaivildit e.e. bartahuksemiid ja eará doaibmabijuid birra.

N. Mearkkašumi: III. Sámi vuoigatvuodálávdegotti konkrehta árvalus. 1. Eaiggáduššanvuoigatvuodta ja eará eananvuoigatvuodtat".

Vuolláičállit:EKN.....SS.....

Ollu bealit mat dán kapihttalis váldojuvvojit ovdan, leat earáge sajiin árvalusas, ja minge mearkkašumit leat dain sajiin.

Siiddus 19, goalmát teakstaoasis, lea sáhka Sámi vuoigatvuodálávdegotti riektejoavkku birra, mii NOU 1993:34 mielde hilgu sihke sámi eaiggáduššánvuoigatvuoda ja mealgadii dange ahte Finnmarkkus leat oktasaš eatnamiid geavahanvuoigatvuodát, go stáhta nu guhká lea čuoččuhan iežas leat dáid eatnamiid eaiggát. Dan oktavuodas lea riehta, maid Sámediggeráđdi cealká, ahte ovddeš áiggiid lea fievrriiduvvon kolonijapolitiikka ja dakkár politiikka man ulbmil lea leamaš duššadit sámi kultuvrra ja assimileret sámiid.

Bargiidbellodaga joavku lea mángga ássi oktavuodas leamaš kritihkalaš dasa maid dát lávdegoddi lea atná vuodđunis, e.e. go árvvoštálakeahtá sámiid árbevieruid ja riekteoaiveliid vajálduhtá ahte sámiin veadjá leat riektevuodu. Mii dattetge geavahivččiimet eará sániid go galggašeimmet govvidit daid oktavuodaid mat leat ovddeš kolonija- ja assimilerenpolitiikkas lávdegotti ákkastallamiidda stáhtalaš eaiggáduššánvuoigatvuoda beale.

Muhto - mii doarjut Sámediggeráđi dakko, ahte dakkár čielggadeapmi ii šáhte leat Norgga loahpalaš čielggadeapmi, dat mii čuvge dološ sámi geavahemiid ja daid geavahemiid lágalaš váikkuhusaid.

O. Mearkkašumit: "III. 3.1. Giliid ja gielddaid vuoigatvuohta meahcceresurssaide ja daid hálddašeapmi" (s. 26).

Ođasmuvvi resurssaid dahje meahcceburiid dáfus Sámi vuoigatvuodálávdegotti eanetlohku árvala ahte vuodđodilli galgá leat nu, ahte guđege gieldda ássiin leat vuoigatvuodát. Árvalusa lea, ahte gielddat galget hálddašit meahcceresurssaid, ja maidái juogadit govtolaččat gieldda ássiid ja eará geavaheaddjiid gaska.

Muhto - árvalusa mielde sisguovlluid stággobivddu ja siibmabivddu, unnafođđuid bivddu ja luomečoaggimiid galgá fylka mearredit, eaige gieldda ássit.

Bargiidbellodaga sámediggejoavku lea duhtavaš daidda árvalusaide, ahte galget leat hálddašanortnegat mat eambo váldet báikegottiid vuhtii, ja ahte lálkaortnegat meahcceguovlluid geavaheami várás galget eambo váldit vuhtii báikkálaš ja guovllolaš geavahanárbevieruid. Nu lea dábálabbo riikka máddileabbo osiin, main leat sihke stáhtii gullevaš ja giliide gullevaš oktasaš eatnamat, main báikegottiid olbmot unnit eanet sáhttet leat mielde hálddašeamen lagašguovlluideaset resurssaid.

Joavku lea maid duhtavaš go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi váldá govtolaččat vuhtii almmolašvuoda beroštumiid. Mii dáhttu deattuhit dan mávssolaš beali árvalusas, ahte finnmárkolaččain galgá leat vuoigatvuohta bivdit stákkuin ja siimmain siseatnamis, bivdit unnafođđuid ja čoaggit luopmániid, ja mii dorjut dan prinsihpa.

Joavku ii dattetge oaivvil ahte SVL unnitlohkoárvalus attášii eará bohtosa ja dagahivččii stuorát earu, nammalassii go dat eavttuha ahte maidái dátge luondduvaljit galget "juogaduvvot govtolaččat" báikegottiid olbmuid ja earáid gaska - juoga maid Sámediggeráđige doarju.

Joavku dáhttu dattetge fuomášuhtit ahte dán čuoggás lea árvalusas fáktalaš meaddádus. Celkojuvvo nammalassii ahte gillefidnoguovlluinge lea ovttalágan vuoigatvuohta siseatnamiin bivdit stákkuin ja siimmain, čoaggit luopmániid ja bivdit unnafođđuid.

Vuolláičállit: EKN / SS

Dat gal ii doala deaivása. SVL eanetlohkoárvalus cealká ahte gillefidnoguovllu luonddubuořit gullet dan gili olbmuide (vrd. láhkavevttuhusa § 4-2, NOU 1997:4, s. 552), muhto vejolaš lea dattetge rahpat guovllu eará geavaheaddjiidege (vrd. § 4-4, seammá báiki).

Joavku atná maid dárkun deattuhit ahte báikkálaš hálldašeapmi ii mearkkaš dan ahte earát culdojuvvot eret - nugo dávjá lea čuočuhuvvon. Dat lea muktin (reforma) mii dahká hálldašeami eambo dan hálldašeami láhkasažžan. Mii muđui lea riikkas luondduriggo-dagaid várás.

Ieš konkrehta hálldahusorgána dáfus, de Bargiidbellodaga joavku dárko beroštumiin ahte SVL árvalusa mielde Finnmárkku eananhálldahusorgána maid galgá sáhttit ráhkadit njuolggadusaid gieldda meahceburiid hálldašeami várás (vrd. 2-11. NOU 1997:4, s. 549.) Das jo lea čujuhus dasa, ahte gielddat berrejit gávnnaht nu ovttalágan ortnegiid go vejolaš.

Bargiidbellodaga joavku diehtá maid ahte ollu gulaskuddanorgánat ballet ahte šaddet leat viehka stuorra erohusat ođasmuvvi resurssaid hálldašanortnegiid gaska. Erenoamážit leat boazodoalu orgánat vuorjašuvvan dainna.

Joavku oavvilda ahte dan lea vejolaš viehka muđui čoavdit dainna lágiin ahte láhkaortnegii mearriduvvo ahte Finnmárkku hálldašanorgána galgá addit oahpisteaddji njuolggadusaid gielddalaš meahcehálldašanorgánaide. Muđui lea datge positiiva ášši, go árvaluvvo ahte Finnmárkku eananhálldašanorgána galgá leat váidalanorgána daid mearrádusaid várás maid gielddat dahket. Dakko bokte lea dáhkáduš das, ahte eai šatta dohkkeameahtun mánggalágan ortnegat gielddaid gaska.

Mii oaidnit ahte vihtta gieldda leat ohcan bajimus eiseválddiin ruđaid čađahit geahččalan-proševtta das mo gielddat sáhtášedje hálldašit meahcceresurssaid. Dát gielddat leat gulaskuddancealkámušaineaset maid dorjon dan maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea árvalan ođasmuvvi meahcceresurssaid hálldašeami dáfus.

Jos riikka bajimus eiseválddit eai dáhto dastána čuoovolit Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa dán suorggis, de Bargiidbellodaga joavku háliida fuomášuhtit dan, ahte lea vejolaš oahppat ollu gielddalaš hálldašeami bokte, go dát gielddat besset mearriduvvon áiggi geahččalit hálldašanortnegiid.

P. Mearkkašumi: "3.2.1. Gillefidnoguovllut".

Daidda giliide, main meahccealáhusat leat leamaš eallima dehálaš vuoddu gitta otnáži, Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalus rahpá vuoigatvuoda hálldašit resurssaid gili árbevirolaš geavahanguovllus - gillefidnoguovllus. Dat mearkkaša ahte guovlu lea dakkár maid gili olbmot geavahedje árbevieruset mielde ovdalgo mohtorfievrrut bohte.

Norgga resursageavahusa mearrideaddji láhkaortnet lea riikka máttaosiin atnán vuodđunis dan, ahte olbmuid báikkálaš árbevierut ja riekteoaivilat galget váldojuvvot vuhtii, ja dološ geavahusat galget formaliserejuvvot, muhto Finnmárkkus stáhta lea dattetge systemáhtalaččat biehtalan gili olbmuid dakkár vuoigatvuodaid maid dat baicce livččii galgan suodjalit lágaiguin.

Bargiidbellodaga joavku danne doarju prinsihpalaččat gillefidnoguovlluid ásaheami. Eai leat nammalassii doallelaš ákkat manne eiseválddit galggašedje bisuhit dakkár erohusaid, ahte

Vuolláičállit:EKN/SJ.....

máddin riikkas gili olbmuin leat eanet vuoigatvuodát lagašguovlluset luondduburiide go gili olbmuin davvin riikkas.

Joavku atná dan posiitiiva áššin go Sámediggeráddi lea čujuhan dasa, ahte dakkár gillefidnoguovlluid ásaheami eiseválddit maid berrejit árvvoštallat gaskaoapmin mainna sáhttet bisuhit boaittobeal guovlluid ássamiid.

Jos gili olbmot sáhttet dinet ruđaid dakkár málle mielde, go hálddašit meahcceguovlluset, ja dainna lágiin bisuhit oktasaš doaluid, de dat livččii stuorra ávkin giliide. Dat maid heivešii bures dan vuohkái mo dinestusaiguin meannuduvvo stáhta almmolaš eatnamiid systemas - ja ovddidivččii oktasaš báikkálaš doaibmabijuid.

Bargiidbellodaga joavku lea fuomášán ahte Sámediggeráddi ii doarjjo gillefidnoguovlluid ásaheami dan dárkilis hápmái maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea árvalan (s. 27). Mii leat ovttá mielas das, ahte buoret livččii gávdnat njuovžilis ortnegiid gillefidnoguovlluid ásaheami ja sisdoalu várás, ja ahte gielddain berre leat eambo dadjamaš daid olis.

Ii datge livčče eahpelunddolaš, jos Finnmárkku eananhálddašanorgánas (vejolaččat Sámi eananhálddašanorgánas) livččii gillefidnoguovlluid ásaheami proseassas eambo dadjamaš go maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi eanetlohku árvala. Dakkár dadjamaš lea vejolaš omd. dainna lágiin ahte FE (SE) mearrida oahpisteaddji njuolggadusaid. Nu ovttalágan geavatláš meannudeapmi boahťá áigái, ja nu leatge ollu gulaskuddanorgánat doivot.

Okta vuodđoeaktu lea dattetge, ahte gielddat ja Finnmárkku eananhálddašanorgána (SE) geavahit váldiset vuhtii válddedettiineaset guđege gili árbevieruid ja riekteaiviliid, ja daid árbevirolaš vuoigatvuodaid maid sii leat oamastan dološ geavaheami bokte.

Jos gili olbmot eai oainne dárbbu dahje ane riektnan ásaheami gillefidnoguovlluid, de berrejit earalágan ortnegat addit báikegottiid olbmuide ovdamuni, go dáhttot geavahit luonddu-riggodagaid. Nu sáhttet omd. ortnegat mat regulerejit olggobeal guovlluide gullevaš olbmuid mohtorfievrruid geavaheami gili árbevirolaš resursaguovlluin. Gili olbmot berrejit maid beassat nuppiid ovddabeallai go lea sáhka jávrefierpmástallamis, ja gili olbmuid oaivilat berrejit váldojuvvot vuhtii, go lea sáhka unnafođđuid bivdiid beanageavaheamis, eai bartahuksemiid galgga leat menddo álki dohkkehit resursaguovlui, jna.

Sámediggeráddi lea mearkkašan ahte árbevirolaš meahccegeavaheami dihtii ii leat dárba ásaheami gillefidnoguovllu, muhto joavkku mielas dakkár geavaheapmi ferte leat deháleamos eaktu.

Q. Mearkkašumi: "3.2.3. Lihttoláigu ja priváhta beršotumit mat eai leat báikkálaččat".

Árvalusas celkojuvvo ahte riikkaviidosaš priváhta organisašuvnnaid vejolašvuoda láigohit meahcceriggodagaid geavaheami, berre ráddjejuvvot.

Bargiidbellodaga joavkkus ii leat rievtti mielde olus dadjamaššan dasa. Dattetge áigut mearkkašit ahte oassi dain láigohanvieruin mat leat leamaš Finnmárkkus, erenoamážit luossajogaid dáfus, maid bivdo- ja guolástussearvvit dávjá leat láigohan, leat doaibman bures. Luossanálit leat bisson, ja dábálaš olbmuide maid lea leamaš álki oažžut bivdolobi.

R. Mearkkašumi: 3.2.4. Boazodoalloaláhus ja eanadoallu".

Vuolláičállit: EKN / SS

Bargiiddellodat ii sáhte doarjut Sámediggerádis dan árvvoštallama, ahte ii meahcceburiid vástesáš árvaluvvon lágaide dáfus leat lávdegoddi "... leamaš didolaš das, ahte boazodoalu sierra dárbbut ja geavahanvuoigatvuodát ráddjejit meahcceriggodagaid hálddašanvugiid." (s. 27)

Mii eat sáhte earago jáhkkit ahte Sámi vuoigatvuodálávdegoddi erenomán čielgasit leat váldán vuhtii maiddá boazodoalu dárbbuid, ja atnán fuola boazodoalu dárbbuin ja vuoigatvuodain - nugo Sámediggeráddi cealká dárbbu dahkat.

S. Mearkkašumi: "4. Deanučázádat ja Guovdageainnueatnu-Áltá johka. 4.1. Deanu čázádat. 4.2. Guovdageainnu- Álaheaju eatnu".

Go dán guovtti čázadagas lea sáhka, de celkojuvvo árvalusas ahte sihkkarastin dihtii sámiid guolleresurssaid geavaheami dárbbášuvvojit ođđa njuolggadusat Finnmárkku stuorra luossajogaid várás (s. 28).

Bargiiddellodaga joavku ii gávnnat riektan čadahit viidát nuppástusaid go daid maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea árvalan, ja doarju baicce daid nuppástusaid stuorra luossajogaid várás.

T. Áltá johka.

Bajábeal namahuvvon sivaiddi dihtii mii hilgut Sámediggerádi árvalusa, ahte fierbmebivdu galgá fas álggahuvvot Áltá jogas (s. 28).

Vaikko Bargiiddellodaga joavku muhtun muddui čuovvola Sámediggerádi ákkastallama vuoigatvuodaid massimis (s. 29), de dat dattetge livččii dohkketmeahtun riektedahku, jos Interesseantagottis váldojuvvošii bivdovuoigatvuolta eret vuodđudan dihtii ođđa hálddašanorgána, mas Interesseantagoddi dušše sáhtta ovddidit árvalusas.

Bargiiddellodaga joavku doarju dattetge ollásit dan, go Sámediggeráddi árvala ahte Áltá ja Guovdageainnu ássiin galgá leat lágain nannejuvvon lohpi bivdit stákkuin Áltá jogas ovdal mihcamáraid.

U. Deanučázádat.

Ii joavku sáhte Deanuge čázadaga dáfus oavdnit maidge buriid ákkaid manne dorjjošii Sámediggerádi árvalusa, ahte suoidnešaddadeapmi ii šat galgga leat guolástanrievtti (fierbmebivddu) eaktun. Eai leat diehttalas sivat manne livččii dárbu nuppáhttit ortnega mii lea bisson jo čuođi jagi.

Mii dattetge doarjut dan, ahte lohnolasealáhusdoliin berre leat vejolašvuolta oazžut dispensášuvvna, nugo SVL lea árvalan (vrd. eavttuhuvvon lága § 3-3. NOU 1997:4, s. 564).

Deanu čázadaga dáfus joavku deattuha dan árvalusa, ahte Deanu čázadaga ássiid stággobivdolohpi galgá nannejuvvot lágain. Dát ovdamearka ilbmada sávdaga formaliseret boares árbevirolaš rievtti ja cieggan vieru, ja dat duodašta ahte Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea atnán muittus boares vuoigatvuodaid nannejumi.

Joavku oaivvilda ahte dan hálddašanorgánas, mii lea árvaluvvon čázadaga várás, berrejit Kárášjoga gielddas ja Deanu gielddas leat ovttá mađe áirasat.

Vuolláičállit:EKN...../SS.....

V. Mearkkašumit: "5. Riddo- ja vuotnabivdu".

Bargiidbellodaga joavku lea ovttá mielas Sámediggerádiin das, ahte dat guolástuspolitihkka maid Norga lea jodihan erenoamážit sámi guovlluid vuonain, lea okta dain fastimus rihkkumiin mat ležžet dahkkojuvvon sámiid ávnnaslaš kultuvrra vuostái (s. 29). Olbmui lea njulgestaga rivvejuvvon vuoigatvuohta bivdit guliid sin iežaset vuonain, muhto earát, geain ledje sálašvuoigatvuodát ja juolludemii guin nannosit dorjojuvvon bivdofatnasat, besse boahit olggobeal guovlluin ja váldit daid guliid mat ovddežis ledje leamaš ja ain dálge livčče galgan leat vuotnaássi álbmoga birgenláhki.

Manjá soadi lea ovttafitnu ja stuorrafitnu doarju ideologiija eanaš rádden almmolaš plánemis. Dat ideologiija jáhkku lei ahte lotnolasealáhusat unnán gánnáhit, ja dat doarjjui guolástusas stuorra ja "jearggalaš" fanasčohkiid, iige dáhtton mange láhkai dohkkehit sámiid beroštumiid guolástuspolitihkkii. Dá lea várra deháleamos sivva manne ii leat leamaš vejolaš oazžut áigái dohkálaš resursagáhttenortnegiid vuotnaguovlluid várás, dahje manne guollebivdit geain ledje unna fatnasat, masse sosiála ortnegiid maiguin eará guolásteaddjit ávkašuvve.

Unnaguolásteaddjiid vuostái dáhphuvai bahámus rihkkun dattetge dorskebivddu roahpi olis loahpageahčen 80-logu ja álgogeahčen 90-logu. Dalle eatnagat sis bággejuvvojedje hirbmat eahpesihkkaris eanemussálašortnegii.

Eaktu, mii biddjojuvvui sutnje guhte sidai nugohčoduvvon (dáhkiduvvon) fanaseari, lei ahte son gitta jáhkái 1989 lei bivdán dihto dorskemeari manimus golmma jagis.

Eanaš unnaguolásteaddjiide lei veadjemeahtun ollašuhttit dán gáibádusa, dasgo njuorjjohivvodagat gurrejedje meara áigodagas 1978-88, erenoamážit Nuorta-Finnmárkkus.

Illá lea jáhkehahti, ahte eiseválddit geavahedje dán luonddu dahkan roahpi ággan rivvet olbmui sin birgenlági, ja ahte nu dat dahke Norggas dušše logi jagi dás ovdalis.

Min oaidnu lea, ahte riikka eiseválddit fertejit muittus atnit dán issoras vearredagu go jotket Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa giedahallama, ja ahte sii njulgejit unnaguolásteaddjiid dili nu, ahte dat sohpet Norgga geatnegasvuodaide seailuhit sámi kultuvrra.

Čielga sániiguin cealkki dat mearkkaša, ahte Norga ferte olbmuiide addit ruovttoluotta vuoigatvuoda guolástit alcceseaset jahkedietnasa iežaset vuonain. Dáhkiduvvon persovdnearit sáhttet dákko leat vejolaš veahkkegaskaoamit.

W. Mearkkašumit: "5.1. Sámi guolástusávádat. 5.2. Earenoamáš earri sámi riddo- ja vuotnaguovlluide. 5.3. Guolástushálddašeapmi, reguleren ja eará doaibmabijut". (s. 30/31).

Bargiidbellodaga joavku ii mana Sámediggerádi árvalusa ulbmiliid vuostái. Mii guoská doahpagii "sámi guolástusávádat", de dan hárrái lea ovdal leamaš ovttamielalašvuohta Sámidikkis, ahte dan sadjái boahat "sámi guolástuspolitihkalaš guovlu" (vrd. sámediggeplána, golgg.m. 98, č. 5.4.4.). Mii jáhkkit ahte dan doahpaga lea heivvoleamos geavahit.

Joavku lea maid fuomášán ahte árvalusa mielde Sámedikkis galgá leat "mearrideaddji váldi" hálddašit dakkár guovllu resurssaid, muhto ahte nu dat galgá ovttasrádiid fylkkagiieldaiguin.

Vuolláičállit: EKN / SS

Bealísteamet mii dáhttu deattuhit ahte dás šaddá stuoribuš guovllolaš hálddašeapmi, mas guovllu álbmotválljen orgánat doibmet ovtta, ja danne mii, nugo Sámediggeráddige, doarjut Sámi vuoigatvuođalávdegotti árvalusa, ahte fylkkadássái galgá ásahuvvot ođđa orgána - mas leat fylkkagielda, gieldaid ja Sámedikki áirasat - ja dat orgána dat galgá hálddašit bivddosregulereamiid.

Dáhkidan dihtii riddo- ja vuotnafatnasiidda bissovaš sálašmeari, de berrejit eiseválddit árvvoštallat sáhttago ovdalis namahuvvon bivddosregulerejeaddji orgána doaibmat maiddái dan nammii.

Nu lea vejolaš dahkat e.e. dainna lágiin ahte dakkár orgána hálddaša valljás sálašmeari maiddái sámi kultuvrra várás, bieđggos ássama várás, ja vai sáhtta buhttet dan sálašheavu maid Finnmárku lea gillán guhkes áiggiid.

Joavkku mielas dat lea posiitiiva ássi, go Finnmárkkku fylkkagielda jo lea dorjon dakkár ortnega, ja Sámediggeráđi árvalusasse lea dan sullasaš eavttuhus.

Dainnago lea dárbu gávdat dohkálaš vugiid mo sihkkarastit unnaguolásteaddjiide vejolašvuođa háhkat alcceseaset albma birgenlági, maiddái lotnolasealáhusaid bokte, de mii doarjut ollásit Sámi vuoigatvuođalávdegotti árvalusa, ahte daid fatnasiid várás mat leat 7 mehtera unnit, galgá leat vejolaš bivdit friddja. Várta sáhtášedje fatnasat leat vel guhki but, omd. 35 juolggi guhku.

Dehálaš gáhttejeddji doaibmabidju livččii datge, go vuonain lea gildosis geavahit aktiiva bivdosiid. Danne fertešedje dakkár ráfoheaddji doaibmabijut bohtit nu farga go vejolaš, ja vuonain galggašii autoliidná leat gildosis.

X. Mearkkašumi: "7. Boazodoallu. 7.1. Boazodoalu earenoamáš sadji sámi servodagas. 7.3. Boazodoalu rievttalaš vuoddu".

Bargiidbellodaga joavku doarju dan árvvoštallama, ahte boazodoallu lea guovdilis sámi ealáhus ja danne maid gullevaš sámi kultuvrra deháleamos cakkiiid jovkui (s. 32). Joavku lea seamma čielgasánalaš boazodoalu vuoigatvuođaid hárrái, ahte dat eai galgga riikkašuvvat vaikko vel Finnmárkkku eanan- ja resursahálddašeapmi nuppástuvašii. Dan dáfus mii čujuhit Sámi vuoigatvuođalávdegotti viehka čielga ektui:

"Dán vuodus lea nu, ahte boazosámiid vuoigatvuođat boazodoallolága mielde guohtumiidda, johtimii ja johtaleapmái, boazogeahččibartaid huksemii, áiddiid ja rusttegiid ceggemii, muorraávdnasiid geavaheapmái, bivdui, meahcásteapmái ja guolásteapmái, eai galgga lihkkasit árvalusaid dihtii. Mađe mielde gielda ássiid vuoigatvuođat nanosmuvvet, dade mielde maiddái boazosámiid vuoigatvuođatge, sin geain lea bissovaš dálve- dahje geasseorohat dan gieldas". (NOU 1997:4, s. 327).

Joavku ollásit doarju dán, ja lea gávnahan ahte dát áigumuš eanaš ollašuvvá Sámi vuoigatvuođalávdegotti árvalusa bokte.

Danne mii leat gávnahan riektan čájehit várašumiid Sámediggeráđi árvalusaide das, ahte Sámediggi

Vuolláičállit: EKN / SS

"... doarju daid váldolinnjaid maid Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvi (NBR) lea ovddidan sihke Sámi vuoigatvuođalávdegotti árvalusa hárrái ja daid sierra beliid hárrái maid lea dárbu váldit vuhtii boazodoalu vuoigatvuođain" (s. 32).

Sivva manne mii dákko eat sáhte dakkaviđe doarjut árvalusa, lea e.e. ahte NBR gulaskuddancealkámušastis lea muhtumassii sihke skeptalaš ja mieditkeahtá dakko, gokko stuoribuš guovllolaš ja báikkálaš hálddašeapmi árvaluvvo - vaikko Sámediggeráđdi lea árvalusas ovdalis dorjon dan, nugo miige. Skeptalašvuohta mii ilbmá gulaskuddancealkámušas, čuovvola gale NBR áirasa, guhte Sámi vuoigatvuođalávdegottis ii dorjon ii FE iige SE ásaheami, ii gielddamálle iige gillefidnoguovllu ásaheami.

Go árvalusa sátnádagat leat nugo dat leatge, de dat allánit ovddidit guokte oaivila oktanaga - sihke ahte stuoribuš báikkálaš hálddašeapmi dorjojuvvo Finnmárkku eatnamiid ja resurssaid várás, ja ahte dakkár hálddašeapmi ii dorjojuvvo.

Joavku dáhttu maid dan oktavuođas fuomášuhttit Sámediggeráđi árvalusa, ahte boazodoalu guovlogeavaheapmi ja dan duohtadilálaš heivehallanvejolašvuođat dat galget leat vuodđun go árvvoštallet boazodoalu geatnegasvuođa heivehallat iežas earalágan meahcceriggodatgeavaheapmái (s. 34).

Mii geardut dás ahte boazodoalu beroštumit fertej leat guovdilis bealit go ságas leat meahcceguovllu eatnamiid geavaheapmi ja doaimmat. Dattetge lea váttis áddet ovdalis namahuvvon árvalusa moge eara láhkai, go ahte Sámediggeráđdi maiddái dáinnage oaiviliin, ahte eará meahccedoaimmat váldoprinsihpa mielde galget vuoittáhallat, lea vuoldimin Sámi vuoigatvuođalávdegotti árvalusa stuoribuš báikkálaš hálddašeami beale.

Bargiiddellodaga joavku lea maid váldán vuhtii ahte Sámediggeráđdi šálloša go SVL "... ii árval miedihit eatnamiid boazodollui dárbbášlaš ealahusguovlun." (s. 35).

Ii árvalusge dattetge eavttut dakkár miediheami - mii čuozášii sullii oppa Finnmárkku viidodahkii. (Geahča muđui mii daddjojuvvo árvalusa birra, kap. 2.4.).

Bargiiddellodaga joavku dáhttu maid mearkkašit ahte váttis lea oaidnit vuodu dasa, go árvalusas čuoččuhuvvo ahte "Eananvuovdineiseválddiid praktihka vuodđun leat dakkár árvvoštallamat, main "gierddahuvvon geavaheapmi" dávjá lea ovdan", ja ahte dat hui unnán váldet vuhtii boazodoalu árbevirolaš vuoigatvuođaid ja das lea suodjalus bággolotnumiid vuostái (s. 33).

Daid sániid, ahte boazodoaluin meannudit "gierddahuvvon geavaheami" prinsihpa mielde - mii ii rievtti mielde atte vuoigatvuođa - lea váttis áddet dainnago dakkár beliid regulerejit lágat, ja geavadis eananvuovdineiseválddit addet stuorra árvvu boazodoalu oainnuide - nugo láhkaortnet ja njuolggadusat čielgasit dihkádut.

Árvalusas čujuhuvvo Sámi vuoigatvuođalávdegotti álbmotriektejovkui (NOU 1997:5), mii nanne ahte sámít leat vealtameahtumit Finnmárkku muhtun osiid eaiggádat. Dan oktavuođas celkojuvvo ahte "... erenoamážit boazodoalu eanangeavaheapmi dat dahká vuodu sámiid vuoigatvuođaide dáiddá guovlluide" (s. 32).

Bargiiddellodaga joavku áigu dákko mearkkašit ahte boazodoalu eanangeavaheapmi gullá eahpitkeahtá deháleamos sivaide, maid geažil Álbmotriektejoavku joavddai loahppa jurdagasas. Joavku dattetge čujuha dasa, ahte árvalus lea ovdalis ákkastallan ahte

Vuolláičállit: EKN / SS

daid guovlluid "... geavaheaddjit sáhttet leat johtti dahje ásaiduvvan joavkkut, dahje goappašagat." (s. 11, vuosttas teakstaossii).

Mii atnit dan čilgehusa dievasleamos čilgehussan.

Dan dáfus mii ovdalis lea celkojuvvon e.e. boazodoalu heivehallama birra eará eanangeavaheapmái, de oaidnit stuorra dárbbu deattuhit ahte boazodoallit - go dat bealuštit legitiibma ealáhusberoštumiidis - de deaividit vuodohis ja unohis vaššemoaitámušaiguin. Danne mii ollásit doarjut Sámediggeráddi árvoštallama sániid, ahte dakkár jáhkku dade bahát ráddde ollugiid, "ahte boazodoallu dat álo galgá heivehallat iežas, beroškeahtta duovdagiid gáržumis."

Y. Mearkkašumi: "9. Nuortalaččat Njávdamis".

Bargiiddellodaga sámediggejoavku doarju ollu jurdagiid mat leat árvalusas, muhto atná váttisin hilgut dan vuodđojurdaga, ahte vuoigatvuođat eai galgga dohkkehuvvot ovttaid olbmuid čearddalašvuođa vuodul. Danne joavku rávve ahte eai galgga dahkkojuvvot nuppástusat Njávđangoržži nuohitebivdui, dainna lágiin ahte nuortalaččat ožžot dan bivdovuoigatvuođa, nugo Sámi vuoigatvuođalávdegoddi ja Sámediggeráddi árvalit.

Vaikko Bargiiddellodaga sámediggejoavku diehtá ahte nuortalaččat leat muosáhan váttes vuorbui, de eat sáhte doarjut ođđa ortnegiid ásaheami, dakkáriid mat earuhit ovttá gili olbmuid. Dat lea eambo vahágin go ávkin.

Dát gusto sihke dan áššis, ahte gili eará olbmot galget čuldojuvvot eret Njávđangoržži nuohitebivddus, ja dan áššis, ahte guovllu boazodoalliid vuoigatvuohta jodihit boazodoalu galgá ráddjejuvvot, nugo SVL árvala.

Boazodoalu dáfus mii leat ovttá mielas Sámediggeráddiin hilgut maid SVL árvala. Seammás lea nu, ahte Sámediggeráddi spiehkasta vuodđojurdagiin, go árvalusas dáhttu váldit Njávdamá olbmui vuoigatvuođa bivdit nuhtiin goržžis.

Árvaluvvon Njávđanjoga guolástusstivrras berre leat dakkár čoahkádus mii vuhtii váldá Sámi vuoigatvuođalávdegotti árvalusa prinsihpaid.

Joavku dáhttu dasto deattuhit ahte dat doaibmabijut mat galget seailluhit nuortalaččaid giela ja kultuvrra, fertejit loktejuvvot dakkár dássái mii lea ollu badjelis go otnáš dássi. Ovddasvástideaddji eiseválddit fertejit nu farga go vejolaš bidjat johtui ávkkálaš doaibmabijuid gádjun dihtii nuortalaš kultuvrra - e.e. dainna lágiin ahte ásaht musea ja kulturguovddáža, giellaoahpahusa ja sullasaš doaibmabijuid. Dakkár doaimmat leat riikka ovddasvástádus.

Z. Mearkkašumi: "10.2. Sámediggái biehttalanvuoigatvuohta".

Sámi vuoigatvuođalávdegottis eanetlohku árvala maid ahte Sámediggi, go leat dahkan mearrádusa guovtti goalmádasa eanetloguin, galgá guđa jáhkái sáhttit hehttet stuoribuš meassamiid sámi guovlluin riikkasteamet. Muhto - Stuorradiggi galgá sáhttit muktit Sámedikki mearrádusa.

Sámediggeráddi doarju dán refovpma, ja dat eavttuha vel lassin ahte galgá gollat muhtun áigi ovdalgo Stuorradiggi sáhtta árvoštallat ja muktit Sámedikki mearrádusa.

Vuolláičállit: EKN / SS

Bargiðbellodaga joavku doarju dan, ahte Sámediggi galgá oažžut gieldivuoigatvuođa nu mo Sámi vuoigatvuođalávdegoddi lea árvalan.

Joavku lea dattetge mielas háleštit das, galgágo dakkár gieldivuoigatvuohta leat fámus Finnmárkkus dallege, jos šaddá dakkár eananhálddašanorgána mas Fylkkadikkis ja Sámedikkis leat ovtta mađe áirasat, ja mas lea dat máhttu ja váldi maid Sámi vuoigatvuođalávdegoddi lea árvalan. Dan dáhpáhusas Sámedikkis lea jo álggus nana posišuvdna.

Gažaldat lea, galgágo Sámediggi gáibidit alcces dakkár gieldivuoigatvuođa go dat lea searván Finnmárkku eananhálddašanorgánii ovttáárvosažžan. Olbmuid mielas dat sáhtá leat eahperievtalaš, go nuppi bealis lea okta vel ovdu duohkinis, manjágo goappašat bealit leat ovttas giedahallan áššiid.

Dattetge joavku jáhkka ahte Sámedikkis galgá leat gieldivuoigatvuohta dain guovlluin mat eai gula Sámi eananhálddašanorgána ovddasvástádussii, jos šaddet guokte eananhálddašanorgána.

Vaikko álbmotrievtti vuodul lea váttis jáhkkit ahte Sámediggi šaddá leat unnitlohku Finnmárkku eananhálddašanstivrras, mii hovde oppa Finnmárkku, de joavku jáhkka ahte dakkár vejolaš dilis Sámedikki manjeaddji gieldivuoigatvuohta galgá gustot Finnmárkkus.

Æ. Mearkkašumit: "11. Hálldahuslaš váikkuhusat. Lágaid mearrideapmi."

Dán čuoggás Sámediggeráđdi máhccá ohpit sámiid eaiggáduššanvuoigatvuođa áššái, ja cealká dan leat "... hirmat šállošahiti áššin go Sámi vuoigatvuođalávdegoddi ii leat čielggadan sámiid eaiggáduššanvuoigatvuođa Finnmárkku eatnamiidda. Sámediggi oaivvilda ahte dan vuoigatvuođa lea dál dárbu duodástit. (s. 39).

Nugo namahuvvui ovdalis, de Bargiðbellodaga sámediggejoavku ii sáhte oaidnit makkárga áššálaš ja fidnolaš siva čuoččuhit ja gáibidit sámiide vuoigatvuođa oppa Finnmárkui. Dánviidosas sátnádagat dušše čuoččaldahite vuostálasvuođaid vuoigatvuođalaš divaštallamii, ja nu váttásmuvvá proseassa mii galggašii doalvut dássidis bohtosii.

Sámediggeráđdi árvala maid ahte odđa mearrádus galgá váldojuvvot mielde eananhálddašanláhki, mii "... nanne sámiide vuoigatvuođaid eaiggáduššat, geavahit ja hálldašit árbevirolaš guovlluideaset." (s. 39).

Joavku oaivil lea ahte ovdalgo geahčadit dakkár árvalusa, de lea dárbu dárkilastit maid doaba "árbevirolaš guovllut" mearkkaša.

Leatgo dat oasit Finnmárkkus? Olles Finnmárku? Vai olles dat guovlu main doložis leat sámi ássamat?

Bargiðbellodaga sámediggejoavku lea maid fuomášan dan cealkima, ahte eará riikkain álgoálbmogat leat šoahtamušaid bokte ožžon ortnegiid mat leat ollu buoribut go dat ortnegat mat bohtet go sámiid ja eará olbmuid beroštumit biddjojuvvojit ovttá dássái odđa eananhálddašanlága ulbmilparagraffii. (s. 39).

Joavku várre dakkár idealiseremis eará riikkaid álgoálbmogiid dili, vaikko sii leat juksan dihto sohppojuvvon ortnegiid eatnamiid ja luondduriggodagaid hálldašeami várás. Jos dakkár

Vuolláičállit: EKN / SS

buohtastahttin galggaš leat riekta, de lea dárbu buohtastahttit sámiiid ja eará álgoálbmogiid diliid buot beliid. Mii leat vissásat dan badjeli, ahte Norgga sámiiid dilli livččii leamaš hui buorre dakkár buohtastahttimis.

Ø. Joavkku eará mearkkašumit.

Álgokapihttalis, s. 2, lea meaddádus. Das daddjo ahte Statskog Sf lea "statseid aksjeselskap". Statskog SF ii leat oasussearvi.

Árvalusas čuoččuhuvvo ahte marjimuš áiggiid lea vuhttojuvvon dakkár sodju, ahte báikkálaš ja guovllulaš orgánat eai doarvái doarjjo sami kulturovdáneami, ja ahte "... ovddasvástádusa duvdet stáhtii iežaset oasi dovddakeahtá..." s. 8).

Bargiiddellodaga joavku lea ovtta oaivilis das, ahte sami kulturovdáneapmi vuostes ferte dáhpáhuvvat doppe gos samit ássat, nammalassii gielddain ja fylkkagielddain. Seammás mii dáhtut rámidit dain ollugiid, go leat ollu dahkan ovddidan dihtii sami kultuvrra, ja mángga gielddas ja fylkkagielddas politihkalaš eanetlohku lea čá jehan geavadis ahte sis leat posiitiiva miellaguoddu sami kultuvrii - beroškeahtá dain vuosteháguin maiguin dakkár doaibmabijut leat deaividan.

Muhtun sájiin árvalusas čujuhuvvo "čielggadanbargui" mii lea jođus sámiiid árbevieruid ja riekteipmárdusaid birra (e.e. s. 41). Konkrehta dilli lea, ahte dát lea dutkanbargu.

Eará eaphečielggasvuodaide lea mearkkašuvvon dađistaga juohke kapihttalis.

Å. Loahppamearkkašupmi.

Bargiiddellodaga joavku bidjá stuorámuš deattu dasa, ahte eai galgga čuoččaldahttojuvvot vuostálasvuodát, ahte buot bealit rahčat áddet nuppiid oaiviliid ja miellaguottuid, ja ahte buot bealit čá jehit njuovžilvuoda dan barggus mii ain galgá dahkkojuvvot Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusain.

Dát árvalusat Finnmárkku boahttevaš eananhálldašeami birra, orrot leamen buorit ja ávkálaččat álgun dán guovllu divastallamiidda ja čovdosiidda. Das lea ovtasdoaiman-prinsihppa guovdil.

Bealiteamet mii oaivvildit ahte dát berre leat Sámedikki vuodđoprinsihppa joatkkaproseassas.

Eavttuhus 1, NSR sámediggejoavku, Eva Josefsen:

Čuo 2.1 Finnmárkku eananhálldašeapmi

Vuosttas teakstaoassi sihkkorjuvvo

Nuppi teakstaoasis bisuhuvvo vuosttas cealkka, ja nubbi cealkka rievdaduvvo dánin: Dát orgána galgá hálldašit eatnamiid ja ođasmuvakeahtes resurssaid.

Goalmát teakstaoassi bisuhuvvo.

Njealját teakstaoassi bisuhuvvo.

Vidát teakstaoassi sihkkorjuvvo.

Vuolláičállit: EKN / SS

Guđát teakstaoassi bisuhuvvo cealkaga rádjái mii álgá ná: «Jos stivrra čoahkádus ii leat nu ahte sámi beroštumit duohtavuodas gozihuvvojit, de» Dán cealkaga rájes sihkkojuvvo dát kapihttal.

Čuovvuvaš lasáhus evttohuvvo vel:

Hálddašanorgána ásahuvvo čielga soahpamuša vuodul stáhta ja Sámedikki gaskka, mas lea čielga eaktun dat ahte Sámedikkis ja Finnmárkku fylkkadikkis leat ovttá made lahtut stivrras. Galggašii dákkár soahpamuša oktavuodas árvvoštallat maiddá dilliid olggobealde Finnmárkku.

Sámediggi oaidná ollu ovdamuniid oktasaš hálddašanorgánain, earret eará boazodoalu beroštumiid, ovttasbarggu ja riidočoavdima, ja mearrasámi álbmoga dáfus, ja maid ahte ortnet miellddisbuvttášii oktasaš eaiggátvuoda. Sámediggi atná deatalažžan doalahit lagas ja buori ovttasbarggu Finnmárkku fylkkadikkiin, vai ovttas beassat čoavdit ollu hástalusaid mat leat resurssaid hálddašeamis buorin daidda geat dál orrot Finnmárkkus ja buorin boahteváš buolvvaide.

Čuo. 2.2 Sámi eanahálddašeapmi - sihkkojuvvo.

Čuo. 4.2 Áltá johka

Sámediggi mearkkaša ahte luossabivddu dáfus Áltá jogas ferte válljet nuppi guovtti prinsihpas, namalassii áigu go deattuhit dálá geavaheami ja hálddašeami, vai áigu go njulget boares boasttuvuođaid ja nu addit boares vuoigatvuodalaččaid háldui dáid resurssaid.

Sámediggi ii eahpit ahte Áltá joga dálá hálddašeapmi ii leat miellddisbuktán dan ahte ollu sápmelaččat geain ovdal ledje eahpitkeahtes vuoigatvuodát, leat massán bivdovuoigatvuodaset. Dát lea prinsihpalaččat dáhphuvvan seamma vuogi mielde go stáhta ja stuorátálbmot muđui lea duvdilan sámi vuoigatvuodaid eret oktageardánis láhkateknihkalaš vugiiguin.

Sámediggi čuoččuha ahte báikegotti álbmogis lea eaiggátvuohta guollebivdui Áltá jogas ja bivdovuoigatvuohta gullá Guovdageainnu ja Áltá suohkaniid báikegoddeálbmogii, nu maiddá guovllu mearrasápmelaččaide ja boazosápmelaččaide. Danne berre vuoigatvuoda hálddašit guolástanstivra maid Áltá suohkanstivra lea nammadan Alta Laksefiskeri interessentselskap nammasaš searvvi/ johkagátti eanadolliid, vuotnabivdiid ja guovllu boazoorohagaid evttohusaid vuodul.

Eavttuhus 2, GB sámediggejoavku, Peder Mathisen:

Rievdadus:

Vuosttas cealkka kap. 2.4 s. 25 rievdaduvvo dánin:

Sámedikki mielas lea hui deatalaš sihkkarastit ahte vuodđoealáhusaid beroštumiin leat ovddasteaddjit vejolaš hálddašanorgánaid stivrrain nugo ovddabealde namuhuvvon.

Eavttuhus 3, BB sámediggejoavku, Sverre Andersen:

III 5.1 Árvalus s. 29. «Sámi guolástusavádat» doahpaga sadjái biddjojuvvo «Sámi guolástuspolitihkalaš guovlu» (vrd. 98 skábmamánu Sámediggeplána čuo. 5.4.4).

III 5.2 Árvalus s. 30. Lasáhus – Earenoamáš earri sámi riddo- ja vuotnaguovlluide
Danin vai gávdnošii ortnet mii beaktilit sihkkarastášii smávva fanasbivdiid
vejolašvuoda fidnet albma dietnasa, maiddá lotnolassii eará ealáhusaiguin, doarju

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámediggi Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa álggahit friija bivddu smávít fatnasiidda mat eai leat guhkit go 10,60 m.

Sámedikki mielas lea áibbas dárbbášlaš ahte guovddáš eiseválddit Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa viidáseabbu barggus muittus atnet vearrivuodu mii dáhpuhuvai 80-loguin dorskebivddu heahthedili oktavuodas, go smávvaanasbivdit bággejuvvojedje hui eahpesihkkaris stuorámusearreortnegii. Dat mearkkaša ahte olbmot galget oažžut ruovttoluotta vuoigatvuoda iežaset vuonas bivdit alcceceaset jahkedietnasa.

Eavttuhus 4, BB sámediggejoavku, Sverre Andersen:

III 8. Eanadoallu s. 36 árvalusas

Lasáhus: Sámediggi atná buorrin go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi áiggošii sihkkarastit eanadoalu vejolašvuoda viežžat dárbbášlaš ávdnasiid. Ásahuvvo sámi eanadoallopoltihkalaš guovlu.

Eavttuhus 5, NSR sámediggejoavku, Gro Merete Siri:

Čuo. 2.2 Sámi eanahálldašeapmi

Sámediggi dáhtošii ásahuvvot sámi eanahálldašanorgána mas lea mandáhta mii gokčá nugohčoduvvon «stáhtaeatnama» Finnmárkku fylkkas. Sámedikki mielas ferte dohkkehit Sámi eanahálldašeami daid areálaid eaiggádin maid hálldaša. Lea maid eaktun ahte Sámi eanahálldašeapmi lea friija orgána.

Guovddáš ággan evttohussii Sámi eanahálldašeami ásaheapmái sierra riektesubjeaktan, lea sámi stivrema vuhtiiváldin. Sámediggi deattuha dán áidna doallelaš ággan eanahálldašan-orgánii oažžut eaiggáduššanposišuvnna. Sámediggi nammada eanetlogu.

Sámediggi dáhtošii ahte okta stáhta- dahje Finnmárkku fylkkadiggeáirras ja guokte Sámedikki áirasa galget dahkat Sámi eanahálldašeami váldočoahkkima.

Čuo. 2.1 Finnmárkku eanahálldašeapmi - Sihkkojuvvo.

Eavttuhus 6, NSR, BB, SVL ja GB sámediggejoavkkuid oktasaš árvalus Ole Henrik Magga bokte:

I ÁLGU

siidu 1

Nuppi teakstaoasi «Sámediggi dáhttu. . . » rájes gitta njealját teakstaoasi «. . . ovttaskas olmmožin ja álbmogin sihkkarastojuvvojit» sihkkojuvvo.

siidu 3

Nuppi teakstaoasis sihkkojuvvojit guokte vuosttas cealkaga «Sápmelaččain eai leat álbmogin dán rádjaí . . . leat leamaš funet gozihuvvon».

Olles goalmát teakstaoassi «Sámediggi lea oaidnán . . . » rájes «. . . luondduresurssaid iešguđetlágan hálldašanortnegiidda» rádjaí, sihkkojuvvo.

Njealját teakstaoasi vuosttas cealkagis sihkkojuvvo sátni «Eará». Njealját teakstaoasi loahpas biddjojuvvo «sierra čielggadus» sadjaí «dutkanprošeakta».

Vidát teakstaoasis sihkkojuvvo manimus cealkka «Dál ii šat sáhte . . . eaiggáduššan- ja hál dovuoigatvuoda gaibádusaid.

Vuolláičállit: EKN / SS

Olles gudát teakstaoassi sihkkovuvvo «Sámediggi atná . . . » rájes «. . . stuorra osiide Finnmárkkus» rádjai.

siidu 4

Olles njealját teakstaoassi sihkkovuvvo «Sámi vuoigatvuodálávdegotti vuosttas . . . » rájes «. . . prinsihpalaš gažaldagaid» rádjai.

II SÁMEDIKKI VUOĐDOO Aidnu

siidu 5

1. čuoggás sihkkovuvvojit sánit «ja iežamet eatnamat gos ja maid gitta historjjálaš áiggi rádjai leat okto ássan ja geavahan».
2. čuoggás sihkkovuvvo 4. cealkka «Sápmelaččat leat doložis . . . Máttá-Norggas lea definerejuvvon boazodoalloguovllun».
3. čuoggás (siiddu njealját teakstaoasis) manimus cealkagis biddjovuvvo «eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodaid» sadjai «boares riektovuodu».

siidu 6

Nuppi teakstaoasis sihkkovuvvo nubbin manimus cealkka «Stáhta lea dattetge geavahusas ollu guovlluin árvvusatnán min álbmoga vuoigatvuodaid, earenoamážit ovddit čuohtejagis ja guhkás dán čuohtejahkái».

siidu 10

Goalmmát teakstaoasi vuosttas cealkaga loahpas sihkkovuvvojit sánit «maiddái sápmelaččaid eana- ja čáhcevuogitvuodaid dáfus Finnmárkkus».

siidu 11

Nuppi teakstaoasi vuosttas cealkagii, manjabeallái sániid «oasit Finnmárkku fylkkas», lasihuvvojit sánit «álbmotrievtti eavttuid vuodul».

siidu 16

Olles goalmmát teakstaoassi sihkkovuvvo «Nállealahankomitéa oainnu mielde . . . » rájes «. . . olbmot eai eaiggáduša» rádjai.

III SÁMI VUOGITVUODÁLVDEGOTTI KONKREHTA ÁRVALUSA BIRRA

siidu 17

Goalmmát teakstaoasis biddjovuvvo «eaiggáduššánvuogitvuoda» sadjai «boares riektovuodu».

Olles njealját teakstaoassi ja vuosttas cealkká viđat teakstaoasis sihkkovuvvojit, namalassii «Sámediggi váillaha . . . » rájes «. . . mat gusket dáid guovlluide» rádjai.

siidu 18

Goalmmát teakstaoasis sihkkovuvvo olles nubbin manimus cealkka «Dat mearkkaša ahte sápmelaččain eahpitkeahhtá lea eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodta iežaset árbevirolaš guovlluin».

siidu 19

Vuolláičállit: EKN / SS

Nuppi teakstaoasis sihkkovuoatit vuosttas ja nubbi cealkka «Sámi vuoigatvuodálávdegoddi . . . » rájes «. . . sáhte leat riektá» rádjai.

Vidát teakstaoasi vuosttas cealkagis sihkkovuoatit sánit «nugo Sámi vuoigatvuodálávdegotti riektejoavkku eanetlohku dagai (NOU 1993:34)».

Gudát teakstaoasi goalmát cealkaga loahpas sihkkovuoatit sánit «mii earret eará . . . eatnamiidda, čáziide ja luonddurrodagaide».

Čihččet teakstaoasis sihkkovuoatit guokte manimus cealkaga, namalassii «Vaikke vel . . . » rájes «. . . stuorra johkagáttiin ja vuotnaguovlluin» rádjai.

siidu 20

Čihččet teakstaoasi nuppi cealkagis sihkkovuoatit sáni «guovddáš».

siidu 28

4. čuoggá nuppi cealkagis sihkkovuoatit sáni «fierbme».

siidu 31

7.1 čuoggá vuosttas teakstaoasis sihkkovuoatit nubbi cealkka, namalassii «Sámediggi doarju . . . dárbbuid ja vuoigatvuodaid dáfus».

siidu 37

9. čuoggá manimus teakstaoasis sihkkovuoatit «duohta dilálašvuodaid vuodul . . . » rájes teakstaoasi lohppii gitta «. . . sáhtášii prioritetet nuortalaččaid» rádjai.

Eavttuhus 7, SVL sámediggejoavku, Roger Pedersen:

Siidu 24 – gudát teakstaoasi manimus cealkka rievdaduvvo dánin: Gieldat mat gullet dán guvlui **galget** beassat evttohit stivralahtuid.

Siidu 25 – čuo. 2.4.4. teakstaoasi nubbi cealkka rievdaduvvo dánin: Vejolaš bartahuksemin boazodoalloguovllus dahje gillefidnoguovllus, galgá deattuhit boazoorohatstivrra dahje gillefidnostivrra cealkamuša.

Siidu 34 – goalmát teakstaoasi rievdaduvvo dánin: Boazodoalu heivehangeatnegasvuoda árvvoštallamis meahcceriggodagaide eará ávkašuvvama ektui lea deatalaš ahte vuoddu lea boazodoalu (siidda) guovlogeavaheapmi ja dan duohta heivehanvejolašvuodat.

IV. Viidáseabbu bargu - Dása heivehuvvo dat teakstaoasi:

Sámediggi áigu dáhtut álggahuvvot čielggadanbarggu čilgen dihte mo iešgudetlágan hálldašannmáliid sáhtášii heivehit ja sihkkarastit EU-vuogádaga siskkobealde, vai sihkkarastášii resurssaid dakkár vugiin-mii dán dokumeanttas lea eaktun.

Eavttuhus 8, BB ja GB sámediggejoavkkut ja Johttisámiid listu Per A. Bæhr:

Čoahkkeevttohus – čuo. III 2. – 2.2 ja 2.3

1. Sámediggi atná hui deatalažžan áhte ásahuvvo eanahálldašeapmi olles Finnmáarkui, ja dáhtošeimmet dán dahkkojuvvot ovttá mađe stivraáirasiid prinsihpa mielde Finnmáarkui ja Sámediggái – ja prinsihpaid mielde maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi evttoha.
2. Jos álbmotriektenjuolggadusat dagahit ahte Sámi eanahálldašeapmi liikká ásahuvvo, de Sámedikki mielas galggašii dat dáhpuhuvvat eaktudáhtolašvuoda prinsihpa mielde.

Vuolláičállit: EKN / SS

3. Čujuhit Bargiidbellodaga sámediggejoavkku mearkkašumiide čuoggáin J ja K, ja Guovddášbellodaga mearkkašumiide Finnmárkku eanahálldašeami birra.

Čuo 4.2.2 ILO-konvenšuvnna gáibádusat árbevirolaš sámi guovlluid eanahálldašanortnegiidda

1. Sámediggi diehtá ahte Sámi vuoigatvuodálávdegotti Álbmotriektejoavku NOU 1997:5 čielggadusas dadjá ahte ferte leat sámi eanetlohku Finnmárkku eanahálldašeami stivrras, jos galgá leat dušše okta eanahálldašeapmi Finnmárkkus.
2. Sámediggi diehtá maid ahte Álbmotriektejoavku maiddái dadjá ahte juhkkovuvvon hálldašeapmi – go Finnmárkku eanahálldašeami lassin maiddái ásahuvvo sámi eanahálldašeapmi sámi eanetloguin stivrras – maid lea ollásit ILO-169 mielde.
3. Dattetge oaivvilda Sámediggi vuđolaš árvvoštallama vuđul ahte dušše ovttá eanahálldašeami ásaheapmi ferte leat álbmotriektemearrádusaid, ILO 169 art. 14.1. mielde.
4. Muđui čujuhit BB:a mearkkašumiide čuoggáin G ja H, ja GB:a mearkkašumiide Sámi eanahálldašeami birra.

Čuo. III 2.4 Eará bealit

1. Jos gillefidnostivrrat ásahuvvojit, de dat ožžot seamma stáhtusa go boazodoalu orgánat cealkámušaid oktavuodas bartahuksemiid ja eará doaimmaid birra gillefidnoguovllus.
2. Muđui čujuhuvvo BB:a mearkkašumiide čuoggás M.

Čuo. III 3.1 Giliid ja gielddaid vuoigatvuohta meahcceresurssaide ja daid hálldašeapmi

1. Sámediggi oaivvilda ahte galgá čuovvut Sámi vuoigatvuodálávdegotti váldoprinsihpa meahcceriggodagaid juogadeami ja hálldašeami dáfus.
2. Sihkkarastin dihte ovttalágan hálldašeami ja einnostuvvivuođa, berre Finnmárkku eanahálldašeapmi gielddaid meahccehálldašeapmái mearridit oaivadeaddji njuolggadusaid.
3. Muđui čujuhuvvo BB:a mearkkašumiide čuoggás O.

Čuo. III 3.2.1 Gillefidnoguovllut

1. Sámedikki oainnu mielde sáhtta ásaht gillefidnoguovlluid, muhto gielddaide ferte addit nannoseabbu saji dain, ja Finnmárkku eanahálldašeapmi mearrida oaivadeaddji njuolggadusaid. Muđui čujuhit BB:a mearkkašumiide čuoggás Å, ja GB:a mearkkašumiide Fillefidnoortnegiid birra.

Čuo. III 4.1 Deanučázadat

1. Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa Deanu fierbmebivdovuoigatvuodaid eavttuid birra.
2. Muđui čujuhuvvo BB:a mearkkašumiide čuoggás U, ja GB:a mearkkašumiide Deanu birra.

Čuo. 7.3 Boazodoalu rievttálaš vuoddu

1. Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti go dadjá ahte boazodoalu vuoigatvuodat eai galgga hedjonit Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa čadaheami oktavuodas.
2. Suorát dásseárvvu dihte árbevirolaš sámi meahccegeavaheamid gaskka, sihkkovuvvo goalmmat teakstaoassi s. 34.

Vuolláičállit: EKN / SS

3. Muđui čujuhuvvo BB:a mearkkašumiide čuoggás X.

Čuo. 9 Nuortalaččat Njávdamis

1. Sámedikki mielas ii galggašii rievdadit nuohttunvuoigatvuođa Njávdamis.

2. Muđui čujuhuvvo BB:a mearkkašumiide čuoggás Y nuortalaččaid birra Njávdamis.

10.2 Sámediggái biehttanvuoigatvuohta

1. Sámediggi doarju prinsihpa man mielde Sámediggi oččosii biehttanvuoigatvuođa stuorát luonddumeassamid oktavuodas.

2. Jos Finnmárkku eanahálldašeapmi ásahuvvo ovttá made ovddastemiin ja dáinna gelbbolašvuođain maid Sámi vuoigatvuođalávdegoddi lea evttohan, de lea Sámediggi mielas guorahallat galggašii go biehttanvuoigatvuohta guoskat Finnmárkui.

3. Muđui čujuhuvvo BB:a mearkkašumiide čuoggás Y.

Eavttuhus 9, NSR sámediggejoavku, Einar Lifjell:

Čuo. 9. Nuortalaččat Njávdamis

s. 36: Nubbi cealkka, «Nuortalaččat leat iešguđetlágan sivaid geažil massán stivrema ja boazodoallovuoigatvuođa dán guovllus», sihkkojuvvo.

Eavttuhus 11, BB sámediggejoavku, Egil Olli:

Čuo. 4.1 Deanučázadat:

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuođalávdegotti árvalusa čuovvovaš rievdadusain:

Sámedikki oainnu mielde galggašedje Kárášjoga ja Deanu gielddat beassat nammadit ovttá made áirasiid čázadaga evttohuvvon hálldašanorgánii, fierbmebivdovuoigatvuođalaččat galggašedje nammadit sin miellahtuid ja gielldastivrrat válljet daid eará lahtuid.

Čuo. 4.2 Álttá johka:

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuođalávdegotti árvalusa.

Muđui čujuhuvvo BB:a mearkkašumiide čuo. T – Álttá johka ja čuo. U – Deanučázadat

III. Jienasteapmi

39 áirasis ledje 39 čoahkis.

Jienasteapmi čađahuvvui dáid vuoruid miekle:

1. Eavttuhus 6, oktasašárvalus mearriduvvui ovttá jienalaččat.

2. Eavttuhus 7, 1. Oassi, s. 24 mearriduvvui ovttá jienalaččat.

3. Eavttuhus 5, čk. 2.1 ja 2.2 biddjojuvvuiga rádi árvalusa vuostá. Hilgojuvvui 4 jiena vuostá.

4. Eavttuhus 1, riev. čk. 2.1 ja 2.2 biddjojuvvui rádi árvalusa vuostá. Hilgojuvvui 2 jiena vuostá.

5. Eavttuhus 8, čk. 2, 2.1 ja 2.2 ja 2.3 biddjojuvvuodet rádi árvalusa vuostá. Hilgojuvvui 15 jiena vuostá.

6. Eavttuhus 8, čk. 4.2.2. s. 12 biddjojuvvui rádi árvalusa vuostá. Hilgojuvvui 15 jiena vuostá.

Vuolláičállit: EKN / SS

7. Eavttuhus 7, čk. 2.4, biddjojuvvui ráđi árvalusa vuostá. Mearriduvvui 24 jienain.
8. Eavttuhus 2, rievđ. čk. 2.4 biddjojuvvui ráđi árvalusa vuostá. Hilgojuvvui 20 jienain.
9. Eavttuhus 8, čk. 2.4 biddjojuvvui ráđi árvalusa vuostá. Hilgojuvvui 15 jiena vuostá.
10. Eavttuhus 8, 3.1 biddjojuvvui ráđi árvalusa vuostá. Hilgojuvvui 15 jiena vuostá.
11. Eavttuhus 8, 3.2.1, biddjojuvvui ráđi árvalusa vuostá. Hilgojuvvui 15 jiena vuostá.
12. Eavttuhus 8, čk. 4.1 mearriduvvui ovttajienalaččat.
13. Eavttuhus 11, čk. 4.1 biddjojuvvui ráđi árvalusa vuostá. Eavttuhus hilgojuvvui 12 jiena vuostá.
14. Eavttuhus 1 ja 11, čk. 4.2 biddjojuvvuiga vuostálága. Eavttuhus 1 mearriduvvui 25 jienain.
15. Eavttuhus 3, čk. 5.1 mearriduvvui ovttajienalaččat.
16. Eavttuhus 3, lasáhus čk. 5.2, mearriduvvui ovttajienalaččat.
17. Eavttuhus 8, čk. 7.3 biddjojuvvui ráđi árvalusa vuostá. Hilgojuvvui 15 jiena vuostá.
18. Eavttuhus 8, rievdadus, s. 34 biddjui ráđi árvalusa vuostá. Árvalus hilgojuvvui 15 jiena vuostá.
19. Eavttuhus 7, rievdadus, s. 34 biddjojuvvui ráđi árvalusa vuostá. Mearriduvvui 24 jienain.
20. Eavttuhus 4, lasáhus čk. 8, mearriduvvui ovttajienalaččat.
21. Eavttuhus 9, rievdadus, čk. 9, mearriduvvui ovttajienalaččat.
22. Eavttuhus 8, čk. 9 biddjojuvvui ráđi árvalusa vuostá. Árvalus hilgojuvvui 15 jiena vuostá.
23. Eavttuhus 8, čk. 10.2 biddjojuvvui ráđi árvalusa vuostá. Árvalus hilgojuvvui 15 jiena vuostá.
24. Eavttuhus 7, lasáhus čk. IV. Árvalsu mearriduvvui 25 jienain.
25. Sámediggeráđi árvalus earret mearriduvvon rievdadusat, mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV. Beavdegirjelasáhus

Dán áššis ii gáibiduvvon lasáhus beavdegirjái.

V. Sárdnunlistu ja replihkkavuorut

	Sáhkaovddideaddji	Replihkka
1.	Sven-Roald Nystø, áššejodiheaddji	Steinar Pedersen
		Sven-Roald Nystø
2.	Egil Olli	
3.	Ole Henrik Magga	Steinar Pedersen
		Per Solli
		Geir Tommy Pedersen
		Ole Henrik Magga

Vuolláicállit: EKN / SS

4.	Anders Urheim	
5.	Nils Henrik Måsø	Sven-Roald Nystø
		Nils Henrik Måsø
6.	Ove Johnsen	
7.	Sven-Roald Nystø	Magnhild Mathisen
		Peder Mathisen
		Per A. Bæhr
		Sven-Roald Nystø
8.	Steinar Pedersen	Geir Tommy Pedersen
		Steinar Pedersen
9.	Nils Henrik Måsø	
10.	Per A. Bæhr	
11.	Roger Pedersen	
12.	Ole Henrik Magga	Steinar Pedersen
		Ole Henrik Magga
13.	Nils O. Nilsen	
14.	Gro Merete Siri	
15.	Eva Josefsen	
16.	Marie Therese N. Aslaksen	
17.	John Henrik Eira	
18.	Olav Dikkanen	Eva Josefsen
19.	Magnhild Mathisen	
20.	Berit Ranveig Nilssen	
21.	Per Solli	Nils O. Nilsen
		Per Solli
22.	Ragnhild Nystad	Steinar Pedersen
		Ragnhild Nystad
23.	Hans Petter Myrland	
24.	Johan Mikkel Sara	Nils Henrik Måsø
		Johan Mikkel Sara
25.	Margreta Påve Kristiansen	
26.	Randi Kvivesen	
27.	Anders Urheim	

Vuolláičállit: *EKN* / *Sj*

28.	Steinar Pedersen	
29.	Asbjørg Skåden	Peder Mathisen
		Asbjørg Skåden
30.	Isak M. O. Hætta	Egil Olli
		Per Solli
		Isak M. O. Hætta
31.	Nils Henrik Måsø	
32.	Magnhild Mathisen	
33.	Geir Tommy Pedersen	
34.	Sven-Roald Nystø	Steinar Pedersen
		Egil Olli
		Sven-Roald Nystø
35.	John Henrik Eira	
36.	Peder Mathisen	Sven-Roald Nystø
		Geir Tommy Pedersen
		Peder Mathisen
37.	Ragnhild Nystad	
	Sverre Andersen (čoahkkinortn)	
38.	Per A. Bæhr	Ole Henrik Magga
		Per A. Bæhr
39.	Randi Skum	
40.	Randi Solli Pedersen	
41.	Geir Liland	Sven-Roald Nystø
		Geir Liland
42.	John Henrik Eira	
43.	Sverre Anderssen	Peder Mathisen
		Sverre Anderssen
44.	Eva Josefsen	
45.	Egil Olli	Eva Josefsen
		Øystein Ballari
		Egil Olli
46.	Olav Dikkanen	
47.	Einar Lifjell	Egil Olli

Vuolláičállit: EKN / SS

48.	Jarle Jonassen	Peder Mathisen
		Jarle Jonassen
49.	Nils Henrik Måsø	
50.	John Henrik Eira	
51.	Roger Pedersen	Sven-Roald Nystø
52.	Margreta Påve Kristiansen	
53.	Sverre Andersen	
54.	Sven-Roald Nystø	
55.	Leif Elsvatn	Sven-Roald Nystø
		Leif Elsvatn
56.	Laila Wilks	
57.	Geir Tommy Pedersen	
58.	Ing-Lill Pavall	
59.	Ragnhild Nystad	
60.	Steinar Pedersen	Sven-Roald Nystø
61.	Peder Mathisen	
62.	Anders Urheim	
63.	Geir Tommy Pedersen	
64.	Sven-Roald Nystø	
65.	Steinar Pedersen	
66.	Sven-Roald Nystø	
	Eva Josefsen (čoahkkinortnegii)	
	Nils Henrik Måsø(čoahkkinortnegii)	
	Ragnhild Nystad	
	Egil Olli	
	Sven-Roald Nystø	

VI. Sámedikki mearrádus manná jienasteami lea ná:

I. ÁLGU

Sámi vuoigatvuodálávdedgoddi áсахuvvui áiggistis njulgen dihte Norgga lágaid ja hálddašemi bonjuvuodaid sámi vuoigatvuodaid dáfus. Lea duohtavuohta ahte Norgga lágat ja hálddašepmi leat giedahallan, ja muhtun muddui ain giedahallet sápmi álbmoga ja sin kultuvrra dakkár vugiin mas ovttáárvosašvuodaprinshippa ii adnojuvvo doarvái bures vuoddun. Norgga lágat ja hálddašepmi leat guhkit áigge badjelgeahččan sámi kultuvrra ja

Vuolláičállit:EKN...../.....SS.....

vuoigatvuodaid Norgga kultuvrii buorrin. Dát lea dagahan hui váidalahtti ja váttis riiddu stáhta ja sámi álbmoga gaskii. Danne galgat dál dahkat deatalaš historjjálaš barggu, namalassii barggu mii galgá heivehit Norgga lágaid ja hálddašeami rievttálaš ideálaide ja eamiálbmotpolitihkkii maid Norga prinsihpalaččat dáhtošii ovddastit.

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea dán árvalusas veardádallan stuorra ja viiddis áššiid ja hui čiekŋalit analyseren servodatoktavuodaid mat leat guovddážin sámi áššiid boahteáiggi barggus. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea dasto maid čájehan hui vuđolaš áddejumi váttisvuodaide maid sáhtta deaividit servodagas go čuoččuha sámi oainnuid. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea hui ollu surggiin dahkan nana vuodu mearrádusaide mat galggašedje sihkkarastit sámi kulturvuodu. Danne lea dás vuogas giitit lávdegotti ollislaččat, dan miellahtuid ja čállingotti, dán hirbmat deatalaš barggu ovddas sámerievtti ja sámpolitihka ovddideamis dán riikkas. Sámi vuoigatvuodálávdegotti ovdalis bargu lea juo leamaš mielde dagahemen historjjálaš rievdadusa dan dili ektui mii sápmelaččain lei go ledje badjelgehččojuvvon joavkun Norgga servodagas, ja dagahan ahte sámi áššit dál adnojuvvojit sihke dohkálažžan ja deatalažžan riikka servodahkii.

Láгат maid áigumuš guhkes áigodaga lei luottahuhttit sámi kultuvrra, leat ráhkadan dakkár digáštallama eana- ja čáhcevuogitvuodaid birra mas sáhtta leat váttis jodihit olbmuide dieđuid main lea duohta historjjálaš vuoddu. Dán vuodu lea Sámi vuoigatvuodálávdegoddi leamaš mielde láchčimin.

Váilivuolta Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadusas lea go boares sámi vierut ja riekteáddejupmi eai leat čilgejuvvon nugo lei eaktun lávdegotti mandáhtas. Ii leat vejolaš árvoštallat sápmelaččaid riektedili doarvái bures jos dáid áššiid ii vuhtiiváldde. Finnmárkku eatnamiid eaiggáduššan-, geavahan- ja hál dovuoigatvuodaid lea váttis loahpalaččat mearridit ovdal go bargu boares sámi vieruid ja riekteáddejumi birra leat dohkálaččat loahpahuvvon. Sámediggi lea duhtavaš go dutkanprošeakta dán birra lea álggahuvvon, muhto vuorjašuvvá váilevaš ruhtadeami ja organiserema geažil, ja go bargu ii ovdán nu go galggašii.

Sámediggi lea oaidnán ahte ollugat leat viggan duššindahkat álbmotrievtti mearkkašumi sámi vuoigatvuodaide. Danne lea Sámediggi hui duhtavaš go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi álggahii vuđolaš čielggadeami álbmotrievttelaš beliin main lea mearkkašupmi sápmelaččaid eana- ja čáhcevuogitvuodagažaldagain. Dát bargu maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavku lea dahkan (NOU 1997:5 Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett) ferte leat hui guovddážis sámi guovlluid eana- ja čáhcevuogitvuodaášši viidáseabbu gieđahallamis.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadusas leat eanemus guovddážin hálddašanmállet dasa mii ovdal gohčoduvvui «stáhta čálekeahkes eanan Finnmárkkus.» Sámi vuoigatvuodálávdegotti eanetlohku evttoha ásaht Finnmárkku eanahálddašeami, mii galggašii leat oktasaš ortnet oppa Finnmárkui. Álbmotriektejoavku lea dadjan ahte dákkár čoavddus prinsihpalaččat álbmotrievtti mielde gáibida ahte Sámediggi čielgasit miehtá dákkár ortnegii daid guovlluid dáfus gos sápmelaččain leat eaiggáduššan- ja hál dovuoigatvuodát. Ođasmuvvi meahcceresurssain dáhtošii Sámi vuoigatvuodálávdegotti eanetlohku álgovuorus ovttaskas gielddaid ássiid vuoigatvuodaguoddin. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi evttoha addit gilážiidda gos meahcceealáhusat leat leamaš eallinvuodu oassin gitta dássáži, vejolašvuoda ieža hálddašit resurssaid giláža árbevirolaš geavahanguovllus – gillefidnoguovllus. Čielggadusas ii oidno doarvái čielgasit mo dát váldo hálddašanortnegat váikkuhivčče guhkit áigái. Guovddáš gažaldahkan lea manahivčče go sápmelaččat álbmogin dáid ortnegiud ásaheamin, ja dat guoská earenoamážit Finnmárkku eanahálddašeami ortnegii, buot boahtevaš buolvaid

Vuolláičállit: EKN / S)

vuoigatvuodaid. Álbmotriektejoavku gal lea guorahallan justa dáid beliid. Lea almmatge ollu mii lea eahpečielggas sápmelaččaid boahttevaš saji ektui dain áššiin.

Sámediggi deattuha ahte vuodđun gáibádussii sámi váikuhanfámu birra iežaset eallinvuodu hálddašeamis, ferte leat ahte sápmelaččat duohtavuodas leat geavahan guovlluideaset don doložis. Dát ferte leat vuodđun buot digáštallamii Finnmárkku eana- ja čáhcevuogitvuodaid birra. Son gean hálddus juoga duohtavuodas lea, sus ii sáhte lobi haga dan váldit, ja jos nu geavvá, de galgá goit oazžut buhtadusa vahága ovddas.

Áigumuš mii dávjá čuoččuhuvvo daid áššiid digáštallamis maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea giedahallan, lea stádisvuotta ja ráfálaš ovtaseallin. Lávdegoddi dáhttu čujuhit ahte eavttut stádisvuoda ja nugohčoduvvon ráfálaš ovtaseallima joksamii eai álo leat seamma go rievttalašvuoda eavttut. Vuodđun ferte leat ahte stádis ortnegat eai sáhte adnojuvvot rievttalažžan dušše danne go leat stáddásat, ja ahte eanetlogu dáhtu muhtomin ferte nappo gáržžidit vai jovssašii rievttalašvuoda.

Go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ásahevvui 1980:s, de galggai geahčadit buot eahpečielga beliid Finnmárkku eatnamiid ja resurssaid eaiggáduššan- ja geavahanvuogitvuodadiliin, ja dasto čielggadit báikkálaš hálddašanortnegiid mas buot álbmotjoavkkuid beroštumit galge gozihuvvot.

Buohkanassii orru Sámi vuoigatvuodálávdegoddi viehka muddui nagodan, earret spiehkastagaid mat bajábealde leat namuhuvvon, gozihit sihke historjjálaš duogáža ja Norgga siskkáldas ja riikkaidgaskasaš eamiálbmotgeatnegasvuodaid, ja hábmet hálddašanortnegiid main maid lea eará álbmot mielde álbmotválljen orgánaid bokte.

Sámedikki mielas lea dál áigi ovdánit Finnmárkku eana- ja čáhcegažaldagaiguin, ja dán oktavuodas atnit Sámi vuoigatvuodálávdegodti árvalusa váldooainnu vuodđun. Sámi kultuvrra viidáseabbu ovddideapmi lea maid dan duohken ahte eai geavahuvvo dárbbášmeahtun resurssat odđasis guorahallat vuoigatvuodagažaldagaid. Danne ii galgggašii čoavddus Finnmárkku dáfus gártat nu guhkás eret molssaeavttuin maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea árvalan.

Sámediggi deattuha ahte Sámi vuoigatvuodálávdegodti árvalusaid vuodđun leat historjjálaš bealit, ja ahte hálddašanortnegiid vuodđun galget leat álbmotválljen orgánat. Sámediggi lea maid duhtavaš go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi čadat evttoha guovloortnegiid main buohkain leat seamma vuoigatvuodát luondduresurssaid geavaheami dáfus. Ná ferte maid leat fylkka mánggakultuvrralaš birrasiin.

Sámediggi ii jáhkášii beare álkin garvit Sámi vuoigatvuodálávdegodti árvalusa jierpmálaš ja dássálas evttohusaid – evttohusat maid fágalaččat ja politihkalaččat hui govdadit čohkkejuvvon lávdegoddi 17 jagi čađa lea hábmen ja válddahallan.

Sámedikki oainnu mielde lei nappo ollislaš čoavddus maid váttis politihkalaš dilis 1980:s dáhtto. Dat lea iešáhkálaš deatalaš sivvan ~~dasa manne galggašii~~ leat várrugas menddo ollu lihkahallamis evttohusaid maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea buktán. Dat mearkaša ahte lea váttis gaikut muhtun váldosparruid huksehusas almmá váikkuhusaid haga huksemii muđui.

II. SÁMEDIKKI VUODDOO Aidnu

1. Sámi álbmot

Sámedikki váldovuodđun lea ahte sápmelaččat leat okta álbmot ja eamiálbmot, ja ahte mis lea iežamet historjá, iežamet árbevierut, iežamet kultuvra ja iežamet giella. Mii leat árben

Vuolláičállit: EKN / SS

vuogitvuodaideamet min máttuin. Sámi kultuvra ja eallinláhki lea boadusin das go leat orron, doaibman ja eallán iežamet guovlluin don doložis, mii lea guhká ovdal go oktage eará álbmotjoavku vuosttas geardde bodii min guovlluide. Nu guhkás go čálalaš gáldot muitalit, orro historjjálaš áiggis álgoálggus dušše sápmelaččat dan guovllus maid dál gohčodit Finnmárkku fylkan. Boaresdárogiela giellageavaheami mielde lei guovllu namma Finnmork, namalassii sápmelaččaid eana (gč. ea.ea. NOU 1997:4 s. 242).

2. Sápmelaččat stáhtavuodđudeaddji álbmogiin

Vuodđun lea maid ahte sámi álbmot lea nubbi riikka stáhtavuodđudeaddji álbmogiin. Stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnamiid ala, dážaid ja sápmelaččaid. Stuorra oassi Norgga stáhtas lea vuodđuduvvon sámi álbmoga eatnamiid ala. Mii vuordit prinsihpalaš ovtaárvosašvuoda álbmogiid gaskka. Dat mieldeisbukta ahte sápmelaččaid historjjálaš vuogitvuodát, geavaheapmi ja riekteáddejupmi – ja buot mii muđui adnojuvvo gustojeaddji rievtti vuodđun, láhkasuodjaleapmi ja hálldašeapmi, galget leat riekteovdáneami ja hálldašeami vuodđun – seamma láhkai go dážaid vuogitvuodát, geavaheapmi ja riekteáddejupmi leat. Dát ferte leat gustojeaddji vuodđun beroškeahtta das mii muđui lea daddojuvvon nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš lágain. Mii dohkkehit diedusge maid, ja vuordit maid ahte min álbmoga boahteáigevuogitvuodát galget sihkkarastojuvvot oktiirádiid nuppi stáhtavuodđudeaddji álbmogiin, dáža álbmogiin, ja oktiirádiid riikka minoritehtaguin.

3. Sámi eaiggáduššan-, hálde- ja geavahanvuogitvuodát

Min álbmot lea gitta doložis atnán diehttelassan ahte dat seamma láhkai go máilmmi eará álbmogat, eaiggádušša ja hálde iežas guovlluid, ja ahte eará álbmogat dohkkehit dan. Dán leat earret eará lohrameahtun ja iešguđetlágan sámi cealkámušat ja gáibádusat duodaštan, sihke ovttaskas olbmuid, joavkkuid, organisašuvnnaid ja eará ovddasteaddji sámi orgánaid. Min álbmot ii lea goassege luobahan iežas guovlluid vuoddo vuogitvuodáid. Sámi álbmoga vuogitvuodáid vuodđun, sihke oktasaš ja ovttaskas, lea min historjjálaš eaiggáduššan-vuogitvuodta eatnamii ja joatki geavaheapmi, hálde, gullevašvuodta ja doaibma guovllusteamet juo don doložis. Danne ii sáhte loahppaoaidnu leat earágo ahte sápmelaččaid boares riektivuođu ferte dohkkehit duohta historjjálaš ja rievttálaš dilálašvuodáid ja dábálaš rievttalašvuoda oainnu mielde.

Sámi kultuvrra eksistensiálalaš vuodu dovdomearkan lea ahte lea ovddiduvvon eallinláhki ja gesursageavaheapmi mii lea heivehuvvon min guovlluid lundui. Ferte dohkkehuvvot ahte min eallinláhki ja resursageavaheapmi lea vuodđun seamma nana ja dievaslaš gáibádusaide go ovdamearkka dihte dáža boandakultuvra. Resursageavaheapmi lea leamaš ja lea ain mánggabealat. Sámediggi atná dárkun deattuhit dán ja muittuhit ahte seammás go boazodoalu guohtongeavaheapmi guhká lea mearriduvvon lágas, de leat lágat ja hálldašeapmi uhccán beroštan ja gozihan eará sámi resursageavaheami. Atnit earenoamáš sivan muittuhit ahte earenoamážit mearrasápmelaččaid resursageavaheapmi lea leamaš vajálduvvan, muhto ahte lea deatalaš vuodđun sámi vuogitvuodáid čuoččuheamis sihke mearas ja eatnamis.

Stáhta ii leat atnán iežas Finnmárkku eatnamiid eaiggádin ovdal go dáruiduhttima ideologijja báinnii sihke lágaid ja hálldašeami. Dáinna lágiin stáhta veahkaválddálášvuodain definerii iežas eaiggádin Stuorradikki mearrádusaiguin, almmá álgo háldejaččaid ja eaiggádiid dárbbaslaš lobi haga. Sápmelaččat leat dohkkehan stáhta ráđdejeaddjin, muhto ii fal priváhta eanaeaiggádin.

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámedikki áddejumi mielde eai leat sápmelaččaid eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođat goassege manahuvvon. Dát vuoigatvuođat leat leamaš don doložis ja leat ain bissumin dal juo dadjat ideálalaš eavttuin, beroškeahhtá das leatgo formálalaš dáža riektégáldot dohkkehan daid. Danne vuordá Sámediggi ahte dát bealit dárkilit guorahallojuvvojit Justis-departemeantta ja Sámedikki prošeavttas boares sámi vieruid ja riekteáddejumi birra.

Lea min vearditmeahtun vuoigatvuohta gozihit ja ovddidit min ealáhusaid ja servodaga iežamet oktasaš eavttuid vuodul. Mii dáhtut ovttas, ja oktiiráđiid earáiguin, váras atnit iežamet eatnamiid, čáziid, luondduriggodagaid ja nášuvnnalaš árbbi boahttevaš buolvvaide. Sámi kultuvrra ja sámegiela suodjaleami ja ovddideami vuoddo ovddásvástádus lea sápmelaččaid iežaset.

Sámediggi atná dán oktavuodas dárkun deattuhit ahte osiin Finnmárkkus diedusge maid ii sámi beroštumit eahpitkeahhtá leat čadnon eanahálldašeapmái, ja ahte dát bealit galget govttolaččat gozihuvvot go odđa hálldašanortnegat árvvoštallojuvvojit ja ásaheavvojit.

Lea maid čielggas ahte sihke siskkáldasrievttálaš ja álbmotrievttálaš bealit dagahit ahte dábálaš eanetlohkoákkat mat leat geavahuvvon sámi mieldemearrideami cakkadeamis, eai sáhte geavahuvvot Sámedikki mearridanválddi vuostá. Danne ii galggašii leat váttis ásaheavvejvuohtas suodjaleami meassamiid vuostá mat billistit luonddu. Dán ferte sihkkarastit šiehtadusain mas stáhtaeseválddit dohkkehit Sámedikki vuoigatvuođa eambo bissovaččat biehtalit meassamiid sámi guovlluin. Dasto galggašii ásaheavvejvuohtas bissovaš konsultašuvdna- ja šiehtadanortnet riikka politihkalaš eiseválddiiguin deatalaš áššiin mat gusket min álbmogii, nugo láhkaválmmostanbarggut mat sáhttet guoskat sámi vuoigatvuođaide.

4. Norgga nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš rievttálaš geatnegasvuođat sápmelaččaid guovdu

Njealját vuoddu leat Norgga rievttálaš geatnegasvuođat sámi álbmoga ektui, nugo Vuodđolága § 110A, sámeláhka, ILO-konvenšuvdna nr. 169 ja eará riikkaidgaskasaš mearrádusat, mat buohkat dohkkehit sápmelaččaid vuoigatvuođaid oktan álbmogin ja eamiálbmogin. Riikkaidgaskasaš rievttálaš prinsihpaid čadaheapmi, earret eará ILO-konvenšuvdna nr. 169 heiveheamiin Norgga lágaide, lea hui deatalaš dán oktavuodas, ja dat guoská earenoamážit ILO-konvenšuvdna 14. ja 15. artihkkaliidda.

Lea deatalaš ahte sihke ovttaskas sápmelaččat, sámi joavkkut ja Sámediggi ožžot čielga dáhkádušaid das ahte sámi vuoigatvuođaid ja kulturvuođuid ii sáhte manahit čujuhusain dásseárvui dážaid ja sápmelažžaid gaskka. Earenoamáš deatalažžan leat resurssat, ealáhusat ja ássan, maid duohken sámi kultuvra lea. Jos veardida sápmelaččaid vuoigatvuođaid vuoigatvuođaiguin maid ollu eará riikkaid eamiálbmogat leat ožžon šiehtadallamiiguin iežaset riikkaid ráđdehusaiguin, de ii leat sámi beroštumiid dásen eará beroštumiiguin, mihkkege lávkkiid ovddos guvlui, iige sihkkarasttášii doarvái bures sámi kultuvrra boahtteáiggis. Dát lea oassin váldoáššis maid Sámi vuoigatvuođalávdegotti čielggadus ja čielggadusa politihkalaš gieđahallan galggašii čoavdit. Eamiálbmotriekti hábmejuvvo álelassii go buorit morálalaš ákkat leat formálalaš mearrádusaid vuoddu. Norgga stáhtas lea Vuodđolága ja álbmotrievtti vuodul riektigeatnegasvuohta addit sápmelaččaide duohta vejolašvuođaid sihkkarastit ja ovddidit kultuvrraset. Norggas lea earenoamáš riikkaidgaskasaš ovddasvástádus sámi kultuvrra eallineavttuid ektui danne go eanaš sápmelaččat orrot Norggas. Norggas lea maid earenoamáš historjjálaš ovddasvástádus sámi kultuvrra ektui danne go dát lea sápmelaččaid historjjálaš ruovtturiika, ja danne go ovddeš dáruiduhttinpolitihkka lea raššudan sámi kultuvrra. Lea maid dovddastuvvon sihke nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš riektejurddašeamis ahte posiitivvalaš vealaheapmi lea

Vuolláičállit:EKN/SS.....

muhtun muddui dárbblaš ja dohkálaš vai eamiálbmogat jovssašedje seamma bohtosiid go earát.

Sápmelaččaid sadji sierra álbmogin galggašii dál leat áibbas čielggas. Earret eará lea Sámi vuoigatvuodáládegoddi konkluderen ahte sápmelaččat leat sierra álbmot. Min álbmoga luondduriggodatvuoigatvuodaid vuodđun leat dohkkehuvvon prinsihpat sápmelaččaid vuoigatvuodaid birra iežaset guovlluide álbmogin ja eamiálbmogin. Dát prinsihpat mielddisbuktet ahte mis seamma láhkai go earáge álbmogiin, galgá leat vuoigatvuohta seailluhit ja ovddidit min iežamet kultuvrra, giela ja servodaga min árbevirolaš guovlluid ja iežamet riekteáddejumi vuodul. Mii galgat maid iežamet ulbmiliid várás beassat háldet luondduriggodagaideamet rámmamearrádusaid siskkabealde maid nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš orgánat mearridit luonddubirrasa ja kulturbirrasa ceavzi ovdáneami sihkkarastimis.

Sámi álbmogis leat ollu vuodđo vuoigatvuodát maid vuodđun lea dat duohtavuohta ahte leat sierra álbmot. Dat mearkkaša earret eará ahte sápmelaččain lea álbmogin vuoigatvuohta maid dušše sámi álbmot ieš sáhtá hálldašit ja šiehtadit. Dát vuodđo vuoigatvuohta bissu beroškeahtá hálldašanortnegiin. Vuoigatvuohta ii sáhte rievdaduvvot earágo sámi ovddasteddjuid, geat leat ožžon mandáhta sámi álbmogis, ja stáhta eiseválddiid ovddasteddjuid gaskasaš šiehtadusain.

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodáládegoddi árvvoštallama birasgáhttema ja ceavzi ovdáneami prinsihpa beroštumi birra nugo celkojuvvui Brundtland-kommišuvnna «Vår felles framtid» raporttas 1989:s ja Rio-konferánsas 1992:s, ja nugo Norgga eiseválddit manjá leat dulkon prinsihpa.

Sámediggi doarju maid Sámi vuoigatvuodáládegoddi kultuvra-doahpaga viiddis dulkoma, ja čujuha dan oktavuodas Kultuvrra ja ovdáneami máilmmekommišuvnna dulkomii «Our Creative Diversity» raporttas 1995:s.

Muđui Sámediggi doarju buori muddui vuodđooainnu maid Sámi vuoigatvuodáládegoddi ollislaččat lea ovddidan, sihke 1984:s ja dán čielggadusas. 1984 rájes leat sihke ILO-konvenšuvdna nr. 169, Vuodđolága § 110A ja guokte stuorradiggediedáhusa (Sd.died. nr. 52 (1992-93) ja Sd.died. nr. 41 (1996-97) nannen stáhta riektegeatnegasvuoda. Sámediggi čujuha earret eará alimisriektijustitiarius Smith stáhta riektegeatnegasvuodaid dulkomii maid mángga oktavuodas lea cealkán, ja earenoamážit 13 tesan 1996:s, mat galggašedje leat stáhta riektegeatnegasvuodaid dulkoma guovddáš vuodđun sápmelaččaid ektui. Álbmotriektejoavku lea buhtadan muhtun ráje váilevašvuodain go nu vuodalaččat lea geahčadan álbmotrievttálaš beliid ja buktán konklusuvnnaid maid Sámediggi doarju.

Kultuvrra ja ovdáneami máilmmekommišuvdna «Our Creative Diversity» 1995:s dadjá ahte dás lea vuos ja ovddimuš sáhka eatnama kultuvrralaš mánggabealatvuodain, buoremussan olmmošsoga boahpteáigái. Eamiálbmogiid vuoigatvuodaid birra da jai kommišuvdna ná: «Stuorámus bargun stáhtaide mat dorjot pluralisma ja demokratiija lea hukset vuodu mii dáhkida ovdáneami ja ahte duohta beroštupmi lea geavatlaš politihka vuodđun. Dát gáibida ahte eamiálbmogiid oainnut ja árbevirolaš máhttu mii sis lea servodagaset ja birraseaset birra árvvusadnojuvvojit, ja nu maid sin kultuvrralaš ášahusat. Dat mearkkaša ahte dáid olbmuid vuoigatvuohta eallinvuodđui ja dan buktagiidda dáhkiduvvo stáhta ja riikkaidgaskasaš riekteortnega doarjagiin.»¹¹ Sápmelaččat leat ovtas eará ártalaš eamiálbmogiiguin ovddidan

¹¹Sitáhta ruotagiela *Vår skapande mångfald* jorgaleamis Stockholm 1997 s. 71, jorgaluvvon sámegillii.

kultuvrra mii lea leamaš ja ain lea earenoamážit heivehuvvon dasa ahte eallit min guovlluin. Sámedikki mielas lea min vuoigatvuohta ja buorin máilmmeservodahkii ahte sámi kultuvra seailluhuvvo. Sámediggi atná stuorra hástalussan ja hui buorin ahte dákkár ovdáneapmi sáhtá dáhpuhuvvat lagas ja ráfálaš ovtasbargguin min ránnjáálbmogiiguin.

Buot dásiid eiseválddiin lea geatnegasvuohta álggahit doaimmaid vai jovssašii seamma buriid bohtosiid sápmelaččaide. Maŋimuš áiggiid leat vuohtán ahte ovddasvástádus duvdiluvvo dušše stáhtii, ja ahte báikkálaš ja regiovnalaš orgánat eai doarjjo doarvái bures sámi kulturovddideami. Maiddái báikkálaš ja regiovnalaš orgánain lea geatnegasvuohta giedahallat sápmelaččaid Norgga rievttálaš geatnegasvuodaid mielde. Buot guoskevaš stáhtalaš orgánain leat prinsihpalaččat seamma geatnegasvuodát sámi kultuvrra seailluheamis ja ovddideamis go dáža kultuvrra seailluheamis ja ovddideamis. Stáhtaorgánat ja buohkat geain lea almmolašvuoda ovddas hálddašanovdasvástádus, galget leat ávkin sámi álbmoga beroštumiide ja sámi kultuvrii samma láhkai go dáža kultuvrii.

Vaikke vel ásaheavvosejje ođđa areála- ja resursahálddašanorgánat Sámi vuoigatvuodá-lávdegotti árvalusaid olis, de eai beasaše eará orgánat dán ovddasvástádusas. Lea earenoamáš deatalaš deattuhit ahte suorggit gos sámi beroštumit vel eai leat nannejuvvon hálddašanorgánain, doppe lea earenoamáš deatalaš fuolahit ahte almmolaš orgánat aktiivvalaččat leat mielde nannemin eaige raššudeamen sámi kultuvrra vuodu.

Sámediggi doarju dan ahte áigumuš ođđa njuolggadusaiguin maiddái lea váidudit riidduid, muhto jos stáhta geatnegasvuodát galggašedje dollojuvvot, de ferte maid dáhkiduvvot ahte kulturvuoddu galgá bisuhuvvot. Mii diehtit ahte oassi Finnmárkku álbmogis juo doložis lea čájehan unnán áddejumi ja dáhtu dohkkehit vuoddo sámi dárbbuid. Danne lea dárbu ásaht čielga prinsihpaid ja rievttálaš dásiid vaikke vel buohkat eai liikošege dasa. Jos nu ii dahkkojuvvo de šaddet sápmelaččat, geat leat minoritehtadilis, álo vuoittáhallat majoritehta-álbmogii.

Sihke Ráddehus ja Stuorradiggi leat ollu gerddiid deattuhan oktavuoda kultuvrra ja vuoddo olmmošvuoigatvuodaid gaskka, sihke Od.prp:as nr. 33 (1986-87), St.died:as nr. 52 (1992-93) ja dál maŋimuš Sd.died:as nr. 41 (1996-97). Prinsihppa mii dadjá ahte Norga lea ásaheavvonn guovtti álbmoga eatnamiid ala, sápmelaččaid ja dážaid, lea maid dadistaga čielgasit mearriduvvon. Earret eará lea dálá alimusrikti justitiarius cealkán ná Norgga riektegeatnegasvuoda birra:

«Sámerievtti váldobargun lea duddjot nu nana riektesuodjaleami sámi kultuvrii ahte basttášii viidáseabbut eallit dáppe Davviriikkain. Mii diehtit ahte dás lea sáhka galgá go olles kultuvra seailut vai ii – buot dainna maid čuohtejagiid čađa lea čohkken olbmuid eallimis ja olbmuid jurdagiin boahhteáigái. Dán ektui orrot eanaš eará áššit min riikka kulturpolitihkas veahttumin.» (Carsten Smith: Fra Samerettsutvalget til Sametinget.

Sáhkavuorru Sámedikkis 27.02.1996)

Alimusrikti justitiarius Carsten Smith lea čohkken 13 tesan sámerievttálaš gova nugo su mielas lea Norgga nášuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš rievttálaš geatnegasvuodtan sápmelaččaide. (Sáhkavuorru Sámedikkis Kárášjogas 1996 guovvamánu 27. b.)

1. *Sápmelaččaid eamiálbmotsa ji birra. Sápmelaččat leat sierra álbmot sierra kultuvrrain. Riikkaidgaskasaš rievtti mielde sápmelaččat leat riikka eamiálbmot.*
2. *Norga mánggaetnihkalaš stáhtan. Stáhta lea huksejuvvon guovtti álbmoga eatnamiid ala: dážaid ja sápmelaččaid.*
3. *Norgga historjjálaš ovddasvástádusa birra. Norggas lea earenoamáš historjjálaš*

Vuolláičállit:EKN...../.....SS.....

ovddasvástádus sámi kultuvrras, danne go lea sápmelaččaid historjjálaš ruovtturiika, ja danne go ovdalis dáruiduhttinpolitihkka lea raššudan sámi kultuvrra.

4. Norgga riikkaidgaskasaš ovddasvástádusa birra. Norggas lea earenoamáš riikkaidgaskasaš ovddasvástádus sámi kultuvrra eallineavttuin, danne go eanaš sápmelaččat orrot Norggas, ja danne go sámi kultuvrra boahtteáigi lea dan duohken makkár eavttuid dáppe oázžu.
5. Kulturpolitihka vuoruheami birra. Sámpolitihka váldomihttomearrin lea kultursuodjaleapmi ja kulturovddideapmi, muhto ollu oassesuorggit politihkas nugo guovllupolitihkka, sosiálapolitihkka ja ealáhuspolitihkka sáhttet leat kulturbarggu doarjjan.
6. Demokráhtalaš organiserema birra. Sámedikki haga ii livčče demokráhtalaš legitimizehta. Sámi jienastuslogu haga ii livčče doarvái ovddasteapmi. Ovddasteami haga ii livčče sámpolitihkka doarvái jáhkahahti.
7. Stáhta riektegeatnegasvuodaid birra. Norgga stáhtas lea Vuodđolága ja álbmotrievtti vuodul riektegeatnegasvuohtha addit sámi álbmogii duohta vejolašvuodaid sihkkarastit ja ovddidit kultuvrras. Stáhta ferte addit sápmelaččaide doarvái váikkuhangaskaomiid dán kultursuodjaleapmái.
8. Earenoamáš doaibmabijuid birra. Sápmelaččain lea vuoigatvuohtha oázžut positiivvalaš earenoamáš doaibmabijuid riikka eará álbmoga ektui, jos lea dárbu dákkár earenoamáš doaibmabijuide kultursihkkarastima ja kulturovddideami dihte.
9. Ávnnaslaš kulturvuoddu birra. Stáhta geatnegasvuohtha ii guoskka dušše ideálalaš kultur-gaskkustemiid suodjaleapmái nugo oahpahus, girjjálašvuohtha ja dáidda, muhto maiddá ávnnaslaš kulturvuoddu, vai sápmelaččat oččošedje ekonomalaš ja fysalaš eavttuid maid dárbbasit kultuvrraset sihkkarastimis ja ovddideamis.
10. Luondduriggodagaid birra. Riekteprinsihpat positiivvalaš vealaheami birra ja ávnnaslaš kulturvuoddu suodjaleami birra leat dábbalaš riektecealkagat mat gustojit maid luondduriggodagaid geavaheapmái. Dáid prinsihpaid ferte dahkat konkrehtan muhtun riektesurggiin ja eallinsurggiin.
11. Sámi ealáhusaid birra. Boazodoallu lea sámi ealáhusaid guovddáš ealáhus ja deataleamus kulturguoddin. Muhto maiddá eará árbevirolaš sámi resursageavaheapmi ferte oázžut riektesuodjaleami jos lea deatalaš kulturvuoddu.
12. Sámi báikegottiid birra. Sámi ássama bisuheapmi sámi báikegottiin lea sámi kultuvrra seailluheami guovddáš eaktun ja ferte danne leat riekteregulerema ulbmilin.
13. Sámpolitihka ollislaš árvoštallama birra. Stáhta riektegeatnegasvuohtha guoská sámi kultuvrra ollislaš doaibmabijuide, ja ferte lassin ovttaskas daguid dahje doaibmabijuid árvoštallamiid maid árvoštallojuvvot ollislaččat.»

4.1. Vuodđoláhka

Vuodđolága § 110 a, mii lea sámerievttálaš áššiid guovddáš formálalaš siskkáldasrievttálaš riektegáldobeallin, nanne ahte:

“Lea stáhta eiseválddiid geatnegasvuohtha láhčit dilálašvuodaid nu ahte sámi álbmot joavku sáhtta sihkkarastit ja ovddidit gielas, kultuvrras ja servodateallimis.”

Vuolláicállit: EKN S

Vuoddolága § 110 a ferte dulkot ja árvoštallat duohta ja rievttálaš historjjálaš duohta daguid vuodul. Vaikke vel vuoddoláhkamearrádus nugo dal lea, várra ii ásat makkárga rievdadusa sápmelaččaid eana- ja luondduriggodatvuoigatvuodain, de dat ovddasta deatalaš čadaheami geatnegasvuodain mat Norgga stáhtas leat álbmotrievttálaččat. Vuoddoláhka geatnegahtta buot orgánaid ja áhusaid mat doibmet stáhta dahje almmolašvuoda ovddas.

Sámedikki vuoddun lea ahte vuoddoláhkamearrádus ferte adnojuvvot dakkárin mii ásaha rievttálaš dáhkádušaid Norgga riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid čadaheapmái sápmelaččaide. Vuoddun adnojuvvo maid ahte Vuoddolága § 110 a ovddasta stáhta celkojuvvon dáhtu vuhtiiváldit áshuvvon sámi vuoigatvuodaid, beroškeahhtá leat go dát ovdal dohkkehuvvon formálalaš dáža riektégálduin, ja ahte danne ovddasta celkojuvvon dáhtu diedihit ahte lea vuostá dan mo sámi álbmot ovddeš áiggüid vealahuvvui.

4.2. Norgga konvenšuvdnavulosas álbmotrievttálaš geatnegasvuodat

4.2.1. Sápmelaččaid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodat ILO-konvenšuvnna nr. 169 vuodul

1989 ILO-konvenšuvdna nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešmearrideaddji stáhtain maid Norga dohkkehii 1990 geassemánus, doaibmagodii 1991 čakčamánu. Norga lei vuosttaš stáhta mii dohkkehii dán konvenšuvnna. Dohkkeheami oktavuodas adnojuvvui vuoddun ahte lea sámi álbmot masa stáhta geatnegasvuodat konvenšuvnna vuodul guset. Dat mearkkaša ahte Norga dohkkeheami bokte lea dohkkehan sápmelaččaid sáji eamiálbmogin Norggas, ja geatnegahtán iežas čadahit geatnegasvuodaidis konvenšuvnna mearrádusaid mielde. Danne ii leat veara oppa eahpiditge ahte Norga ii leat álbmotrievttálaččat geatnegahtton sápmelaččaid guovdu čadahit konvenšuvnna mearrádusaid.

ILO-konvenšuvdna nr. 169 ovddasta dohkkeheami das ahte eamiálbmogat dájvja eai bastte seamma láhkai go eará álbmogat stáhtain gos ellet, ávkašuvvat vuoigatvuodaideasetguin, ja ahte sin riektiortnet, árvvut, boares vierut ja oainnut dájvja heađuštuvvojit. Guovddáš beallin eamiálbmogiid rievttálaš várjaleami buoridanviggamis lea konvenšuvnna dohkkeheapmi dás ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuodta bearráigeahččat eatnamiidiset, luondduriggodagaidaset, áhusaidaset, eallinlágiset ja ekonomalaš ovdáneamiset, ja vuoigatvuoda bisuhit ja ovddidit identitehtaset, gielaset ja oskkuset stáhtaid rámmaid siskkobealde gos ellet.

Dáidda gullá ILO-konvenšuvnna 14. artihkkal nr. 1 vuosttaš čuokkis, gos nannejuvvo ahte stáhtas lea geatnegasvuodta dohkkehit dáid eamiálbmogiid vuoigatvuoda eaiggáduššat ja háldet eatnamiid gos árbevirolaččat ássat. Dat mearrádus ferte adnojuvvot sápmelaččaid iežaset árbevirolaš guovlluid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodaid rievttálaš nannemin, maid Norga dohkkehemiin lea geatnegahtán iežas čadahit. «Eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda» (rights og ownership and possession) dajaldaga dulkomis 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš čuoggás, ferte vuoddun atnit dábálaš bušávva dulkoma. Sámedikki oainnu mielde berre dat dulkojuvvot sánis sátnái, danne go ii leat mihkkege mii dadjá ahte dulkomis galggašii garvit mearrádusa čielga sániid.

ILO-konvenšuvnna 14. artihkkal nr. 1 čuodjá ná:

«Berre dohkkehit dáid álbmogiid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda eatnamiid gos sii árbevirolaččat ássat. Go nu lea dárbu, de galget mearriduvvot doaibmabijut sihkkarastin dihte dáid álbmogiid vuoigatvuoda geavahit guovlluid gos sii eai okto ása, muhto gos sii árbevirolaččat leat ealihan iežaset ja maid leat geavahan árbevirolaš doaimmaide. Dán

Vuolláičállit: EKN/SS.....

oktavuođas galgá earenoamážit vuhtiiváldit johtti álbmogiid ja johtaleaddji eanadolliid dilálašvuodaid.»

Sámedikki mielas ii leat veara oppa eahpiditge ahte stuorra oasis Finnmárkku fylkkas álbmotrievtti kriteriijaid mielde eai gulaše dasa maid ILO-konvenšuvnna 14. artihkkal nr. 1 vuosttas čuokkis atná guovllun gos eamiálbmogiid eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodat galget dohkkehuvvot. Sámedikki oainnu mielde lea čielggas ahte buot guovllut Finnmárkku fylkkas gos sámi álbmot gitta dássáži lea leamaš okto dahje stuorra eanetlogus ássama ja ealahusdoaimmaid dáfus, fertejit gullat dasa maid ILO-konvenšuvdna atná árbevirolaš eamiálbmotguovllun. Dáid guovlluid sáhttet leat johtaleaddji sápmelaččat dahje dálonat, dahje guktot, geavahan. Árvvoštallamis guovlluid mat galggašedje adnojuvvot «árbevirolaš guovllun», ferte dat dahkkot dilálašvuodaid vuodul mat ledje ovdal go dáža stuorraservodat bodii urbaniseremiin, kommunikašuvdnahukseimiin, suodjalusa rusttegiiguin, industriijarusttegiiguin jna.

Sámediggi diehtá ahte muhtomin sáhttet čuožžilit dulkonvántisvuodat gaskariikkalaš konvenšuvdnamearrádusaid dáfus, earret eará danne go dáid áigumuššan lea reguleret rievttálaš diliid miehtá máilmmi. Dattetge lea nu ahte riikkaidgaskasaš rievttálaš mearrádusat galget dulkojuvvot sánis sátnái jos eai leat nana ákkat mat gáibidit dulkoma mii garvá sánis sátnái dulkoma. Sámedikki oainnu mielde eai leat bealit mat gáibidit ahte ILO-konvenšuvnna mearrádus 14. kapihttal nr. 1 vuosttas čuokkis, ii galgga dulkojuvvot sánis sátnái. Sámediggi deattuha ahte mearrádusa galgá áddet sanis sátnái, ja ahte dohkkeha sámi álbmoga vuoigatvuoda «eaiggáduššat ja háldet» árbevirolaš guovlluid.

Sámi eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodat ILO-konvenšuvnna mielde fertejit adnojuvvot kumultatiivvalaš vuoigatvuohtan. Dat mearkkaša ahte sihke eaiggáduššanvuoigatvuohta ja háldovuoigatvuohta ferte dohkkehuvvot. Danne ii leat doarvái dušše nuppi dán guovtti vuoigatvuodas dohkkehut. Dat mearkkaša ahte lea čielggas ahte sámi álbmogis lea rievttálaš vuoigatvuohta oazžut eaiggáduššanvuoigatvuoda dohkkehuvvot, seammás go dát guovllut galget bissut sámi geahču vuolde. Dat mielldisbuktá earret eará ahte dušše geavahanvuoigatvuohta ja háldu eai deavdde konvenšuvnna gáibádusaid, danne go dat ii attáše sámi álbmogii doarvái buori vejolašvuoda bearráigeahččat guovlluid. Bearráigeahčču maid sápmelaččat galget oazžut eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda vuodul galgá ILO-konvenšuvnna gáibádusaid vuodul čadahuvvot dan hámi mielde go veardiduvvojit ja adnojuvvojit ovttaskas stáhtas, ii eanet iige unnit.

Danne go ILO-konvenšuvdna nr. 169 lea 1957 ILO-konvenšuvnna nr. 107 eamiálbmogiid ja eará álbmotjoavkkuid birra mat ellet čearddalaš dilis, odasmahttin, de lea konvenšuvdna nr. 107 viehka deatalaš go konvenšuvdna nr. 169 galgá dulkojuvvot. Deatalaš dulkonbeallin lea go odđa konvenšuvnna (nr. 169) áigumuššan lea nannet eamiálbmogiid vuoigatvuodaid, ja ahte ii oktage dain mearrádusain danne sáhte áddejuvvot nu ahte ásaha heajut vuoigatvuodaid go maid ovddeš konvenšuvdna (nr. 107) dahká – jos dat ii daddjojuvvo čielgasit konvenšuvnnaš nr. 169. ILO-konvenšuvnna nr. 107 mielde lei eamiálbmogiid vuoigatvuohta oazžut daid guovlluid eaiggáduššanvuoigatvuoda dohkkehuvvot maid árbevirolaččat ráddejedje («right to ownership»). ILO-konvenšuvnna nr. 169 áigumuššan lea nannet eamiálbmogiid vuoigatvuodaid dáidda guovlluide dainna go evttoha ahte maiddá sin háldovuoigatvuohta galgá dohkkehuvvot ovttaš eaiggáduššanvuoigatvuodain. Dat dilli go ILO-konvenšuvdna nr. 169 14. artihkkal nr. 1 nubbi čuokkis earenoamážit namuha eamiálbmogiid «vuoigatvuoda geavahit» («right to use») guovlluid gos sii árbevirolaččat leat ealihan iežaset ja maid leat geavahan árbevirolaš doaimmaide, maid garrasit bealušta «eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda» da jaldaga bustávvadulkoma.

Vuolláičállit:EKN.....SS.....

Sámedikki mielas lea dán oktavuodas maiddái ILO-konvenšuvnna 15. artihkkal nr. 1 deatalaš. Dát mearrádus geatnegahtta stáhta láhčit dili nu ahte sápmelaččat beasašedje leat mielde iežaset luondduriggodagaid hálddašeamis. 15. artihkkal nr. 1 čuodjá ná:

«Dáid álbmogiid vuoigatvuodaid iežaset eatnamiid luondduriggodagaide galgá earenoamážit sihkkarastit. Dáidda vuoigatvuodaide gullá dáid álbmogiid vuoigatvuotta leat mielde geavaheamen, stivremin ja seailluheamen dáid luondduriggodagaid.»

4.2.2. ILO-konvenšuvnna gáibádusat árbevirolaš sámi guovlluid eanahálddašanortnegiidda

Sámi vuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavku (NOU 1997: Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett) konkludere ahte sápmelaččain lea eáiggáduššan- ja hál dov vuoigatvuotta osiide Finnmárkku fylkkas, ja ahte gáibádusat eai leat duhtaduvvon ovdal go sápmelaččaide duohtavuodas lea dovddastuvvon vuoigatvuotta dahkat buot duohta ráddejumiid deatalemus daguid mat dábálaččat gullet eáiggádii. Álbmotriektejoavku lohka ahte «garrašit suodjaluvvon geavahanvuoigatvuotta» ii sáhte duhtadit konvenšuvnna gáibádusaid dohkkehit eamiálbmogiid «eáiggáduššan- ja hál dov vuoigatvuoda». Álbmotriektejoavku čujuha ahte ILO-konvenšuvnna nr. 169 šiehtadallamiid oktavuodas Norga ovttá nuppi geardde evttohii ahte konvenšuvdna galgá bidjat dássálagai «geavahanvuoigatvuoda» dahje «geavahanvuosttasvuoigatvuoda» «eáiggáduššanvuoigatvuodain». Muhto nugo diehtit, de dát evttohusat hilgojuvvojedje, danne go áddejuvvojedje nu ahte livčče geanohuhtán eamiálbmogiid vuoigatvuodaid ILO-konvenšuvnna nr. 107 vuodul.¹²

Dán oktavuodas berre maid čujuhit ahte ILO-vuogádat ii atte stáhtaide vejolašvuoda reserveret iežaset konvenšuvnna ovttaskas mearrádusaid ektui. ILO-konvenšuvdna ferte dohkkehuvvot ollislaččat, almmá mákkárge formálalaš reservašuvnnaid haga ovttaskas mearrádusaid ektui. Riektediliid ráddjekomit fertejit danne jos galget leat mielde, váldot mielde virggálaš konvenšuvdnatekstii maid riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvnna váldokonferánssa mearrida. Ii leat doarvái ovddidit reservašuvnnaid dahje aiddostahtima iežas teakstaáddjekomis konvenšuvnna dohkkeheami oktavuodas. Danne ii leat mákkárge mearkkašupmi ILO-konvenšuvnna nr. 169 14. artihkkal nr. 1 vuosttas čuoggá dulkomii jos vel Norga vikkašige dadjat ahte lea dohkkeheami oktavuodas bidjan vuodđun ahte nanno-seabbu suodjaluvvon geavahanvuoigatvuotta duhtada konvenšuvnna gáibádusaid eáiggáduššan- ja hál dov vuoigatvuoda ektui.

Sámediggi oaivvilda ahte eanahálddašanortnegat daid guovlluide mat gullet dasa maid ILO-konvenšuvdna gohčoda «árbevirolaš guovlun» (14. artihkkal vuosttas čuokkis) ferte leat nu ahte hálddašanovddasvástádus biddjojuvvo sápmelaččaide, ovddastuvvon Sámedikki bokte.

Iešguđet málliid árvvoštallamis boahhteáiggi eanahálddašeamis Finnmárkkus, dovddaha maiddái Sámi vuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavku ahte dáid guovlluid hálddašeapmi ferte gullat orgánaide main sápmelaččat leat eanetlogus, ja ahte ortnegat juhkkujuvvon stivrenovddasvástádusain danne eai deavdde ILO-konvenšuvnna nr. 169 eavttuid guovlluide mat gullet dasa maid 14. artihkkal nr. 1 vuosttas čuokkis regulere.

Álbmotriektejoavkku eanetlogu mielas lea danne vealtameahttun eaktun Finnmárkku eanahálddašeami ortnega ásaheamis ahte Sámediggi formálalaččat doarju dan. Joavku oaivvilda ahte jos galggašii duhtadit ILO-konvenšuvnna gáibádusaid, de ferte ásaht sámi hálddašanorgánaide main lea váldi hálddašit eatnama ja dasa gullelaš luondduriggodagaid.

¹²Geahča NOU 1997:5 siidu 36.

Joavku cealká ahte «*jos ILO-konvenšuvdna galgá duhtaduvvot dain guovlluid ektui gos sápmelaččain lea gáibádus oažžut dohkkehuvvot eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda, de ferte gábiduvvot ahte eanetlogu miellahtuin dan orgánas mas lea bajimuš váldi eatnama ja eará luondduriggodagaid hálldašeami, válljejit sámi orgánat*». Álbmotriektejoavkku eanetlohku oaivvilda namalassii ahte daid osiid Finnmárkkus maidda sápmelaččain lea gáibádus oažžut dohkkehuvvot eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda, ferte orgána hálldašit masa sámi orgánat válljejit eanetlogu miellahtuin, ja ahte sii galget beassat geahččat bearrái hálldašanorgána.

Álbmotriektejoavkku eanetlohku oaivvilda ahte Finnmárkku eanahálldašanortnega, mii galggašii gustot olles Finnmárkku fylkii, ii sáhte bealuštit dainna ahte dat maid sápmelaččat masset go fertejit juogadit eanahálldašeami dain guovlluin maidda sáhttet gáibidit oažžut dohkkehuvvot eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda, dan ožžot fas ruovttoluotta gos besset dássalagai eará álbmogiiguin hálldašit Finnmárkku eará osiid, jos Sámediggi formálalaččat ii miedit dákkár «eaiggátmolsumii». Álbmotriektejoavkku eanetlohku dadjá ahte «*jos vuoigatvuodat maid eamiálbmogat sáhttet gáibidit oažžut dohkkehuvvot ILO-konvenšuvnna vuodul galget sáhttit earáide addojuvvot, lea dasa lassin eaktun ahte muhtun geas dán eamiálbmoga ovddas lea váldi háldet dan vuoigatvuoda mas dás lea sáhka, šiehtadallá dan birra*» Daddjo dasto ahte «*dat orgána mas lea váldi cealkit sápmelaččaid ovddas, ferte leat Sámediggi*».

Danne lea áibbas čielggas ahte Finnmárkku eanahálldašeami vejolaš ásaheapmi, almmá Sámedikki čielga lobi haga, rihkušii ILO-konvenšuvnna nr. 169, danne go dákkár ortnet ii sáhte ásaheavvot earágo Sámediggi dohkkeha ortnega, ja iešdántus dahká šiehtadusa dákkár oktasaš hálldašanortnega birra. Jos Sámediggi ii dohkket dákkár oktasaš hálldašanorgána Finnmárkui, de ferte vai deavdá ILO-konvenšuvnna gáibádusaid, ásaheavvot ortnega mii sihkarastá ahte guovlluid maidda sápmelaččain sáhttet gáibidit oažžut eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda dohkkehuvvot, stivre orgána maid sápmelaččat gehččet bearrái.

Álbmotriektejoavkku eanetlohku cealká ahte «*dan sivas go sápmelaččat ain leat čielga eanetlogus dain osiin Finnmárkkus maidda sáhtášedje gáibidit oažžut dohkkehuvvot eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda, de ii sáhte leat eaktudáhtolaš searvan Sámi eanahálldašeapmái min mielas leat ILO-konvenšuvnna vuostá*» Sámedikki oainnu mielde lea Sámi eanahálldašeapmi áidna hálldašanmáile mii ollásit ollašuhhtá ILO-konvenšuvnna gáibádusaid dán suorggis.

ILO-konvenšuvnna nr. 169 sáhtá dál dadjat ovddastit riikkaidgaskasaš oainnu eamiálbmotvuoigatvuodaid hárrái. Dán birra dadjá Álbmotriektejoavku ahte: «*.. vuoigatvuodat mat eamiálbmogiin leat ILO-konvenšuvnna vuodul, sohpet oppalaččat dan eamiálbmotoidnui mii riikkaidgaskasaš servodagas lea. Danne ii galggaše leat dárbu gáržžet dulkot ILO-konvenšuvnna mearrádusaid*» (NOU 1997:5 s. 51)

4.2.3. ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra

1966 ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra suodjala vissis muddui eamiálbmogiid vuoigatvuodaid seailuhit kultuvrraset, seammás go geatnegahtá stáhtaid láhčit dilálašvuodaid vai sáhttet bisuhit ja ovddidit dan. Norga lea dohkkehan dán konvenšuvnna, ja lea čadnojuvvon dan mearrádussii. Konvenšuvnna 27. artihkkal lea minoritehtamiellahtuid vuoigatvuoda birra seailuhit ja ovddidit kultuvrraset. Dat addá seamma riektesuodjaleami eamiálbmogiidda go minoritehtaide ge dakkár oktavuodain go eamiálbmogat leat logu dáfus unnitlogus. NOU 1984:18 dadjá ahte sápmelaččat eahpitkeahhtá leat etnihkalaš joavku masa 27. artihkkala kultursuodjaleapmi guoská. Sámegillii jorgaluvvon čuodjá 27. artihkkal ná:

Vuolláičállit: EKN / SS

«Stáhtain gos leat etnikkalaš, oskkolaš dahje gielalaš minoritehtat, ii galgga sis geat gullet dákkár minoritehtaide biehttalit vuoigatvuoda, ovttas joavkku eará miellahtuiguin, bálvallit iežaset kultuvrra, dovddastit iežaset oskku ja doaimmahit dan, dahje geavahit iežaset giela».

27. artihkkala dulkon eamiálbmotvuoigatvuodaid dáfus, earenoamážit ON-a Olmmošvuoigatvuodakomitéa dulkon, lea hui ollu mannan dan guvlui mii ILO-konvenšuvnnas nr. 169 lea mearriduvvon. Geavahus ON-a Olmmošvuoigatvuodakomitéas čájeha earret eará ahte eamiálbmogiid ealáhusdoaimmahepmi gullá kultursuodjaleapmái ja ahte 27. artihkkal suodjala dákkár ealáhusdoaimmaheami. Komitéa deattuha muhtun iežas cealkámušain ahte 27. artihkkal suodjala kultuvrralaš vuoigatvuodaid, ja ahte kultuvra sáhtá manifesterejuvvot mángga láhkai, maiddái earenoamáš eallinvugiiguin mat leat čadnon eatnamiid ja luondduriggodagaid árbevirolaš geavaheapmái. ON-komitéa dadjá dán guoskat earenoamážit eamiálbmogiidda.¹³

ON-a Olmmošvuoigatvuodakomitéa dadjá, Kanada áigodatraportta giedahallama oktavuodas konvenšuvnna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid čadaheami birra 1999:s, ahte eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta earret eará miellidibuktá ahte eamiálbmogiidda ferte dovddastuvvot vuoigatvuohta friija hálldašit iežaset luondduriggodagaid,¹⁴ eaige sii galgga ealáhusaideaset massit. Komitéa dáhttu Ráddehusa dallánaga dovddastišgoahit eamiálbmogiid eana- ja resursavuoigatvuodaid. Komitéa evttoha dasto ahte eamiálbmogiid vuoigatvuodaid vejolaš sihkkun, maid leat ásahan don doložis ássama vuodul, rihkušii konvenšuvnna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra. Olmmošvuoigatvuodakomitéa dadjá ahte maiddái konvenšuvnna 1. artihkkalis lea mearkkašupmi dáid riikkaid eamiálbmogiid riektedillái.

4.3. Eará deatalaš álbmotrievttálaš bealit

4.3.1. ON-A JULGGAŠTUSEVTTOHUS EAMIÁLBMOTVUOIGATVUODÁID BIRRA

ON-a eamiálbmotáššiid ekspearta joavku mearridii 1994:s julggaštusevttohusa eamiálbmotvuoigatvuodaid birra.¹⁵ Bargojoavkku bajimuš orgána, mas leat mielde 26 áššedovdi riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodain, ON-a vuolitkommišuvdna minoritehtaid vealaheami headusteami ja minoritehtaid suodjaleami várás, mearridii manjá ovtta jienalaččat bargojoavkku julggaštusevttohusa. Evttohus lea 1995 rájes giedahallojuvvon politihkalaččat ON-as. Beroškeahhtá politihkalaš giedahallama bohtosa, de lea stuorra ovtta mielalašvuohta das ahte bargojoavkku ja vuolitkommišuvnna julggaštusevttohus ovddasta riikkaidgaskasaš unnimusdásiid eamiálbmogiid vuoigatvuodaid oktavuodas. Julggaštusevttohus lea boadusin barggus maid máilmmi buoremusat dohkkehuvvon áššedovdit olmmošvuoigatvuodasuorggis logi jagi áigodagas leat dahkan.

¹³ Olmmošvuoigatvuodakomitéa 1994 nr. 23 oppalaš mearkkašupmi.

¹⁴ Human Rights Committee, 65 sešuvdna, 1999 cuoŋománu 7. b. ON dokumeanta CCPR/C/79/Add.105.

¹⁵ The United Nations Working Group on Indigenous Populations;
E/CN.4/Sub.2/1994/2/Add.1 1994 cuoŋománu 20. b. ON dokumeanta.

Julggaštusevttohusa 25. artihkkal dadjá earret eará ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta seailluhit ja nannet sin earenoamáš oktavuodaid guovlluide, earret eará dainna áigumušain ahte seailluhit dáid guovlluid boahttevaš buolvvaide.

Lea dattege julggaštusevttohusa 26. artihkkal mii lea guovddážiis eamiálbmogiid eana-, čáhce- ja luondduriggodatvuoigatvuođaid dáfus. 26. artihkkalis daddjo ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta eaiggáduššat, ovddidit, bearráigeahččat ja geavahit eatnamiid ja guovlluid, nu maiddái ollislaš birrasa, eatnama, áimmu, čázi, riddoguovllu, áhpejjeja, eelliid ja šattuid ja eará resurssaid maid árbevirolaččat leat eaiggáduššan dahje earáláhkai hálddus atnán dahje geavahan. Dát siskkilda maiddái vuoigatvuođa oažžut lágaid, árbevieruid ja boares vieruid, eanahálddašanvuogádagaid ja resursahálddašan ja -ovddidanásahusaid ollásit dohkkehuvvot. Dasto daddjo ahte lea stáhta geatnegasvuohta álggahit dárbbaslaš doaibmajuid hehtten dihte dáid vuoigatvuođaid rihkkuma.

Julggaštusevttohusa 27. artihkkal lea deatalaš earenoamážiis dakkár oktavuodain go stáhta eiseválddit guhkit áigge leat badjelgeahččan eamiálbmogiid vuoigatvuođaid, ja nu mearridan lágaid beroškeahhtá eamiálbmogiid ásahuvvon vuoigatvuođain. Daddjo ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta oažžut ruovttoluotta vuoigatvuođa guovlluide ja luondduriggodagaide maid árbevirolaččat leat eaiggáduššan, hálddus atnán dahje geavahan, muhto mat leat duoguštuvvon, vuollástuvvon, dahje maid stáhta dahje earát leat geavahišgohtán almmá sohppojuvvon šiehtadusa haga eamiálbmogiiguin.

Julggaštusevttohusa 30. artihkkal lea eamiálbmogiid vuoigatvuođa birra mearridit iežaset vuoruhemiid ja strategijaid iežaset guovlluid ja resurssaid ovddideami ja geavaheami dáfus. Daddjo ahte stáhta galgá geahččalit soahpat dáid álbmogiiguin ovdal go dohkkeha makkárge doaimmaid sin guovlluin mat sáhttet váikkuhit sin eatnamiid ja resurssaid, nu maiddái čáhce- ja minerálaresurssaid.

ON-a julggaštusevttohus ovddasta Sámedikki oainnu mielde riikkaidgaskasaš unnimusdásiid eamiálbmotvuoigatvuođain. Dat go julggaštusevttohus ii leat vel politihkalaččat mearriduvvon ON-as, máksá vuos ahte miellahtoriikkain leat politihkalaš váttisvuođat julggaštusevttohusa sisdoalu ektui. Dán oktavuodas ferte atnit muittus ahte guokte ON-a áššedovdi orgána olmmošvuoigatvuođasuorggis leat mearridan julggaštusevttohusa, ON-a eamiálbmotáššiid bargujoavku ja ON-a vuolitkommišuvdna minoritehtaid vealaheami headusteami ja minoritehtaid suodjaleami várás, ja ahte danne galggašii gaskkustit rievttálaš dásiid mat ollašuhthet álbmotrievtti gáibádusaid.

4.3.2. ON-a komitéa nállevealaheami jávkadeami várás

ON-komitéa nállevealaheami jávkadeami várás¹⁶, dadjá 1997 oppalaš mearkkašumis XXIII (51) ahte stáhtain lea geatnegasvuohta dohkkehit ja árvvus atnit eamiálbmogiid kultuvrra, historjjá, giela ja eallinvugiid, ja ahte stáhtain lea geatnegasvuohta ovddidit dáid diliid. Dasto daddjo ahte stáhtain lea geatnegasvuohta sihkkarastit eamiálbmogiid vuoigatvuođaid čadaheami almmá makkárge vealaheami haga eamiálbmogiid guovdu.

Nállevealahankomitée deattuha stáhta geatnegasvuođa sihkkarastit eamiálbmogiid eanavuoigatvuođaid earenoamáš deatalažžan eamiálbmotvuoigatvuođaid čadaheamis. Nállevealahankomitée dadjá ahte stáhta galgá dohkkehit ja suodjalit eamiálbmogiid vuoigatvuođa eaiggáduššat, ovddidit, bearráigeahččat ja geavahit sin oktasaš guovlluid ja luondduriggodagaid. Komitéa dadjá maid ahte stáhtas lea geatnegasvuohta

¹⁶Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD).

máhcahit eamiálbmogiidda eatnamiid mat sis leat váldojuvvon almmá sin čielga ja eaktudáhtolaš lobi haga. Jos dákkár máhcaheapmi ii leat vejolaš duohta dilálašvuođaid geažil, de galgá eamiálbmogiidda dovddastuvvot dallánaga buhtadus. Lea dattetge daddjon ahte dákkár buhtadeapmi galgá nu guhkás go vejolaš dáhpáhuvvat dainna lágiin ahte eamiálbmogiidda juhkkuojuvvojit eará seammaárvosaš guovllut.

ON-a Nállevealahankomitéa cealkámuš orru dego dovddasteamen ahte eamiálbmogat ain ollu vealahuvvojit, earret eará sin eanavuoigatvuođaid dáfus. Komitéa čielga cealkámušas ferte leat mearkkašupmi sápmelaččaid eana-, čáhce- ja resursavuoigatvuođa gažaldagaide. Ii leat veara oppa eahpiditge ahte sámi guovlluid dálá eanavuoigatvuođadilli ii guoskka dan dillái maid komitéa dás atná vuodđun, namalassii ahte eatnamat leat váldon eamiálbmogiin almmá sin čielga ja eaktudáhtolaš lobi haga. Norgga stáhta ii leat goassege historjjás jearran dán birra lobi sápmelaččain, ja danne eai leat goassege sápmelaččatge addán iežaset eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuođa Norgga stáhtii dahje ovttage eará riektesubjektii.

4.3.3. ON-a eamiálbmotvuoigatvuođaid ekspeartačoahkkima cealkámušat

ON doalai 1996:s riikkaidgaskasaš ekspeartačoahkkima eamiálbmogiid vuoigatvuođaid birra. Dát čoahkkin mearridii mánga deatalaš konklusuvnna ja rávvagiid eamiálbmogiid iežaset guovlluid eana-, čáhce- ja luondduriggodatvuoigatvuođaid birra.¹⁷

ON-a ekspeartačoahkkin dadjá álggadettiin ahte eamiálbmogiin lea earenoamáš oktavuohta iežaset guovlluide ja resurssaide, ja ahte dán ferte dohkkehit. Dán oktavuođas deattuhuvvo eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta iežaset guovlluin earenoamáš deatalažžan. Daddjo dasto ahte lea deatalaš eamiálbmogiid ovdáneapmái ja bissumii álbmogin ahte sin guovlo- ja luondduriggodatvuoigatvuođat ovddiduvvojit ja várjaluvvojit. Dasto konstaterejuvvo ahte eamiálbmogat ain dávjá gillájit iešguđetlágan kolonialiserema geažil, man váikkuhus lea ahte sin eana- ja luondduriggodatvuoigatvuođat eai doahhtaluvvo. Ekspeartačoahkkin dadjá hui čielgasit ahte ii sáhte sirret eamiálbmogiid iežaset árbevirolaš guovlluid vuoigatvuođaid dohkkeheami eará vuoigatvuođain mat lunddolaččat gullet eamiálbmogiidda, earret eará sin ávnaslaš ja kultuvrralaš ovdáneami dáfus, danne go eamiálbmogiin lea nu earenoamáš oktavuohta iežaset árbevirolaš guovlluide.

Ekspeartačoahkkin lohka deatalažžan stáhtii sihkkarastit ahte nášuvnnalaš riektevuogádat lea dakkár mii sihkkarastá eamiálbmogiid vuoigatvuođaid. Ekspeartačoahkkin lohka maid alddis buori oskku dasa ahte iešguđetlágan šiehtadusat eamiálbmogiid ja stáhta gaskka, maid vuodđun leat eamiálbmogiid eanavuoigatvuođat, sáhtta leat vuohki mainna gávnnašii bistevas ja konstruktiivvalaš čovdosiid eana- ja čáhcevuogitvuođagažaldagaide.

Ekspeartačoahkkin ávžžuha ráđdehusaid heaittihit vealahanpolitihka ja lágaid mat biehttalit ja ráddejit eamiálbmogiid olmmošvuoigatvuođaid, nu maiddái sin eana- ja luondduriggodatvuoigatvuođaid. Danne ráđdehusat ávžžuhuvvojit mearridit politihka ja lágaid mat čielgasit dohkkehit eamiálbmogiid oktasaš vuoigatvuođaid, nu maiddái sin eanavuoigatvuođaid. Ráđdehusat ávžžuhuvvojit dasto hui garrasit čielgasit dohkkehit eamiálbmogiid eanavuoigatvuođaid, ja beaktilit čadahišgoahtit ja sihkkarastigoahtit eamiálbmogiid vuoigatvuođaid.

¹⁷Report of the Expert Seminar on Practical Experience Regarding Indigenous Land Rights and Claims, Whitehorse, Canada, 1996 njukčamánu 24.-28.b.; ON dokumeanta E/CN.4/Sub.2/AC.4/1996/6.

ON-a ekspeartačoahkkima konklusuvnnat ja rávvagat gieđahallet ollu guovddáš gažaldagaid dálá digáštallamis sápmelaččaid eana- ja čáhcevuogiatvuodaid birra Finnmárrkus. Danne lea čielggas ahte maiddái ekspeartačoahkkima konklusuvnnat ja rávvagat fertejit váldojuvvot vuhtii go sápmelaččaid eaiggáduššan- ja háldovuogiatvuodaid gustovaš álbmotrievtti vuodul árvvoštallojuvvojit.

III SÁMI VUOGIATVUODALÁVDEGOTTI KONKREHTA ÁRVALUSA BIRRA

1. Eanaeaiggáduššanvuogiatvuodta ja eará eanavuogiatvuodaid

Váldogažaldat dan birra geas rievtti mielde lea vuogiatvuodta eaiggáduššan Finnmárrkku eatnamiid, ja makkár riektivuoduin, ii leat Sámi vuogiatvuodálávdegoddi čielgasit vástidan. Sámi vuogiatvuodálávdegoddi bidjá dattetge eaktun ahte sámi álbmogis lea vuogiatvuodta eaiggáduššan muhtun guovlluid Finnmárrkus, muhto dáid ii definere čielgasit. Sámi vuogiatvuodálávdegotti árvalusa vuodđun lea áibbas čielgasit eaiggáduššanvuogiatvuodta.

Sámi vuogiatvuodálávdegotti álbmotriektejoavku gal lea baicce čielgasit konkluderen ahte sápmelaččain leat eaiggáduššan- ja háldovuogiatvuodaid stuorra osiide Finnmárrkus, ja ahte dat mii váilu lea dán vuogiatvuodta formálalaš mearrideapmi ja ráddjen. Boares vieruid iskat mat ain leat jođus, vurdojuvvojit buorebut čilget detáljaid dán birra.

Sámediggi háliida deattuhit ahte ollu oktavuodain lea maiddái virggálaččat daddjon ahte sápmelaččat leat okta dain álbmogiin geaid eatnamiid ala Norgga stáhta lea vuodđuvvon. Dát lea vuodđun evttohussii ásahtit ođđa hálddašanortnegiid, danne go dálá ortnet ii leat dohkálaš sápmelaččaid boares riektivuodtu ektui. Fertejit ásahtuvvot hálddašanortnegat Finnmárrkku eatnamiidda mat doarvái bures váldet vuhtii historjjálaš ja nu maid rievttálaš dilálašvuodaid.

Stáhta oainnu vuodđun eaiggáduššanvuogiatvuodta rievttálaš vuodtu hárrái maid lea čuoččuhan, leat iešguđetlágan ákkat. Dat mii lea oktasaš dain ákkain, lea ahte ákkaid lea váttis rievttálaččat bealuštit. 1962 Eanavuodvinkomitéa árvalusas daddjui ahte Finnmárrkku eatnamat doložis leat adnojuvvon stáhta dahje Gonagasa opmodahkan. Sámedikki oainnu mielde lea čielggas ahte dán ákka ii sáhte rievttálaččat bealuštit. Easka 1600-logu loahpageahčen šaddagođii dakkár virggálaš oaidnu ahte Riddo-Finnmárrkku eana gullá Gonagassii, muhto nu ahte gohčoduvvo Gonagasa almennegin. Sis-Finnmárrku ii gullan dan áigge Norgga gonagasriikii. Buot orru čájeheamen ahte easka guhká manjá ovddiduvvui stáhta áirasiin Finnmárrkus dat oaidnu ahte eana gullá Gonagassii.

1847 Od.prp.-as nr. 21 I ákkastuvvo stáhta eaiggáduššanvuogiatvuodta Finnmárrkku eatnamiidda vuosttažettiin dainna ahte Finnmárrkus orrot eanaš sápmelaččat geai eai leat bissovaš ásođat. Duohtavuodta lea ahte dán oainnu vuodđun lei diehtemeahtunvuodta ja sápmelaččaid eallinvugiid, geavaheami ja johtima dihtomielatlaš badjelgeahččan, ja danne ii sáhte dan atnit doallevažžan. Dasto sápmelaččat dan áigge eahpitkeahhtá atne iežaset danin maid dál galggašii sáhttit gohčodit eaiggádin juridihkalaš áddejumi mielde. Maiddái Finnmárrkku dáloniin lea dakkár oaidnu sámi eaiggáduššami. Lea čielggas ahte dáloniin oaidnu giliid eaiggáduššanvuogiatvuodta birra eatnamiidda ja buot dan resurssaide, lea maid seilon áiggiid čađa olbmui Finnmárrkku sámi giliin.

Dávjá daddjo maid ahte stáhta dálá eaiggáduššanvuogiatvuodta lea vuolgán cieggan dilis. Sámediggi ii oainne ahte cieggan dili eavttut eaiggáduššanvuogiatvuodta hárrái mange láhkai livčče gávdnon. Sámedikki oainnu mielde ferte vuodđun leat ahte galget leat viehka ollu buoret ákkat ovdal go sáhtta dohkkehit cieggan dili dakkár guovllus gos leat leamaš vuogiat-

Vuolláičállit: EKN / SS

vuodát go rahpaseabbu riekteguovllus («riekteguorus guovlu»). Historjjálaš duohtavuodát duođaštit ahte sápmelaččain stuorra osiin Finnmárkkus 1751 rádjai ledje dohkkehuvvon duohta ja rievttálaš posišuvnnat eanaeaiggádin, ja ahte sin hálddus leat buot guovllu luondduriggodagat. Sápmelaččat leat maid manjá 1751 eahpitkeahhtá leamaš duohta eaiggáduššan-, háldo- ja geavahanvuoigatvuodaposišuvnnas.

Dát historjjálaš duohtavuodát leat vuodđun Sámedikki oidnui Finnmárkku luondduresurssaid eaiggáduššan- ja ráddenvuoigatvuodagažaldagain. Finnmárkku sápmelaččain leat don doložis leamaš dákkár vuoigatvuodát, sihke eaiggádin, háldejažžan ja geavahanriektelažžan, muhto Norgga eiseválddit eai leat ovttaštáhtán dáid vuoigatvuodaid formálalaš Norgga lágaide. Dat mii nappo váilu lea dáid vuoigatvuodaid formálalaš dohkkeheapmi, ráddjen ja mearrideapmi.

Nugo bajábealde daddjon, de lea duohtavuodta ahte sápmelaččain álbmogin leat vuoigatvuodát maid dušše sámi álbmot sáhtta hálddašit ja maid birra dušše sámi álbmot sáhtta šiehtadallat. Dasto daddjo ahte dát deatalaš vuoigatvuodta bissu nu guhká go Sámediggi šiehtadusain ii leat luobahan dáid vuoigatvuodaid, vuovdán daid dahje eará lobálaš láhkai addán vuoigatvuodaid muhtun earái.

Ođđa eanahálldašanortnegat Finnmárkkus eai rievdat dán čielga rievttálaš eavttu mas vuodđun lea ahte sápmelaččain lea eaiggáduššan- ja hál dovuoigatvuodta stuorra osiide Finnmárkkus. Vaikke makkár ođđa hálldašanortnegat ásahevvošedje, de ii sáhte dadjat ahte sámi álbmot lea massán sámi guovlluid eana-, čáhce- ja luondduresurssaid eaiggáduššan-, geavahan- ja hál dovuoigatvuodaidis nu guhká go Sámediggi ii leat čielgasit dohkkehan makkárge rievdadusa riektedilis.

Sámediggi oaivvilda ahte jos Sámi vuoigavuodálávdegotti čielggadus giedahallojuvvo dego dábálaš gulaskuddanáššin man vuodul Stuorradiggi dasto dahká mearrádusaidis, de dat guoskkašii dušše gažaldahkii mo guovddáš vuoigatvuodta galgá hálddašuvvot áiggis áigái, iige ieš guovddáš vuoigatvuhtii. Vaikke vel Stuorradiggi mearridivččiige ođđa hálldašanmálle, de sámi álbmoga eaiggáduššan-, háldo- ja geavahanvuoigatvuodát bisušedje rievddakeahhtá, jos Stuorradikki vejolaš mearrádusa vuodđun ii leat válddalaš sámi orgána – Sámedikki – miedáhus. Beroškeahhtá eanahálldašanortnegis – ja dat han gal leat ollu leamaš áiggüid čada – de bissot sápmelaččaid guovddáš eaiggáduššan-, geavahan- ja hál dovuoigatvuodát. Sámi vuoigatvuodát eai sáhte rievdaduvvot almmá sámi álbmoga čielga ja dihtomielalaš dáhtu haga. Álbmotrievttálaš norpmat han dadjet ahte vuoigatvuodaid ii sáhte rievdadit earágo jos vuoigatvuodalaččat (sámi álbmot) dasa miedihit ja válddalaš sámi orgána (Sámediggi) nuppi bealde ja Norgga stáhta nuppi bealde leat soahpan dan.

Oktasaš sámi rámmaid siskkobealde leat diedusge maid muhtun sámi joavkkut ja ovttaskas sápmelaččat bargan alcceaset earenoamáš vuoigatvuodaid. Dát vuoigatvuodát leat nannosat sihke sámi searvevuoda ektui ja maid nášuvnnalaš searvevuoda ii-sámi oasi ektui. Sámediggi oaivvilda ahte dát vuoigatvuodalaččat, sámi joavkkut ja ovttaskas olbmot ieža háldejit vuoigatvuodaideaset rievttálaš rámmaid siskkobealde.

Čielga eaktun lea ahte ovttaskas olbmot ja joavkkut sáhttet leat bargan alcceaset vuoigatvuodaid maid ii almmá mange haga sáhte duššindahkat. Sámediggi doarju dan ahte iešguđet sámi joavkkuid galggašii giedahallat nu ovttaláhkai go vejolaš, muhto dáhttu almmatge deattuhit ahte dat ii mávsse ahte vuoigatvuodát maid ovttaskas sápmelaččat ja sámi joavkkut leat bargan alcceaset ja oamastan, galget sihkkujuvvot ovttalágan giedahallama dihte. Dat ii livčče doallelaš, ii juridihkalaččat iige etihkalaččat.

Sámediggi doarju dan ahte dás lea sáhka mánggalágan vuoigatvuodas: I) sápmelaččaid vuoigatvuodát eamiálbmogin; II) sápmelaččaid vuoigatvuodát Norgga nubbin stáhtavuodđu-

Vuolláičállit:EKV.....SS.....

deaddji álbmogin; III) sámi joavkkuid vuoigatvuodát; ja IV) ovttaskas sápmelaččaid vuoigatvuodát. Buot dáid ferte seamma árvvuin giedahallat, ja seammalahkai go dákkár vuoigatvuodát muđui giedahallojuvvojit. Dat mearkkaša ahte dáid vuoigatvuodaid ii sáhte giedahallat ovttalágan vuoigatvuodtan nu ahte daid lunddolaš earenoamášvuodát eai iskkaduvvo.

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti go dadjá ahte dás lea mealgadii sáhka legaliseremis ja formaliseremis sámi vuoigatvuodaid ja sámi doaluid mat juo gávdnojit. Danne lea hui deatalaš garvit giellageavaheami mii orru dadjamin ahte stáhta dál áigu «addit» sápmelaččaide dáid vuoigatvuodaid. Duohtavuodas han lea sáhka das ahte formálalaččat dohkkehit daid ja ásaht riektesuodjaleami vuoigatvuodaide mat sápmelaččain duohtavuodas leat, sihke oktasaččat ja ovttaskaslaččat.

Sápmelaččat eai leat goassege dohkkehan ahte davviriikkalaš stáhtat dahje Ruošša ovddeš kolonijapolitiikka, man celkojuvvon ulbmilin lei jávkadit sámi kultuvrra ja assimileret sámi álbmoga, galgá stáhtaide ja majoritehtaálbmogii sáhttit geavahuvvot ággan oamastit vuoigatvuodaid. Čujuhuvvo riektejoavkku čoahkkáigeassoárvoštallamiidda (gč. s. 259 ff) gos daddjo ahte Norgga stáhta lea guhká oamastallan eatnamiid, ja vaikke vel álgoálggus ii leange nu, de lea mannan nu guhkes áigi ahte sápmelaččaid vuoigatvuodát eaiggádin eai leat šat áimmuin. Sámediggi ii jáhke ollinge dákkár ákkastallama oaččut doarjaga. Dákkár ákkastallamis ii leat makkárge doarjja álbmotrievttis. Maiddái dábalaš riektejurddašeapmi hilgu dákkár oainnu. Dákkár ákkastallama dohkkeheapmi rikkušii gustovaš rievttálaš prinsihpaid, ja dásto livččii morálalaččat áibbas boastut dovddahit dákkár heajušteaddji oainnu eamiálbmogiid vuoigatvuodaid ektui.

Lassin min guovlluid historjjálaš gullevašvuhtii, leat sápmelaččaid vuoigatvuodagáibádusaid vuodđun riikkaidgaskasaš riektenjuolggadusat eamiálbmogiid eanavuoigatvuodaid birra, maid vuodul min ásaheavvon vuoigatvuodát dohkkehuvvojit. Dáin namuhit ILO-konvenšuvnna nr. 169, mii dadjá dan maid dál atnit unnimusedássin, ja maid Norga rievttálaččat lea geatnegahtton čadahit. Muđui čujuhuvvo ON-a bargui earenoamáš deklarašuvnnain/julgaštusain eamiálbmogiid vuoigatvuodaid birra. Eanet ja eanet riikkat leat dohkkehišgoahtán eamiálbmogiid historjjálaš vuoigatvuodaid, earret eará iešguđetlágan iešstivrema ásaheamiin iežaset guovlluid badjel. Sáhtta earret eará čujuhut ovdáneapmái mii dáhphuvvá Australias, Brasilas, Kanadas ja New Zealandas. Ovdamearkan sáhtášii namuhit ovddabealde namuhuvvon «Mabo-duomu» Australia alimusrievttis.

Historjjálaš ja arkeologalaš čielggadeamet čájehit ahte Finnmárku doložis lea leamaš sámi guovllun, muhto sámi guovlluide leat eará olbmot dađistaga fárren, dájvja ovddeš áiggiid dáruiduhttinpolitiikka lassin, earenoamážit guolástusgilážiidda ja industriija- ja gávpebáikkiide. Sisafárrema Finnmáarkui lea hui ollu báidnán guovllu sadji kolonijjan ja Norgga nášonalstáhta dárbu sihkkarastit iežas válddi guovllu bissovaš dáža ássamiin.

Dál lea ain nu ahte eanaš oassi ii-sámi álbmogis orru.gávpogiin, stuorát čoahkkebáikkiin, guolástusgiliin ja industrijabáikkiin. Sámi resursageavaheami ektui, earenoamážit boazodoalu ja eará meahccealáhusa, gávpot- ja čoahkkebáikeálbmot lea eahpitkeahttá geavahan Finnmáarkku meahcceareálaid ollu unnit intensiiva. Dán ferte váldit vuhtii boahhtevaš čovdosiid árvvoštallamis. Dat guoská álgovvorus buot fylkka areálaide – dat mii ovdal gohčoduvvui «stáhta čálekeahtes eanan». Sámi guovlluid meahcceareálaid asttuáigegeavaheapmi lea mañimuš logijagiid lassánan hirmadit. Dán leat dájvja ovddastan ja dorjon bures organiserejuvvon beroštupmijoavkkut. Dát geavaheapmi lea ollásit goksimin árbevirolaš sámi vuoigatvuodalaččaid.

Vuolláičállit:EKN.....SS.....

1.1 Eaiggáduššanvuoigatvuoda sirdin

Sámediggi lea álgovuorus mielas dasa ahte Finnmarkku eatnamat dihto eavttuid vuodul sáhttet sirdojuvvot báikkálaš orgánii, jos dákkár orgánas lea dakkár sámi váikkuheapmi ahte duhtada min vuoigatvuodaid ja deavdá álbmotrievtti gáibádusaid dán suorggis.

Sámediggi dáhttu deattuhit ahte suodjaleapmi bággolonisteami vuostá, sadji sierra riekte-subjeaktan ja eanaeaiggáduššanrádđejupmi lea vuoigaduvvon dušše eanahálldašanorgánii mii duohtavuodas ovddasta maiddái sámi beroštumiid. Danne lea stivrraid ja jahkečoahkkima čoahkádus deatalaš dáid gažaldagaide.

2. Finnmarkku eatnamiid hálldašeapmi

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti vuosttažettiin go árvvoštallá dálá hálldašanortnega dohkketmeahttumin ollu sivaidd geažil.

Gánnáhahttivuoda gáibádus mii dálá hálldašeaddjis lea okta dain váldo ulbmiliin, ii soaba oppage áigumušaide maid sámi orgánat, siidaorgánaidd rájes ođđaáigásaš organisašuvnnaid rádjai, leat deattuhan deatalažžan sámi kultuvrra luonddivuodu hálldašeamis. Dálá ortnet goittotge lea áibbas dohkketmeahttun.

Sámedikki vuodđun hálldašanortnegiid ásaheapmái lea ahte sáhtta konstateret sámi eaiggáduššan-, geavahan- ja háldivuoigatvuodaid stuorra osiide Finnmarkku areálain. Finnmarkku lea boares áiggi rájes leamaš sámi guovlu. Danne ii sáhte ásahtit rievttállaš ja dohkálaš hálldašanortnegiid almmá attekeahhtá sámi orgánaide váikkuheami ja bearráigeahču, sihke ieš hálldašeamis ja maid hálldašanorgána nammadeamis. Dát leat sámerievttálaš oainnu mielde guovddáš eaktun ođđa hálldašanorgánaidd ásaheapmái.

Dat mii lea deatalaš boahhteváš hálldašanorgánaidd ektui, lea earret eará mo vejolaš báikkálaš hálldašanorgána stivrra čoahkádus lea. Sámediggi rávve Sámedikki garrasit vuostaldit buot eaiggáduššanrádđejumiid sirdimiid orgánaide maid stivrenorgánain lea sámi unnitlohku dahje orgánaide maid Sámediggi eará sivaidd geažil ii sáhte dohkkehit eaiggádin. Sámediggi čujuha dan oktavuodas earret eará Álbmotriektejoavkku konklusuvnnii eavttuid dáfus mat galget leat ollašuvvan ovdal go báikkálaš orgána galgá beassat hálldašisgoahtit. Álbmotriektejoavku bidjá eaktun ahte «*dan riektesubjeavttas masa vuoigatvuodát biddjojuvvojit, lea stivra man miellahtuid eanetlogu sámi orgánat nammadi*» (NOU 1997:5 s. 52). Dasto oaivvilda Sámediggi deatalažžan mearridit mii lea orgána eanaháldema vuodđun. Ferte maid leat vealtameahttun eaktun ahte Sámediggái lea sihkkaraston vejolašvuohta formálalaš vuoduin álggahit ráddádallamiid stáhtain hálldašanortnega vejolaš rievdadusdárbbuid birra, jos dat ii doaimma dohkálaččat.

Sámediggi oaivvilda ahte suodjaleapmi bággolonisteami vuostá lea vuoigaduvvon eanahálldašanorgánii dušše jos maiddái ovddasta sámi beroštumiid. Suodjaleami bággolonisteami vuostá ii sáhte Sámedikki mielas árvvoštallat eará go sámi beroštumiid vuodul.

Sámediggi dohkkeha ahte osiin Finnmarkkus maiddái leat ii-sámi beroštumit čadnon eanahálldašeapmái, ja ahte dáid ferte govtolaččat vuhtiiváldit go ođđa hálldašanortnegat árvvoštallojuvvojit ja ásaheavvojit. Danne anášii Sámediggi buorin čoavddusin go luonddugeavahanvuoigatvuodaprinsihppa livččii čadnon báikkálaš ássamii, iige čearddalaš duogážii.

Finnmarkku eatnamiid ja resurssaid hálldašeami guovddáš prinsihppan galgá danne leat ahte olbmot geat orrot seamma guovllus gieđahallojuvvojit seamma láhkai. Garvin dihte buot boasttuáddejumiid, dáhttu Sámediggi seamma láhkai go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ge, deattuhit ahte ii galgga etnikkalaš gullevašvuoda vuodul sirret olbmuid eatnamiid ja luondduriggodagaid konkrehta hálldašeamis. Dattetge ferte leat nu ahte ealáhusdárbu mii lea sámi kultuvrra ávnaslaš vuodđun, ferte bájimuzžii vuoruhuvvot. Buohkaidrieki galgá nu go Sámi

Vuolláičállit:EKN...../SS.....

vuoigatvuodálávdegoddi čilge dan (NOU 1997:4), diedusge bisuhuvvot ja árvvusadnojuvvot váikke gi livččii eanaeaiggádin dahje eanahálldašeaddjin.

Sámediggi oaivvilda ahte dattetge lea nu ahte sápmelaččat iežaset historjjálaš vuoigatvuodaid vuodul – maid álbmotriekti manjá lea nannen earret eará ILO-konvenšuvnna nr. 169 vuodul – lea vuoigatvuodta gáibidit sierra sámi eanahálldašanorgána ásaheami stuorra osiide Finnmákkus.

Sámedikki oainnu mielde lea Sámi vuoigatvuodálávdegoddi leamaš menddo pragmáhtalaš iežas árvvoštallamis, ja danne menddo ollu guorahallan eará vejolaš hálldašanortnegiid dan sadjai go čielggadit guovddáš vuoigatvuodagažaldagaid maid lei biddon bargat. Dan oktavuodas ii leat Sámi vuoigatvuodálávdegoddi doarvái deattuhan dan mii lei ja ain lea ášši guovddáš, namalassii rievttalaš ortnega sápmelaččaide guovllu álgo eaiggádin, háldejažžan ja geavaheaddjin, min sáji vuodul eamiálbmogin.

Sámedikki oainnu mielde dáidá leat váttis garvit beroštupmiriidduid go bargá vuoigatvuodagažaldagaiguin, danne go riiddut lunddolaččat gullet vuoigatvuodaáššiide main leat vuostálas rievttalaš čuoččuhusat. Dattetge livččii dáibálaš dohkkehuvvon rievttalaš jurddašeami vuostá jos dakkár vuoigatvuodaáššiin geahččalivččii bágget olbmuid ala čovdosiid mat rihkkot nuppi beali čielga vuoigatvuodaid, danne go nubbi bealli – mii vearri-vuodain lea ožžon dáid vuoigatvuodaid – sáhtášii álggahit riiddu danne go ii sáhte dohkkehit ahte dát vuoigatvuodat leat fas ásaheuvvon. Sámediggi doaivu ain ahte dakkár ákkastallan, mii čielgasit rihkku guovddáš rievttalaš prinsihpaid ja árvvuid, ii oáččo doarjaga Norgga riektedemokratijas.

Sámediggi doarju gal dan ge ahte odđa hálldašanortnegiid áigumušaid oassin ferte leat eastadit ja láivudit vejolaš riidduid, ja joksat stádisvuoda ja ráfálaš searvevuoda álbmotjoavkkuid gaskka. Nugo bajábealde lea deattuhuvvon, de ferte ii-sámi beroštumiid maid vuhtiiváldit boahhtevaš eanaeaiggáduššan- ja hálldašančovdosiin. Dát ideálalaš eavttut (riidoláivudeaddji ja stádisindahkan beroštumit) leat dattetge relatiivvalaš doahpagat maid majoritehta ieš dávjá definere ja čilge dan láhkai ahte dahká váttisin ovdánit sámervetti suorggis.

Majoritehta fápmodilli sáhtá buktit dakkár stádisvuoda maid ieža atnet soabalažžan ja ideálalažžan, váikke dilli unnitlogu oainnu mielde danne ii leatge rievttalaš. Dálá digáštallamis leat lohrameahtun ovdamearkkat das ahte stuorát álbmot čujuha ovdeš áiggiid «stádis ja soabalaš dillái» almmá namutkeahtá vearrivuoda mii lei dán «soabalaš stádisvuoda» vuoddu. Danne lea dárbu hui nannosit deattuhit ahte «stádisvuoda» ja «soabalaš searvevuoda» eavttut maid eanetlohku definere, eai dárbbas leat seamma go rievttalašvuoda eanemuš guovddáš eavttut. Stádis ortnegat eai leat rievttalaččat dušše danne go leat stáddásat. Eamiálbmotrievtti guovddážin, earenoamážit go eamiálbmogat leat logu dáfus unnibut, lea ahte leat vassis rájit mat muitalit maid stuorátálbmot oázžu dahkat. Ortnegat maid sápmelaččat eai ane rievttalažžan, eai sáhte goassege váidudit riidduid dahje duddjot stádisvuoda – lea baicce nu ahte sápmelaččat eai dáidde jaskkodit ovdal go áššit leat čovdojuvvon dakkár vugiin maid sápmelaččat maid atnet rievttalažžan.

2.1. Finnmákku eanahálldašeapmi

Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa Finnmákku eanahálldašeami birra ferte gohčodit kompromissan mas ollu beroštumiid leat dáhtton vuhtiiváldit.

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa ásahe Finnmákku eanahálldašeami. Dát orgána galgá hálldašit dan oasi eatnamiin ja odasmuvakeahtes resurssain Finnmákkus mat eai gula Sámi eanahálldašeapmái.

Vuolláicállit: EKN / SS

Sámediggi doarju maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti go árvala ahte Sámediggi ja Finnmarkku fylkkadiggi nammadit orgána gávccii miellahtu. Sámediggi ja Finnmarkku fylkkadiggi berrejit beassat nammadit njeallja stivrralahtu várrelahtuiguin. Dasto berrejit dat guokte nammadanorgána vurrolagai juohke nuppi jagi beassat stivrra jodiheaddji ja nubbinjodiheaddji ámmáhiidda.

Sámediggi evttoha ahte Finnmarkku eanahálldašeami jahkečoahkkima čoahkádus lea nu ahte das leat okta ovddasteaddji Gieldadepartemeanttas, guokte Sámedikkis ja okta Finnmarkku fylkadikkis.

Sámediggi evttoha, nugo Sámi vuoigatvuodálávdegoddige lea evttohan ahte Gieldadepartemeanta galgá leat Finnmarkku eanahálldašeami váidalusorgánan.

Dainna čielga eavttuin ahte Finnmarkku eanahálldašeami stivrra ja jahkečoahkkima čoahkádusa vuodđun lea ovttáárvosašvuodáprinsihppa, doarju Sámediggi ahte Finnmarkku eanahálldašeapmi ásahuvvo iešheanalis riektesubjektan. Váldo sivean dasa go Finnmarkku eanahálldašeapmi galgá leat iešheanalis riektesubjektan, lea «sámi ja báikkálaš eanahálldašeami beroštumit» (NOU 1997:5 s. 107. Jos stivrra čoahkádus ii leat nu ahte sámi beroštumit duohtavuodas gozihuvvojit, de vuosttalda Sámediggi garrasit ahte Finnmarkku eanahálldašeapmi galgá leat iešheanalis riektesubjektan. Jos sápmelaččain ii leat duohta váikkuheapmi stivrras ja jahkečoahkkimis, ja jos Sámediggi ii leat dan dohkkehan, de ferte guovddáš eiseválddiin leat vejolašvuotta bagadit Finnmarkku eanahálldašeami vai sámi beroštumit gozihuvvojit. Eaiggáduššanráđdejupmi ja dan sirdin lea prinsihpalaččat deatalaš váldogažaldat sápmelaččaide álbmogin, ja danne ferte eaiggáduššanráđdejumi vuodu hui dárkilit árvvoštallat. Álbmotriektejoavkku čielggadus lea maid čájehan ahte lea eahpesihkar deavdá go Finnmarkku eanahálldašeami ásaheapmi ILO-konvenšuvnna gáibádusaid.

Jos ovttáárvosašvuodáprinsihppa ii ollašuva, de galgá Sámedikki oainnu mielde Finnmarkku eanahálldašeamis leat sadji dušše hálldašaneiseváldin. Dat mearkkaša ahte Sámedikki oainnu mielde ii galggaše Finnmarkku eanahálldašeamis leat eaiggáduššanváldi dán areálas. Sivean dása lea ahte eaiggáduššanráđdejupmi galggašii mearriduvvot sierra šiehtadusas stáhta ja Sámedikki gaskka go boaresvirot geavaheapmi lea doarvái bures čielggaduvvon vuolábealde namuhuvvon kommišuvnna rávvagiid vuodul.

Sámediggi evttoha ahte formálalaš eaiggáduššanovddasvástádus dan eatnamis maid Finnmarkku eanahálldašeapmi hálldaša, doaistázii galgá gullat stáhtii Gieldadepartemeantta bokte. Sámediggi evttoha ahte go gažaldat sámi eaiggáduššanvuoigatvuoda birra lea loahpalaččat čielgan, de galgá Sámediggi mearridit oainnus Finnmarkku eanahálldašeami eaiggáduššanráđdejumiid birra áibbas konkrehta, ovddabealde namuhuvvon kommišuvnna rávvagiid vuodul. Sámedikki čielga oaidnu lea ahte Finnmarkku eanahálldašeami eaiggáduššanráđdejumiid ággan eai sáhte leat eará go sámi vuoigatvuodas. Dat mielddisbuktá ahte jos Sámediggái ja Finnmarkku fylkkadiggái eai leat juogaduvvon seamma ollu stivrralahtu, de ii sáhte eisege sirdit eaiggáduššanráđdejumiid Finnmarkku eanahálldašeapmái.

2.2. Sámi eanahálldašeapmi

Eahpitkeahhtá leat sámi beroštumit stuorra osiin Finnmarkkus nu nannosat ahte vaikke mo de árvvoštalažii, de livččii eanemus riektá go sámi álbmot ieš hálldašivččii eatnamiid ja odasmuvakeahtes resurssaid. Dat bealli ferte oidnot vejolaš ođđa ortnegiin maid áigumuššan lea njulget historjjálaš boasttuvuodaid ja daid heivehit hálldašeami dálá duohtavuodaide. Sámedikki mielas ii sáhte diktat ovttaskas gielddaid dahje giliid mearridit dákkár hálldašanortnega viidodaga. Dán ovddasvástádusa fertejit stáhta orgánat ovtta Sámedikkiin mearridit. Danne dah-

Vuolláičállit:EKN...../.....

tošii Sámediggi ahte ásahuvvošii sierra sámi hálddašanorgána – Sámi eanahálddašeapmi – muhtun oassái Finnmarkku eatnamiin.

Dán unnitlohkoevttohusa dáfus dáhttu Sámediggi deattuhit ahte álbmotrievtti vuodul leat hui nana rievttálaš ákkat mat bealuštit Sámi eanahálddašeami ásaheami. Sámi vuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavku lohka ILO-konvenšuvnna nr. 169 14.1 artihkkala mielde gávdnot sámi eaiggáduššan- ja hálldoguovllu Finnmarkkus, gos álbmotriektejoavkku eanetlogu mielde galgá leat sámi stivraeanetlohku.

Álbmotriektejoavkku oaidnu lea leamaš ahte jos muhtun guovlu galggašii adnojuvvot eamiálbmogiid eaiggáduššan- ja hálldovuogitvuotant, de leat sii dan okto geavahan dahje eambo geavahan go earát. Álbmotriektejoavku ii leat Finnmarkku dáfus ráddjen dán guovllu dárkileabbut, muhto lohka ain juo fylkka siskkit osiid gullat dása.

Álbmotriektejoavku lohka dattetge ovttá vejolašvuoda nammadit Finnmarkku eanahálddašeami stivrra ovttáárvosašprinsihpa mielde. Seamma áirrasjuohku lea dohkálaš jos Sámediggi sierra mearrida ahte orgána mas ii dárbbáš leat sámi stivraeanetlohku sáhtta stivret dákkár eaiggáduššan- ja hálldoguovllu.

Álbmotrievttálaš čielggadeapmi mii lea dahkkon orru dáhttumin ásaht guokte eanahálddašanstivrra jos galgá ollašuttit ILO-konvenšuvnna nr. 169 14.1. artihkkala. Finnmarkku fylkkadikki hea jos dáhttu soahpat oktasaš hálddašeami masa Sámediggi ja fylkkadikki besset nammadit seamma ollu lahtuid, lea maid leamaš mielde váikkuheamen Sámedikki oainnu go lea árvvoštallan Sámi eanahálddašeami ásaheami Finnmarkku eanahálddašeami lassin.

Finnmarkku eanahálddašeapmi masa Sámediggi beasašii dušše unnitlogu nammadit, rihkušii ILO-konvenšuvnna nr. 169, danne go dát stivra galggašii hálddašit guovllu mii konvenšuvnna 14.1 artihkkala mielde lea sámi eaiggáduššan- ja hálldoguovlun. Fylkkadikki mearrádusa váikkuhusat go lea hilgon Finnmarkku eanahálddašeami mii lea nammaduvvon ovttáárvosašvuodaprinsihpa vuodul, lea ahte ii leat vejolaš (vrd. álbmotrievttálaš áššedovdiid) hehttet ahte hálddašeapmi juogaduvvo Sámi eanahálddašeami ja Finnmarkku eanahálddašeami gaskka. Dáidda vállješedje dalle Sámediggi ja fylkkadikki stivrra eanetlogu.

Sámediggi dáhtošii sámi eanahálddašanorgána mas lea mandáhta mii gokčá daid guovlluid Finnmarkkus gos sámi geavaheapmi jáhku mielde lea nannoseamus. Dát orgána ásahuvvo juo álgovuorus, iige galgá leat gielddaid ja giliid duohken dieđihit iežaset dán hálddašanortnegii. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea ieš geažuhan «Guovdageainnu ja Kárášjoga gielddaid, ja dasto velá guovllu Porsáנגguvuona oarjjabealde ja Deanu gieldda bajit oasis» (NOU 1997:4 s. 19) Sámi eanahálddašeami vejolaš doaibmaguovlun. Nubbin vejolašvuotant lea sámelága giellanjuolggadusaid doaibmaguovlu namuhuvvon.

Danne go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii leat doarvái bures iskan sámi geavaheami, de lea árvalan ahte Sámi eanahálddašeapmi galgá leat eaktudáhtolaš. Dát mielldisbuktá mandáhta ektui dattetge nu guovddáš váilivuoda čielggadusas ahte Sámediggi ii sáhte dohkkehit dán čovdosa. Lea nášuvnnalaš bargun Norgii fuolahit ahte historjjálaš geavaheapmi ja sápmelaččaid sadji álbmogin, leat mielde hábmemin ođđa hálddašanortnegiid. Danne fertejit nášuvnnalaš eiseválddit juo álgovuorus defineret ja lága bokte mearridit Sámi eanahálddašan guovllu. Eaktudáhtolaš searvanortnet ii dáhkidivčče ahte sámi beroštumit gozihuvvošedje ILO-konvenšuvnna nr. 169 gáibádusaid ektui sámi guovlluid identifiserema birra. Guovdageainnu, Kárášjoga, Deanu (vejolaččat boares Buolmát gielda), Unjárgga ja Porsáנגgu gielddat galggašedje juo álgovuorus gullat Sámi eanahálddašeapmái. Eará gielddat ja gilit galggašedje ohcama vuodul beassat Sámi eanahálddašeapmái mielde.

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámediggi oaivvilda ahte danne go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii leat dárkileabbut iskan sámi geavaheami, de mearrida sierra kommišuvdna maid Ráđdehus ja Sámediggi ovtta nammadit, sámi eanahálldašeami guovllu viidodaga dárkilit. Kommišuvnnas galget leat mielde sámi geavaheaddjit ja gelbbolaš, juridihkalaš, historjjálaš ja servodatdiedalaš áššedovdit nu ahte goappáge bealis gártet seamma mađe áirasat. Kommišuvdna galgá identifiseret sámi eaiggáduššan-, háldo- ja geavahanguovlluid.

Kommišuvdna galgá earenoamážit iskat mearrasámi boares vieruid ja geavaheami eará beroštumiid ektui. Sámedikki dálá dieduid vuodul dáloniid ja boazodoallosápmelaččaid eana- ja resursageavaheami birra, de orušii viehka čielggas ahte dákkár sámi eaiggáduššan- ja háldoguvllun ii šattašii dušše Sis-Finnmárku, muhto ahte maiddái ollu vuotnaguovllut gulašed je dán guvlui.

Ráđdehus galggašii ovtta Sámedikkiin ja Finnmarkku fylkkadikkiin, bea jábealde namuhuvvon kommišuvnna rávvagiid vuodul, mearridit mat guovllut galggašed je gullat Sámi eanahálldašeapmái. Dušše Sámediggi ja Ráđdehus sáhttet dohkkehit eretcealkima Sámi eanahálldašeamis.

Sámedikki oainnu mielde ferte Sámi eanahálldašeami dohkkehit daid areálaid eaiggádin maid hálldaša. Lea maid eaktun ahte Sámi eanahálldašeapmi lea iešheanalisis orgána. Ággan dása lea geavahuvvon ahte dán oassái eatnamiin ii leat eahpádus gii boares áiggi rájes lea adnojuvvon eaiggádin. Sámi stivrema vuhtiiváldin lea deataleamus ággan Sámi eanahálldašeami ásaheapmái sierra riektesubjektan. Sámediggi deattuha dán áidna doalleváš ággan eanahálldašanorgánii oazžut eaiggáduššanposišuvnna Finnmarkkus.

Sámediggi guorrasa dasa ahte Sámi eanahálldašeami stivrras galggašed je leat čieža miellahtu, main Sámediggi nammada vihtta ja Finnmarkku fylkkadiggi guokte nugo Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea evttohan. Gielddat mat gullet dán guvlui galget beassat evttohit stivralahtuid.

Sámediggi dáhtošii ahte okta stáhta- dahje Finnmarkku fylkkadiggeáirras ja guokte Sámedikki áirasa galget dahkat Sámi eanahálldašeami váldočoahkkima. Sivvan dása lea ahte sápmelaččat galget dán orgána beassat ollásit stivret juohke dásis jos ILO-konvenšuvnna gáibádusaid galggaš ollašuttit, nugo Álbmotriektejoavku lea deattuhan.

Sámediggi bidjá eaktun ahte ráhkaduvvojit čielga čadni šiehtadusat Finnmarkku eanahálldašeami ja Sámi eanahálldašeami gaska hálldašanprinsihpaid ja ovtta barggu birra. Sámediggi deattuha ahte dán oktavuodas lea hui deatalaš sihkarastit ahte boazodoalu guođohanvuoigatvuodat várjaluvvojit ja nannejuvvojit.

Dasto evttohuvo ahte galggašii seammalágan ulbmilparagráfa goappašiid hálldašan-orgánaide – Finnmarkku eanahálldašeapmái ja Sámi eanahálldašeapmái. Ulbmilparagráfas berrešii earret eará prisihppa mii dadjá ahte guovlluid ealáhusgeavaheapmi sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodu vuodđun, álo galgá vuoruhuvvot ovddemužžii go ealáhus lea doaimmahuvvon guovllus boares áiggi rájes, ja ahte vuoigatvuodat maid vuodđun lea sámi dološ geavaheapmi, ii galgá hálldašusmearrádusain sáhttit duvdilit eret.

Sámediggi ii guorras dasa ahte gielddaid ovttaskas gilit iešheanalaččat sáhttet searvat Sámi eanahálldašeapmái. Dattetge dáhttu Sámediggi doarjut dákkár ortnega jos lea sáhka giliin maid rájit leat hui čielgasat, ja dainna eavttuin ahte sihke Sámi eanahálldašeami ja Finnmarkku eanahálldašeami stivrrat mihtet dákkár searvamii.

Sámediggi dáhtošii Sámedikki Sámi eanahálldašeami váidalusorgánan, ja ahte Sámedikkis livččii ollislaš hálldašuslaš dárkkistanvuoigatvuota.

Vuolláičállit: EKN / SS

2.3. Oktasaš hálddašanorgána olles Finnmárkui

Sámedikki oainnu mielde ii sáhte ásaht oktasaš eanahálddašanorgána Finnmárkui jos ii gávdno čielga šiehtadus stáhta ja Sámedikki gaskka, mas Sámediggi miehtá dákkár ortnegii. Sámediggi čujuha Álbmotriektejoavkku ákkastallamii NOU 1997:5:as.

Sámediggi ii áiggo vuosttaldit jos Sámediggi ja guovddáš eiseválddit soabadit oktasaš hálddašeami áššis Finnmárkui, muhto dát ii sáhte dáhphávvat earágo njuolggadusaid mielde maid Álbmotriektejoavku lea bidjan NOU 1997:5:as, ja áibbas konkrehta soahpamušain Sámedikki ja stáhta gaskka. Maiddái diliid olggobealde Finnmárkku galggašii árvvoštallat dákkár soahpamuša oktavuodas. Lea guovddáš eaktun ahte Sámedikki ja Finnmárkku fylkadikki áirasiid lohku stivrras lea seamma, nugo Sámi vuoigatvuodálávdegotti eanetlohku lea evttohan.

Sámediggi oaidná ahte oktasaš hálddašanorgánas livčče ollu buorre vuodát, earret eará go guoská boazodollui, ovttasbargui ja riidduid čoavdimii, ja ahte ortnet mearkkašivččii oktasaš eaiggáduššama. Sámediggi atná dattetge deatalažžan, vaikke makkár čoavddus de mearriduvvošii, ahte lea lagas ja buorre ovttasbargu Finnmárkku fylkkadikkiin, vai ovttas sáhtášii čoavdit ollu hástalusaid mat leat go galgá resurssaid hálldašit buorrin daidda geat dál orrot Finnmárkku, ja buorrin boahhteváš buolvvaide.

2.4. Eará beallit

Sámedikki mielas lea hui deatalaš sihkkarastit ahte sihke eanadoallo- ja boazodoalloberoštumiin leat ovddasteaddjit vejolaš hálddašanorgánaid stivrrain nugo ovddabealde namuhuvvon. Sámedikki mielas galggašedje stivralahtut orrut fásta Finnmárkku, ja várrelahtut galggašedje leat miellahtuid persovnnalaš sadjásažžan.

Sámedikki oainnu mielde galggašedje hálddašanorgánaid mearrádusat mearriduvvot dábálaš eanetloguin, muhto eaktun lea ahte badjel bealli miellahtuin leat mielde gieđahallamin ášši. Jos gártet seamma ollu jienat vuostá ja mielde, de galgá jodiheaddjis leat duppalljietna. Stivrrain galgá leat dábálaš váldi delegeret válddi iežaset hálldahusaide.

Sámediggi evttoha ahte hálddašanorgánat galget beassat mearridit dárbbášlaš divadiid ja eavttuid daid guovlluid geavaheami várás maid hálldašit.

Sámediggi evttoha ahte bartahuksen galgá dáhphávvat dušše guovlluin mat dán várás leat mearriduvvon, ja mat leat iešguđet gielddaid regulerenplánaid oassin. Jos barta galggašii beassat hukset boazodoalloguvlui dahje gillefidnoguvlui, de ferte boazoorohatstivra dahje gillefidnostivrra cealkámuša deattuhit. Sámediggi lea ovdal dadjan ahte dát ii galgga hehttet dan ahte goahte- ja bartahuksema árbevirolaš meahcásteami ja guovllugullevašvuoda máđas atnima várás, prinsihpalaččat árvvoštallá earaláhkai go huksema dábálaš asttuáige-doaimmaid várás.

Minerálaid ohcama ja roggama dáfus, sihke muhtehahti ja muhtekeahkes minerálaid, eai galgga Sámedikki mielas dákkár doaimmat dáhphávvat almmá hálddašanorgánaid lobi haga. Dákkár doaimmaide dahje eará stuorra meassamiidda ii galgga addot bággolonistanlohpi eará go jos doaimmat leat hui deatalaččat našuvnnalaččat.

3. Meahcceresurssaide vuoigatvuodta ja daid hálddašeapmi

Sámedikki oainnu mielde lea Sámi vuoigatvuodálávdegotti váilevaš čielggadeapmi vuoddo vuoigatvuodagažaldagain hui unohas ja vahágin sámi beroštumiide. Dát váilevašvuodát vuoigatvuodačielggadeamis oidnojit earret eará báikegoddeálbmoga ja ovttaskas riektelačča báikkálaš luondduriggodagaid viežžama ja geavaheami oktavuodas. Buoret čielggadus

Vuolláičállit: *EKN* *SS*

sáhtášii nannet ahte geavahanvuoigatvuodalaččain dahje dáid joavkkuin leat sihkkaris geavahanvuoigatvuodát, maid sihke olggobeali olbmot ja hálldašanorgánat fertejit vuhtiiváldit.

Sámediggi evttoha danne ahte Finnmárkku ođđa eanahálldašanláhkaárvalusas ferte čielgasit daddjot ahte hálldašánváldi mii dán lága olis biddjo gielddaide ja giliide, galgá doaimmahuvvot nu ahte dálá sámi boaresvirot vuoigatvuodát ja duohta geavaheapmi vuhtiiváldojuvvojit.

Sámedikki oainnu mielde maid galgá eanaeaiggát hálldašit eatnama ja ođasmuvakeahtes resurssaid, muhto ođasmuvvi resurssaid gal galget earáláhkai hálldašit. Sámedikki oaidnu maid lea ahte hálldašeamiis ii galgga sirret olbmuid etnihkalaččat, muhto ahte sápmelaččat galget leat ovddastuvvon hálldašanorgánain nu ahte sápmelaččaide álbmogin sihkkarasto dakkár váikkuhanfápmu maid álbmotriekti gáibida. Lea maid deatalaš báikkálaš orgánaide oázžut eanet váikkuhanfápmu go dál ožžot.

Hálldašanorgánaid stivrrat galget fuolahit dušše hálldašeapmái guoskevaš bargguid, eaige galgga beassat doaimmahit makkárga gávpedoaimmaid. Sámi kultuvrra vuhtiiváldin galgá leat hálldašeami guovddáš beallin.

3.1. Giliid ja gielddaid vuoigatvuohta meahcceresurssaide ja daid hálldašeapmi

Sámedikki oainnu mielde galggašedje ásaheavvot ortnegat maid vuodul meahcceresurssaid vuoigatvuodát ja hálldašeapmi biddjo báikkálaš dássái: gieldda ja gili dássái. Eaktun lea ahte dálá boaresvirot geavahanvuoigatvuodát ain leat bissumin.

Sámediggi deattuha ahte dakkár báikkálaš hálldašeapmi soahpá sámi árbevieruide. Dán oktavuodas čujuhuvvo earret eará siidaortnega ceavzilis doibmii ja siskkáldas riektevuogadagaide. Dán vuodul galggašii viidáseabbut bargat hálldašanortnegiid hábmemiin mat leat vuohkkasat ja maid lea vejolaš čadahit. Viidáseabbu barggus ferte hui garrasit deattuhit ovttaskas olbmuid ja joavkkuid vuoigatvuodaid. Guovddáš eaktun dán oktavuodas ferte leat ahte boazodoalu ja eanadoalu vuoigatvuodát galget bissut. Sámediggi ii doarjjo Sámi vuoigatvuodálávdegotti eanetlogu go evttoha ahte buot finnmárgulaččain galgá leat seamma vuoigatvuohta sáivaguliid bivdit stákkuin ja giehtaváđuin, lubmet ja bivdit smávvafođđuid gielddain ja gillefidnuguovlluin. Sámedikki oaidnu dása lea nugo Sámi vuoigatvuodálávdegotti unnitlogu oaidnuge, ahte «govttolaš juogadeami» njuolggadus báikegoddeálbmoga ja earáid geavaheapmái sihkkarastážii doarvái bures finnmárgulaččaid lobi geavahit dáid guovlluid.

3.2. Báikkálaš hálldašeami viidodat ja hápmi

Báikkálaš hálldašeami ortnet galggašii Sámedikki mielas guoskat buot ođasmuvvi meahcceriggodagaide. Ovdamearkka dihte galggašii lastamuorračuohppan nugo dálge, ain prioriterejuvvot gieldda ássiide. Dasto galggašii duojárin leat vuoigatvuohta viežžat duodjeávdnasiid buotlágan muorraslájain. Maiddái guohtoneatnamiid šibihidda galggašii Sámedikki mielas sihkkarastit lágain.

3.2.1. Gillefidnuguovllut

Sámedikki mielas galggašedje gielddat beassat viehka friija organiseret hálldašeami, ja maiddái mearridit dáhttot go gillefidnoortnegiid ásaht. Gillefidnoortnegiid galggašii sáhttit ásaht go dilálašvuodát leat láchčojuvvon dasa. Sámedikki mielas lea hui deatalaš ásaht ortnegiid, earret eará váidalanvejolašvuoda, mat sihkkarastet rievttallaš ja buori meahcceresurshálldašeami. Danne lea maid deatalaš sihkkarastit bajimuš orgána dárkkistanvejolaš-

Vuolláičállit:EKN/SS.....

vuoda nago datte váidealeaddjis lea sivva váidalit. Sámedikki mielas galggašedje dákkár gillefidnoortnegiid veahážiid geavahišgoahtit, vai ortnegiid ásaheapmi livččii čorgat ja vudolaččat jurddašuvvon.

Geavatlaš sivaidda geažil dáhttu Sámediggi maid deattuhit ahte buot doaibmabijut mat sáhttet leat mielde nannemin boaittoeali guovlluid ássama, leat buorit. Smávva gilážit leat nappo vuosttažin ja garrasepmosit šaddan gillát go almmolaččat ruhtaduvvon doaibmabijut leat unnon, ja solidaritehtaberoštumit servodahkii maid lea deatalaš bealli go galgá árvvoštallat gillefidnomálla.

Sámediggi oaivvilda ahte iešgudet gielddat gielddalága § 10 mielde galget mearridit makkár gielddalaš orgána galgá ráddjet gillefidnuguovlluid. Sámedikki oainnu mielde galggašii earenoamáš oktavuodain leat vejolaš ásahtit gillefidnuguovlluid gielddarájiid rastá. Sámedikki mielas ii galggašii eavttukeahtá gáibiduvvot ahte árbevirolaš meahccegeavaheapmi lea gillefidnuguovlluid ásaheami vuoddun.

3.2.2. Meahccestivra

Sámediggi evttoha ahte váldonjuolggadussan galggašii ásaheavvot gielddalaš meahccestivra man ovddasvástádus lea hálldašeapmi. Meahccestivra ii galgga gielddalaš orgánan leat eanahálldašanstivrra vuollásažžan – earret go váidalanáššiin.

Eanahálldašanorgánat galget mearridit njuolggadusaid gielddalaš orgánaide ja vejolaš gillefidnoortnegiidda. Váldoprinsihppan galgá leat ahte gieldda ássiid galgá seammaláhkai giedahallat. Sámediggi doarju maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti das ahte ii galgga mearriduvvot makkárge gáibádus ássanáiggi birra gielddas ja ahte olbmui geat leat fárreret ii galgga leat makkárge sierravuoigatvuodta gieldda dahje gili meahcceriggodagaide. Meahcceresurssaid hálldašeamis galggašii vuoddoealáhusaid vuoruhit bajimužžii. Boazodoallu berre oazžut sárdnun- ja evttohanvuoigatvuoda meahccestivrrain.

3.2.3. Lihttoláigu ja priváhta beroštumit mat eai leat báikkálaččat

Sámediggi atná deatalažžan ráddjet priváhta organisašuvnnaid vejolašvuoda láigohit ja hálldašit meahcceresurssaid. Dát guoská earenoamážit riikkaviidosaš organisašuvnnaide mat ovddastit nášuvnnalaš bivdo- ja guolástanberoštumiid, ja mat gitta otnáži dávjá leat badjelgeahččan báikkálaš sámi beroštumiid ja maid oainnuset bokte čájehan ahte duodas dáhttot joatkit ovddeš áiggi vealaheaddji politihka.

3.2.4. Boazoealáhus ja eanadoallu

Sámediggi deattuha man deatalaš lea sihkkarastit ahte boazodoallit iežaset ealáhusa doaibmaheamis, biddjojuvvot dássálagai gielddaid ja giliid ássiiguin meahcceresursavuoigatvuodaid dáfus. Sámedikki oainnu mielde ferte meahcceriggodagaid báikkálaš hálldašeamis doahttalit boazodoalu ja eanadoalu earenoamáš dárbbuid ja geavahanvuoigatvuodaid. Muhtun meahccegeavaheamit, nugo ovdamearkka dihte mohtorjohtalus ja turistadoaimmat, sáhttet dagahit vearrát bahkkema boazodoalu juo gáržžes guohton-eatnamiidda.

Sámediggi čujuha ahte Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii lálkaevttohusain meahcceriggodagaid birrage oro ádden ahte boazodoalu earenoamáš dárbbut ja geavahanvuoigatvuodaid ráddjejit mo meahcceriggodagaid sáhtta hálldašit. Odda njuolggadusaid ferte hábmet nu ahte boazodoalu dárbbut ja vuoigatvuodaid gozihuvvojat. Ferte earenoamáš fuomášumi čatnat bohcco geasseguohtoneatnamiidda, vai boazodoalu beroštumit govttoláččat sihkkarastojuvvojat ja biddjojuvvot dássálagai báikkálaš beroštumiiguin. «Geassegielddat» dávjá atnet

Vuolláičállit: EKN / SS

boazodoalu jos ii amas áhtan mii ii gula dohko, de ain juo dakkárin mii lea giksin gieldda eará doaimmaide. Boazodoalu hearckes dilli nomadismma geažil dagaha ahte dasa ferte sihkkarastit sierra rievttálaš suodjaleami, earenoamážit go ii leat iežas «dálvegielddas» (vearrogielddas).

4. Deanučázádat ja Guovdageainnueatnu-Álttá johka

Sámedikki oainnu mielde lea dárbu ráhkadit ođđa njuolggadusaid Finnmarkku stuorra luossa jogaid guollebivddu várás, vai guollesurssaid árbevirolaš sámi geavaheapmi sihkkarastášii. Danne doarju Sámediggi Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa addit ruovttoluotta bivdovuoigatvuoda olbmuid geat doaimmahit árbevirolaš lotnolasealáhusaid, ja ahte boazodoallit galget oazžut ruovttoluotta iežaset vuoigatvuoda vuokkain oaggut go leat boazobarggus.

4.1. Deanučázádat

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti eavttuhusa fierbmebivdovuoigatvuoda eavttuid hárrái Deanujogas.

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa lága bokte nannet báikegodde-álbmoga stággobivdovuoigatvuoda. Sivvan dása lea ahte dakkár lánkanjuolggadus soabašii dálá geavahussii hálbbes stággokoartaid hárrái olbmuid geat orrot Deanu ja Kárášjoga gielddain, ja oalgejohgáttiin Guovdageainnu suohkanis. Eará guovlluid stággobivdit beasašedje oastit oaggungoartta guolástanstivrra njuolggadusaid vuodul.

Sámediggi doarju maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa sirdit Deanučázádaga guollebivddu hálldašeami iešguđet stáhtalaš orgánain (leansmánit, fylkkamánni, politimeastir) báikkálaččat nammaduvvon orgánii – Deanu guolástanstivrii, mii ovddasta sihke fierbme- ja stággobivdiid. Sámediggi doarju evttohuuvon čoahkádusa. Evttohuuvvo čohkket Deanučázádaga vuoigatvuodanjuolggadusaid sierra láhkii, mii galggašii boahit daid ollu njuolggadusaid sadjái mat dál gustojit.

Sámediggi evttoha njeallja jagi doaibmanáigodaga guolástanstivrii, nu ahte čuovvu gielddaválgaáigodaga. Lea eaktun ahte orgána vuodđuda iežas.

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti ovttajienalaš evttohusa guolástanstivrra válldi birra. Guolástanstivra oččošii dalle válldi hálldašit čázádaga fierbmebivddu ja stággobivddu. Dat vuovddášii stággobivdогоartaid ja mearridivččii goartahattiid, háldešii sisaboaduid, organiserešii čázádaga bearráigeahču ja sáhtášii gáržžidit bivdolobi mii ii leat mearriduvvon lágain ja lánkaásahusain, jos nu lea dárbu dahkat guollemáddodaga dihte dahje guollebivddu dihte. Stivra mearridivččii maid leat go fierbmebivdovuoigatvuoda eavttut devdovuvvon, ja juogášii joga fierbmebivdoavádagaide. Sámediggi galggašii leat mielde Norgga-Suoma oktasaš guolástanjuolggaduskommišuvdnabarggus. Guolástanstivrra váidalus-orgánan livččii Sámi eanahálldašeapmi lunddolaš orgánan jos Sámi eanahálldašeapmi ášahuvvošii nugo dás lea eaktuduvvon. Guolástanstivrras galggašii leat ovddasvástádus bearráigeahččat joga.

4.2 Álttá johka

Sámediggi mearkkaša ahte luossabivddu dáfuš Álttá jogas ferte válljet nuppi guovtti prinsihpas, namalassii áigu go deattuhit dálá geavaheami ja hálldašeami, vai áigu go njulget boares boasttuvuođaid ja nu addit boares vuoigatvuodalaččaid hálldui dáid resurssaid.

Sámediggi ii eahpit ahte Álttá joga dálá hálldašeapmi ii leat mielddisbuktán dan ahte ollu sápmelaččat geain ovdal ledje eahpitkeahces vuoigatvuodát, leat massán bivdovuoigat-

Vuolláičállit: EKN JS

vuodaset. Dát lea prinsihpalaččat dáhpáhuvván seamma vuogi mielde go stáhta ja stuorátálbmot muđui lea duvdilan sámi vuoigatvuodaid eret oktageardánis láhkateknihkalaš vugiiguin.

Sámediggi čuoččuha ahte báikegotti álbmogis lea eaiggátvuohta guollebivdui Áltá jogas ja bivdovuoigatvuohta gullá Guovdageainnu ja Áltá suohkaniid báikegoddeálbmogii, nu maiddá guovllu mearrasápmelaččaide ja boazosápmelaččaide. Danne berre vuoigatvuođa hálldašit guolástanstivra maid Áltá suohkanstivra lea nammadan Alta Laksefiskeri interessentselskap nammasaš searvvi/johkagátti eanadolliid, vuotnabivdiid ja guovllu boazoorohagaid evttohusaid vuodul.

5. Riddo- ja vuotnabivdu

Gitta dan rájes go báikegoddeálbmoga vuostasvuoigatvuohta bivdit heahtihuvvui 1800-logu álggogeahčen, lea Norgga guolástanpolitihkka dadistaga oidán earáid sápmelaččaid ovddabeallái. Dáruiduhttináigge dáhpáhuvai dát čiegakeahtá. Ođđa áiggis lea fanas-earreortnega geavaheapmi leamaš okta dain beliin mat garrasepmosit leat goaridan sámi kultuvrra. Ortnet dagahii ahte riddo- ja vuotnabivdit njulgestaga manahedje eallinvuoduset. Dát dáhpáhuvai dakkár áiggis go Norga prinsihpalaččat lei dovddastan geatnegasvuodaidis sihkkarastit sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodu. Dat ortnegat mat dán rádjai leat álggahuvvon divvun dihte muhtun oasi vahágis, eai leat ávkkuhan. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea dadjan ahte okta dain stuorámus hástalusain mat Norggas leat eamiálbmotpolitihkas, lea njulget vealaheami man geažil mearrasámi álbmot lea gártan gillát. Sámediggi doarju dán ollástit. Mearrasápmelaččaid ovddas mii gáibidit oktasaččat sápmelaččaid bealis bissovaš dáhkáduša das ahte riddo- ja vuotnabivdit galget oazžut eallinvuoduset ruovttoluotta. Danne ii leat doarvái dálá njuolggadusaid juohke jagi heivehit. Dárbbášuvvojit sierraortnegat nugo Carsten Smith 1990:s lea dadjan iežas čielggadusas, ja masa Stuorradikki guolástuskomitéa lea guorrasan. Dákkár ortnegat galgašedje guoskat olles Finnmárkui, ja dasto velá guovlluide Tromssas ja Norlánddas gos lea sámi álbmot.

Sámediggi čujuha Sámedikki ovdeš mearrádussii sámi guovlluid riddo- ja vuotnabivddu birra. Sámediggi dáhtošii guhkesáiggi ja ceavzilis geavaheami riddo- ja vuotnaresurssain, mas báikkálaš ealáhusdoaimmaheaddjit oččošedje ollu eambo ja friijaseabbut geavahit resurssaid. Eahpitkeahtá eai dálá njuolggadusat sihkkaraste sámi guolásteddjide sin govtolaš oasi ollislaš guolleresurssain. Ovdeš áiggiid reguleremat ja juogadanpolitihkka leat hui garrasit goaridan ja raššudan mearrasápmelaččaid vejolašvuođa seailuhit árbevirolaš ássanminstara ja infrastruktuorra. Danne lea stáhtas earenoamáš geatnegasvuohta láhčit dilálašvuodaid mearrasápmelaččaid vuoigatvuodaid sihkkarastimii ja nannemii sápmelaččaid iežaset eavttuid vuodul.

5.1. Sámi guolástuspolitihkalaš guovlu

Sámedikki oainnu mielde sáhtášii mearrasámi álbmoga vuoigatvuodaid buorebut sihkkarastit go ásahuvvošii Sámi guolástuspolitihkalaš guovlu. Sámedikki mielas livččii lunddolaš ahte Sámedikkis ovttasbargguin fylkkadikkiiguin lea guovddáš váldi dákkár guovllu resurssaid hálldašeamis. Lea earenoamáš deatalaš oazžut áigái ortnegiid mat gožiht earenoamáš mearrasámi lotnolasdoaimma mii lea earenoamážit heivehuvvon mearrasámi guovlluide. Dás lea guovddáš mearkkašupmi mearrasámi eallinvuođu seailuheamis ja ovddideamis. Sámediggi čujuha dán oktavuodas New Zealandda ortnegiidda gos leat hilgon ovdeš áiggiid guolástanpolitihka, ja gos beaktilis vugiin leat addimin eamiálbmogiid guollebivdovuoigatvuodaid ruovttoluotta ja nu maid vuoigatvuođa sin kulturvuđui.

Vuolláičállit:EKN/SS.....

Sámedikki mielas lea čielga dárbu ruovttoluotta addit sámi guollebivdovuoigatvuoda. Dál oaidnit dadibahábut dávjjit ja dávjjit ahte eambbosat ja eambbosat masset iežaset govttolaš oasi guollesurssain, ja dat guoská maid ii-sámi álbmogii. Dattetge lea nu ahte go dát dáhpáhuvvá sámi álbmoga guovdu, de dat rihkku álbmorievttalaš geatnegasvuodaid maid Norga lea váldán badjelasas sámi álbmoga ektui.

5.2. Earenoamáš earri sámi riddo- ja vuotnaguovlluide

Sámediggi čuoččuha ahte sámi guolásteddiin lea vuoigatvuotta boares vieruid ja álbmotrievtti mielde vuoiggalaš oassái guollesurssain sámi guovlluin. Danne ferte jahkásaš guolástusregulerenmearrádusain bidjat sierra eari sámi riddo- ja vuotnaguovlluide guolásteddiide. Sámedikki oainnu mielde galggašedje Sámediggi ja Finnmárkku fylkkadiggi dán eari ovtas hálddašit. Ferte nannet Sámedikki váikkuhanválddi guovddáš regulerenmearrádusaid ektui seammás go Sámedikki searvama guolástusaid guovddáš regulerenrádis ferte giedahallat.

Danin vai gávdnošii ortnet mii beaktilit sihkkarastášii smávvanasbivdiid vejolašvuoda fidnet alba dietnasa, maiddái lotnolassii eará ealáhusaiguin, doarju Sámediggi Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa álggahit friija bivddu smávit fatnasiidda mat eai leat guhkit go 10,60 m.

Sámedikki mielas lea áibbas dárbbaslaš ahte guovddáš eiseválddit Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa viidáseabbu barggus muittus atnet vearrivuodu mii dáhpáhuvai 80-loguin dorskebivddu heahtedili oktavuodas, go smávvanasbivdit bággehalle hui eahpesihkkaris stuorámusearreortnegii. Dat mearkkaša ahte olbmot galget oažžut ruovttoluotta vuoigatvuoda iežaset vuonas bivdit alceceaset jahkedietnasa.

5.3. Guolástushálddašeapmi, reguleren ja eará doaibmajut

Sámediggi ii ane vuogasin álggahit gielddalaš riddo- ja vuotnabivdohálddašeami. Muhto Sámediggi sáhtášii dohkkehit ahte luossabivddu giddejuvvon bivdosiguin hálddašit gielddalaš ortnegat, ja luossabivddu olggobealde golbma stuorra joga Finnmárkkus (Álttá-Guovdageainnu, Deanu ja Njávdaš ja jogat).

Sámedikki oainnu mielde galggašii Sámedikki ja fylkkadikki nammadan orgána hálddašit báikkálaš bivdoneavvoregulereamiid, dakkár váidalanortnegiin go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea evttohan. Sámediggi maid dáhtošii rievdatit dálá regulerenrádi čoahkádusa. Jos nu ii dáhpáhuvaš, de berre Sámediggi árvvoštallat galggašii go geassit iežas áirasa rádis.

Seammalahkai go earáge regulereamiin, de lea eiseválddiin geatnegasvuotta čilget mo leat árvvoštallan sámi kultuvrra luondduvuodu sihkkarastima. Dát ferte oidnot čielgasit mearrádusaid vuodas.

Muđui čujuha Sámediggi Sámedikki mearrádusaide dán gažaidagain. Guovddáš doaibmajut bidju maid maiddái Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea deattuhan, lea guollevuostáiváldin-stašuvnnaid sihkkarastin.

6. Mohtorjohtalus

Meahcceresurssaid aktiivvalaš geavaheapmi, nugo muorječoaggin ja meahcceelliid ja guliid bivdin ja daiguin ávkašuvvan, lea deatalaš sámi kultuvrii, ja ollugiidda dat ain lea deatalaš ealáhusgáldun. Dálá njuolggadusaid ja njuolggadusaid geavaheami ferte heivehit báikegottiid olbmuid dárbbuide meahcceresurssaid geavaheami oktavuodas, nugo ovdamearkka dihte meahcásteami, guollebivddu ja muorječoaggima oktavuodas.

Vuolláičállit: *EKN* / *SS*

Mihttomearrin ferte leat stivret mohtorjohtalusa meahcis. Bievlageaidnun ja scooterlahtun berre nu ollu go vejolaš geavahit daid luottaid mat juo gávdnojit. Bievlageainnuid ulbmilin galgá leat álkidahttit beassama árbevirolaš geavahanguovlluide. Láhtut/luottat galget leat ovddimuš daid báikegottiid dárbbuid várás mat árbevirolaččat leat geavahan guovlluid. Sámediggi oaidná muđui dárbbun viidát kártet bievlavuodjima váikkuhusaid.

Sámediggi ii oainne ahte dáhkiduvvošii buoret hálddašeapmi jos váldi mearridit njuolggadusaid sirdojuvvošii nugo Sámi vuoigatvuodálávdegoddi evttoha, fylkkamánnis gielddaide. Lea baicce sivva jáhkkit ahte dákkár váldedelegeren dagahivččii eanet mohtorjohtalusa meahcis, ja nu maid stuorát noadi luondduvuđđui ja birrasii. Sámediggi ballá ahte gielddapolitihkáriidda šattašii hui váttisin vuosttaldit iežaset välljejeddjuid go gáibidit eanet muohtascooterlahtuid. Dát guoská earenoamážit gielddaide maidda eai nu ollu boazodoallit mávsse vearu, muhto gos dattetge leat guohtoneatnamat bohccuide.

Sámediggi evttoha bisuhit mohtorjohtalusvejolašvuoda ealáhusdoaimmaheami oktavuodas, seammás go áiggüid čađa geavaheami vuodul galgá leat vejolaš báikkálaččat heivehit mohtorjohtalusa. Gielda galggašii beassat addit olbmuid geat orrot gielddas ovdamuni go ohcet individuálalaš lobi vuodjit mohtorfievrruin, jos ealáhusa oktavuodas lea dárbu vuodjit, dahje jos vuodjima sáhtta atnit joatkkan guovllu árbevirolaš geavaheamis. Gillefidnoguovlluin galggašii gillefidnohálddašeapmi beassat addit individuálalaš lobi vuodjit mohtorfievrruin go ii leat čielga asttuáigedárbui.

7. Boazodoallu

7.1. Boazodoalu earenoamáš sadji sámi servodagas

Sámediggi dáhttu deattuhit ahte boazodoallu lea okta dain eanemus guovddáš sámi ealáhusain mat leat, ja nu maid okta dain deatalemus sámi kulturseailluheddjijn mat leat.

Sámediggi atná boazodoalu vuoigatvuodaid ollislaš sámi vuoigatvuodaid deatalaš oassin, ja šálloša danne hui sakka go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi nu unnán lea čielggadan boazodoalu vuoigatvuodaid ja oktavuoda boahttevaš hálddašanmáliide.

Boazodoallu lea eanaš surggiin nagodan bisuhit nana sámi geavaheami ja danne lea okta dain guovddáš sámi vuoigatvuodaguoddiin. Ferte dattetge deattuhit ahte sivvan dása lea go nu unnán leat eará árbevirolaš sámi ealáhusaid boares vierut iskkaduvvon. Sámi kultuvrii lea cealkemeahtun deatalaš sihkkarastit ja joatkit boazodoalu vuoigatvuodaid. Livččii áibbas vuostá Sámi vuoigatvuodálávdegotti barggu áigumuša ja ulbmila jos boadusin šattašii ahte boazodoalu vuoigatvuodát leat hedjonan.

7.2. Hálddašanortnegat boazodoalloguovlluin

Sámediggi atná hui deatalažžan ahte boahttevaš hálddašanmáliid hábmemiin vuhtiiváldá boazodoalu doarvái bures, vai ealáhus ii vaháguva. ~~Odde hálddašanortnegiid~~ ásaheamiin, ovdamearkka dihte gillefidnoguovlluid ortnega, de ferte čielgasit dáhkiduvvot ahte dálá boazodoallovuoigatvuodát eai hedjon. Dát guoská earret earrá ealáhusa geavahan- ja guohtonguovlluide ja johtolagaide.

Lea čielggas ahte boazodoalu geavahanvuoigatvuodát Finnmárkku mehciide hui čielgasit ráddjejit hálddašan- ja eanaeaiggádussanorgána vejolašvuoda hálde Finnmárkku areálaid boazoealáhussii vahágin. Boahttevaš hálddašannjuolggadusaid hábmemiin lea njuolggadusdahkkiin geatnegasvuolta vuhtiiváldit dáid geavahanvuoigatvuodaid.

Vuolláičállit: EKN / SS

7.3. Boazodoalu rievttálaš vuoddu

Sámedikki oainnu mielde fertejit boazodoalu vuoigatvuodaid doahhtaleapmi, sihkarastin ja joatkka leat rámmán čovdosiidda eana- ja resursavuoigatvuodagažaldagain. Dát galggašii leat eavttukeahtes vuodoprinsihppan, mii gusto sihke Finnmáarkui ja riikka eará guovlluide. Boazodoalu vuoigatvuodát galget bissut ja doahhtaluvvot, vaikke gii de eaiggádušašii eatnamiid ja hálldašivččii luonddurigodagaid.

Danne lea Sámedikki mielas dárbu nannet guođohanvuoigatvuoda velá čielgaseabbut go dálá lágas. Sámediggi doarju danne evttohusa kodifiseret boazodoalu riektivuodu lága bokte man vuoddu lea geavaheapmi boares áiggi rájes. Dán ferte dahkat danne go boazoealáhussii lea nana rievttálaš suodjaleapmi nu deatalaš, ja vai boazodoalloareálat eai sirdojuvvoše eará ulbmiliidda ja vahágin ealáhussii.

Boazodoallu lea dat ovttaskas ealáhus mas lea stuorámus areáladárbu ja mii geavaha eanemus eatnamiid. Boazodoallu lea geavahan Finnmáarkku areálaid don doložis, ja ealáhusas leat danne nana vuoigatvuodát. Danne dáhttu Sámediggi deattuhit ahte Finnmáarkku meahcceguovllut eai leat «ávdin meahcit» eaige «buigameahcit», muhto guovllut gos don doložis lea leamaš sámi boazodoallu, ja gos boazodoallu dološ áiggi rájes geavahemiin lea ásahan eahpitkeahtes vuoigatvuodaid.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti álbmotriehtejoavku dadjá čielggadusastis (NOU 1997:5) ahte sápmelaččaid ferte atnit eaiggádin osiide Finnmáarkkus. Lea earenoamážit boazodoalu geavaheapmi dán areálain mii lea vuoddu sápmelaččaid eanavuoigatvuodaide.

Vaikke maid de oaivvildivččii formálalaš eaiggáduššánvuoigatvuoda birra Finnmáarkku eatnamiid, de boazodoallu lea eahpitkeahtá earenoamáš garrasit suodjaluvvon geavahanvuoigatvuodaiguin guovlluide. Dát geavahanvuoigatvuodta ráddje maidái maid eaiggát oázžu dahkat. Dán lea earret eará Alimusriekti cealkán. Alimusriekti lea maid cealkán ahte vuoddu boazodoalu geavahanvuoigatvuodti ii leat dušše boazodoalloláhka, muhto maidái geavaheapmi dološ áiggi rájes. Boazodoalu guođohanvuoigatvuoda ferte danne atnit sámi boaresvirot vuoigatvuodtan, maid ii sáhte almmá mange haga duvdilit eret, ii šat lágainge.

Go boazodoalloláhka rievdaduvvui 1996:s, dovddastii Ráddehus (loga Eanadoallodepartemeanta) ahte boazodoalus riektegeavahusain lei ožžon earenoamáš riektivuodu mii lei ásahuvvon boaresvirot vuoigatvuodain ja dološ áiggi rájes geavahemiin. Sihke Sámediggi ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR) deattuhedje dan oktavuodas ahte dán earenoamáš riektivuodu galggašii čielgasit nannet boazodoallolágas. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi maid miediha ahte boazodoalus lea dákkár riektivuodu (s. 328), ja evttoha nannet dán ođđa mearrádusain boazodoallolágas – § 1 (a):

"Boazodoallovuoigatvuoda vuoddu lea dat geavaheapmi mii lea dáhpáhuvván dán guovlluin gos boazodoallu lea leamaš boares áiggi rájes."

Sámediggi maid oaivvilda ahte boazodoalu vuoigatvuodaid vuoddu lea boares áiggi rájes geavaheapmi, ja ahte dás lea sáhka vuoigatvuodain mat leat nannoseabbut suodjaluvvon go vuoigatvuodát maid dušše láchka addá. Vuoigatvuodaid maid dušše láchka addá, sáhtta prinsihpalaččat friija fámuhttit dahje gáržžidit ođđa lágain. Vuoigatvuodaid main lea eará vuoddu go láchka gal ii sáhte fámuhttit, vaikke vel geavaheami muhtun muddui sáhtta reguleret dábaláš lágain. Riektegeavahusa mielde leat maid dihto rájit dasa man ollu sáhtta gáržžidit ráddema ovdal go Vuodolága § 105 mielde ferte buhtadit vahága.

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi orru dego livččii oaivvildeamen ahte boazodoallu lea bures vuhtiiváldojuvvon go duon boahtimii dadjá ahte eatnama luobaheami oktavuodas

Vuolláičállit:EKN/SS.....

Finnmárkkus galgá earenoamážit deattuhit sámi kultuvrra luondduvuođu sihkkarastima. Sámedikki oainnu mielde ii leat dát doarvái boazodoalu vuoigatvuođaid sihkkarastimii. Veardádallan dihte dáhttu Sámediggi čujuhit ahte Máttá-Norgga eanadoallu oppa mihá sihkkarit ii anáše eanadoalu geavahanvuoigatvuođaid doarvái bures vuhtiiváldojuvvon jos lágas čuoččušii dušše ahte eanadoalloareálaid háldemis «galgá vuhtiiváldit Norgga kultuvrra».

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuođalávdegotti árvalusa čielgasit nannet boazodoalu bággolonistanrievttálaš suodjaleami. Sámi vuoigatvuođalávdegoddi evttoha čuovvovaš odda § 1 (a) nuppi lađđasa boazodoalloláhkii:

“Jos dát vuoigatvuohta rihkkobjuvvo, de galgá buhtaduvvot dábálaš bággolonistanrievttálaš vuoddocealkagiid mielde.»

Sámedikki mielas ii leat dohkálaš go dás boazodoalu rievttálaš vuoddu deattuheami oainnu vuodul eanaš lea sáhka ealáhusvuoigatvuođain. Sámedikki mielas maid livččii buhtadusláhkavuoddu hui deatlaš, muhto guovddážin ankke lea boazodoalu vuoigatvuohta geavahit areálaid. Dat mii nappo lea deataleamus rievttáláččat, lea dihto guovllu ealáhusdoaimma vuoigatvuođa rievttálaš vuoddu. Sámediggi lohka justa dán gažaldaga leamaš guovddážin nugohčoduvvon «Álttesjávre-duomus». Dát gažaldagat leat dálge hui áigeguovdilát, earret eará Røros-guovllus. Dan oaidná bures «Korssjøfjell-áššis» 1988:s ja «Aursunden-áššis» 1997:s.

Sámediggi dáhttu čujuhit ahte boazodoalu uhkiduvvon dilli ollu vuolgá das go Norgga stuorraservodat ii ane árvvus iige ádde nomadismma. Danne lea dárba sihkkarastit boazodollui earenoamáš rievttálaš suodjaleami, earenoamážit dain guovlluin mat leat olggobealde daid gielddaid gos boazodoallit formálaláččat ássat ja gosa mákset vearu. Politihkalaš digáštallamis Finnmarkkus lea boazosápmelaččaid «gielddagullelašvuohta» dávjá šaddan deatlaš áššin. Lea ballamis ahte dávjjit ahte dávjjit boazodoalu vuoigatvuođat árvvoštallojuvvojit dákkár «gielddagullelašvuođa» vuodul jos eai mearriduvvo čielga lágat maid áigumuššan lea headuštít dan.

Boazodoalu vuhtiiváldin oidno gal eanavuovdinlága § 2, gos daddjo ahte ii sáhte vuovdit dahje láigohit eatnama «maid almmolašvuohta atná dárbblašlážžan bohccuide guhtoneanan, ja eatnama mii «geavahuvvo dahje jáhkkinis šaddá geavahuvvot johtolahkan johtisápmelačča jođedettiin». Eanavuovdinláhka addá sániidiguin vealtakeahtes suodjalusa eatnamiid vuovdima ja láigoheami vuostá mat geavahuvvojit johtolahkan. Muhto Sámediggi čujuha ahte lága mielde lea eiseválddiid duohken mearridit mat boazodollui leat dárbblašláš guovllut. Lea eanavuovdineiseválddiid duohken mearridit mat guovllut adnojuvvojit «dárbblašlážžan bohccuide guhtoneanan», manjá go leat viežžan cealkámuša guoskevaš boazoorohagas ja guovllustivrras. Sámediggi dáhttu čujuhit ahte jos vel láhka álgovvorus sániidiguin giellá vuovdimis dahje láigoheames eatnama mii lea dárbblašláš bohccuide guhtoneanan, de lea láhka dattetge geavahuvvon nu ahte dárbblašláš guhtoneatnamat vuvdojuvvojit dahje láigohuvvojit jos eanavuovdineiseválddiid mielas leat «dábálaš beroštumit» deataleappot go boazodoalu dárbbut ja vuoigatvuođat. Eanavuovdineiseválddiid geavahusa vuoddu leat árvvoštallamat main «gierdan geavaheapmi» dávjá lea guovddážin, eaige baicce boazodoalu boaresvirot vuoigatvuođat ja dat ahte ealáhusas lea nana lonistanrievttálaš suodjaleapmi.

Sámi vuoigatvuođalávdegotti eanetlohku evttoha ahte ovttá áirasis gii ovddasta boazoeaiggádiid (evttohusa § 3-3) galgá leat vuoigatvuohta leat mielde, sárdnun- ja evttohanvuoigatvuođain, meahcectivrra čoahkkimiin. Sámedikki oainnu mielde ii dáhkidivčče dát doarvái bures ahte «geassegielddat» vuhtiiválddášedje boazodoalu vuoigatvuođaid, seamma unnán go unnitlogu evttohus ovddasteami birra sihkkarastášii boazodoalu vuoigatvuođaid

Vuolláičállit:ERN.....SS.....

suodjaleapmái. Sámedikki oainnu mielde attášedje goappašat evttohusat jiena ja váikkuhanválddi mii duohtavuodas ii leat. Sámediggi ballá ahte meahccestivra eambo vuhtiiválddášii gieldda iežas eanadolliid go boazoeaiggádiid geat orrot eará gielddain. Dán oktavuodas čujuha Sámediggi ahte boazoealáhusas maid livčče stuorra geavatlaš váttisvuodat iežaset beroštumiid goziheamiin jos ášši gieđahallojuvvo «geassegielddas» dalle go leat geasseorohagas ja fas nuppeláhkai.

Sámediggi atná dárbbášlažžan meahcceriggodagaid hálddašeami njuolggadusain čielgasit dadjat ahte boazodoalu geavahanvuoigatvuohta galgá doahhtaluvvot 1968 skábmamánu 29. b. opmodatgiddehuslága § 2 mielde ja boazodoallolága § 15 mielde.¹⁸ Dán oktavuodas čujuhuvvo earret eará dasa ahte Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR) lea evttohan váldit mielde čujuhusa dán guovtti mearrádussii láhkaárvalusa kapihttaliin «gielddaid meahcceriggodagaide vuoigatvuohta ja dáid hálddašeapmi» ja «Gillefidnoguovllut, gillefidnoriekti ja gillefidnohálddašeapmi».

Boazodoalu heivehangeatnegasvuoda árvvoštallamis meahcceriggodagaid eará ávkašuvvama ektui lea deatalaš ahte vuodđun lea boazodoalu (siidda) guovlogeavaheapmi ja dan duohta heivehanvejolašvuodat.

Dán evttohusas (§ 2-3) joatkašuvvá eanavuovdinlága mearrádus mii gielddá luobaheamis eatnama mii geavahuvvo dahje jáhkkinis šaddá geavahuvvot bohccuide johtolahkan. Evttohusa § 2-2 mielde ii mearkkaš doaba «eanaluoabaheapmi» dušše vuovdima, muhto maiddá lihttoláigoheami, lobi dahje eará eanaháldema oktogeavaheapmái. Doaba «oktogeavaheapmi» § 2-2:s siskkildda Sámi vuoigatvuodálávdegotti mearkkašumi mielde dán mearrádusa ektui, buotlágan geavaheami mii headušta Finnmárkku álbmoga geavaheamis eatnama ja čáziid almmá earenoamáš hehttehusaid haga (s. 465). Dat mii dás lea deatalaš lea man muddui eatnama vuovdin, láigoheapmi dahje eará hállden gáržžidivččii boazodoalu vuoigatvuodaid. Evttohusa § 2-4 čuodjá ná:

«Mearrádus luobaheami birra § 2-2 mielde, vrd. § 2-7, galgá dahkkot buot guovllu beroštumiid ollislaš árvvoštallama vuodul. Galgá earenoamáš deattu bidjat sámi kultuvrra luondduvuodu sihkkarastimii, ealáhusaiguin ja servodateallimiin, nu maiddá leago guovlu dárbbášlaš geavahanguovlun boazodollui dahje guohtoneanan sibihiidda. Galgá maid árvvoštallat galggašii go eana ain luonddu ja birra. bivddu, guollebivddu ja asttuáigeberoštumiid dahje eará sivaid geažil ain leat oktasaš geavaheami várás. Luobaheapmái sáhtá bidjat eavttuid. Sáhtá maid gáibidit divada.»

Dát lea eanavuovdinlága § 2 nuppi laddasa (a) joatikka, nugo lea geavahuvvon almmá boazodoalu boaresvirov vuoigatvuodaid vuhtuváldima haga. Dat mearkkaša ahte boazodoalu vuhtiiváldin lea dušše okta bealli maid galgá deattuhit luobahangažaldagaid oktavuodas. Sámedikki oainnu mielde lea diedusge boazodoalus maid heivehangeatnegasvuohta nugo earáge geavahanvuoigatvuodalaččain, vaikke das leage bággolonistanrievttálaš suodjaleapmi. Muhto Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohuvvon mearrádusa guorahallan, čájeha ahte Sámi vuoigatvuodálávdegoddi dáhtošii eanaeaiggáduššanorgánii eambo válddi.

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi guorahallá galggašii go boazodoalu eará geavahemiide addit seamma suodjaleami go johtolagaide, namalassii galggašii go suodjaleapmi guoskat buot geavahemiide iige dušše geavahemiide mat adnojuvvojit dárbbášlažžan. Sámi vuoigatvuoda-

¹⁸ Mudui čujuhuvvo *Kirsti Strøm Bull* čállosii, *Studier i reindrifstrett* s. 64-66; ja *Jan Fougner* čállosii *Konflikt mellom reindrift og annen bruk av eiendom, Lov og Rett* 1997 s. 112.

lávdegoddi geažuha ahte boazoealáhus stuorra osiin fylkkas lea hui váttis dilis menddo garra guodoheami ja guohtoneatnamiid gáržžidemiid geažil, ja dadjá ahte dán geažil soaitá leat dárbu ii dušše johtolagaide, muhto maiddá eará dárbbaslaš geavahemiide addit eavttukeahes suodjaleami luobaheami vuostá.

Sámediggi šálloša go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi dattetge ii evttot lága bokte gieldit luobaheamis eatnama mii lea dárbbaslaš geavahanguovlun boazodollui. Sámi vuoigatvuodálávdegotti oainnu mielde livččii dás sáhka menddo stuorra areálain, ja heađuštivččii eará sámi ealáhusaid ovdáneami. Daddjo earret earrá ahte dákkár gielddus ovdamearkka dihte sáhtášii heađuštit eanadoalu oažžumis mihtiduvvot eatnama dárbbaslaš lassieanan dahje šibihiidda guohtuneanan dahje meahcásteddjiid ceggemis ealáhusbarta. Sámi vuoigatvuodálávdegotti oainnu mielde heivešii luobahangielddus baicce go lea sáhka luobaheames eatnama industrii-jadoaimmaide dahje asttuáigedoaimmaide. Muhto jos leat nana servodatberoštumit mat bealuštit luobaheami, de berre eanaeaiggáduššanorgána Sámi vuoigatvuodálávdegotti oainnu mielde maiddá dákkár ulbmiliidda luobahit eatnamiid maid boazodoallu dárbbasivččii.

Sivvan dasa go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii oro diehtimin ahte dan iežas evttohus § 2-4 hárrái ii soabašii boazodoalu bággolonistanrievttálaš suodjaleapmái, sáhtta leat ahte lea gáddán boazodoalus ollu buoret heivehanvejolašvuoda ja -geatnegasvuoda go mii duohtavuodas lea. Dán oktavuodas lea dárbu deattuhit ahte boazodoalu heivehanvejolašvuodas dál leat hui gáržžit. Dasto dáhttu Sámediggi deattuhit ahte vaháгат maid juohke okta meassan dagaha boazodoalu eatnamiin sturrot gorrálassii meassamiid loguin, ja nappo danne go boazodoalu heivehanvejolašvuodas leat nohkan. Sámediggi oaidná ahte olbmot dađibahábut orrot gáddimin ahte boazodoallu álo sáhtta heivehit iežas, vaikke vel boazodoalu eatnamat livččege hui gáržžit. Sámedikki prinsihpalaš vuodđun lea ahte boazodoalu geavahanvuoigatvuodain maid lea háhkan don doložis geavahemiin, eai sáhte leat heajut suodjaleapmi Finnmárkkus go geavahanvuoigatvuodain leat muđui riikkas.

Danne doarju Sámediggi NBR:a evttohusa bidjat boahttevaš láhkii Finnmárkku eatnamiid hálddašeami birra, mearrádusa mii vástida Fjelloven § 12 mearrádusa, mii čuodjá ná:

«Eanaháldendoaimbajuid – maiddá doaimbajuid mat gusket čázádagaid – sáhtta álggahit dušše go eai dagat stuorra vaháguid oktiige geas lea geavahanriekti. Jos ii leat ovttamielalašvuotta das ahte dagaha go doaimbajidju stuorra vaháguid guovllu geavahanvuoigatvuodaide, de mearriduvvo ášši rievttálaš árvvoštallamiin, gč. geassemánu 1. b. 1917 lága nr. 1. Árvvoštallama sáhtta gáibidit juohkehaš geas lea geavahanvuoigatvuotta guovllus. Boazodoallostivra, guovllustivra, fylkkaeanadoallostivra jd. maid sáhttet gáibidit árvvoštallama sin dihte geain boahtteáiggis soaitá šaddat geavahanvuoigatvuotta. Son geas lea beroštupmi lihkahallamis, galgá buhtadit vuostebeali dárbbaslaš goluid árvvoštallamis jos árvvoštallan ii leat gáibiduvvon almmá govtolaš sivaid haga.

Jos eanageavahandoaimbajidju lea stuorra vahágin geavahanvuoigatvuodaide, de ii sáhte doaimbajidju álggahit earágo jos bággolonistaneavttuid deavdá, gč. golggotmánu 23. b. 1959 lága nr. 3. Go árvvoštallá sáhtta go addit lobi bággolonisteapmái, de ferte vuhtiiváldit lea go dárbu gáhttet sámi kultuvrra luondduvuodu, vrd. Vuodolága § 110 a.»

Boazodoallu viggá dál várjalit iežas areálaid meassamiin ja muosehuhttimiin. Ealáhusas leat unnán resurssat daid ektui geat dáhtošedje geavahit areálaid gilvaledđji doaimmaide, nugo ovdamearkka dihte gávpothuksejeaddjit, suodjalus, bivdo- ja guolástanberoštumit, minerála-industriija jna. Jos veardida boazodoalu eanadoaluin, de lea eanadoalus ollu gievrrat dábálaš

Vuolláičállit:EKN.....SS.....

doarjja- ja hálddašanorganisašuvdna iežas duogábealde go boazodoalus. Earret eará sáhtta namuhit ahte leat ollu eambbosat geat leat biddjon virgáseaset hálddašit Finnmarkku fylkka ja gielddaid eanadoalloberoštumiid go sii geat galggašed je hálddašit boazodoalu beroštumiid.

Danne doarju Sámediggi Sámi vuoigatvuodálávdegotti jurdaga oázžut «boazodoalu nu árrat go vejolaš oassin gielddaid areálaplámemiin, vai boazodoallu ovdal go plánat mearriduvvojit, beasašii ovddidit iežas sávaldagaid dakkár plánema hárrái mii soahpá ealáhusa dárbbuide» (gč. s. 336). Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti go dáhtošii nannet boazodoallo-organaid nannen dihte boazodoalu beroštumiid areálaplá nabarggus. Dattetge dáhttu Sámediggi dadjat ahte ii leat dušše boazodoalu ovddasvástádus suodjalit guohtoneatnamiid; plánaeiseválddiin lea maid ovddasvástádus ieža gozihit boazodoalu vuoigatvuodaid. Earret eará Vuodđolága § 110 a ja Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodát nannejit eiseválddiid ovddasvástádusa suodjalit boazodoalu guohtoneatnamiid.

8. Eanadoallu

Sámediggi atná dárkun čujuhit ahte dál ii gávdno lágas nannejuvvon vuoigatvuohta šibihiid guođohit Finnmarkku mehciin, ja ahte dát lea dagahan heittohit suodjaluvvon guođohan-vuoigatvuođa ollu eanadalliide fylkkas. Danne evttoha Sámediggi lágas nannet vuoigatvuođa šibihiid guođohit mehciin, vai ii eahpiduvvo ahte eanadoallodáluin ii livčče vuoigatvuohta dákkár meahcceguohtumiidda. Dákkár láhkamearrádus nannešii ja čilgešii guođohan-vuoigatvuođa šibihiidda. Daddjo dasto ahte dákkár njuolggadus soabašii fylkka báikkálaš riekteáddejupmái. Sámedikki mielas galggašii dákkár guođohanvuoigatvuođa čatnat eanadoallodállu man birra lea sáhka, iige sutnje gii eaiggáduššá ja doaimmaha dálu. Guođohan-vuoigatvuođa berre ráddjet nu ahte guoská šibihiidda masa dálus lea dálvefuodar.

Sámedikki oainnu mielde galggašii eanadoalu guođohanvuoigatvuođa álgovvorus ráddjet dan iežas gildii. Dattetge sáhtášii addit guođohanlobi olggobealde iežas gieldda jos dilálašvuodát bealuštivčče dákkár viiddideami ja jos dákkár viiddideapmi ii livčče menddo stuorra vahágin eará vuoigatvuodalaččaide.

Sámediggi ii ane dálá ortnega, mas guođohanhálddašeapmi lea biddjon eanavuovdin-organaide, dohkálažžan, danne go luondduriggodagat galggašed je ollu eambbo go dál stivrejuvvot báikkálaččat, vrd. muđui dan maid Sámediggi ovddabealde lea dadjan meahcceriggodagaid hálddašeami birra. Sámediggi evttoha Finnmarkku oktavuodas bidjat hálddašanovddasvástádusa gielddalaš orgánii, vai geavaheaddjiin geain leat vuoigatvuodát beasašed je eambbo stivret guođoheami.

Muđui čujuha Sámediggi dasa mii lea daddjon ovddabealde, go lohka deatalažžan ahte sihke eanadoalu ja boazodoalu áirasat besset leat mielde hálddašeamen guohtumiid, vai ovttas sáhtášed je gávdnat jierpmálaš ja ceavzi hálddašančovdosiid mat doarvái bures vuhtiiválddášed je sihke boaresvirod ja lágas nannejuvvon vuoigatvuodaid mat dán guovtti vuodđoealáhusas leat.

Sámediggi atná buorin go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi áiggošii sihkkarastit eanadoalu vejolašvuoda viežžat dárbbášlaš ávdnasiid. Ásahuvvo sámi eanadoallopoltihkalaš guovlu.

9. Nuortalaččat Njávdamis

Sámediggi ii eahpit ahte nuortalaččain eai livčče boacodoallovuoigatvuodát nuortalaš guovllus Njávdamis. Nuortalaččat leat leamaš ja leat ain logu dáfus smávva sámi joavku. Danne lea sidjiide leamaš hui váttis gozihit iežaset vuoigatvuodaid, sihke Norgga eiseválddiid ektui ja maiddái gievrrat sámi joavkkuid ektui. Diehtit maid ahte sámi álbmot ii leat čájehan doarvái

Vuolláičállit:EKN/SS.....

buori áddejumi nuortalaččaid dillái. Nuppi dáfus ferte maid dadjat ahte sámi álbmot váilevaš politihkalaš válddi geažil, ii leat dán rádjai beassan váikkuhit nuortalaččaid rievttálaš dili.

Sámedikki oainnu mielde galggašii miedihit nu guhkás go vejolaš nuortalaš kultuvrra seailuheamis, nannemis ja ovddideamis, vaikke vel gílvalleaddji sámi beroštumit guoskkahuvvošedje negatiivvalaččat. Orro leamen čielggas ahte nuortalaččaid ja sin historjjálaš vuoigatvuodaid, ferte árvvoštallat seamma prinsihpalaš ja rievttálaš vuoduin go sámi álbmoga muđui.

Sámediggi ádde go ákkastallamis daddjo ahte ii sáhte sirret iešguđet sámi joavkkuid, muhto atnit sápmelaččaid oktan joavkun, ja ahte lea deatalaš sihkkarastit sámi vuoigatvuodaid mat ain gávdnjit dan sadjái go ohcat čovdosiid mat sáhttet dagahit siskkáldas sámi riidduid. Dákkár perspektiivvas orušii váttis rievttálaččat bealuštit divodandoaimmaid mat sáhttet čuohtat sápmelaččaide geat almmolaš eiseválddiid lobi mielde doaimmahit ealáhusaset, nugo Njávdamis.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohus dagahivččii ahte guokte sámi joavkku biddjošedje vuostálagai, ja dat ráhkadivččii stuorra váttisvuodaid dán guovtti joavkku gaskavuhtii, ja Norgga eiseválddiid ektui.

Sámediggi atná mearkkašan vearan ahte áidna sadji gokko Sámi vuoigatvuodálávdegoddi evttoha aktiivvalaš doaibmajuid suodjalan dihte sámi kultuvrra ja odđasis ásahan dihte vuoigatvuodaid mat viehka muddui gusket earáide, lea evttohuvvon dakkár vuogi mielde mii čuozašii eará sámi jovkui.

Sámedikki oainnu mielde ferte nuortalaččaid historjjálaš vuoigatvuodaid boazodoalu, meahcásteami ja bivddu ektui dohkkehit ja odđasis ásaht seammaláhkai go sámi vuoigatvuodaid muđui, nu guhkás go fal vejolaš. Sámediggi atná hui váidalahttin go nuortalaččaid historjjálaš vuoigatvuodaid odđasis ásaheapmi muhtun muddui sáhtá čuohtat guovllu eará sápmelaččaid vuoigatvuodaide.

Sámediggi doarju Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa Njávđánjoga nuohtunvuoigatvuodaid máhcaheami birra nuortalaččaide.

Sámediggi doarju maid Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa sierra guolástanstivrra ásaheami birra Njávđánjohkii. Sámedikki oainnu mielde galggašedje nuortalaččat oažžut eanetlogu stivrra áirasiin danne go sii leat álgo vuoigatvuodalaččat Njávđánjoga bivdii.

Sámediggi doarju dasto Sámi vuoigatvuodálávdegotti evttohusa vassis meare luossasajiid addima birra Máttá-Várjjat gielddas nuortalaččaide.

Sámediggi ádde ahte nuortalaččaid boazodoallovuoigatvuodaid odđasis ásaheapmi buvttášii ollu guovddáš hástalusaid, earenoamážit vuoigatvuodaid hárrái mat dálá doallovuoigatvuodalaččaid hálddus leat. Sámedikkis lea dattetge dat oaidnu ahte vassis áiggis sáhtášii gávdnat njuovžilis ja jierpmálaš čovdosiid.

10. Luonddumeassamat

10.1. Bággolonistanvejolašvuoda ráddjen

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi dovddasta ahte luondduvuoddu lea guovddášis sámi kultuvrra boahpteáiggi dáfus. Sámediggi doarju dán ja atná danne hui deatalažžan oažžut dáhkiduvvot ahte eanet vahágahtti luonddumeassamat eai galgga dáhphuvvat. Sámediggi dáhttu deattuhit ahte leat juo dáhphuvvan menddo ollu ja stuorra meassamat sámi kultuvrii ja ealáhusaide vahágin. Danne soahtášedje vel unnit meassamatge dagahit stuorra vahágiid.

Vuolláičállit: EKN / SS

Dattetge lea nu ahte leat sápmelaččat ieža, iežaset ovddasteaddji orgánaiguin, buoremusat sáhtášedje árvvoštallat livččii go luonddumeassan ollislaččat vahágin sámi kultuvrra boahtteáigái.

Sámediggi lea duhtavaš go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea evttohan fámuhttit stáhta láhkavuodu bákkuin lotnut eatnamiid stuorra luonddumeassamiidda (gč. eanahálldašanlága fápmuibidjankapihtala Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadusas). Nugo ovdal lea deattuhuvvon, de ferte stáhta bággolonistanvuoigatvuoda gáržžideapmi leat dakkár eanahálldašanorgána sámi stivrema duohken maid Sámediggi lea dohkkehan. Muđui ii leat doarvái bures vuodustuvvon.

10.2. Sámediggái biehttanvuoigatvuohta

Evttohus mii dáhtošii addit Sámediggái biehttanvuoigatvuoda guđa jahkái luonddumeassamiin, lea Sámedikki mielas deatalaš lávki rivttes guvlui. Dattetge ii leat evttohus lahkage dohkálaš danne go ii atte sápmelaččaide dáhkádušaid rievdadusaid vuostá maid molsašuddi politihkalaš oainnut riikkapolitihkas sáhttet dagahit. Sámediggi čujuha riidui Áltá/Guovdageainnueanu birra, mas Stuorradiggi ollásit badjelgeahčái sápmelaččaid beroštumiid.

Jos Stuorradiggi galggašii beassat, nugo Sámi vuoigatvuodálávdegoddi evttoha, orustahttit Sámedikki biehttanvuoigatvuoda, de sáhtta dakkár biehttanvuoigatvuohta ollugiid mielas orrut dakkárin mii duohtavuodas ii gávdno. Ortnega ferte liikká álggahit vai das oččošii vásihusaid. Sámedikki oainnu mielde galggašii Stuorradiggi bidjat alcces seammalágan ráddjemiid go vuodđoláhkarietdadusaid oktavuodas leat, namalassii nu ahte Stuorradiggi fertešii vuordit vassis áiggi ovdal go sáhtášii orustahttit Sámedikki biehttanvuoigatvuoda. Sámediggi bidjá danne eaktun ahte ráhkaduvvo dakkár šiehtadus sápmelaččaid ja stáhta gaskka mii doarvái bures sihkkarasttášii luonddumeassamiid vuostá mat vahágahttet sámi guovlluid.

10.3. Eará bealit

Sámedikki oainnu mielde ferte árvvoštallat luonddumeassamiid sápmelaččaid eana-, čáhce- ja luondduresurssaid eaiggáduššan-, geavahan- ja háldovuoigatvuoda ektui.

Sámediggi dáhttu dan oktavuodas čujuhit ahte sápmelaččaid rievttálaš sadji, man vuodđun leat stáhta eiseválddiid geavatalaš ja politihkalaš beroštumit, leat systemáhtalaččat badjelgehččojuvvon. Dat lea dagahan ahte min historjjálaš vuoigatvuodain, boaresvirot vuoigatvuodain, riekteáddejumiin ja riektivuogádagain ii leat leamaš makkárge mearkkašupmi nášuvnnalaš váldedoaimmaheamis. Lea duohtavuohta ahte sápmelaččaid áddejupmi juridihkalaš vuoigatvuodain, dávjá eai vuolgge Norgga lágain, muhto baicce čiekŋalis kultuvrralaš ja sosiálalaš beliin maid leat ožžon sámi eallin- ja jurddašangugiin buolvvaid čađa. Dásseárvvu sápmelaččaid ja dážaid gaskka ii sáhte joksat earágo jos vuhtiválddášii dakkár beliid.

Sámedikki mielas lea Norgga stáhta ovddasvástádus čadahit sierra rievttálaš ja politihkalaš geatnegasvuodaid sápmelaččaid guovdu. Dán sáhtta earret eará dahkat gulahallamiin Sámedikkiin. Boahttevaš hálldašeami áigumuša vuodđun fertejit leat rievttelaš ja bistevas čovdosat sápmelaččaide. Eahpitkeahttá leat sámi álbmogis nana eaiggáduššan-, geavahan- ja háldovuoigatvuodas mealgadii olles Finnmárukui – dan nugo hčoduvvon čálekeahtes eatnamiid.

Sámedikki mielas lea maid dárbu čujuhit ahte eiseválddiid čielggadangeatnegasvuoda ferte nannet lágas. Dasto ferte ásašuvvot čielga láhkavuoddu Sámediggái man vuodul beasašii

Vuolláičállit: EKN / SS

gáibidit čielggademiid go Sámediggi dan atná dárkun, dahje jos meassan guoská sámi beroštumiide dahje jos meassamiid váikkuhusaid ii dieđe dahje dat leat eahpečielgasat. Sámediggi atná diehttelassan ahte Sámedikki galgá guldalit buot áššiin mat dagahit meassamiid. Sámediggi deattuha maid ahte gulaskuddanáiggit fertejit leat nu guhkit ahte maiddái boazoorohagat, gilisearvvit ja organisašuvnnat beasašed je buktit cealkámušaid Sámediggái ja eará guoskevaš orgánaide, vai Sámediggi dovddašii buot dáid go galgá giedahallat ášši.

Evttohusat maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea buktán gulaskuddama, vuhtiváldin- njuolggadusaid, lágaide ovttahttima ja lálkačujuhusaid birra leat hui positiivvalaččat. Sámediggi lea buori muddui seamma gažaldagaid ovddidan go lea gáibidan ahte Vuodđolága ja ILO-konvenšuvnna geatnegasvuodaid galgá ovttahttit lágaide oppalaččat. Dán rádjai lea leamaš stuorra váttisvuohtan sámi áššiid bargui go lágat leat nu eahpečielgasat ja go iešguđet orgánaid fuomášupmi lea leamaš váilevaš. Go vel hui guovddáš lálkamearrá- dusaidge eai oro ollu orgánat dovdamin. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea dás ovddidan hui guovddáš fáttá mainna Sámediggi lea bargan ollu jagiid, ja Sámediggi hálida dákkko rámidit Sámi vuoigatvuodálávdegotti barggu. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea čájehan sihke áddejumi ja dáhtu geahčadit lágaid hui moalkás beliid, mat oktiibuot dagahit dahje gáržžidit sápmelaččaid váikkuhanvejolašvuoda ja dasto maid duohtandahkat Vuodđolága ulbmila. Norgga sámpolitiikka čađaheapmi lea dan duohken ahte guovddáš bealit Sámi vuoigatvuoda- lávdegotti árvalusain duohtandahkkojuvvojit.

Sápmelaččaid riektedili barggu viidáseabbu proseassas ferte árvvoštallat makkár saji Sámediggi galggašii oažžut areálastivremis riikkadásis, fylkkadásis ja gielddadásis, danne go areálaid politihkalaš stivren ain šaddá leat dain dásiin.

11. Hálldahuslaš váikkuhusat. Lágaid mearrideapmi

Nugo ovdal leat dadjan, de atná Sámediggi hui šállošahhtin go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii leat čielggadan gažaldaga sámi eaiggáduššanvuoigatvuoda birra Finnmárkku eatnamiid- da. Sámedikki mielas ferte leat Sámedikki vealtameahtun gáibádussan dái nannet dái vuoigatvuoda.

Sámediggi evttoha dán dahkat odđa mearrádusain eanahálldasánlaga 1. kapihttalis, gos galgá čielgasit dadjat ahte sápmelaččain leat eaiggáduššan-, geavahan- ja hálldovuoigat- vuodat iežaset árbevirolaš guovlluide. Dáid vuoigatvuodaid galgá álgovvorus atnit oktasaš vuoigatvuohtan, dattetge doalahettiin vejolašvuoda ahte muhtun guovlluin sáhttet leat vuoigatvuodadilálašvuodat gos sihke eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuohta lunddolaččat gullá ovttaskas sápmelažžii dahje vuoigatvuodalaš joavkkuide. Dáid beliid ferte beassat geahčadit ovdamearkka dihte evttohuvvon kommišuvnnas, dahje sierra vuoigatvuodakommi- šuvnnas man bargun lea čielggadit dákkár vuoigatvuodaid báikkálaš gáibádusaid vuodul.

Sámediggi imaštallá maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi oajvvilda go dadjá mearkkašumiin nis iežas § 1-1 evttohussii Finnmárkku eatnamiid hálldasemi lága birra ahte «fylkka ássiid beroštumit ja sámi kultuvrra luonddivuoddu leat biddjon dássálagai», danne go dát dagahivččii ahte sámi vuoigatvuodat ja beroštumit duvdiluvvošed je eret. Finnmárkku fylkkadikki Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadusa giedahallan lea ovdamearkan dasa mii sáhtta dáhpuhuvvat jos vuodđun atná dakkár prinsihpa ahte «buohkaid fylkkas galgá bidjat dássálagai». Ferte čielgasit dáhkiduvvot ahte sápmelaččaid vuoigatvuodaid ja luonddivuoddu ii sáhte rivvet čujuhettiin dán nugohčoduvvon «dásseárvui fylkkadásis». Earenoamáš deata- laččat dán oktavuodas leat luondduriggodagat, ealáhusat ja ássan, mat leat dárbašlaččat sámi kultuvrii. Jos veardida sámi vuoigatvuodaid vuoigatvuodaiguin mat leat dovddastuvvon

Vuolláičállit: EKN / JS

ollu eará riikkaid eamiálbmogiidda dáid riikkaid ráđđehusaid šiehtadussaiguin, de ii leat sámi beroštumiid dás sen eará beroštumiiguin mihkkege lávkkiid ovddosguvlui, iige dat sihkkarastášii sámi kultuvrra boahhteáiggi doarvái bures.

Sámediggi dulko dán nu ahte ii cakka dan ahte «báikegoddeálbmot sámi guovlluin berre oazžut vassis ovdamuni vuostálas beroštumiid ektui» nugo Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ieš lea cealkán (NOU 1997:4 s. 61), ja danne ii áiggo evttohit rievdadusaid evttohuvvon ulbmilparagrafas lágas Finnmárkku eatnamiid hálldašeami birra. Deatalažžan dás lea maid ahte gulaskuddanorgánat orrot duhtavaččat dainna mo lea hábmejuvvon.

Sámediggi lea duhtavaš go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ii dáhtoše luobahangeatnegas-vuoda, muhto ahte eanahálldašanorgánat sáhttet biehttalit luobaheami almmá vuodustusa haga, váldonjuolggadusa vuodul man mielde eatnamat ja luondduriggodagat galget leat oktasaš geavaheapmái. Sámediggi dáhttu deattuhit ođđa hálldašannjuolggadusaid ulbmila maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea čilgen ná: *«Hálldašeami ulbmilin lea gitta maŋimus áiggiid ráđjai leamaš láhčit dili fylkii fárremii ja fylkka resurssaid geavaheapmai, dávjá stuorraservodahkii ávkin ja sámi álbmoga beroštumiide goarádussan, muhto dál galgá sámi kultuvrra sihkkarastima ja ovddideami beroštupmi fylkka álbmogii buoremussan, leat váldoulbmilin.»*

IV. VIIDÁSEABBU BARGU

Álbmotrievtti prinsihpat eamiálbmogiid vuoigatvuodaid birra leat čielgasat, ja dadjet áibbas čielgasit ahte stáhtat galget dovddastit ja nannet eamiálbmogiid vuoigatvuodaid dáid álbmogiid riektivuogádagaid ja vuoigatvuodaid vuodul. Midjiide sápmelaččaide Norggas šaddet guovddáš gažaldagat min álbmoga boahhteáiggi vuoigatvuodaid ja eallineavttuid birra, mearriduvvot Sámedikki ja stáhta gaskasaš ráđđádallamiiguin ja šiehtadallamiiguin.

Vuoddun dákkár šiehtadallamiin ferte leat ahte min álbmoga eana-, čáhce- ja luondduriggodatvuoigatvuodat doahhtaluvvojit ja dovddastuvvojit. Sámediggi atná guovddáš olmmoš-vuoigatvuodtan ahte mii ieža beassat ovddasvástideaddji sajis leat mielde hálldašeamen sámi servodaga iežamet eavttuid mielde.

Mii galgat dahkat historjjálaš barggu ja ollašuhttit vejolašvuoda gokko boasttuvuodaid politihkas, lágain ja hálldašeamis sáhtta njulget demokrátalaš ideálad mielde eami-álbmogiid birra. Norggas leat mis sápmelaččain, smávva álbmogiin, smávva vejolašvuodat nannet iežamet rievttálaš dili eanetlohkodemokratijain. Dáhkádusaid min boahhteáigái ferte ovttašahat Norgga lágaide ja dálá stáhtalaš hálldašanorgánaide ortnegiiguin mat devdet min dárbbuid ja vuoigatvuodaid. Nappo danne ásaheavvuige Sámi vuoigatvuodálávdegoddi áiggistis, čielggadan dihte čovdosiid mat nannešedje sápmelaččaid rievttálaš dili.

Stáhtas lea geatnegasvuodta láhčit dili nu ahte beassat hukset iežamet boahhteáiggi. Dát lea celkojuvvon sihke politihkalaččat ja Vuoddolágas, ja Sámediggi dáhttu ain luohttit ahte nu geavvá. Jos nu ii geavaš, de sáhtta álgit ođđa ja lossa politihkalaš proseassa sápmelaččaid ja stáhtalaš eiseválddiid gaskka – proseassa mii ii leat goabbáige ávkin ja mas ii goabbáige diede bohtosa.

Jos min kultuvrras ja servodagas galggašedje sihkkaris boahhteáiggi eavttut, de fertešii dohkkehit positiivvalaš vealaheami álbmotrievttálaš prinsihpaid vuodul. Min álbmoga eallinvuodu ii sáhtášii sihkkarastit earaláhkai.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti čielggadus lea dássáži stuorámuš ášši mii njuolga váikkuha sámekultuvrra ávnnaslaš vuodu. Livččii álbmotrievttálaš prinsihpaid vuostá jos Sámediggi dákkár proseassas galggašii leat dušše dábálaš gulaskuddanáhus. Danne atná Sámediggi

Vuolláičállit:EKN.....SS.....

lunddolažžan ja riektan ahte Sámediggi ja Ráđđehus dallánaga ásaht lagas ovttasbarggu man vuodđun lea ovttárvosašvuotta ja nubbi nuppi árvvusatnin, hábmen dihte láhka propo-siisuvnnaid sámi vuoigatvuođaid ja dáid hálddašeami birra. Maiddái ášši giedahallama oktavuodas Stuorradikkis vurdojuvvo ahte Sámediggi oazžu guovddáš saji. Mii čujuhit dás prinsihppii mii dadjá ahte sámi vuoigatvuođaid ii sáhte čielggadit bissovaš vugiin earágo šiehtadusaiguin stáhta ja sápmelaččaid ovddasteaddji orgánaid gaska.

Sámediggi čujuha ahte sihke dálá Ráđđehus ja ovddit Ráđđehus leat bidjan eaktun ahte Sámediggi galgá leat guovddážin go eavttut biddjojuvvojit áššiin mat gusket sámi álbmogii. Dát ášši guoská dieđusge min álbmoga boahteáigái.

Sámedikki mielas galggašii Sámediggi viidáseabbu barggus sámi vuoigatvuođaiguin earenoamáš fuomášumi čatnat boaresvirot sámi vuoigatvuođaide ja sámi riekteáddejumiide ja dáid váikkuhusaide, sihke ovttaskas ja oktasaš sámi vuoigatvuođaid ja dáid hálddašeami ektui. Sámediggi čujuha čielggadanbargui mii lea dahkkojuvvomin, ja vuordá ahte dát bargu livččii doarjjan sámi vuoigatvuođaide ja vuhtiiváldojuvvo viidáseabbu proseassas.

Sámediggi áigu dáhtut álggahuvvot čielggadanbarggu čilgen dihte mo iešguđetlágan hálddašanmáliliid sáhtášii heivehit ja sihkkarastit EU-vuogádaga siskkobealde, vai sihkkarastášii resurssaid dakkár vugiin mii dán dokumeanttas lea eaktun.

Sámediggi bidjá eaktun ahte Sámi vuoigatvuođalávdegotti bargu galgá jotkojuvvot seamma prinsihpaid vuodul go dássáži, vai sápmelaččaid vuoigatvuođaid geat orrot olggobealde Finnmárkku sáhtta čielggadit ja sihkkarastit. Sámediggi atná earenoamáš deatalažžan sihkkarastit máttasápmelaččaid váldoealáhusa vuodu – boazodoalu. Dálá dilli lea ollu máttasámi guovllu sámi joavkkuide dohkketmeahtun, geat doaisttášii duopmostuoluin fertejit bealuštit vuoigatvuođaideaset majoritehtaálbmoga vuostá. Dušše ollu diggeáššit leat noadđin dán muttos smávva jovkkožii. Dasto ráhkaduvvo maid hui šállošahti vuostemiella sápmelaččaid vuostá álbmoga ii-sámi oasis, ja guhkit áiggi vuollái dat billista sápmelaččaid beaivválaš dili ja sin gaskavuodaid daidda geat eai leat sápmelaččat.

Sámediggi vuordá ahte dikkis livččii guovddáš ja aktiivvalaš sadji viidáseabbu čielggadusaid mandáhta hábmemis, čielggadanlávdegotti čoahkádusa mearrideamis ja lágaid ja láhkaásahusaid ráhkademiin mat gusket sámi vuoigatvuođaide.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui čakčamánu 30. b. dii. 18.00.

Vuolláičállit: EKN / SS

Ášši 34/99 Sámi guovlluid eanadoalloplána

Ášši meannudeapmi álggahuvvui golggotmánu 1. b. dii. 09.00

I. Áššebáhpirat

- Sámi ássanguovlluid eanadoalloplána
- Sámi riddo- ja vuotnaguovlluid doaibmaplána 1997 - 2001 - ođasmahttin
- Notáhta ASGii (Davvi-Norgga ealáhusstrategiijaid hálldahuslaš ovtastanjoavku), 22.10.98
- Sámedikkepresideantta sáhkavuorru Ráđdehusa Davvi-Norgga Lávdegoddi (RNNU) 30.06.99 čoahkimis
- Davvi-Norgga ealáhusstrategiijat: Doaibmaevttohus čuovvoleami stáhtus

II. Ovddiduvvon eavttuhusat

Sámediggeráđi árvalus Sámediggái:

Sámediggi čujuha dasa ahte eanadoallu lea guovddášis sámi ealáhussan ja kulturguoddin. Okta dain guovddáš riektiláš eavttuin mat leat stáhta politihka vuodđun sámiid ektui, lea ahte gáhttet sámi materiálaláš kulturvuođu. Eanadoallu lea dehálaš barggahan - ja ássanfáktor sámi guovlluin. Sámedikki mihttomearrin lea hábmet sámi guovlluid eanadoallopolitihka, mas ealáhusa rámmaeavttuid vuodđun lea našuvnnalaš sámedipolitihkalaš mihttomearit, ja álbmotriektaláš ja siskildasriektaláš prinsihpat. Sámedikki mihttomearrin lea maiddái šaddat eanadoallopolitihkalaš aktøran.

Sámediggi lea duhtavaš dainna go galgá ráhkaduvvot ođđa eanadoalldiedáhus. Sámediggi vuordá ahte diedáhus sistisdoallá perspektiivvaid ja ráhkkanahhtá doaimmaide mat sáhttet nannet sámi guovlluid eanadoalu ovdáneami.

Ealáhus vásiha ahte doalut heaittihuvvojit eambo go ovdal, dan seammás go rekrutteren olbmuid ealáhussii lea heittot. Dan geažil lea ge dehálaš álggahit sierranas doaimmaid vai ain lea vuodđu eanadoallobuvttadeapmái sámi guovlluin. Lea dehálaš bisuhit eanadoallobuvttadeami dán guovllus. Sámediggi čujuha dasa ahte stuorát oassi sápmelaččain barget vuodđoealáhusain veardiduvvon riikka ássiiguin muđuid. Dás ferte maiddái fuobmášahttit eanadoalu árvvu dasa ahte buvttadit oktasaš buriid nu mo bisuhit kulturduovdagiid, biologalaš eatnatvuoda, biebmooadjebasvuoda ja ealli giliid.

Sámediggi ádde dan ahte muhtin eanadoallobuktagiid, mat buvttaduvvojit menddo olu, ferte geahpedit. Berre joatkit politihkain man bokte vuoruha gordnebuvtadeami riikka buoremus eanadoalloguovlluin, ja mielkebuvtadeami muđuid riikkas. Sámediggi dáhtoši eanadoalu ain eambo regionaliseret. Sámi guovlluid eanadoallobuvttadeapmi lea ráddjejuvvon šibit- ja sávvadollui. Dan sivas ii leat riehta gáržžidit mielkebuvtadeami sámi guovlluin seamma láhkái go riikkas muđui, danin go lea váttis ásahtit eará buvttademiid. Riikkadásis dahká sámi eanadoallu dušše 600 jahkebarggu, dahje vuollil 1% riikkas.

Sámediggi evttoha ahte biddjo sierra sisaboahtomihhtu eanadollui sámi guovlluin. Galgá ásahtit indikáhtoriid mat čájehit dán ássanguovllu sisaboahtoovdáneami. Mihttomearrin galgá leat ahte bisuha doallostruktuvrra mas sihke oktafidno- ja lotnolasdoalut leat áigumušjoavkun. Danin ahte bisuhit doarvái stuora hivvodaga eanadoallogávvuide, de lea dehálaš doallat strukturgoluid nu vuollin go vejolaš.

Vuolláičállit: EKN / SS

Olu dálut sámi guovlluin leat ceggejuvvon 1970-loguin. Eatnašiid dárbbas sakka rievdatit dahje divvut. Dasto leat eiseváldit bidjan gáibádusaid doallovistiid hábmemei mat maiddá gustojit boarrasat visttiide. Lea stuorra hástalussan geahččalit ođđa ja hábbit huksen-
teknihkalaš čovdosiid, mat leat heivehuvvon arktalaš doallodiliide. Dát dili eaktudit sierra áŋgiruššama das ahte bisuhit doaluid mat odne doibmet. Váilevaš ruhtadanvejolašvuodát sáhttet dahkat ahte heitet doaluiguin, ja nuorat ballet váldimis badjelaset diekkár doaluid.

Doaluid láigoeatnamiid oassi lea mealgat sámi guovlluin. Stuora oassi eanadoalloareálain lea eará eaiggát go dat gii daid geavaha. Dát hehte guhkesáiggi plánema ja riggodagaid geavaheami, mii fas gáržžida vejolašvuodaid ásahtit heivvolaš doaluid. Strategii ja berre leat ahte rievdata otná oamastanstruktuvrra areálaide mat leat geavahusas. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu nannet eanaláigohan njuolggadusaid, ja ahte eanadoalloeiseváldit láhčtet diliid nu ahte lea vejolaš buorebut atnit ávkki eanadoalloopmodagain guhkitáigge láigo-
soahpamušaid bokte, dahje leat buoret vejolašvuodát oastit eatnama. Berre guorahallat lágaid eanaláigoheami ja geavahanrievtti ektui.

Árbevirolaš eanadoalu bokte sámi guovlluin, lea meahcceeatnamiid ávkkástallat šibihiide guhkit áiggi árbevierru. Boraspiriid laskan lea mielddisbuktán stuora vahágiid guohton-
eatnamiin. Dát lea mielddisbukten ahte buvttadeapmi gáržžiduvvo dasa ahte eambo geavaha áiddesisgittiid. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu álggahit doaimmaid danin ahte ráddjet boraspirevahágiid. Sávvadoalu ráddjejuvvon ekonomalaš dilis sáhtta boraspirevahágiid lassáneapmi dahkat ahte heitet doaluiguin.

Vearro- ja divadatdássi váikkuha mealgat eanadálodoalu sisabohtui. Dáid goluid geahpedeami berre regionáliseret ja differánsieret eambo nu ahte addá buoret ovdamuniid sámi guovlluide. Geahpedeapmi boahká njuolggat eanadálodoallái ávkin.

Sámediggi eaktuda ahte rámmaeavttut bargat lotnolasealáhusaiguin bissot. Eanadoalu ii sáhte čuoldit eret eará ealáhusain. Eanadoallu lea dehálaš ja integrerejuvvon oassi báikkálaš barggahanvuogádagas. Eanadoalu sáhtta heivehit eará fidnuide lotnolas oktavuodas, ja nu leat mielde dahkamin bistevaš heivehallamiid sektorrájaid rastá. Eanadoalu ovdánan-
vejolašvuodaid sámi guovlluin galgá nannoseappot árvvoštallat ovtastuvvon regiovnnalaš ovdánanperspektiivvas. Sámediggi bidjá sámi báikkálašservodagaid ovtastuvvon ovdánan-
strategiijii, stuora deattu mas iešguđet ealáhusaid váikkuhangaskaomiid geahččá oktan. Lea dárbu guorahallat lágaid, njuolggadusaid ja ekonomalaš váikkuhangaskaomiid mat sáhttet dahkat ahte lea álkkit ovdánahttit birgejeaddji ealáhuslotnolasaid. Mihtomearrin galgá leat ahte eambo ovtastahtta váikkuhangaskaomiid rastá sektorrájaid, vai oázžu buoret guovllu-
polihkalaš ávkki áŋgiruššamis maid almmolašvuotta dahká guovlluid ektui. Regionála ovdánanprográmmaid bargu rahpá diekkár ollislaš ealáhuspolihkalaš jurddašemi ja lahkaneami. Sámedikkis leat buorit vásáhusat das ahte geavahit váikkuhangaskaomiid rastá sektorrájaid gos lotnolasvuodát leat guovddážiis.

Gielddus njuovvat sávzzaid ruovttus lea ovdamearkan dasa mo lotnolas birgenláhki lea sakka gáržžiduvvon. Diekkár gielddus gáržžida vejolašvuodaid nálástuhtit sávzzabierggu. Gáržžidusat deivet erenoamážit sámi guovlluid, main eai leat eará dienasvejolašvuodát go dat maid vuoddoealáhusat sáhttet addit.

Sámediggi oaidná dárbbaslažžan ovdánahttit sierra gelbbolašbirrasiid Davvi-Norgii Davvi-Norgga várás. Eanadoalloutkan arktalaš eanadoalu várás ii leat čuovvoluvvon. Ferte ovdánahttit sierra prográmmaid Dutkan- ja oahppudoaimmaide riikkaoasi eanadoalu várás. Gáibiduvvo olu sis geat buvttadit biepmu, sihke das mii guoská gilvui, kvalitehtii, birasseasti buvttadanvugiide ja ahte goluid doalahit vuollin. Dárbbasit fágaskuvllaid, fágaguovddážiid ja vejolašvuodaid váldit alit oahpu arktalaš eanadoalus ja giliidovdánahttimis. Dasa lassin

Vuolláicálliit: EKN / SS

dárbbasit lávdaortnegiid mat leat heivehuvvon doalliid oahppo- ja gelbbolašvuodadárbei vai sáhttet nannet iežaset eanadoallofágalaš duogáša. Sihke dutkan ja geavaheaddjiid várás ovdánanbargu duddjo eanadollui ođasmahttima.

Sámediggi oaidná Finnmárkku eanadollui stuorra vejolašvuodaid ovttasbarggus rastá riikkaid rájaid, sihke Suomain ja Ruoššain. Sihke eanadoallogálvvuid vuovdin, ja Finnmárkku náláштуttinfittodagaid vejolaš buvttadankapasitehta ávkkástallan sáhtá nannet eanadoalu. Dien oktavuodas sáhtá eanadoallu leat dehálaš rájaidrastá ovttasbarggus sihke Barents- ja Interregprográmmaid bokte.

Sámediggi dáhttu čujuhit dasa ahte Sámediggi ferte árrat váldot mielde plánen- ja mearridan-proseassaide mat leat dehálaččat sámi álbmogii. Sámediggi galgá leat oassálastin ja eaktoráhkadeaddjin servodathábmemis vai sáhtá áimmahuššat, nannet ja ovdánahttit sámi ealáhusaid ja servodaga. Dát gusto maidái sámi guovlluid eanadoallopoltihka ovdánahttimii ja hábmemii.

Eavttuhus 1, oktasaš eavttuhus áirasis Sverre Andersen, Bargiðbellodaga sámediggejoavku ja áirasis Øystein Ballari, NSR:a sámediggejoavku:

Odđa goalmmat teakstaoassin:

Sámedikki mielas galggašii odđa eanadoallogiedáhusa barggus eambbo oktasaččat árvvoštallat sámi guovlluid vuoddoealáhusaid; guolásteami, eanadoalu ja boazodoalu. Eanadoalu lea maid deatalaš árvvoštallat ollislaš guovllupoltihkalaš oktavuodas. Sámi eanadoallu lea dan duohken ahte bisuhuvvo priváhta ja almmolaš fáladagaid lávdaduvvon lokaliseren, nugo lagas gávppit, fievrreapmi, poasta, skuvllat jna. Dákkár infrastruktuvrra heaittiheapmi lea maid mielde unnideamen ealáhusvejolašvuodaid sámi gilážiin.

Njealját teakstaoasi sadjai biddjojuvvo:

Sámediggi ádde bures ahte lea dárbu riikkadásis geahpedit muhtun eanadoallobuktagiid badjelmearálaš buvttadeami. Sámi guovlluid eanadoallobuvttadeapmi lea hui unni riikkadási ektui, iige leat ollus mielde dagahemen našuvnnalaš badjelmearálaš buvttadeami. Dát buvttadeapmi lea šibihat, sávzzat ja gáiccat mat buvttaduvvojit roavvafuoddariin. Dasto lea ealáhus hui deatalaš ássanstádisvuhtii ja barggolašvuhtii, ja deatalaš kulturguoddi ja regiuvnnalaš borramušsihkarvuotán/-válmmasvuotán. Danne ii leat riehta gáržžidit sámi guovlluid buvttadeami geahpedan dihte našuvnnalaš badjelmearálaš produkšuvnna.

Mielkeeriid vuovdinortnet lea dagahan ahte sámi guovlluin leat eambbo doalut heaittihuvvon go muđui riikkas. Evttohus man mielde galggašii geassit sisa 100% vuovdinvolumas, raššuvdivččii mielkebuvttadeami vel eambbo. Jos galggašii bisuhit iešguoddi mielkebuvttadeami, de fertešii Sámedikki mielas bidjat johtui doaibmajuid bisuhan dihte mielkebuvttadeami unnimusat dálá dási. Mielkki vuovdinearreortnega ferte danne heaittihit, ja mielkeeriid addit ruovttoluotta.

Odđa nubbi teakstaoassi siidu 2

Sámediggi diehtá ahte odđa stuorradiggediedáhusa oktavuodas eanadoalu birra, lea áigumuššan geahčadit eana-, konsešuvdna- ja árbevuogatvuodálágaid. Lea earret eará evttohuvvon loktet doallostuvrodaga eanadoallogálvuid konsešuvdnaluvvemiin. Sámi eanadoalus lea stuorit oassi smávvakapitála eanadoallu, stuorit oassi smávva doalut vuollel 0,5 jahkedoaimma ja stuorit oassi lotnolasdoalut, eanadoaluin ja eará vuoddoealáhusaiguin (guolásteapmi, meahcásteapmi, duodji) lotnolassii, go muđui riikkas. Sámedikki mielas ii galggašii loktet konsešuvdnaráji.

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámedikki mielas galggašii maid čavget orrungeatnegasvuoda bisuhan ja nannen dihte ássama sámi giliin. Árbevuogatvuodáláhka lea sohkariekti mii lea doaibman maiddá Finnmarkkus 1974 rájes.

Sámi guovlluin lea árbevierrun addit dálu nuoramus mánnái, dahje muhtumii dain nuoramusain. Dilli soaitá vuolgit boazodoalu dahje muhtun guovlluin riddoguolásteami geavahusas. Árbevuogatvuodáláhka guoská boarrasepmosa vuosttasvuogatvuhtii, ja dat ii čuovo min árbevieru. Sámediggi evttoha lága mii bidjá buot mánáid ovttá dássái, ja ahte váhnemat galget ieža mearridit gii galgá dálu oažžut.

Goalmát teakstaoasi sadjái «Árbevirolaš eanadoalu bokte . . . » rájes «. . . dahkat ahte heitet doaluiguin» rádjai, biddjojuvvo:

Odđa hálddašanortnet stuorra boraspiriide boraspirediedáhusa čuovusin ja Bernkonvenšuvnna čuovvuleapmin stuorra boraspiriid birra, lea dagahan ahte stuorra biraspiet leat hui ollu lassánan sámi guovlluin. Dát lea dagahan stuorra vahágiid ja váivviid eanadollui, earenoamážit sávza- ja gáicadollui, mas boadusin leat eambbo heaittihuvvon doalut. Eanadoalu earalágan rámmaeavttut lassánan boraspiriid geažil ii leat čuovvuluvvon doarvái ekonomalaš resurssaiguin doaibmabijuide ja nuppástuhttimii. Ealáhus lea buori muddui ieš šaddan gillát ekonomalaččat go lea massán eambbo elliid go ovdal ja nuppástuhttingoluid geažil. Sámedikki oainnu mielde ferte dalán bidjat johtui doaibmabijuid mat dárbbášuvvojit go áigu geahpedit vahágiid maid boraspiet leat dagahan amas ain eanet dálut heaittihuvvot. Ferte earret eará árvvoštallat leago dárbu buoridit dálá buhtadanortnegiid, álkidit njuolggadusaid boraspiriid goddimii ja eará vaháteastadeaddji doaibmabijuid.

Seammás fertejit guovddáš eiseválddit veahkehit dárbbášlaš ekonomalaš resurssaiguin oažžun dihte eambbo bistevas nuppástuhttima ealáhusas, jos galggašii joksat dássettolaš boraspirehálddašeami mihttomeari boahtteáiggi eanadoalloealáhusa ektui.

Sámedikki mielas ferte maid árvvoštallat Bernkonvenšuvnna ollašuhhtima váikkuhusa stuorra boraspiriid birra, daid geatnegasvuodaid ektui maid Norgga stáhta lea váldán badjelasas Norgga sámpolitiikka mihttomeriid bokte ja ILO-konvenšuvnna dohkkeheami bokte eamiálbmotvuogatvuodaid birra.

III. Jienasteapmi

39 áirasis ledje 35 čoahkis.

Jienasteapmi čadahuvvui dáid vuoruid mielde:

1. Eavttuhus 1 mearriduvvui ovttajienalaččat.
2. Sámediggerádi árvalus mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV. Beavdegirjelasáhus

Dán áššis ii gáibiduvvon lasáhus beavdegirjái.

V. Sárdnunlistu ja replihkkavuorut

	Sáhkaovddideaddji	Replihkka
1.	Ing-Lill Pavall, áššeovddideaddji	

Vuolláičállit: EKW / SS

2.	Sverre Andersen	
3.	Øystein Ballari	
4.	Arvid Skjellhaug	
5.	Egil Olli	
6.	Klemet Erland Hætta	Egil Olli
7.	Øystein Ballari	
8.	Ing-Lill Pavall	
	Egil Olli (čoahkkinortnegii)	

VI. Sámedikki mearrádus manná jienasteami lea ná:

Sámediggi čujuha dasa ahte eanadoallu lea guovddážiis sámi ealáhussan ja kulturguoddin. Okta dain guovddáš riektlaš eavttuin mat leat stáhta politihka vuodđun sámiid ektui, lea ahte gáhttet sámi materiálalaš kulturvuođu. Eanadoallu lea dehálaš barggahan - ja ássanfáktor sámi guovlluin. Sámedikki mihttomearrin lea hábmet sámi guovlluid eanadoallopoltihka, mas ealáhusa rámmaeavttuid vuodđun lea našuvnnalaš sáme politihkalaš mihttomearit, ja álbmotriektlaš ja siskildasriektlaš prinsihpat. Sámedikki mihttomearrin lea maiddáa šaddat eanadoallopoltihkalaš aktøran.

Sámediggi lea duhtavaš dainna go galgá ráhkaduvvot ođđa eanadoallodiedáhus. Sámediggi vuordá ahte diedáhus sistisdoallá perspektiivvaid ja ráhkkanahhtá doaimmaide mat sáhttet nannet sámi guovlluid eanadoalu ovdáneami.

Sámedikki mielas galggašii ođđa eanadoallodiedáhusa barggus eambbo oktasaččat árvvoštallat sámi guovlluid vuoddoealáhusaid; guolásteami, eanadoalu ja boazodoalu. Eanadoalu lea maid deatalaš árvvoštallat ollislaš guovllupoltihkalaš oktavuodas. Sámi eanadoallu lea dan duohken ahte bisuhuvvo priváhta ja almmolaš fáladagaid lávdaduvvon lokaliseren, nugo lagas gávppit, fievrdeapmi, poasta, skuvllat jna. Dákkár infrastruktuvrra heaittiheapmi lea maid mielde unnideamen ealáhusvejolašvuođaid sámi gilážiin.

Ealáhus vásiha ahte doalut heaittihuvvojit eambbo go ovdal, dan seammás go olbmuid rekrutteren ealáhussii lea heittot. Dan geažil lea ge dehálaš álggahit sierranas doaimmaid vai ain lea vuoddu eanadoallobuvttadeapmái sámi guovlluin. Lea dehálaš bisuhit eanadoallobuvttadeami dán guovllus. Sámediggi čujuha dasa ahte stuorát oassi sápmelaččain barget vuoddoealáhusain veardiduvvon riikka ássiguin muđuid. Dás ferte maiddáa fuobmášahttit eanadoalu árvvu dasa ahte buvttadit oktasaš buriid nu mo bisuhit kulturduovdagiid, biologalaš eatnatvuoda, biebmooadjebasvuoda ja ealli giliid.

Sámediggi ádde bures ahte lea dárbu riikkadásis geahpedit muhtun eanadoallobuktagiid badjelmearálaš buvttadeami. Sámi guovlluid eanadoallobuvttadeapmi lea hui unni riikkadási ektui, iige leat ollus mielde dagahemen našuvnnalaš badjelmearálaš buvttadeami. Dát buvttadeapmi lea šibihat, sávzzat ja gáiccat mat buvttaduvvojit roavvafuodđariiguin. Dasto lea ealáhus hui deatalaš ássanstádisvuhtii ja barggolašvuhtii, ja deatalaš kulturguoddi ja regionnalaš borramušsihkkarvuhtan/-válmmasvuhtan. Danne ii leat riektá gáržžidit sámi guovlluid buvttadeami geahpedan dihte našuvnnalaš badjelmearálaš produkšuvnna.

Mielkeeriid vuovdinortnet lea dagahan ahte sámi guovlluin leat eambbo doalut heaittihuvvon go muđui riikkas. Evttohus man mielde galggašii geassit sisa 100% vuovdinvolumas, raššu-

Vuolláičállit: EKN SS

divččii mielkebuvttadeami vel eambo. Jos galggašii bisuhit iešguoddi mielkebuvttadeami, de fertešii Sámedikki mielas bidjat johtui doaibmabijuid bisuhan dihte mielkebuvttadeami unnimusat dálá dásis. Mielkki vuovdinearreortnega ferte danne heaittihit, ja mielkeeriid addit ruovttoluotta.

Sámediggi evttoha ahte biddjo sierra sisaboahtomihhtu eanadollui sámi guovlluin. Galgá ásaht indikáhtoriid mat čájehit dán ássanguovllu sisaboahtoovdáneami. Mihttomearrin galgá leat ahte bisuha doallostruktuorra mas sihke oktafidno- ja lotnolasdoalut leat áigumušjoavkun. Danin ahte bisuhit doarvái stuora hivvodaga eanadoallogálvvuide, de lea dehálaš doallat strukturgoluid nu vuollin go vejolaš.

Ollu dálut sámi guovlluin leat ceggejuvvon 1970-loguin. Eatnašiid dárbbáša sakka rievdatit dahje divvut. Dasto leat eiseváldit bidjan gáibádusaid doallovistiid hábmemii mat maiddái gustojit boarrasot visttiide. Lea stuorra hástalussan geahččalit ođđa ja hálbbit huksen- teknihkalaš čovdosiid, mat leat heivehuvvon arktalaš doallodiliide. Dát dilat eaktudit sierra ángiruššama das ahte bisuhit doaluid mat odne doibmet. Váilevaš ruhtadanvejolašvuodát sáhttet dahkat ahte heitet doaluiguin, ja nuorat ballet váldimis badjelasaset diekkár doaluid.

Sámediggi diehtá ahte ođđa stuorradiggediedáhusa oktavuodas eanadoalu birra, lea áigumuššan geahčadit eana-, konsešuvdna- ja árbevuogatvuodálágaid. Lea earret eará evttohuvvon loktet doallosturodaga eanadoalodáluid konsešuvdnaluvvemiin. Sámi eanadoalus lea stuorit oassi smávvakapítála eanadoallu, stuorit oassi smávva doalut vuollel 0,5 jahkedoaimma ja stuorit oassi lotnolasdoalut, eanodoaluin ja eará vuoddoealáhusaiguin (guolásteapmi, meahcásteapmi, duodji) lotnolassii, go muđui riikkas. Sámedikki mielas ii galggašii loktet konsešuvdnaráji.

Sámedikki mielas galggašii maid čavget orrungeatnegasvuoda bisuhan ja nannen dihte ássama sámi giliin. Árbevuogatvuodáláhka lea sohkariekti mii lea doaibman maiddái Finnmárkkus 1974 rájes.

Sámi guovlluin lea árbevierrun addit dálu nuoramus mánnái, dahje muhtumii dain nuoramusain. Dilli soaitá vuolgit boazodoalu dahje muhtun guovlluin riddoguolásteami geavahusas. Árbevuogatvuodáláhka guoská boarrásepmosa vuosttasvuogatvuhtii, ja dat ii čuovo min árbevieru. Sámediggi evttoha lága mii bidjá buot mánáid ovttá dássái, ja ahte váhnemat galget ieža mearridit gii galgá dálu oázžut.

Doaluid láigoeatnamiid oassi lea mealgat sámi guovlluin. Stuora oassi eanadoalloareálain lea eará eaiggát go dat gii daid geavaha. Dát heite guhkesáiggi plánema ja riggodagaid geavaheami, mii fas gáržžida vejolašvuodaid ásaht heivvolaš doaluid. Strategii ja berre leat ahte rievdata otná oamastanstruktuorra areálaide mat leat geavahusas. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu nannet eanaláigohan njuolggadusaid, ja ahte eanadoalloeiseváldit láhčtet diliid nu ahte lea vejolaš buoret atnit ávkki eanadoallopmoagain guhkitáigge láigosoahpamušaid bokte, dahje leat buoret vejolašvuodát oastit eatnama. Berre guorahallat lágaid eanaláigohemi ja geavahanrievtti ektui.

Ođđa hálddašanortnet stuorra boraspiriide boraspirediedáhusa čuovusin ja Bernkonvenšuvnna čuovvuleapmin stuorra boraspiriid birra, lea dagahan ahte stuorra biraspires leat hui ollu lassánan sámi guovlluin. Dát lea dagahan stuorra vahágiid ja váivviid eanadollui, earenoamážit sávza- ja gáicadollui, mas boadusin leat eambo heaittihuvvon doalut.

Eanadoalu earalágan rámmaeavttut lassánan boraspiriid geažil ii leat čuovvuluvvon doarvái ekonomalaš resurssaiguin doaibmabijuide ja nuppástuhttimii. Ealáhus lea buori muddui ieš šaddan gillát ekonomalaččat go lea massán eambo elliid go ovdal ja nuppástuhttingoluid geažil.

Vuolláičállit: EKN / SS

Sámedikki oainnu mielde ferte dalán bidjat johtui doaibmabijuid mat dárbbasuvvojit go áigu geahpedit vahágiid maid boraspiret leat dagahan amas ain eanet dálut heaittuhuvvot. Ferte earret eará árvvoštallat leago dárbu buoridit dálá buhtadanortnegiid, álkidit njuolggadusaid boraspiriid goddimii ja eará vaháteastadeaddji doaibmabijuid. Seammás fertejit guovddáš eiseválddit veahkehit dárbbaslaš ekonomalaš resurssaiguin oázžun dihte eambbo bistevas nuppástuhttima ealáhusas, jos galggašii joksat dássedettolaš boraspirehálddašeami mihttomeari boahpteáiggi eanadoalloealáhusa ektui. Sámedikki mielas ferte maid árvvoštallat Bernkonvenšuvnna ollašuhttima váikkuhusa stuorra boraspiriid birra, daid geatnegasvuodaid ektui maid Norgga stáhta lea váldán badjelasas Norgga sámepolitihka mihttomeriid bokte ja ILO-konvenšuvnna dohkkeheami bokte eamiálbmotvuoigatvuodaid birra.

Vearro- ja divatdássii váikkuha mealgat eanadálloodoalu sisabohtui. Dáid goluid geahpedeami berre regionaliseret ja differánsieret eambbo nu ahte addá buoret ovdamuniid sámi guovlluide. Geahpedeapmi boahdá njuolggas eanadálloodoallái ávkin.

Sámediggi eaktuda ahte rámmaeavttut bargat lotnolasealáhusaiguin bissot. Eanadoalu ii sáhte čuoldit eret eará ealáhusain. Eanadoallu lea dehálaš ja integrerejuvvon oassi báikkálaš bargahanvuogádagas. Eanadoalu sáhtta heivehit eará fidnuide lotnolas oktavuodas, ja nu leat mielde dahkamin bistevas heivehallamiid sektorrájaid rastá. Eanadoalu ovdánanvejolašvuodaid sámi guovlluin galgá nannoseappot árvvoštallat ovtastuvvon regiovnnalaš ovdánanperspektiivvas. Sámediggi bidjá sámi báikkálašservodagaid ovtastuvvon ovdánanstrategiijai, stuorra deattu mas iešguđet ealáhusaid váikkuhangaskaomiid geahččá oktan. Lea dárbu guorahallat lágaid, njuolggadusaid ja ekonomalaš váikkuhangaskaomiid mat sáhttet dahkat ahte lea álkut ovdánahttit birgejeaddji ealáhuslotnolasaid. Mihttomearrin galgá leat ahte eambbo ovtastahtta váikkuhangaskaomiid rastá sektorrájaid, vai oázžu buoret guovllupolitihkalaš ávkki ángiruššamis maid almmolašvuohta dahká guovlluid ektui. Regiovnnalaš ovdánanprográmmaid bargu rahpá diekkár ollislaš ealáhuspolitihkalaš jurddašeami ja lahkaneami. Sámedikkis leat buorit vásihusat das ahte geavahit váikkuhangaskaomiid rastá sektorrájaid gos lotnolasvuodát leat guovddášis.

Gielddus njuovvat sávzzaid ruovttus lea ovdamearkan dasa mo lotnolas birgenláhki lea sakka gáržžiduvvon. Diekkár gielddus gáržžida vejolašvuodaid náláštuttit sávzzabierggu. Gáržžidusat deivet erenoamážit sámi guovlluid, main eai leat eará dienasvejolašvuodát go dat maid vuodđoealáhusat sáhttet addit.

Sámediggi oaidná dárbbaslašžan ovdánahttit sierra gelbbolašbirrasiid Davvi-Norgii Davvi-Norgga várás. Eanadoalloodutkan arktalaš eanadoalu várás ii leat čuovvuluvvon. Ferte ovdánahttit sierra prográmmaid Dutkan- ja oahppodoaimmaide riikkaoasi eanadoalu várás. Sis, geat buvttadit biepmu gáibiduvvo ollu, sihke das mii guoská gilvui, kvalitehtii, birasseasti buvttadanvugiide ja ahte goluid doalahit vuollin. Dárbbasit fágaskuvllaid, fágaguovddážiid ja vejolašvuodaid váldit alit oahpu arktalaš eanadoalus ja giliidovdánahttimis. Dasa lassin dárbbasit lávdaortnegiid mat leat heivehuvvon doalliid oahppo- ja gelbbolašvuodadárbei vai sáhttet nannet iežaset eanadoallofágalaš duogáža. Sihke dutkan ja geavaheaddjiid várás ovdánanbargu duddjo eanadollui ođasmahttima.

Sámediggi oaidná Finnmárkku eanadollui stuorra vejolašvuodaid ovtasbarggus rastá riikkaid rájaid, sihke Suomain ja Ruoššain. Sihke eanadoallogálvvuid vuovdin, ja Finnmárkku náláštuttinfitnodagaid vejolaš buvttadankapasitehta ávkkástallan sáhtta nannet eanadoalu. Dien oktavuodas sáhtta eanadoallu leat dehálaš rájaidrastá ovtasbarggus sihke Barents- ja Interregprográmmaid bokte.

Sámediggi dáhttu čujuhit dasa ahte Sámediggi ferte árrat váldot mielde plánen- ja mearridanproseassaide mat leat dehálaččat sámi álbmogii. Sámediggi galgá leat oassálastin ja eaktoráh-

Vuolláičállit:EKN...../.....SS.....

kadeaddjin servodathábmemis vai sáhtta áimmahuššat, nannet ja ovdánahttit sámi ealáhusaid ja servodaga. Dát gusto maidái sámi guovlluid eanadoallopoltihka ovdánahttimii ja hábmemii.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui golgotmánu 1. b. dii. 10.15

Vuolláičállit: EKN / SS

Čoahkkingirjji čállit: Synnøve Solbakk ja Elli Kirsti Nystad

Čoahkkingirjjiis leat oktiibuot 154 siiddu

Vuolláičállit leat lohkan čoahkkinbeavdegirjji, ja leat gávnahan ahte čoahkkingirjai fievriduvvon mearrádušat leat nu mo Sámediggi mearridii.

Kárašjohka golggotmánu 1. b. 1999

Čoahkkinjodihangoddi

Johan Mikkel Sara
jodiheddji

Randi Solli Pedersen
sadj. jodiheddji

Einar Lifjell

Eva Josefsen

Vuolláičállit: EKN / SS

Čoahkkingirjji čállit: Synnøve Solbakk ja Elli Kirsti Nystad

Čoahkkingirjji leat oktiibuot 154 siiddu